

**ZENGİNLERİN, FAKİRLERİN VE
HUZURSUZLARIN ÇEVRECİLİĞİ
KAPSAMINDA CERATTEPE ÇEVRE
HAREKETİ**

Hatice PEHLEVAN

(Yüksek Lisans Tezi)

Eskişehir, 2018

**ZENGİNLERİN, FAKİRLERİN VE HUZORSUZLARIN
ÇEVRECİLİĞİ KAPSAMINDA CERATTEPE ÇEVRE
HAREKETİ**

Hatice PEHLEVAN

T.C.

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Eskişehir, 2018

T.C.
ESKİŞEHİR OSMANGAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTİSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Hatice Pehlevan tarafından hazırlanan Zenginlerin, Fakirlerin ve Huzursuzların Çevreciliği Kapsamında Cerattepe Çevre Hareketi başlıklı bu çalışma, 27.11.2018 tarihinde Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliğinin ilgili maddesi uyarınca yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak, jürimiz tarafından Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan *Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Yaman*
Akademik Ünvanı ve Adı Soyadı

Üye *Doç. Dr. Bilge Kapan SAKACI*
Akademik Ünvanı ve Adı Soyadı
(Danışman)

Üye *Doç. Dr. Alper ÖZMEN*
Akademik Ünvanı ve Adı Soyadı

Üye
Akademik Ünvanı ve Adı Soyadı

Üye
Akademik Ünvanı ve Adı Soyadı

ONAY

13/12/2018

Mesut Erşan
Prof Dr. Mesut ERŞAN

Enstitü Müdürü

13/12/2018

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Bu tezin Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi hükümlerine göre hazırlandığını; bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmanın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu aşamalarında bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; bu çalışmanın Eskişehir Osmangazi Üniversitesi tarafından kullanılan bilimsel intihal tespit programıyla taranmasını kabul ettiğimi ve hiçbir şekilde intihal içermediğini beyan ederim. Yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması halinde ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçlara razı olduğumu bildiririm.

AD-SOYAD

Hatice PEHLEVAN

İMZA

ÖZET

ZENGİNLERİN, FAKİRLERİN VE HUZORSUZLARIN ÇEVRECİLİĞİ KAPSAMINDA CERATTEPE HAREKETİ

PEHLEVAN, Hatice

Yüksek Lisans-2018

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı

Danışman: Doç. Dr. Bilge Kağan ŞAKACI

Bu tezin konusu temel olarak ülkelerin gelişmişlik düzeylerine göre değişen zenginlerin ve fakirlerin çevreciliği ve bunlara ek olarak öne sürülen huzursuzların çevreciliği tartışmasıdır. Farklı çevreci yaklaşımları ifade eden bu kavramlar teorik olarak ele alınıp değerlendirilmiştir. Ayrıca belirli ölçütlere göre birbirinden ayrılan noktalar saptanmaya çalışılmıştır. Çalışma, insanları çevreciliğe iten unsurların neler olduğu, çevre hareketine katılımında hangi nedenlerin etkili olduğu problemlerine dayalı olarak geliştirilmiştir. Zenginlerin, fakirlerin ve huzursuzların çevreciliği konusundaki tartışmalar temelinde, çalışmanın amacı Artvin ilindeki Cerattepe çevre hareketini değerlendirmektir. Bu amaçla birlikte Cerattepe çevre hareketinin hangi başlıklarda ele alınabileceği ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Çalışmanın alan araştırması Artvin’de madene karşı mücadelede uzun bir geçmişe sahip olduğu için Cerattepe çevre hareketi kapsamında gerçekleştirilmiştir. Araştırmada 14 erkek ve 12 kadın ile yapılan yüz yüze görüşmeler sonucu elde edilen veriler, betimsel analiz yöntemiyle değerlendirilmiştir. Ortaya çıkan sonuçlara göre Cerattepe çevre hareketi tek bir kavramla açıklanamayacak kadar geniş özellikler barındırmakta ve ayrıca kendine özgü nitelikler taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Zenginlerin Çevreciliği, Fakirlerin Çevreciliği, Huzursuzların Çevreciliği, Cerattepe, Cerattepe Mücadelesi.

ABSTRACT

CERATTEPE ENVIRONMENTAL MOVEMENT WITHIN THE CONTEXT OF ENVIRONMENTALISM OF THE RICH, POOR AND MALCONTENT

PEHLEVAN, Hatice

Master's Degree-2018

Department Of Political Science And Public Administration

Adviser: Assoc. Prof. Dr. Bilge Kağan ŞAKACI

The main content of this thesis is the discussion of environmentalism of the rich and environmentalism of the poor which change according to development degree of the countries and environmentalism of the malcontent that is suggested in addition to both of them. These concepts, meaning different environmental approaches, are theoretically discussed and evaluated. Also, significant issues that differ on the basis of certain criteria are tried to be detected. This study arises from the matters about which factors impel people adopt environmentalism and what are the reasons of attending environmental movements. Depending on the assertions about environmentalisms of the rich, poor and malcontent, the aim of the study is to deal with Cerattepe environmental movement that is ongoing in Artvin province. Along with this aim, which environmentalism title defines Cerattepe movement is tried to be found out. Field study is carried out in Artvin because of the long history struggle. This study is carried out with 14 male and 12 female participants and obtained data by face to face interviewing are analyzed with the method of descriptive analysis. According to the emergent results, Cerattepe environmental struggle is too extensive to reveal only one concept and has distinctive features.

Key Words: Environmentalism of The Rich, Environmentalism of The Poor, Environmentalism of The Malcontent, Cerattepe, Cerattepe Environmental Movement.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	viii
ABSTRACT.....	ix
TABLOLAR LİSTESİ.....	xiii
ŞEKİL, RESİM VE HARİTA LİSTESİ.....	xiv
EKLER LİSTESİ.....	xv
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xvi
ÖNSÖZ.....	xviii
GİRİŞ.....	1

1. BÖLÜM

ÇEVRECİLİK VE ÇEVRE HAREKETLERİ

1. 1. ÇEVRE TANIMI VE KAVRAMSAL AYIRIMLAR.....	6
1. 2. ÇEVRECİ DÜŞÜNCENİN DAYANDIĞI GÖRÜŞLER.....	11
1. 3. ÇEVRECİLİĞİN TARİHİ GELİŞİMİ.....	16
1. 4. ÇEVRE HAREKETLERİ.....	18
1. 4. 1. Çevre Hareketlerini Oluşturan Faktörler.....	22
1. 4. 2. Çevre Hareketlerinin Gelişimi.....	24
1. 5. TÜRKİYE'DE ÇEVRECİLİK VE ÇEVRE HAREKETLERİ.....	32
1. 5. 1. Türkiye'de Çevre Hareketlerinin Tarihi Gelişimi.....	34
1. 5. 2. Çevre Hareketleri Sınıflandırmaları.....	42
1. 5. 3. Zenginlerin, Fakirlerin ve Huzursuzların Çevreciliği.....	51

2. BÖLÜM

KÜRESEL EŞİTSİZLİK VE ZENGİNLERİN, FAKİRLERİN, HUZURSUZLARIN ÇEVRECİLİĞİ

2.1. GELİŞME VE KÜRESEL EŞİTSİZLİK	54
2. 2. ÇEVRE SOSYOLOJİSİ VE DEĞİŞEN PARADİGMA	61
2. 3. ZENGİNLERİN ÇEVRECİLİĞİ	63
2. 3. 1. Çevrecilik Açısından Post-Materyalizm Tezi.....	63
2. 3. 2. Zenginlerin Çevreciliği Açısından Çevrecilik ve Elitizm.....	74
2. 3. 3. Zenginlerin Çevreciliği Açısından Çevrecilik ve Neo-Liberalizm.....	79
2. 4. FAKİRLERİN ÇEVRECİLİĞİ	83
2. 4. 1. Fakirlerin Çevreciliğinin Teorik Arka Planı.....	84
2. 4. 2. Ekolojik Dağılım Sorunsalı	91
2. 4. 3. Fakirlerin Çevreciliğinde Öne Çıkan Temalar.....	95
2. 4. 4. Çevrecilik Türleri.....	97
2. 5. HUZURSUZLARIN ÇEVRECİLİĞİ	104
2. 6. KATILIMCILAR AÇISINDAN ZENGİNLERİN, FAKİRLERİN VE HUZURSUZLARIN ÇEVRECİLİĞİ	109
2. 7. SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK AÇISINDAN ZENGİNLERİN, FAKİRLERİN VE HUZURSUZLARIN ÇEVRECİLİĞİ	112
2. 8. İDEOLOJİK AÇIDAN ZENGİNLERİN, FAKİRLERİN VE HUZURSUZLARIN ÇEVRECİLİĞİ	115

3. BÖLÜM

ALAN ARAŞTIRMASI DEĞERLENDİRMESİ

3. 1. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ.....	122

3. 2. ÖRNEKLEM SEÇİMİ	123
3. 3. CERATTEPE ÇEVRE HAREKETİ VE GELİŞİMİ	124
3. 4. FAKİRLERİN ÇEVRECİLİĞİNE GÖRE CERATTEPE ÇEVRE HAREKETİ	132
3. 4. 1. Çevreciliğe Yönelik Genel Yaklaşımlar	132
3. 4. 2. Çevre Hareketine Katılım Nedenleri	134
3. 4. 3. Öncelikli Role Sahip Aktörler	140
3. 4. 4. Çevreci Kimlik Söylemleri	142
3. 5. ZENGİNLERİN ÇEVRECİLİĞİNE GÖRE CERATTEPE ÇEVRE HAREKETİ	146
3. 5. 1. Çevre Sorunlarının Çözümüne Yönelik Yaklaşımlar	146
3. 5. 2. Sürdürülebilirlik Açısından Yaklaşımlar	148
3. 6. HUZURSUZLARIN ÇEVRECİLİĞİNE GÖRE CERATTEPE ÇEVRE HAREKETİ	151
3. 7. CERATTEPE ÇEVRE HAREKETİNE YÖNELİK FARKLI YAKLAŞIMLAR	155
3. 7. 1. Maden Girişimine Karşı Görüşler.....	155
3. 7. 2. Katılımcılar Açısından Cerattepe Çevre Hareketi	159
3. 7. 3. Cerattepe Çevre Hareketini Ayıran Düşünceler	164
SONUÇ	169
KAYNAKÇA	178

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1: Çevreciler ve Radikaller Ayrımı.....	45
Tablo 2: Çevre Hareketleri Ayrımı.....	48
Tablo 3: Çevrecilik Türleri.....	98

ŒEKİL, RESİM VE HARİTA LİSTESİ

Œekil 1: Çevreye Uyarlanmış Kuznets Eğrisi.....	68
Resim 1: Cerattepe Maden Sahası.....	125
Resim 2: Cerattepe Konumu.....	125
Harita 1: İklim Sorunu Yaratan ve Sorundan Etkilenen Ülkeler.....	60

EKLER LİSTESİ

Ek 1: Alan Araştırması Görüşme Formu.....	192

KISALTMALAR LİSTESİ

AKÇEP	: Akdeniz Çevre Platformu
BM	: Birleşmiş Milletler
BWI	: İnşaat ve Ağaç İşçileri Enternasyoneli
C.	: Cilt
ÇED	: Çevresel Etki Değerlendirmesi
EGEÇEP	: Ege Çevre Platformu
GDO	: Genetiği Değiştirilmiş Organizma
GSMH	: Gayri Safi Milli Hâsıla
ISSP	: Uluslararası Toplumsal Araştırma Programı
İMF	: Uluslararası Para Fonu
LGBTİ	: Lezbiyen, Gey, Biseksüel, Transseksüel veya Travesti
MTA	: Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü
NGO	: Hükümet Dışı Kuruluşlar
NIABY	: Başkasının arka bahçesinde olmaz
NIMBY	: Benim arka bahçemde olmaz
OHAL	: Olağanüstü hal
ss.	: Sayfa sayısı (sayfalar arası)
STK	: Sivil Toplum Kuruluşu
TARIM ORMAN-İŞ	: Tarım, Orman, Hayvancılık ve Çevre Hizmet Kolu Kamu Emekçileri Sendikası

TEMA	: Türkiye Erozyonla M¼cadele, Ağağlandırma ve Doğal Varlıkları Koruma Vakfı
T¼İK	: Türkiye İstatistik Kurumu
T¼RÇEV	: Türkiye Çevre Eğitim Vakfı
ty	: Tarih yok
v.d.	: Ve diğerleri
YEGEP	: Yeşil Gerze Platformu
WVS	: Dünya Değerler Araştırması

ÖNSÖZ

Çevre, konusu itibarıyla hem eylem hem de teorik açıdan çeşitlilik barındıran, insanlığın tarihi kadar uzun bir geçmişe sahip ve her geçen gün kendini yenileyerek gelişen gizemli bir alanı ifade etmektedir. Gizemlidir, çünkü bütün varlıkların birbiriyle olan etkileşiminden oluşan çevre, dinamiktir ve bu yönüyle de her daim keşfedilmeyi bekleyen olgular sunmaktadır. Dönemsel ve toplumsal koşullara göre değişen çevrecilik, bütüncül bir algı olarak sanayileşmeye verilen tepkiyle beraber büyümüş, beraberinde felsefi alt yapısına ek olarak alternatif çözüm önerisiyle bir ideoloji görünümüne kavuşmuştur. Dolayısıyla, üzerinde derin tartışmaların oluşması kaçınılmaz bir alan olan çevre konusundaki bu çalışmanın, günümüzdeki dinamik olgulardan bir parça yansıtmaya girişimi olarak değerlendirilebilmesi mümkündür.

Güncel çevre hareketleri, gerek barındırdıkları çeşitlilik gerekse içerisinde geliştikleri kapsam bakımından farklı şekillerde açıklanmaya uygunluk göstermektedir. Her biri kendi içerisindeki olgularla ortaya çıkan çevre hareketlerinin tam olarak analiz edilebilmesi, mevcut bölgenin ve katılımcılarının incelenmesine bağlıdır.

Doğu Karadeniz Bölgesinde yer alan ve kendine has kültürüyle çeşitliliği ifade eden Artvin ilindeki Cerattepe çevre hareketi, 25 yıllık bir yaşam mücadelesi deneyimiyle Türkiye’de gündem edinme başarısı yakalamıştır. Hareketin itici gücünün ne olduğu, literatürdeki sınıflandırmalar ekseninde nasıl değerlendirilebileceği gibi sorular eşliğinde çevreciliğin bugünkü yaklaşımlarla ve Cerattepe örneğinde incelenmesi bu çalışmanın çıkış noktasını oluşturmaktadır. Şüphesiz ki değişen pek çok koşulla birlikte, çevre hareketleri dönüşmekte ve çevreci anlayış yenilikler kazanmaktadır. Araştırmanın yapıldığı dönem içerisinde hem yerel hem de ulusal çaptaki siyasi, ekonomik ve toplumsal koşulların geçirdiği dönüşüm göz önüne alınarak ele alınan bu çalışma hareketin belirli bir dönemine zenginlerin, fakirlerin ve huzursuzların çevreciliği bağlamında ışık tutmaktadır. Arsel, Akbulut ve Adaman (2015) tarafından literatüre kazandırılan “Huzursuzların Çevreciliği” önermesi bu çalışmanın ortaya çıkmasında büyük bir esin kaynağıdır. Huzursuzların çevreciliği, zenginlerin ve fakirlerin çevreciliğinin günümüz çevre hareketlerini

anlamak için yeterli olmadığını öne sürmüştür. Bu yetersizliği açıklamak amacıyla, söz konusu iddianın literatürdeki ilk önerme olarak bu çalışmaya büyük oranda katkı sunduğunu ifade etmek gerekir.

Öncelikle, uzun bir uğraş sonucu ortaya çıkan bu çalışmada bana katkı sağlayan sevgili hocam Dr. Asmin Kavas'a ve jüride bulunarak yardımlarını esirgemeyen değerli hocalarım Doç. Dr. Murat Yaman ve Doç. Dr. Alper Özmen'e teşekkürlerimi iletmek isterim. Ayrıca alan araştırmasında büyük yardımlarını gördüğüm Yeşil Artvin Derneği başta olmak üzere değerli katılımcılara ve Cerattepe için mücadele eden tüm Artvinlilere teşekkür ederim.

Büyük bir inançla sürdürülen yaşam mücadelelerinin sesine kulak verme şansına sahip olan herkesin, gelecek için söyleyecek çok şeyi vardır. Günümüz dünyasından bir örnek olarak Cerattepe'den yükselen seslerin akademi dünyasına olduğu kadar topluma sunduğu olanakların göz ardı edilemeyeceği ifade edilebilir. Çünkü giderek yayılan çevre hareketlerinin doğrudan veya dolaylı bir şekilde verdiği pek çok mesaj, toplumu ve çağı okuyarak anlamlandırmaya olanak sağlamaktadır. Bu çalışma, kendine özgü yaşam biçiminin büyük dalgalanmalarına karşı bir pencereden ışık tutarak günümüzden bir kesit sunmaktadır.

GİRİŞ

Yirmi birinci yüzyılda dönüşen toplumsal yapıyı belirleyici kılan etmenlerden birisi şüphesiz ki siyasi ve toplumsal ilişkileri yeniden belirleyen toplumsal hareketlerdir. Yine bu asırda ilerleyen teknolojik gelişme, küreselleşmenin neo-liberal dalgası, kapitalist üretim sisteminin yıkıcı etkileri gibi çoğaltılabilecek pek çok neden olarak insan ve çevre arasındaki ilişkilerin yeniden sorgulanması gündeme gelmiştir. Böylece çevre hareketleri, yeni toplumsal hareketler ekseninde gelişen toplumsal katılımın yaygın olduğu alternatif bir ideolojik alan olarak algılanmaya başlanmıştır. Gerek akademik gerekse halkın katılım alanı anlamında çevre hareketlerinin yaygınlık kazanması, bu alanda yeni çalışmaların yapılmasına yol açmış ve çevrecilik yeni bir ideoloji olarak benimsenmeye başlamıştır. Çevreciliğin yayılan etkisi değerlendirildiğinde, çevre hareketlerine ek olarak toplum ve çevrenin etkileşimine işaret edilmektedir. Bu anlamda çevre sosyolojisi, sosyal bilimlerde insanı merkeze koyan insan-merkezcilik anlayışını değiştirmiş ve toplum ve çevrenin birbirinden etkilendiğini iddia eden bir düşünce ile çevreciliğin toplumsal görünümünü açığa çıkarmıştır. Toplum çevreciliğe iten nedenler üzerinde farklı tartışmalar bulunmaktadır. Ancak bu nedenlere geçmeden önce, çevre hareketlerinin mevcut toplumsal yapıdan beslenerek siyasi ve ekonomik koşullara göre değişebileceğini belirtmek gerekmektedir. Bununla birlikte her toplum kendine özgü nitelikler ve söylemler çerçevesinde çevre hareketini meydana getirmekte ve yerel özellikleriyle var olmaktadır.

Çevre sorunlarının bölgesel boyutlardan ziyade küresel etkiler göstermesi yeni küresel sorunları ortaya çıkarmaktadır. Çevre sorunlarına yol açanlar ile bu sorunlarla daha fazla muhattap olanlar arasındaki çatışma, küresel eşitsizlik sorununa örnek gösterilebilir. Uluslararası çapta gündeme gelen çevre sorunları, bu sorunları yaratanlar ve sorundan etkilenenler çatışmasıyla birlikte küresel çözüm önerilerine yol açarak uluslararası çevre politikalarının gelişmesini sağlamıştır. Bölgesel, ulusal ve uluslararası düzeyde yeniden tartışılan bu politikalara yeni siyasi aktörler olarak Yeşil Partilerin ortaya çıkması eklenmiş, siyaset ve çevre ilişkisi, toplum çevre ilişkisiyle bütünsel bir yaklaşım oluşturmuştur.

Çevre sorunlarının ortaya çıkmasına neden olarak gösterilen, ekonomik kalkınma amaçlı doğal kaynakların kullanımı, çevre ve ekonomi arasındaki

çatışmanın boyutunu genişletmiştir. Geleneksel iktisadi anlayış ekonomik ve teknik ilerleme için sınırsız kaynak kullanımını öngörürken, 1970'li yıllarla beraber bu görüş ekonomik kalkınma ile birlikte doğanın ve çevrenin de hesaba katılması gerektiği şeklinde tekrar yorumlanmıştır. Yine de geleneksel görüşün çevre korumayı lüks olarak görmesi ve az gelişmiş ülkelerin ekonomik bakımdan iyileşmesinin çevreciliği bir kenara bırakmasıyla mümkün olabileceğini öne süren hâkim anlayış, önemli bir sorun olarak düşünülmektedir. Ülkelerin ekonomik durumu, yönetimlerindeki egemen siyasi anlayış ve toplumların bu koşullar çerçevesinde belirlenen yaşayış biçimi gibi etmenlerin çevreciliği etkilediği ifade edilebilir. Bu doğrultuda insanları çevreyi korumaya iten nedenler, harekete geçmelerine sebep olan etmenler, karmaşık olduğu kadar çözümlenmeye muhtaç konular olarak da literatürde yer almaktadır.

Çevresel tahribatların küresel etkilerinin gözle görülür hale gelmesini sağlayan neo-liberal politikaların doğa üzerinde egemenlik kurma anlayışı, ekonomik kalkınmanın sorgulanmasını doğurmuştur. Öte yandan siyaset-üstü bir alan olarak çevrecilik siyasi katılım olanaklarına alternatif üretirken; her ideolojinin kendisinden iz bıraktığı düşünsel bir alan olarak da genişlemiştir. Bu nedenle, çevreciliğin dayanaklarını ortaya koyan tartışmalar çevreciliğin nedenlerini farklı boyutlarda kavramsallaştırmaktadır. Çevre hareketleri literatürde amaç, söylem, örgütlenme biçimi, ideoloji, taktik gibi çok farklı ölçütlerde sınıflandırılmış ve açıklanmaya çalışılmıştır. Ancak, yapılan sınıflandırmalar toplumsal iç güdülenmeleri belirleme zorluğu nedeniyle de problemin diğer yüzünü yansıtmaktadır. Günümüzde çevreciliğin nedenlerini etkileyen ekonomik, siyasi ve toplumsal koşullar nedeniyle çevreciliğin lüks olarak görülmesi hâkim anlayış olarak devam etmektedir. Yine de bu yargıyı yıkan oluşumların ortaya çıktığı görülmüş, çevre ve ekonomi arasındaki çatışmalı ilişki farklı yaklaşımlarla değerlendirilmiştir.

Çevreciliğin nedenleri üzerindeki tartışmalar ekonomi ve çevre arasındaki ilişki kapsamında değerlendirildiğinde; ülkelerin gelişmişlik düzeylerinin etkisinden söz etmek mümkündür. Ekonomik olarak gelişmiş ülkelerin daha çok çevreci olduğu anlayışından doğan zenginlerin çevreciliği ekonomi ve çevre arasındaki uyumu açıklamaktadır. Ronald Inglehart (1995, 2000)'ın toplumsal dönüşüm düşüncesinden hareketle öne sürdüğü ve pek çok yazar tarafından benimsenen post-materyalizm tartışması bu düşüncenin dayanağı olarak görülebilir. Bir diğer açıdan Joan

Martinez-Alier (2002 a) başta olmak üzere, zenginlerin çevreciliğini eleştiren isimler de öne çıkmıştır. Geçim kaynakları çevreciliği olarak da ifade edilen fakirlerin çevreciliği ile ekonomik kalkınmadan ziyade, ekonomi ve çevre arasındaki çatışmayı toplumsal adalet düzeyinde çözmeye çalışan bir çevrecilik anlayışı belirtilmektedir. Çevreciliğin az gelişmiş ülkelerdeki nedenleri üzerinde duran fakirlerin çevreciliği zenginlerin çevreciliğinin anti tezi olarak kabul edilmeye başlanmıştır. Ekonomi ve çevre arasındaki ilişkilere farklı bir bakış açısı kazandıran bu yaklaşımlara alternatif olarak Bengi Akbulut (2014) ve Murat Arsel, Bengi Akbulut ve Fikret Adaman (2015) tarafından önerilen huzursuzların çevreciliği ise zenginlerin ve fakirlerin çevreciliğinden farklı bir yaklaşım ortaya koymaktadır. Huzursuzların çevreciliği, ekonomi ve çevre arasındaki ilişkiyi siyasi katılım ve çevre ilişkisine taşımıştır. Böylece çevreciliğin nedenleri olarak yorumlanabilen, insanların çevre koruma isteğinde etkili olan tamamlayıcı unsurların çeşitliliği ve tartışmalı boyutları ortaya çıkarılmıştır.

Ekonomik, siyasi veya toplumsal koşullar ekseninde değişebilen yukarıdaki üç farklı çevrecilik anlayışından hareketle bu çalışma ortaya çıkmıştır. Yapılan sınıflandırmaların henüz sınırlarının net olmayışı sorunu hesaba katılarak çevreciliğin dürtüsü olan koşullar ekseninde zenginlerin, fakirlerin ve huzursuzların çevreciliği olarak bir sınıflandırma yapılmaya çalışılacaktır. Her bir konu bu çalışmanın sınırlarını aşan genişliği ifade eden söz konusu yaklaşımların kesin olarak ayrılması mümkün olmasa da sınıflandırmanın amacı genel bir görünüm sunarak literatüre kavramsal zenginlik katmaktır. Çalışmanın teorik alt yapısını çevreciliğin gelişmesinde etkili olan etkenler oluşturmaktadır. Toplumsal, ekonomik özellikler ve değer önceliğine göre değişen tutumların önemli olduğu kadar sınıflandırma ölçütü olarak belirleyici bir role sahip olduğu görülmektedir. Bu nedenle zenginlerin, fakirlerin ve huzursuzların çevreciliği Doğu Karadeniz Bölgesinde yer alan Artvin ilindeki Cerattepe çevre hareketi ekseninde incelenmeye çalışılmıştır. Çalışmanın alan araştırmasında Cerattepe hareketinin seçilmesinin nedeni, bu hareketin yirmi beş yıldan fazla bir geçmişe sahip olmasına rağmen literatürde yeteri kadar yer bulmaması ve hukuki açıdan 2018 yılına kadar Türkiye'nin en büyük çevre davası olma özelliğini taşımasıdır.

Çalışmada, zenginlerin, fakirlerin ve huzursuzların çevreciliği ayırımına dayanarak Artvin ilinde meydana gelen Cerattepe çevre hareketindeki itici

faktörlerin, bir diğer ifadeyle halkı çevreyi korumaya iten sebeplerin ne olduğu, nasıl değiştiği veya siyasi bir faktörün etkili olup olmadığı ortaya çıkarılmaya çalışılacaktır. Artvin'deki harekete dayalı fakir çevreciliğinin mi, gelir düzeylerinin etkisiyle zengin çevreciliğinin mi, yoksa alternatif bir çevre hareketi olarak huzursuzların çevreciliğinin mi belirgin olduğunu ortaya çıkarmak da yine çalışmanın amaçlarından biridir. Araştırmanın problemi insanların çevre hareketlerinde katılmasında etkili olan unsurların neler olduğu sorusundan doğmaktadır. Ayrıca araştırmanın bir diğer problemi zenginlerin, fakirlerin ve huzursuzların çevreciliği ayrımında ele alınması durumunda Artvin'deki Cerattepe hareketinin hangi çevrecilik türü altında değerlendirilebileceğidir. Bu sınıflandırma dışında çevrecilik etmeni olabilecek yeni bir çevrecilik biçimi olup olmadığı sorusu, araştırmanın problemlerine bağlı olarak gelişmektedir. Toplumsal, ekonomik ve siyasi koşulların etkisine göre değerlendirilecek olan çevrecilik yaklaşımları hakkında genel bir görünüm sunmak ve bu görünümü Cerattepe çevre hareketi üzerinde uygulamak çalışmanın gelişmesini sağlamış ve bu gelişmenin çevre hareketleri konusunda yapılan diğer çalışmalara katkı sağlaması amaçlanmıştır.

Zenginlerin, fakirlerin ve huzursuzların çevreciliği ayrımı olarak belirlenen çalışmanın konusu, genel olarak insanları çevreyi korumaya iten nedenlerini ve çevre hareketlerinin itici güçlerinin neler olduğunu ortaya çıkarmaya çalışan söz konusu yaklaşımlar ve bu yaklaşımların teorik ayrımıdır. Birbirini destekleyen veya birbirine karşıt görüşleri ifade eden diğer birçok araştırmayla detaylandırılacak olan konular ışığında sınıflandırma ayrımı yapılmıştır. Katılımcı özellikleri, sürdürülebilirlik ve ideolojik açıdan farklılaştıkları görülen çevrecilik türleri üzerinden alan araştırması yürütülmüştür. Çevre ve toplum etkileşiminin taşıdığı önemin yanı sıra, Artvin ilindeki maden karşıtı çevre hareketinin itici gücünün ne olduğunu ortaya çıkarmak, çevre sosyolojisi için tartışılmaya değer bir konu halindedir.

Çalışmanın alan araştırması bölümü için amaçlı örneklem yöntemiyle seçilen 14 erkek ve 12 kadınla yapılan yüz yüze, yarı yapılandırılmış görüşme yöntemi seçilmiştir. Görüşme yöntemiyle elde edilen veriler betimsel analiz yöntemi kullanılarak yorumlanmış ve katılımcıların bilgi, görüş ve deneyimlerinden üst düzeyde yararlanılmıştır. Çalışmanın amacı katılımcıların çevre hareketine katılım nedenleri etrafında geliştiği için örneklem bölgede maden çıkarılmasına karşı çıkan kişilerle sınırlandırılmıştır. Nitel araştırmaya uygun olarak belirlenen konuda

katılımcıların düşüncelerinden anlamlı bir sonuca varma esasıyla veriler işlenmiş ve genişletilmiştir.

Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın birinci bölümünde genel olarak çevrecilik, çevre hareketleri, Türkiye’de çevrecilik ve çevre hareketleri sınıflandırmaları gibi başlıklara yer verilerek hem literatür değerlendirmesine hem de çevre ile ilgili başlıca hususlara yer verilmiştir. Böylelikle amaç, ikinci bölümde yapılan sınıflandırmalara geçmeden literatürdeki temel tartışmaları ortaya çıkarmaktır.

Teorik olarak çalışmayı geliştiren ikinci bölümde küresel ilerleme bağlamında ortaya çıkan eşitsizlik ve bu eşitsizliğin çevresel yansımalarına yer verilmektedir. Zenginlerin, fakirlerin ve huzursuzların çevreciliği bu eşitsizlik temeline dayandırılmıştır. Araştırmada başlıca değişkenler olarak kabul edilen katılımcı, sürdürülebilirlik ve ideoloji bakımından ortaya çıkan farklılıklarla zenginlerin, fakirlerin ve huzursuzların çevreciliği sınıflandırması pekiştirilmeye çalışılmıştır. Kavramları farklı kılan unsurların belirlenip değerlendirilmesiyle yapılan sınıflandırmanın boyutlarını ortaya çıkarmak amaçlanmıştır. Görüldüğü gibi, bu bölüme konu olan başlıkların her biri ayrı bir çalışma konusu olabilecek kapsama ve genişliğe sahiptir. Bununla birlikte, belirli ölçütlerde ayrılışlar da çevreciliğin düşünsel dayanaklarının kesin bir sınıflandırmayı mümkün kılmaması bu bölümün genel özelliklerden oluşmasına yol açmıştır.

Alan araştırmasına yer verilen üçüncü bölümde ise literatürden yararlanılarak geliştirilen sorular çerçevesinde Cerattepe hareketine değinilmiş, elde edilen veriler zenginlerin, fakirlerin ve huzursuzların çevreciliğiyle analiz edilmeye çalışılmıştır. Doğrudan alıntılara yer verilerek Cerattepe’nin ikinci bölümdeki ayrımlara göre incelenip incelenemeyeceği ortaya çıkarılmış ve belirlenen sınıflandırma yöntemiyle Cerattepe çevre hareketiyle ilgili bir sonuca varılmak amaçlanmıştır.

1. BÖLÜM

ÇEVRECİLİK VE ÇEVRE HAREKETLERİ

İnsanın doğayla ilişki biçimi, insanlığın gelişimi adına önemli bir adım teşkil etmektedir. Bu süreçte insanın doğayı dönüştürmeye başladığı gibi, doğa da bu dönüşümden etkilenmeye başlamıştır. Modernleşmenin artması ve insanın doğa üzerindeki hâkimiyetinin çevre kavramının kapsamında değerlendirilmesi insan ve doğa arasındaki çok yönlü ilişkinin bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Geniş bir alana sahip olan çevrecilik düşüncesi temel kavramlarıyla birlikte toplumsal evrimin de göstergesi sayılabilir. Ekolojik sorunların temeline öncelikle veya doğrudan toplumsal kökenleri yerleştiren Bookchin, toplumun doğayla ilişkisinin toplumun ve ekolojinin birbirinden ayrılmasının veya toplumun ekolojiyle bütünleşmesinin nedenlerini açıklayabilecek nitelikte olduğunu ifade etmektedir. Bununla birlikte, toplumsallaşma sürecinde doğanın toplum kökenlerine sunduğu katkı, toplumsal evrimin doğal evrimin bir uzantısı olduğunu açıklar (Bookchin, 1999: 36-38). Dolayısıyla çevre konusunu ele alırken, doğal ve toplumsal olanın birbirinden ayıramayacağı görülmektedir. Bu nedenler, ikinci bölümde tartışılacak olan zenginlerin, fakirlerin ve huzursuzların çevreciliği yaklaşımlarını açıklayabilmek için bu bölümde genel olarak çevre konusuna ve ilgili kavramlara yer verilecek, devamında çevre hareketlerine değinilerek literatürde öne çıkan hâkim gelişmeler ele alınacaktır.

1. 1. ÇEVRE TANIMI VE KAVRAMSAL AYIRIMLAR

Literatürde çevre kavramına yönelik birçok tanım bulunmaktadır. Sık başvurulan tanımlardan biri Keleş, Hamamcı ve Çoban tarafından yapılmıştır. Geniş bir yaklaşımı içeren bu tanıma göre çevre; “insan etkinlikleri ve canlı varlıklar üzerinde hemen ya da uzunca süre içinde dolaylı veya dolaysız bir etkide bulunabilecek fiziksel, kimyasal, biyolojik ve toplumsal etkenlerin belirli bir zamandaki toplamıdır” (Keleş, Hamamcı ve Çoban, 2015: 33). Tanımdan da anlaşıldığı üzere çevre konusu, kapsamı bakımından farklı etkenler içermektedir. İnsanın ve diğer canlı varlıkların aynı zamanda cansız varlıkların birbirlerini etkilemesini ve birbirlerinden etkilenmesini ifade etmektedir.

Bir başka çevre tanımı da yukardaki tanıma benzer şekilde, oldukça geniş bir açıklamaya yer vermektedir. Uluğ (1992: 17)'a göre çevrenin bazı tanımları şu şekildedir; “çevre, organizmayı kapsayan canlı ve cansız durum ve etkenlerin karışımıdır.” Bir diğer ifadeyle, “kişiyi etkileyen dış koşul ve durumların toplamıdır.” Görüldüğü gibi çevre canlılara özgü bir alan olmanın ötesinde, insanlarla birlikte diğer canlı ve cansız varlıkları içine alan geniş bir kavramdır. Kavramın özünü, canlıların hem cansızlarla hem de canlılarla olan etkileşimi oluşturmaktadır. Basit bir ifadeyle, bu etkileşimlerin bir araya gelmesi çevreyi oluşturur.

Söz konusu tanımlara benzer şekilde tanımlanan çevre kavramının, günümüzün çevre sorunlarını ifade etmeye yeterli olmadığı belirtilmektedir. Bu nedenle, Görmez (2010: 4)'e göre en uygun çevre tanımı “canlı varlıkların hayati bağlarla bağlı oldukları, etkiledikleri ve etkilendikleri mekân birimlerine o canlının veya canlılar topluluğunun yaşam ortamı veya çevre denir” şeklindedir. Bununla birlikte Görmez, insanın toplumsal özelliğinden kaynaklı “Canlıları, özellikle de insanı etkileyen ve ondan etkilenen dış şartların tamamı” şeklindeki bir tanımlamayla çevre kavramının kapsam alanını genişletmiştir.

Yapılan çevre tanımlarına ek olarak, tarihsel bakış açısıyla doğa ve buna bağlı olarak çevre kavramının üç boyutta geliştiği ifade edilmektedir. Ortaçağın sonuna kadar baskın olan coğrafi anlamdaki çevre kavramı, Aydınlanma ve Rönesans'ın başlamasıyla araçsal çevre kavramına dönüşmüş, bu da doğanın bir tahakküm aracı olarak görülmesine yol açmıştır. Modern anlamdaki çevre kavramı ise araçsal çevreye yönelik eleştirel bir yaklaşımla, artan sanayileşme ve modern teknolojiye dönük bir tür karşı duruş olarak ifade edilmektedir (Çiğdem, 30.11.2017).

Çevre konusunun bilimsel anlamda incelenmesi ekoloji biliminin ortaya çıkmasıyla başlamıştır. Ekoloji terimi Türkçe literatüre çevrebilim olarak aktarılmıştır. Sözcüğün kökeni 19. yüzyıla dayanmakta ve Alman biyoloji uzmanı Ernest Haeckel tarafından ortaya atılmıştır. Ekoloji terimi, farklı yaklaşımlara ve farklı inceleme alanlarına göre değişik şekillerde tanımlansa da genel olarak insanın çevre ile olan ilişkilerini ele almaktadır (Ertürk, 2012: 3).

Ekolojinin bilim dalı olarak ele alınmasıyla birlikte, kavramın ifade ettiği farklı anlamların olduğu anlaşılmıştır. Bu anlamlardan biri, canlıların yaşamının

maddi temelini ifade eden doğa olarak ekolojidir. İkinci anlamı, insanın varoluşuyla ilgili düşünceleri ve bunlara dair olması gereken kuralları ifade eden düşünce biçimi olarak ekolojidir. Son olarak, ekolojik düşünceye dayalı olarak toplumsal dönüşümü hedefleyen siyasi etkinlikler anlamıyla hareket olarak ekoloji olmak üzere ekolojinin üç farklı anlam taşıdığı ifade edilmektedir (Keleş, Hamamcı ve Çoban, 2015: 30).

Genel olarak, çevre düşüncesinin savunulması veya çevre yanlısı olmak şeklinde ifade edebilecek *çevrecilik* kavramı, çevre tanımıyla uyumlu olarak çeşitli anlamlara göndermelerde bulunmaktadır. Çok yönlü bir tanıma göre de çevrecilik; “çevresel eylemi, çevresel hareketleri, çevresel politikayı ve çevresel değer ve eğilimleri” içeren bir anlama sahiptir (Tuna, 2007: 114). Bununla birlikte çevreciliğin eylem ve ideoloji olmak üzere ikili bir yönelime sahip olduğu görülmektedir. Bu görüşe göre, “bir ideoloji olarak çevrecilik, insanın doğa ile ilişkilerinde bir memnuniyeti ve değişimi ifade eden geniş bir inançlar sistemidir” (Harper, 1996: 293’den akt. Tuna, 2007: 114).

Geniş bir kavramsal içeriğe sahip olan çevreciliği, literatürde ekolojiden ayrı tanımlayıp, çevreciliğin sınırlarını çizen çalışmalar mevcuttur. Örneğin; Castells (2006: 221)’a göre çevrecilik; söylemleri ve pratikleriyle baskın yapısal ve kurumsal mantığa karşı çıkarak insani eylem ve onun doğal ortamı arasındaki ilişkinin yıkıcı biçimlerini düzeltmeyi amaçlayan kolektif davranış biçimidir. Ekoloji ise sosyolojik yaklaşım çerçevesinde, insanoğlunu daha geniş kapsamlı bir sistemin bileşeni olarak gören ve dinamik, evrimci bir bakış açısıyla sistemin dengesini sağlamak isteyen inançlar, kuramlar ve projeler dizisidir.

Bir başka çevrecilik ve ekolojik düşünce ayrımı Dobson tarafından yapılmıştır. Çevrecilik; çevre sorunlarını, şimdiki üretim ve tüketim alışkanlıklarında radikal değişikliğe gitmeden yönetsel bir yaklaşımla çözmektir. Ekolojizm ise “doğal dünya, siyasi ve toplumsal hayatımızla olan ilişkimizde radikal değişikliklere neden olabilecek bir yaklaşım sergiler” (Dobson, 2000: 2’den akt. Balkaya, 2014: 45). Bununla birlikte Dobson, yeşil düşüncenin tamamen bir siyasi düşünce olduğunu savunarak, çevrecilikten farklı olduğunu ifade etmek üzere ekolojizm terimini kullanmıştır (Wall, 2013: 20).

Çevrecilik ve ekolojik hareket arasındaki benzer bir ayrım da çevreciliğin köktenci bir yaklaşımdan uzak olduğunu ifade eder. Bu düşünceye göre çevrecilik;

çevre sorunlarının yarattığı kirliliğe dikkat çekerken kirliliğin toplumsal ve ekonomik nedenlerini sorgulamayan bir yaklaşımdır. Bunun yanında ekolojik hareket ise kirliliğin ekonomik ve toplumsal nedenlerini göz önünde bulundurarak doğayı bütüncül bir şekilde ele alır (Önder, 2003: 9’ dan akt. Kılıç ve Tok, 2013: 232).

Çevreci düşünce ve ekolojizm arasındaki ayrımları ve ilişkileri tartıştığı yazısında Şahin, davranışsal ve ideolojik anlamda çevrecilerin belirli bir çevre sorununun çözümü için çalıştıklarını, çevre bilincini arttırmak, çevre eğitimleri vermek gibi eylemlerde bulduklarını ifade eder. Bu çevreci yaklaşım, çevre sorunlarının kökenini sorgulamaz ve sorunun nedenleri olan aktörlerle kolayca uzlaşmaya varabilir. Bunun aksine yeşillerse çevrecilerle birlikte çalışsalar bile politik alanda var olmaya önem vermeleri ve çevre sorunlarına daha geniş açıdan yaklaşımları bakımından çevrecilerden ayrılırlar. Ayrıca, ekolojizmi bir ideoloji olarak ele almanın yarattığı sorunları tartışan Şahin, bu ayrımın kısıtlayıcı olma riski barındırdığını ve bireysel algıların toplumsal veya siyasal hareketliliğe dönüşme durumunun nasıl olduğunun belirsizliğine dikkat çeker (Şahin, 01.12.2017).

Çevre literatüründe kavramsal bir başka ayrım da çevreci ve yeşil ayrımıdır. Duru, bu iki kelimenin farklı anlamlara göndermede bulunduğunu ifade eder. Çevreci kavramı, “daha çok çevrenin korunması ve kirliliğin giderilmesine yönelik çalışmalar gerçekleştiren ve kurulu düzen içinde yapıcı etkinliklerde bulunan eylemcileri ifade eder”. Yeşil kavramı ise “çevre sorunlarının aslında var olan ekonomik-siyasal sorunların bir yansıması olduğundan yola çıkan, çevre sorunlarını siyasetin bir parçası olarak gören daha radikal eylemcileri” ifade eder (Duru, 2013: 6).

Kavramsal olarak çevrecilik ve ekolojinin birbirinden ayrılmasının yanında çevrecilik, ekolojizm, yeşil ve çevreci ideolojinin aynı anlamı ifade ettiği ve çevrecilik ve çevreselcilik kavramlarının farklı olduğu düşüncesi de öne sürülmüştür. Bu düşüncüyü ifade eden Çoban, (2013: 456-457)’a göre çevreselcilik; çevrenin kalkınma için gerekli olması bakımından “korunmasını, etkinlik ve verimlilik ilkelerini yaşama geçirerek kaynak kullanmada rasyonalizasyonu, ekolojik sorunların, ekolojik sorunların teknik ve yönetsel yollarla çözüme kavuşturulmasının mümkün olduğunu ve insan merkezli bir anlayışla politika ve kurumların dönüştürülmesini” belirtmektedir. Bunun yanında çevrecilik ise, “endüstriyalizmden vaz geçilmesini, nüfusun azaltılmasını ve ekonomik büyümenin sınırlandırılmasını,

küçük teknolojilerin benimsenmesini, kuşak içi ve kuşaklar arası ekolojik adaleti, yerellik ve katılımcılıkla biçimlenmiş bir demokrasiyi eko-merkezli bir anlayışla ekonomik ve toplumsal kurumların ve politikaların ve karar alma süreçlerinin radikal biçimde dönüşmesini” ifade etmektedir.

Çevrecilik ve çevreselcilik ayrımında öne sürülen bir iddiaya göre çevrecilik; daha çok sürdürülebilir bir toplum ve yaşam ideali üzerine kurulmuşken çevreselcilik; sürdürülebilir kalkınma ve sürdürülebilir büyüme modelleri üzerine kurulmuştur. Birbirine zıt kavramlar olan sürdürülebilir toplum ve sürdürülebilir kalkınma kavramlarında belirleyici olan ise bilimsel ve teknolojik ilerlemelerin toplum tarafından kabul edilip edilmediğidir (Kökalan Çımrın ve Candan, 2014: 10).

Yapılan kavramsal ayrımları genel olarak değerlendirmek gerekirse, ekoloji teriminin Türkçe karşılığı olarak kabul edilen çevrebilimleri veya insan ekolojisi gibi bilimsel yaklaşımlardan söz edilebilir. Çevre bilimleri, “insan-doğa ilişkilerini inceleyen uygulamalı ve disiplinler arası bilim dalı olarak” tanımlanmaktadır. Çevrebilimleri “sistem bilim, fizik, kimya, tıp, mühendislik, ekonomi gibi farklı temel bilim ve sosyal bilim dallarını içine almaktadır (Kışlalıoğlu ve Berkes: 1995: 16-17). Çevrebilim farklı yaklaşımlara göre şöyle tanımlanmaktadır: “Birinci gruba göre çevrebilim, canlıların yaşadığı fiziksel ortamı araştıran bir bilim dalıdır. İkinci gruba göre çevrebilim, doğadaki karşılıklı ilişkileri araştıran bir bilim dalıdır. Üçüncü gruba göre ise “doğanın yapı ve fonksiyonu bilimdir”. Bu tanımlara göre kısaca çevrebilim, “canlıların birbirleriyle ve çevreleriyle olan ilişkilerini inceleyen bir bilim dalıdır (Ertürk, 2012: 3).

Çevre literatüründe ekoloji, yeşil düşünce, çevrecilik ve çevreselcilik gibi önde gelen kavramların başlıca yazarlar tarafından farklı şekillerde ayrıma tabi tutulduğu görülmektedir. Literatürde süregelen kavramsal ayrım tartışması, bu çalışmanın konusu olmadığı için derinlemesine kavram incelemesi yapmak çalışmada ifade problemine yol açabilir. Şahin’in ifadesi doğrultusunda kavramsal ayrımın hangi aşamada meydana geldiğinin net sınırlarının çizilmesinin zorluğu nedeniyle (Şahin, 01.12.201), toplumsal ve doğal olanı bir arada ele alan ve çevre ve toplum etkileşimini yansıtan bir yaklaşımın bu çalışma için uygun olduğu düşünülmektedir.

Çoban (2013: 456-567) tarafından yapılan, çevreciliğin “endüstriyalizmden vazgeçilmesini, nüfusun azaltılmasını ve ekonomik büyümenin sınırlandırılmasını, küçük teknolojilerin benimsenmesini, kuşak içi ve kuşaklar arası ekolojik adaleti, yerellik ve katılımcılıkla biçimlenmiş bir demokrasiyi eko-merkezli bir anlayışla ekonomik ve toplumsal kurumların ve politikaların ve karar alma süreçlerinin radikal biçimde dönüşmesini” ifade eden tanımına dayanarak bu çalışmadaki çevreci görüşler çevrecilik kavramı ile ifade edilecektir. Ayrıca, çevrebilim sözcüğü Türkçe literatürde ekoloji teriminin karşılığı olarak kullanılsa da ekolojinin bir hareket veya düşünüş biçimini yansıtan anlamlar taşıması ve yararlanılan kaynaklarda da sıkça kullanılması nedeniyle çalışmada ekoloji terimi kullanılacaktır. Öncelikli olarak önemli olan nokta, kavramların anlam karışıklığına neden olmamasıdır. Bunun yanında çalışmadaki çevrecilik değerlendirmelerinin toplumsal olan, korumacı düşüncenin ötesinde ve sosyolojik bir arka planı barındıran yaklaşımlarını ifade ettiğini göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Böylelikle çevrecilik ve ekoloji kavramlarının bu çalışmanın ana temasıyla uygun olması bakımından benimsendiği ifade edilebilir.

1. 2. ÇEVRECİ DÜŞÜNCENİN DAYANDIĞI GÖRÜŞLER

Çevreci düşüncenin yaygın bilinen anlamının dışında, arka planında bulunan bazı temel iddialar bulunmaktadır. Ekinci (1994: 21)’nin ifadesine göre günümüzde çevrecilik medyanın yansıtma biçimine göre yalnızca nesli tükenmekte olan bitki ve hayvanlar konusundaki eylemler ve uğraşları çağrıştırır bir anlama bürünmüştür. Ancak, çevrenin korunmasına yönelik yükselen hareketlenmelerin temelinde insanın ve insanlığın refahı için duyulan kaygılar yatmaktadır. Ekinci’nin öne sürdüğü bu yaklaşım, doğanın tüm çeşitleriyle birlikte korunması ve yaşatılması gerektiğini ifade eder.

Çevrecilik düşüncesinin dayandığı temel görüşlerin başında, endüstriyalizmin eleştirisi gelmektedir. Çevreci düşünceye göre sanayi toplumunun özelliği olan endüstriyalizm, sınıflar arası eşitsizlik yaratır ve belirli kesimin çıkarlarını öncelikli tutar. Bu toplumlar merkezîyetçi olmakla birlikte ataerkil değerlerle pekişmiş olduğu için kadın-erkek eşitsizliği toplumsal olarak pekişmiştir. İnsan-merkezci görüşler etrafında biçimlenen endüstri toplumunda doğa, insanların çıkarlarına hizmet eden

bir araç olarak görülür ve insanların doğaya hâkim olma düşüncesi yaygındır (Çoban, 2012: 71-72). İnsan-merkezcilik, “insanoğlu ve doğanın geri kalanı arasında ahlaken uygun bir ayırım çizgisi olduğu, insanoğlunun tek ya da temel değer ve anlam kaynağı olduğu, insan dışındaki doğanın da bu yüzden insanlığa hizmet etmek dışında hiçbir amacının olmadığı inancıdır” (Eckersley: 2003: 51’den akt. Öztürk, 2017: 443). Bu görüşe göre insan ve doğa ilişkisinde insan-merkezci bakış açısı, günümüzdeki çevre problemlerinin nedeni olduğu gibi aynı zamanda çevrecilik düşüncesinin ortaya çıkmasında da etkili olmuştur.

Çevreci düşüncenin gelişmesinde önemli olan bir diğer etkili düşünce büyümenin sınırlandırılmasıdır. Bu anlamda çevrecilik, *Büyümenin Sınırları* (Meadows vd., 1974) adlı rapordan oldukça etkilenmiştir. Söz konusu Rapor, sanayileşme, doğal kaynaklar, tarım, nüfus ve çevreyi birbirleriyle ilişkileri bakımından inceler ve sanayileşmenin hızla gelişmesi sonucunda yenilenemeyen doğal kaynakların tükenmekte olduğunu ifade eder. Bunun sonucunda doğal kaynaklar sınıra ulaşmıştır ve çevresel bir yıkım kaçınılmaz olmuştur. Çevreci düşüncüyü savunanlar bu Raporun sonuçlarına dayanarak büyümenin sınırlandırılmasını savunmaktadırlar (Çoban, 2012: 71-72). Adı geçen Rapor, insanları sarsarak çevreyi dikkate almaya yöneltmesi bakımından öncü bir çalışma sayılmakta ve Rapordaki sıfır büyüme önerisi, nüfus sorunuyla birlikte kentleşme, sanayileşme ve tüketim toplumu gibi konuların tartışılmasını sağlamıştır (Keleş, Hamamcı ve Çoban, 2015: 76).

Çevrecilik düşüncesinin üzerinde durduğu bir başka konu nüfus artışı ve kaynak ilişkisidir. Bu noktada çevrecilik, İngiltere’de sanayi devrimi sırasında Thomas Robert Malthus’un görüşlerinden etkilenecek nüfusun artış çizgisine göre besin kaynaklarının yetersizliği üzerinde durmuştur. 1960’lı yılların sonunda canlanan Yeni Malthusçu düşünürler, dünya nüfusunun sürekli artmasına ve kaynakların tükenme hızına vurgu yapmış, bu tür bir gidişatın dünyada felaket uyandıracığını savunmuşlardır (Keleş, Hamamcı ve Çoban, 2015: 75-76). Dolayısıyla nüfusun azaltılması düşüncesi, çevreci düşüncenin bazı safları için temel bir amaç haline geldiği görülmektedir.

Modern çevreci düşünce veya Yeşil Partiler tarihsel bakış açısıyla, 1960’lardan sonra ortaya çıkmış olsa da çevreci düşüncelerin oluşumu daha eski zamanlara uzanır. Çevrecilik düşüncesinin temellerinin, Toprak Ana kavramını öne

çıkaran Hinduizm, Budizm ve Taoizm gibi dinlere bağlı olduğunu öne süren çalışmalar bulunmaktadır (Heywood, 2014: 259). Öte yandan Musevilik ve Hıristiyanlık gibi dinlerin de çevreci düşünceye etkisi olduğu ifade edilmektedir. Bazı düşünürlere göre dinsel söylemler doğanın sınırsızca sömürülmesine yol açmıştır. Bu düşünürlere göre doğanın insanın tahakkümüne sunulmasının ifade edilmesi sebebiyle çevre sorunlarından doğaya hâkim olunmasını belirten dinsel söylemleri sorumlu tutmuşlardır. Ancak kutsal kitaplarda çevrenin korunmasına dair söylemlerin de olması ve insanların çevreyle ilgili nasıl davranması gerektiğine dair önerilerin bulunması bu konudaki belirsiz tartışmaları ortaya çıkarmıştır (Keleş, Hamamcı ve Çoban, 2015: 183). Din ve çevrecilik ilişkisi açısından çevrecilik farklı tartışmaları beraberinde getirmekle birlikte, öne sürülen temel argüman dini değerlerin çevreciliğin gelişmesine katkıda bulunduğudur.

Modernliğin sorgulanmaya başlaması ve ileri sanayileşme risklerinin görünür olması çevreci düşüncenin ilgi alanını genişletmiştir. Bu bağlamda çevreci yaklaşımın eleştirel yaklaştığı bir diğer konu teknoloji düşüncesidir. İnsan-merkezci düşünceye göre teknoloji, insanın önüne çıkan problemleri aşmasında işlevsel bir araç olarak görülür. Bu nedenle teknoloji, insanın doğaya hâkim olabilme düşüncesine ve ayrıca insanın doğayı kendisine göre dönüştürmesine katkıda bulunmuştur. Dolayısıyla çevreci düşüncenin eleştirel bir tutumla baktığı teknolojiye yönelik duyulan güven sayesinde teknoloji bir tahakküm aracı haline gelmiştir (Şakacı, 2014: 163). Teknolojiyi mevcut toplumsal sorunların çözülmesinde yararlı bir araç olarak sunan insan-merkezci düşünceye karşı, çevre-merkezci düşüncenin dayandığı ekolojik toplum modelinin içinde barındığı teknoloji yaklaşımı, eko-teknoloji şeklinde ifade edilir. Eko-teknoloji, “içinde yer aldığı ekosisteme yabancı olan devasa güneş kolektörleri veya çarpıcı rüzgâr jeneratörleri anlamına gelmez; eko-teknoloji teknik olandan öte bir anlam ifade eder”. Bu doğrultuda eko-teknoloji: “İnsan türüne ait ve insan türü dışındaki yaşam biçimlerinin ortak biyosferinin bir parçası olarak insan topluluklarıyla işlevsel bakımdan bütünlük oluşturan bir birliktelik olarak görülmelidir” (Bookchin, 1996: 108).

Çevrecilik felsefesinin savunusu haline gelen ve kendisini ifade ettiği temel iddialardan birisi çevre-merkezilik düşüncesi altında toplanmıştır. Bu görüş, insan-merkezci düşüncenin karşısında yer alır ve doğanın araçsallaştırılmasına karşı çıkar. İnsan doğada ve doğayla bir arada yaşadığı için aralarında karşılıklı bağımlılık

ilişkisi vardır (Çoban, 2012: 81). Eko-merkezcilik insanı doğal ekosistemin bir parçası olarak görür. Canlıların yaşam alanları içindeki etkileşimleri etik ve politik toplumsal ilişkilerin tamamını oluşturur (Carter, 2007: 14'den akt. Öztürk, 2017: 444). Çevreciliğin temel düşüncelerinden olan eko-merkezci bakış açısı etik, hak, çıkar, değer öznesi, nüfus, teknoloji, ekolojik sorunlar gibi pek çok açıdan insan-merkezci bakış açısına göre daha kapsayıcı ve daha bütünseldir (Şakacı, 2014: 166-167).

Çevrecilik düşüncesinin dayandığı görüşlerin kökenini, Aydınlanma sonrası bilimsel gelişmeler dönemine götüren Şahin, doğanın sistematik olarak incelenmesinin doğa korumacılığına yol açtığını ileri sürmektedir. Bununla birlikte çevrecilik yaklaşımının ikinci temeli, modern hayatın her alanının rasyonelleşmesine bir tepki olan romantizm düşüncesine dayanırken üçüncü temeli, anarşizm düşüncesinin merkezizlik, tahakkümün reddi, otoriteye karşı olma gibi önemli değerleriyle örtüşmesi bakımından anarşizm düşüncesini öne sürmektedir (Şahin, 2012: 19-21).

Çevreci veya yeşil düşünce oldukça çeşitli ve geniş bir felsefi tabana dayalı olarak gelişmiş; çeşitli ideolojilere eklenirken toplumsal, siyasi ve ekonomik önermelerden de uzak durmamıştır. Bu doğrultuda, düşünsel anlamda gelişmesine katkıda bulunan bir yaklaşım olarak çevreci politikanın eleştirel tutum takındığı ekonomik büyümenin alternatifi olarak öne sürülen yeşil ekonomi önermesinden bahsedilebilir. Wall (2013: 79-81)'a göre yeşil ekonomi, "daha sürdürülebilir bir gelecek yaratmak için yeryüzüne verilen zarara dayalı çevre vergilerinden herkese sağlanabilecek vatandaşlık gelirinine kadar çok çeşitli yaratıcı öneriler" içermektedir. Ekonomik büyüme, sadece yarattığı ekolojik yıkım bakımından değil; insanları açgözlülüğe ittiği ve mutsuz hale getirdiği için de eleştirilir.

Temel olarak ekonomik büyümeye karşı eleştiri etrafında gelişen çevrecilik yaklaşımı, insan yaşamını tehdit eden tehlikelerin gözle görülür bir hale gelmesi nedeniyle literatürde geniş yer kaplamaya başlamaktadır. Bunun sonucunda, çevre konusunda kapsamlı araştırmaların yapılması ve eserlerin yazılması gibi pek çok çalışma, çevrecilik düşüncesinin gelişmesinde önemli bir yere sahip olmuştur. Önemli çalışmalardan birine imza atan Carson, böcek ilaçları ve tarımsal kimyasalların çok fazla kullanılması sonucu insan hayatı ve doğal hayat risk altına girdiğini ifade etmiştir. Bu tür risklerin dile getirildiği çalışmalardan biri, Rachel

Carson tarafından 1962 yılında ele alınan *The Silent Spring* (*Sessiz Bahar*) adlı eserdir (Heywood, 2014: 260). Carson'un bu eseri alanındaki ilk çalışma olmasa da çevre kirliliğinin önemini kamuoyuna yansıtması ve zaman içerisinde DDT'nin yasaklanmasını sağlaması bakımından çevreci düşünce temeli için önemli bir adımdır (Şahin, 2012: 26).

Bir diğer önemli çalışma, Barry Commoner tarafından 1971 yılında yazılan *The Closing Circle: Nature, Man and Technology* (*Kapalı Döngü: Doğa, İnsan ve Teknoloji*) adlı eserdir. Commoner'ın çalışmasında öne çıkan düşünce, ekosistem içinde her şeyin birbirine bağlı olduğu ve ekonomik sistemin bu etkileşimleri bozarak yaşam döngülerini parçalamasıdır (Çoban, 2013: 457).

Çevreci düşüncenin temellerini oluşturan önemli çalışmalardan bir diğeri, Ernst Fritz Schumacher tarafından 1973 yılında kaleme alınan *Small is Beautiful* (*Küçük Güzeldir*) adlı eserdir. Schumacher, bu eserinde üretim ve tüketim biçimlerine yönelik düşünceleri ele alarak insan ve doğa ilişkisine yeni bir bakış açısı kazandırmıştır. Böylelikle, çevre ile ilgili literatürün gelişmesinde ve çevreciliğin yaygınlaşmasında önemli etkiye sahiptir (Kavas, 2011: 33)

Çevrenin gerek disiplin dalı olarak gerekse toplumsal, siyasi bir düşünce tarzı olarak gelişmesinde etkili olan bahsi geçen yazarlara ek olarak Paul Ehrlich, Rudolf Bahro, Herbert Marcuse, Charles Darwin, Henry David Thoreau, Karl Marx gibi pek çok yazarın katkısından söz etmek mümkündür. Bu tür yazarlar çevreciliğin farklı boyutlarıyla ilgili yazmış oldukları eserlerle çeşitli düşüncelerin tartışılmasına ve yeni akımların ortaya çıkmasına öncülük etmişlerdir (Duru, 1995: 28-32; Kavas, 2011: 20-35).

Çalışmanın bu bölümüne kadar kısaca, çevre tanımı ve buna bağlı olarak ekoloji, çevrecilik gibi ilgili kavramlara yer verilip literatürdeki kavramsal tartışmalar ekseninde çevreciliğin temellerini oluşturan düşüncelerden bahsedilmiştir. Geniş bir düzlemde ele alınan kavramsal çerçeveyi betimlemek adına, çevreciliği tarihi bir bakış açısından değerlendirmek çalışmanın gidişatına ışık tutacaktır. Bu nedenle genel hatlarıyla çevreciliğin tarihsel gelişimine yer verilecektir.

1. 3. ÇEVRECİLİĞİN TARİHİ GELİŞİMİ

Çevrecilik düşüncesinin yayılmaya başlaması literatürde çoğunlukla 1960'ların sonu olarak ele alınsa da düşüncenin kökenleri 19. yüzyıla kadar götürülmektedir. Batı toplumlarında çevrecilik akımları 19. yüzyıl ortalarında görülmeye başlamıştır. Doğanın savunulması, çevre koşullarının korunması gibi temel konulardan başlayan çevre ilgisinin örgütsel anlamdaki ilk örnekleri, Amerika Birleşik Devletleri'ndeki kentlilerin oluşturduğu Sierra Kulübü ve Audubon Derneği olmak üzere bunlara benzeyen diğer gönüllü kuruluşlardır. Bu kuruluşlar dönemin öne çıkan doğa korumacı düşüncesini insanlara aktarmayı ve insanları bir arada toplamayı başarmıştır. Benzer örgütlenmeler İngiltere ve Almanya gibi Avrupa ülkelerinde de görülmüştür (Keleş, Hamamcı ve Çoban, 2015: 210).

17. ve 18. yüzyılda öne çıkan John Locke, Adam Smith gibi liberallerin düşüncelerinde çevre değerlerine karşı ilk oluşumlarının yer aldığı ifade edilmektedir. Locke'un mülkiyet hakkının toplumsal bir hak olduğunu kabul ederek insanlığın ortak malı olan değerlerden yararlanabilmek için insanların mallarını başkalarına zarar vermeden kullanması gerektiğine dikkat çekmesi, bu yaklaşımlardan biridir. Smith ise kaynakların bolluğuna, üretimin nasıl artırılacağına ve sınırsız insan isteklerinin nasıl karşılanacağına dikkat çeker. Bir diğer düşünür Rousseau, insanın çıkarları dışında toplum yararı için doğru olan şekilde davranılması gerektiğini belirtir (Keleş, 1992: 149).

Geniş bir tarihi olan çevreciliğin düşünsel anlamda gelişmesine katkı sağlayan Lucretius, St. Augustine gibi isimler yer almaktadır. Amerika'da ekoloji hareketlerinin doğa bilimleri temelini ilk temsilcilerinden olan Alexander von Humboldt'un etkisi oldukça önemlidir. Humboldt'ın Henri David Thoreau, John Muir, Aldo Leopold gibi göze çarpan çevreci düşünürler üzerinde esin kaynağı olduğu ifade edilmektedir (Şahin, 2007: 79-80).

Sanayi toplumunun dayattığı yaşam biçimlerine karşı direnme, sanayileşmenin geliştiği dönemle birlikte başlamıştır. 18. yüzyılın sonundan itibaren yaygınlaşmaya başlayan başkaldırıların hepsi çevreci nitelikte olmasa da; o dönemde çevreci düşüncenin izlerine rastlamak mümkündür. 1900'lerde yer alan adem-i merkeziyet savunuları, kırsala geri dönüş çağrıları, Organik Çiftlik Hareketleri ve bazı ütopyik düşünceler çevreci düşüncenin örneklerindedir. Görmez, Birinci Dünya

Savaşı sonunda çevreci duyarlılığın gelişmeye ve toplumun çeşitli kesimleri tarafından desteklenmeye başladığını ileri sürmektedir. Bu dönemde Frankfurt Okulu temsilcilerinin aydınlanma karşıtı düşünceleri, çevrecilik düşüncesine önemli katkılar sağlamıştır (Görmez: 2010: 67-68).

Toplumsal hareketlerin yükselişi ve toplumsal değişimin sonuçları çevreciliği de doğal olarak etkilemiştir. 1970'lerde çevreci hareketlerin gelişmesinde rol oynayan hareketler; alternatif hareket, yurttaş inisiyatifleri hareketi ve anti nükleer hareket olarak belirlenmiştir. Alternatif hareket, bireylerin mevcut sorunlar karşısında aracı beklemeden kendilerinin sorunları çözmeye giriştiği bir hareket türüdür. Almanya'da yaygın olarak görülmeye başlayan bu hareket, beraberinde alternatif ekonomik ve alternatif siyaset gibi arayışları da barındırır. Yurttaş inisiyatifleri hareketi ise yurttaşların kolektif varlığına işaret eden bir kavramdır. Bu tür hareketlerin, mevcut siyasal kurumların yetersiz kaldığı durumlarda, özellikle çevre koruması, sağlık ve eğitim gibi konular üzerinde ortaya çıktığı görülmektedir. Son olarak anti- nükleer hareket; çevre temelli, etkinlik alanı dar olan hareketleri geniş kitlelerle ortak bir zeminde toplayan, farklı toplumsal akımları, özgürlükçü ve çevreci duyarlılığa sahip oluşumları bir araya getiren hareket türüdür. Nükleer santrallere yöneltilen eleştiriler teknik, ekonomik ve politik eleştirilerden oluşmaktadır (Ertürk, 2012: 212-218).

Çevre literatüründe sık başvurulan yazarlardan biri olan Porrit, çevreciliğin gelişmesini dönemlere ayırarak incelemiştir. Buna göre çevreci akımlar üç döneme ayrılır. Birinci akımdakiler, on dokuzuncu yüzyıl liberalizminin mirasçılarıdır. Liberalizmin mirasçıları dönemin faydacı materyalist değerlerine ve ekonomik bireyciliğine birçok açıdan karşı çıkan doğa korumacılar veya gelenekçilerden oluşur. Aslında endüstriyalizme karşı olmayan bu gruptakiler, toplumu değiştirmeyi değil; kaybedebilecekleri iyi şeyleri korumayı isterler. Bu tür çevreciler yeşillerden ayrılırlar. İkinci akımda radikal liberter çevreciler bulunur. Kişisel özerklik bu akımdakiler için öncelikli haldedir, insan doğasına karşı iyimser bir tutum sergilerler ve endüstriyel sistemin karşısında yer alırlar. Thoreau, Kropotkin, Godwin gibi anarşist düşüncenin temsilcileri bu grupta yer alırlar. İkinci akımdaki görüş savunucuları toplumsal değerlerde radikal bir değişim amaçlarlar ve genellikle yeşildirler. Üçüncü akımda ise çevre sorunlarını kapsayan geniş bir alana ilgi duyan reformistler yer alırlar. Bu gruptakiler, hâkim toplumsal paradigmayı desteklerler,

herhangi değişim amaçlamazlar ve merkezcidirler. Porrit, bu gruptakilerin geleneksel orta sınıf kaygılarına ve çıkarlarına yakın olduklarını ifade etmektedir (Porrit, 1989: 19-20).

Çevreci yaklaşımları tarihlere ayıran Ceritli de çalışmasında, çevre hareketlerini üç dönemde ele alır. Bu hareketlerin birinci dönemini bilimsel çevrecilik hareketi oluşturmaktadır. Bu dönem, ekoloji biliminin kurulmasıyla birlikte doğanın korunması gerektiği üzerinde durulmaya başlanmıştır. İkinci dönemde ise çevreci hareketler toplumsal hareketler kapsamında ele alınmıştır. 1968 öğrenci hareketleri bu dönemin niteliğini belirleyen bir başlangıçtır. Son dönem olan 1979'larda çevreci yaklaşımların siyasal bir hareket olarak dönüştüğü görülmektedir (Ceritli, 2001: 214).

Çevrecilik yaklaşımının gelişmeye başlamasından bu yana, eleştirel yaklaştığı sanayileşme, teknoloji ve ilerleme düşüncelerinin kapitalist toplumlarda süreklilik kazanmış olması sebebiyle, çevreci düşüncenin dönüştüğü ve kendisini farklı şekillerde ifade ettiği görülmektedir. Çevre hareketleri çevreci düşüncenin ifade edilmiş biçimlerinden biridir. Bu nedenle çalışmanın bir sonraki bölümünde yer alan çevre hareketlerinin gelişiminden, çevreci düşünce etrafında bahsedilecektir.

1. 4. ÇEVRE HAREKETLERİ

Toplumsal hareketler içerisinde ortaya çıkardığı sonuçlar ve etki gücü bakımından ayrıcalıklı bir yere sahip olan çevre hareketlerinin, 20. yüzyıl tarihini şekillendirdiği ve bu dönemde çevreciliğin en önemli tek toplumsal hareket olarak değerlendirilebileceği ifade edilmektedir (Nisbet, 1982: 101'den akt. Rootes, 2004: 608;). Bu düşüncenin arkasında yatan neden, ekoloji hareketinin ortaya çıktığı dönemin sanayi toplumundan sanayi sonrası topluma geçiş aşamasının başlangıcı olarak görülmesi ve çevre hareketlerinin çok çeşitli sembolik ve maddi kaynakları harekete geçirebilmesinden dolayı insanları piyasanın ve devletin yıkıcı mantığından kurtararak sivil toplumu yeniden yaratabilmesidir (Rootes, 2004: 608).

Castells, toplumsal hareketler içerisinde çevre hareketlerini ayrı bir yere koyarken; çevre hareketlerinin toplumun kurumları üzerindeki etki gücünden ve taşıdıkları kültürel değerlerden bahsetmektedir. Çevreci düşüncenin siyasi, toplumsal

ve ekonomik arenadaki küresel yaygınlığı 21. yüzyılın özelliği haline gelmiştir (Castells, 2006: 219).

Çevre hareketleri kısaca, “çevresel yararlar gözetmede kolektif eyleme katılan insanların ve kurumların geniş örgütlenmesi” olarak ifade edilir (Rootes: 1999: 2). Daha geniş bir tanımla, toplumsal hareketler konusu üzerinde uzlaşılan çevre hareketi tanımı ise “çevre konularında ortak ilgi veya kimlik tarafından teşvik edilen, kolektif eyleme katılan bireyleri ve kurumsal bağlılıkları, resmi örgütlenmeleri olmayan grupları içerebilen gayri resmi etkileşimlerin esnek ve kurumsallaşmamış bir örgütlenmesi” olarak ifade edilmektedir (Rootes, 2004: 610).

Kurumsallaşmamış bir örgütlenme içerisindeki yeşil hareket, geniş kapsamı ve içinde barındırdığı çeşitlilik açısından şu şekilde bir benzetmeyle ifade edilmektedir:

Yeşil hareket bir buzdağı gibidir; görünürlüğü yüksek olan Yeşil Partiler ile birlikte, yeşil yaşam tarzını uygulayan ya da siyasal değişime daha örgütsüz bir şekilde katkıda bulunan kişilerin oluşturduğu, daha az kurumsal ve görünürlüğü az olan ağlar, doğrudan eylem grupları ve radikal sivil toplum örgütleri vs. buzdağının su altında kalan kısmını oluşturmaktadır (Wall, 2013: 21).

21. yüzyılda kazandığı ivme ile devam eden ve giderek artan çevre hareketleri, çoğunlukla Yeni Toplumsal Hareketler kuramı çerçevesinde ele alınmakta ve bu kapsamda değerlendirilmektedir. Eski toplumsal hareketlere göre farklı önermelere dayalı olan yeni toplumsal hareketler konusu geniş bir çalışma alanı oluşturmakta ve zengin bir literatürün oluşmasına katkı sağlamaktadır. Diğer yeni toplumsal hareketlere benzer şekilde çevre hareketlerinin toplumsal alanda daha fazla destekçi bulmasının nedeni, bu hareketlerin söylemlerinin yaşanan sorunlar ile bağdaştırılması ve insanların gündelik yaşamlarından izler taşımasıdır. Böylelikle bireysel kaygılar toplumsal kaygılar haline gelince yeni toplumsal hareketler bu kaygıların dile getirildiği sahalar olarak görünmeye başlamıştır (Kılıç, 2002: 97).

Genellikle işçi sınıfına, ekonomik ve politik değişiklik talebine dayalı olan geleneksel toplumsal hareketleri açıklayan kaynak seferberliği¹ teorisinin toplumsal hareketlerin nasıl oluştuğuna dair cevap ararken, neden oluştuğuna yönelik yeteri kadar açıklayıcı olmadığı ifade edilmektedir (Buttel, 1992: 10). Bu nedenle yeni

¹ Toplumsal bir hareketi olanaklı hale getiren para, insan gücü, ofis ve iletişim araçlarıyla birlikte hareketin meşruiyeti için gerekli kaynakların devamlılığını ifade eder (Eryılmaz ve Akman, 2016: 19).

toplumsal hareketlerin, eski toplumsal hareketler kuramlarına dayalı bir eksikliği kapatmaya yönelik ortaya atılan bir kuram olduğu söylenebilir.

Literatürde önem kazanmasıyla farklı tartışmalara yol açan yeni toplumsal hareketler kuramı, barındırdığı özellikler yoluyla yeni eylem biçimlerini beraberinde getirmiştir. 1960'lı yıllardan sonra ortaya çıktığı öne sürülen bu eylemleri, eski toplumsal hareketlerden ayıran temel bazı özellikler Özgökçeler ve Sevgi tarafından yapılan çalışmada şu şekilde ifade edilmektedir (Özgökçeler ve Sevgi, 2016: 503):

1. Yeni toplumsal hareketler sınıf tabanlı değil, kimlik tabanlıdır.
2. Örgütsel yapılar eski toplumsal hareketlere göre daha yataydır.
3. Yeni toplumsal hareketlerin talepleri temel olarak kültür ve kimliğe dayanır.
4. Temel amaç mevcut sistemi bozmaktan ziyade, sorunları mevcut sistem içinde çözmektir.
5. Farklı kesimlerin farklı taleplerini içerirler.
6. Değişen koşullara kolayca uyum sağlarlar.

Yeni toplumsal hareketler kuramında öne çıkan diğer unsurlar yukarıdaki maddelere ek olarak kısaca şöyle sıralanmaktadır: Yeni toplumsal hareketler, bireylerin toplumsal yapılar içindeki kişisel yönlerini yansıtmaktadır. Yeni toplumsal hareketlerin eylem biçimi şiddet içermekten ziyade, sivil itaatsizliği kapsamaktadır. Bu hareketler adem-i merkezî ve çoğulcu bir yapı sergilemektedirler. Ayrıca, toplumsal hareketlerin örgütlenme biçimleri, savundukları konular ve taşıdıkları özelliklere göre buldukları dönemin nitelikleriyle benzerlik taşıdığı ifade edilmektedir. Ancak bir toplumsal hareketi oluşturan unsurların ne veya neler olduğu konusunda tam bir uzlaşma yoktur (Hira, 2016: 144-153). Bu nedenle toplumsal hareketlere yönelik incelemeleri, yaşanan dönemden ayırmak mümkün olmadığı gibi hareketlerin bulunduğu toplumsal koşullarla birlikte değerlendirilmesi gerekmektedir.

Çevrecilik, kadın hareketi, nükleer karşıtı hareket, barış hareketi, feminizm, LGBTİ, hayvan hakları gibi farklı oluşumların yeni bir sınıf ekseninde açıklandığı yeni toplumsal hareketler kuramına yönelik çok sayıda çalışma bulunmaktadır. Her biri ayrı özelliklere sahip olan yeni toplumsal hareketler, Buttel (1992: 10- 11)'in ifadesine göre sosyal demokratik toplum yapısından neo-muhafazakâr (neo-conservative) bir topluma geçiş aşamasında ortaya çıkmış ve gelişmiştir. Bununla

birlikte, sosyal demokratik partilerin başarısız olması nedeniyle yeni toplumsal hareketler, sosyal demokratik toplum sınıfları için alternatif bir ifade ve siyasi hareketlilik yöntemi oluşturmaktadırlar.

Örgütlenme anlamında çevre hareketleri yaklaşımı, toplumsal bir hareketin var sayılan bileşenleri arasında bağlantılar üzerinde durur. Ancak toplumsal bir hareketi oluşturmak için ne düzeyde bir örgütlenme, kolektif eylem ve ortak kaygının gerekli olduğu net değildir. Kesin bir ayırım olmamakla birlikte, eylem ve kaygının yoğunluğu ve biçimleri, örgütlenmenin birleşme derecesi yer ve zamana göre değişiklik göstermektedir. Yapılan çalışmalara göre bir çevre hareketi, çevresel hareket örgütleriyle veya çevresel protesto olaylarına benzemez. Çok sayıda resmi çevre örgütü ve çevre protestoları olmasına rağmen, çevre hareketleri sadece bu tür kurumlar veya aktörler birbirleriyle örgütlenince ve kolektif bir eyleme katılınca belirlenebilir (Rootes, 2004: 610).

Çevre hareketlerinin türlerini ayıran Castells, toplumsal hareketlerin kendi kuralları çerçevesinde anlaşılması gerektiğini ifade eder. Ona göre bu tür hareketlerin eylem biçimi olarak yürüttükleri taktikler, hareketin özelliklerini açıklar. Toplumsal hareketler, muhafazakâr veya devrimci olabileceği gibi iyi veya kötü olarak nitelendirilemezler ve ayrıca toplum yapılarını, süreçlerini etkileme ve değiştirme potansiyeli taşırlar (Castells, 2006: 99-100). Benzer yaklaşımla Buttel, çevreciliğin diğer ideolojiler gibi toplumsal olarak oluşturulduğunu öne sürmüş ve çevreciliğin belirsiz ve esnek yapısından söz etmiştir. Ona göre çevrecilik, mevcut destekçileri ne söylüyorsa odur. Bu nedenle çevre hareketlerinin tam olarak anlaşılması için aktörlerin söylem ve uygulamalarının oldukça önemli bir yeri olduğu söylenebilir. (Buttel, 1992: 15).

Porrit, çevre hareketlerini oluşturan unsurları kesin bir şekilde belirlemenin zor olduğunu öne sürerken genel olarak belirli özelliklere sahip katılımcıları üç tipte ele alır. Birinci grupta tarımsal işlerle uğraşanlar, geri dönüşüm pratikleri uygulayanlar, çevreye uygun teknolojiyi destekleyenler ve alternatif ekonomi politikaları yürütenler yer alır. İkinci gruptaki tipler; kadın hareketi, barış hareketi gibi hareketlerin savunucularıdır. Bu gruptakiler çeşitli baskı gruplarında yer alıp kampanyalar yürütürler, çok uluslu şirketlere ve silah ticaretine karşı çıkarlar. Üçüncü grup ise siyasallaşan çevrecileri barındırır. Yeşil Partiler ve kurulu partiler

içerisinde yeşil politikalar yürüten bu gruplar resmi veya gayri resmi bir şekilde eylemde bulunurlar (Porrit, 1989: 21).

Eski toplumsal hareketlerin kaynak seferberliği paradigmasından kimliğin yönlendirdiği yeni toplumsal hareketler paradigmasına geçiş aşaması, çevre hareketlerinin gelişimine dair izlenimler sunmaktadır. Bu anlamda kurumsallaşmış politikalara ve politik değerlere karşı meydan okuma şeklinde ortaya çıkan eko-politik hareketler, özel veya genel çevresel sorunlar ve sorunların kaynaklarının belirlenmesi ve çözümlenmesi konusunda bilgilenmeyi yansıtmaktadırlar. Ekolojik sorunların gerçekliğinin değerlendirilmesine dayanarak farklılık gösteren eko- politik katılımcılar, Schnaiberg'e göre dörde ayrılmaktadır. Birinci gruptaki kozmetolojistler, çevre sorunlarını tüketimin boyutlarıyla ve atıkların doğaya verdiği zararlara göre açıklamaktadırlar. İkinci grupta yer alan melioristler, kullanılan kaynakların yeniden kullanılması gerektiği üzerinde durarak rasyonel kaynak kullanmaya vurgu yapmaktadırlar. Üçüncü gruptaki reformistler, tüketimden kaynaklanan sorunlara ek olarak, tüketim şartlarının yeniden düzenlenmesi gerektiğini iddia ederler. Son olarak, radikaller ise ekolojik sorunların çağdaş teknoloji ve ileri endüstriyel kapitalist toplumların doğal bir sonucu olarak ortaya çıktığını ve hızlandığını ileri sürmektedirler. Schnaiberg'in bu ayrımı, toplumsal hareketler dönüşümü çerçevesinde değerlendirilince kozmetolojistler ve melioristlerin kaynak seferberliği kuramına göre örgütlendiği, reformistler ve radikallerin ise "eko-politik" (yeni toplumsal hareketler) bir çerçeve içerisinde hareket ettikleri ifade edilmektedir (Çiğdem, 30.11.2017).

Literatürde çevre hareketlerini farklı ölçütlerde sınıflandıran çalışmalara rastlamak mümkündür. Kapsam ve nitelikleri açısından oldukça geniş olan çevre hareketlerinin kesin bir ayrımı bulunmamakla birlikte hareketlerin esnek olması nedeniyle birbiriyle bağlantıları da söz konusudur. Bu bağlantılar nedeniyle çevre hareketlerini oluşturan ortak bazı temel faktörlerden bahsedilebilir.

1. 4. 1. Çevre Hareketlerini Oluşturan Faktörler

Çevre hareketlerinin başlamasına neden olan faktör şüphesiz ki çevrecilik düşüncesinin yaygınlaşması olsa da, dönemsel kırılmalara neden olan bazı önemli

gelişmeler bulunmaktadır. Bu konuda kısa bir değerlendirme yapmak, önemli dönüşümlerin etkilerini ve çevre hareketlerini anlamaya yardımcı olacaktır.

Bilimsel bilginin artması ve ekolojinin bir disiplin olarak gelişmesi sonucu çevrecilik, tutarlı ve etkili bir söylem haline gelmiştir. 1960'ların sonunda öğrenci hareketlerine eşlik eden birçok gelişme, çevre hareketlerinin başlangıcı için önemli bir adımı oluşturmaktadır. Rootes (2004: 613-614)'ın ifadesine göre, çevresel bozulmanın etkileri konusunda bilimsel bilginin artması ve nüfusun daha fazla iyi eğitim almış olması, çevre konusunda kamusal farkındalığı artırmıştır. Bir başka etkili unsur ise kitle iletişim araçlarının gelişmesidir. Ulaşım ve iletişimin daha ucuz ve daha kolay hale gelmesi bilginin yayılmasını hızlandırmış, çevre örgütlerine üye olanlarının sayısında önemli bir artış sağlamıştır. Bununla birlikte kapitalizm ve tüketim toplumu eleştirisiyle çevresel bozukluklara dikkat çeken Yeni Sol Hareket, doğanın toplumsal sorunlardan ayrılamayacağı düşüncesine katkıda bulunmuştur.

Çevre hareketlerinin 20. yüzyılın ikinci yarısından sonra artmasının temelde üç nedeni vardır. Bunlar; bilimsel çalışmalarla hareketin çevreyi korumaya yönelik unsurlarının genişlemesi, Amerika ve Avrupa'nın dışındaki ülkelerde de çevre konusunda gelişmeler olması ve çevre sorunlarına yönelik bakış açısının genişlemesidir (Kaplan, 1999: 95).

Göktolga (2013: 130-131)' ya göre ise çevre hareketlerinin oluşmasına neden olan temel faktör toprak, su ve hava konusunda ekonomik sorunların artmasıdır. Buna ek olarak; doğaya yapılan insan müdahalelerinin tekrar gündem olması, doğada meydana gelen zararların teknik olarak ölçülebilir bir hale gelmesi, çevresel zararların evrensel boyutlara ulaşması ve evrensel çözüm gerektirmesi, ekonomik krizle beraber yaşanan petrol krizi çevre hareketlerinin gelişmesine etki eden diğer nedenlerdir. Petrol fiyatlarındaki artış, nükleer enerji girişimlerine neden olmuş ve bu da nükleer karşıtı çevre hareketlerinin güçlenmesini beraberinde getirmiştir. Bu iddia ile paralel olarak ortaya atılan bir diğer iddia, çevre hareketlerinin artmasında liberal politikaların önemli bir etkisi bulunduğuudur. Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde görüleceği gibi serbest piyasa düşüncesi ile birlikte doğanın piyasalaşması çevre hareketlerini canlandıran girişimlere yol açmıştır.

Kısaca, sanayileşmenin yoğunlaşması ve çevre sorunlarının artması sonucu bir tepki olarak gelişen çevre hareketleri, bir yandan sanayileşme ve çevre sorunları

arasındaki ilişkiye dikkat çekerken bir diğer yandan da doğal çevreye karşı artan duyarlılık temelinde ilerlemeye başlamıştır. Toplumsal anlamda çevre hareketlerinin yükselmesi ise post-modernizm düşüncesine dayandırılmaktadır. Artan sanayileşme ile birlikte insanın doğa ile olan ilişkisi tahakküm ilişkisine dönüşmeye başlamış ve toplum doğaya hâkim olma yoluna gidince, toplumsal eşitsizlik ve sömürü de ortaya çıkmıştır. Böyle bir ortamda insanın insanı sömürmesi ve insanın doğayı sömürmesi üst düzeye çıkmıştır. Ortaya çıkan çevresel kriz, post-modernizm olarak adlandırılan toplumsal bir dönüşe neden olmuş ve bu yeni toplum modelinde çevresel değerler önem kazanmaya başlamıştır (Tuna, 2014: 107). Çevreciliğe yüklenen değerler gelişme döneminde cereyan eden belirli olgularla açıklanmakta ve post-modernizm yapısı tartışılmaktadır. Gelişmekte olan değerlerin çevre hareketlerindeki etkisini incelemek için çevre hareketlerinin gelişimine yer verilecektir.

1. 4. 2. Çevre Hareketlerinin Gelişimi

Çevre hareketleri 1960 ve 1970'lerdeki eylem biçimleriyle dönüm noktasını oluşturmaktadır. Bu dönemin, çevreci düşünce içinde önemli bir yeri olsa da düşüncenin kökenlerini daha eski zamanlarda bulmak mümkündür. William Blake, Percy Bysshe gibi İngiliz yazarların solcu romantik şiirleri ile Mary Shelley'in *Frankenstein* romanı, çevreci düşüncenin ilk örnekleri arasında gösterilmektedir. Ek olarak, doğa ile daha yakın ilişki kurulmasını ifade eden Fransız düşünür Rousseau, yeşil hareketin öncüleri arasında yer almaktadır. Bununla birlikte çevre sorunlarının çok uzun geçmişe sahip olması sebebiyle, hava kirliliğine karşı ilk yasaların 13. yüzyılda Britanya'da yürürlüğe girdiği ifade edilmektedir (Wall, 2013: 25-26).

Çevre hareketlerinin ilk olarak nerede ve ne zaman başladığını belirlemenin zor olduğu ifade edilse de insanlık tarihine eşlik eden ve uzun bir geçmişe sahip çevreci düşüncenin gelişmesi, literatürde belirli dönemlere ayrılmıştır. İlk dönem olduğu belirtilen bilinçlenme dönemi, çevreci düşüncenin oluşması bakımından önemlidir. Bu dönemde insanın çevre ile olan ilişkisine dair ve çevreden alacağı geri bildirim konusunda bilgi edinilmeye başlanmış ve çeşitli değerler yeniden düzenlenmiştir. 19. yüzyıldan 1970'lere kadar süren bu dönem, korumacı dalganın yayılmasında etkili olmuş ve avcılık, balıkçılık, ulusal parkçılık gibi oluşumlarla desteklenmiştir (Şakacı ve Aygün, 2015: 224).

Çevre hareketlerinin ilk dönemleri korumacı düşünce etrafında gelişmeye başlamıştır. Çevre korumacılar, insanoğlu ve doğa arasındaki ruhsal ilişkiye odaklanarak, Avrupa'daki romantik akımın etkisini yansıtmıştır. Bu korumacılar, doğal hayatı korumayı güvenceye almada etkili olsalar da doğal çevrenin korunmasının bir koşulu olarak toplumsal değişikliğe çabalamadıkları için sınırlı bir söylemle, oligarşik kurumsal yapıyla ve kısa dönemli faydalı politikalarla kendilerini kısıtlamışlardır (Rootes, 2004: 612).

Yeşil politikanın başlangıcı için önemli olan bir başka dönem, 1880-1900 yıllarıdır. William Morris, John Ruskin gibi sosyalist yazar ve ressamlar sanayileşmeden doğan kirliliğe karşı çıkarak çevre korumacı düşüncenin desteklenmesine yönelik ilk çalışmaları gerçekleştirmişlerdir. Morris'in yeşil düşünceyi tanıttığı *Hiçbir Yerden Haberler* adlı kitabı bu dönemin ilk örnekleri arasındadır. Çevreci aktivizm alanında ise erken dönem çevre aktivisti olan Edward Carpenter, sürdürdüğü yaşam biçim ile yeşil harekete örnek oluşturmuştur (Wall, 2013: 24-25).

Amerika'da çevre korumacı düşünce üzerine yoğunlaşan kuruluşların en bilineni olan Sierra Club, 1892'de kurulmuş ve yürüttüğü kampanyalarla korumacı düşünceyi öne çıkarmayı başarmıştır. Bu dönemdeki çevreci düşünce savunucuları, muhafazakâr kimlikli ve daha çok işverenlerin katılımcı olduğu Audubon Derneği gibi toplulukların gelişmesine zemin hazırlamışlardır. Ancak zamanla etkisi azalan bu tür örgütlenmelerin yerini, apolitik orta sınıfın öğrencilerle bir araya gelerek başlattıkları hareketler almıştır. Bu dönem içerisindeki çevreci düşünceler genel olarak insanların faaliyetlerinin dünyanın ekolojik yasalarını ihlal ettiğine, modern teknolojinin ekosistemin dengesini bozduğuna ve doğanın ve doğanın dengesini korunması gerektiğine dikkat çekmişlerdir (Castells, 1997: 192-195). Amerika'da başladığı görülen yeni dönem çevre hareketleri bu süreçten itibaren dönüşmeye ve radikalleşmeye başlamıştır.

Çevre hareketlerinde önemli bir dönüm noktası olan diğer bir başka gelişme ise modernleşmenin ortaya çıkarttığı risklerdir. Endüstrileşme ve kapitalizmin hızla yükselişi doğa üzerindeki tahribatın gözle görülür bir hal almasına neden olmuştur. 1950'lerden sonra ileri düzeyde sanayileşen Batı ülkelerinde görülen hava ve su kirliliği gibi yaşam kalitesini sarsan risklerin ortaya çıkması büyümenin devam etmesi adına çevre koruma düşüncesine etkide bulunmuştur (Eryılmaz ve Akman,

2016: 20). Rootes'in ifadesine göre sanayileşmiş Avrupa, Amerika ve Avustralya'da temiz su, temiz hava, daha iyi kamu sağlığı ve güvenli atık imha için başlatılan kampanyalar, 19. yüzyıl ve 20. yüzyılın başlarına kadar gitmektedir. Bu dönem gelişen reform çevreciliği² ile insanın doğanın bir parçası olduğu ve halkın sağlığının eko sistemin sağlığına bağlı olduğu kabul edilmiştir. Ancak bu düşünce etkili sonuçlar doğurmamış; sadece bir söylem olarak kalmıştır. Gerçekten de 20. yüzyılın ikinci yarısına kadar, reform çevreciliği tutarlı, tek bir toplumsal hareketten ziyade, farklı çıkar grupları tarafından başlatılan ayrı kampanyalar olarak görülmüştür (Hutton ve Connors, 1999: 86; Brulle, 2000: 181'den akt. Rootes, 2004: 612). Bununla birlikte ekolojinin bir disiplin olarak yükselmesi ve bilimsel bilginin artması, çevre hareketlerinin tutarlı hale gelmesine katkıda bulunmuştur.

Çevreyle ilgili artan bilgi ve deneyimin sonucu olarak 60'lı yıllardan itibaren hızlı bir gelişme gösteren çevre hareketleri, insan-merkezci çevre düşüncesinden çevre-merkezci çevre düşüncesine geçiş aşaması olan bilinçli oluş dönemini başlatmıştır. Bu dönemde, modernleşme ve büyümeye yönelik yapılan eleştirilerin çevre hareketlerinin kapsamını geliştirmesinde etkili olduğu belirtilmektedir. Ayrıca bu hareketlerin daha önceki çevre korumacı düşünceden ideoloji ve eylem bakımından yeni toplumsal hareketler teorisine uygun olarak belirli oranda farklılıklar yansıttığı görülmüştür (Şakacı ve Aygün, 2015: 224-225). Bu dönemden itibaren çevre hareketleri, sadece çevre ile ilgili konuların değil; siyasi, toplumsal, ekonomi gibi konuların da yeniden ele alınmasını sağlamıştır. Toplumsal olaylardan etkilenecek gelişen çevre hareketleri, 68 öğrenci hareketlerinden sonra özgürleşme hareketiyle birlikte dönüşmeye başlamıştır (Keleş, 1992: 152).

Sierra Kulübü gibi derneklerin etkisinin azalması ve apolitik orta sınıfın öğrencilerle birlikte yer alarak gerçekleştirdiği hareketler 1968 yılında yeni bir dönemin başlamasına neden olmuştur. Bu dönemdeki çevre hareketleri dönemin siyasi sorunlarının bir yansıması olarak gelişmiş ve aynı yıl ilk "Ekolojik Hareket Grubu" kurulmuştur (Castells, 1997: 192-195).

Böylelikle, 1970'li yıllardan itibaren çevre ile ilgili sorunlar siyasal ve ideolojik boyutlarıyla geniş çapta tartışılmaya başlamıştır. Çevre sorunları sadece teknik değil, ekonomi ve kalkınmayla beraber ele alınan bir sorun haline gelmiştir

² İngilizce *reform environmentalism* ifadesinden aktarılmış olan kavram, çevreciliğin yeniden ele alınması anlamında kullanılmıştır.

(Keleş, 1992: 152). Modern çevrecilik olarak adlandırılan 19. yüzyılın çevre korumacı yaklaşımından kesin bir şekilde ayrılan 1970'lerdeki ekoloji hareketleri ideolojik eğilimleri, siyaset tarzları ve toplumsal kökenleri bakımından gösterdikleri farklılıklar ile bilinmektedir (Önder, 2003 a: 603'ten akt. Sezer, 2015: 8).

Çevre hareketlerinin gelişmesi, bazı karşı kültürlerin doğuşuna da zemin hazırlamıştır. Castells'ın karşı kültür olarak ifade ettiği şey "toplumun kurumsal olarak öne sürdüklerinden farklı, hatta bir ölçüde bunlarla ters düşen normlara göre yaşama, alternatif ilkelere, inançlara yaslanarak bu kurumlara karşı çıkma girişimleridir." Karşı kültürlerin savunduğu düşünce doğaya karşı saygıya ve doğanın kanunlarına yapılan vurguyu ifade eder. Bunlara örnek olarak radikal çevrecilerden Earth First! (Önce Dünya!) veya Sea Shepherds (Deniz Çobanları) gösterilir (Castells, 2006: 226). Çevre konularına ışık tutmak için planlanan çeşitli eylemlere 20 milyon Amerikalının katıldığı 1970 yılındaki Dünya Günü, hem bu dönemlerde gelişen çevresel eleştirinin zirvesi hem de Amerika'da çevreciliğin kurumsallaşmasına doğru bir geçiş noktası olarak görülebilir (Rootes, 2004: 614). Söz konusu Dünya Günü'nde başta öğrenciler olmak üzere, çok sayıda insan iyi birer vatandaş bilinciyle basit bir yaşam tarzına dönerek, doğayı koruma girişimine öncülük etmişlerdir (Castells, 1997: 198).

Çevreci hareketi canlandıran karşıt kültür hareketi, Herbert Marcuse ve Frankfurt ekolünden gelen Erich Fromm gibi düşünürlerden etkilenecek kapitalizme yönelik eleştiriler geliştirmiştir. Kapitalizm çevreyi kirlettiği için ve insanları kişiliksizleştirdiği için eleştirilmeye başlanmıştır. Aldous Huxley, Hermann Hesse gibi isimlerin yer aldığı bir diğer karşıt kültür grubu da çeşitli eserleriyle çevre hareketinin oluşumuna katkıda bulunmuşlardır (Wall, 2013: 24).

Çevre hareketlerinin kurumsallaşması aşamasında politik etkiler yaratmak üzere kurulan çeşitli baskı grupları veya devlet destekli kurumlar meydana çıkarken, önemli bir gelişme Yeşil Partilerin kurulmasıdır. Mevcut partilerin ekolojik sorunlara yeterince yer vermemesi sonucu ortaya çıkan Yeşil Partiler, 80'lerin başlarından itibaren Avustralya, Avusturya, Belçika, Danimarka, Mısır, Yunanistan, Türkiye, Hollanda gibi pek çok ülkede kurulmaya başlamıştır (Şakacı ve Aygün, 2015: 227). Mart 1983'te Almanya'daki Yeşil hareket öncüleri ilk delegasyonlarını parlamentoya sokma başarısı göstererek, çevre hareketinin kurumsal niteliği ile siyasi bir nitelik kazanmasına öncülük etmişlerdir (Göktolga, 2013: 133).

Yeşil Partilerin oluşmasında çevre hareketleri açısından önemli olan bir aşama da barış hareketinin oluşmasıdır. Özellikle nükleer silahların yayılmasına karşı bir duruş olarak ortaya çıkan barış hareketine nükleer enerjinin kullanımına karşı kampanyalar eşlik etmiş, siyasi yeniliklere neden olarak Yeşil Partilerin kurulmasında etkili olmuştur. Bununla birlikte, Amerika'daki nükleer güç karşıtı kampanyalar daha sonra çevresel adalet hareketi haline gelen askeri ve endüstriyel atığın boşaltılmasına karşı bir hareket ortaya çıkaran, zehirli atıklara karşı olanlarla birleşmiştir (Rootes, 2004: 614).

Çevreci düşüncelerin somutlaştırmasında önemli bir yeri olan Alman Yeşiller Hareketi, 1980'lerden itibaren Batı Almanya'nın siyasi gündemini değiştirmekle birlikte, nerdeyse tüm dünyada çevre sorunlarına yönelik duyarlılığın gelişmesine ve kurumsal politikaların değerlendirilmesine katkılar sunmuştur. Yerel olarak başlayan hareketin zamanla parlamenter başarı elde etmesiyle gelişmesi, alternatif bir toplum modeli önerisiyle insan hakları, nükleer karşıtı kampanyalar, feminizm, hayvan hakları gibi konuların gelişmesine olanak sağlamıştır (Çiğdem, 30.11.2017).

Yeşil Partiler dünyanın çok yerinde yaygınlık kazanmış olsa da çevreci politika bu partilerle sınırlı kalmamış; kurumsallaşmış partilere karşı muhalif bir duruşu içinde barındırmaya devam etmiştir. Siyasi partiyi reddeden duruşun başlıca temsilcisi 1991'de kurulan Earth First! Birliği, çevresel tehditlere karşı doğrudan eylemi savunarak önemli girişimlerde bulunmuş çeşitli yerlerdeki doğrudan eylemlere de yol gösterici olmuştur (Wall, 2013: 34- 35).

Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde ele alınacak olan fakirlerin çevreciliğine zemin oluşturan Çevresel Adalet Hareketi, 1980'lerde yeni bir söylem olarak ortaya çıkmıştır. Çevresel adalet arayışı, çevresel kirlilik ve bozulmanın etkilerinin eşitsiz bir şekilde yayıldığı ve çevre sorunlarının toplumsal ve ekonomik eşitsizlikler gibi çevresel olarak eşitsiz sonuçlar doğurduğu önermesini taşır. Yoksulların ve azınlıkların yaşadığı bölgelere çevresel anlamda zararlı kuruluşların yerleştirilmesine tepki olarak ortaya çıkan çevresel adalet hareketi (Yürür, 2015: 199), çevreci yaklaşımlar ve çevre hareketlerinin yönelimleri bakımından önemli bir adım teşkil etmektedir. Bu düşünceye göre küreselleşme etkisinin artmasıyla önceleri yerel ve bölgesel olarak deneyimlenen ekolojik krizler küresel hale gelmiştir. Dünyanın sonsuz kaynaklara dayanmadığı, aksine belirli sınırları olduğu ve sınırlı kaynaklara dayandığı düşüncesi yeşil hareket için önemli bir geçiş noktası olmuştur. Buna göre

iklim değişikliğinin ve küresel ısınmanın sorumlusu zenginleşmiş Batı ülkeleri iken; bu tür çevre sorunlarının daha çok az gelişmiş Afrika, Asya ve Ada ülkelerini etkilemesi küresel adaletin öncelikle bir çevresel adalet konusu olduğunu göstermiştir (Şahin, 2012: 50-51).

Gelişme süreci içerisinde dönüşen çevre hareketlerinin seyri, 21. yüzyılda yerel, ulusal ve küresel çevre hareketleri tartışmalarıyla devam etmektedir. Doğanın bozulmasının sonuçlarına paralel olarak sanayileşmeye karşı alternatif yaşam biçimi arayışları da artmaktadır. Siyasi alanda daha fazla söz edilmeye başlanan çevre politikaları Yeşil Partilere ek olarak yeni siyasi girişimler ortaya çıkarmıştır. Kurumsal partilerin çevre konularına yer vermesi, birçok ülkede çevre konusundaki politik girişimler Yeşil Partilerin başarısı için önemli bir sorun haline gelmiştir (Heywood, 2014: 278). Buna rağmen çevre hareketlerinin küresel bir eylem oluşturma çabaları, son zamanların belirleyici niteliği halindedir. Çevresel bozulmaya karşı aktif katılım göstererek şiddet içermeyen yöntemlerle çevre sorunlarına karşı farkındalık yaratan Greenpeace, örgüt yapısını dünya geneline yayma ve çevresel sorunlara çözüm arama konusunda etkinliklerini sürdürmektedir.

Günümüzde çevre hareketlerinin çok çeşitli ve karışık olması, tam bir değerlendirmeyi mümkün kılmamaktadır. Çevreciliğin izlediği yol, dönem içerisinde yaşanan dönüşümlerden etkilenmektedir. Bu nedenle son zamanların yeşil hareketinde, hem kapitalizme karşı savaş hem de değişikliğe yönelik ekolojik yaşam deneyimleri göze çarpmaktadır. Yeşil ekonomilerin gelişmesi, Yeşil Partilerin oylarının artması, iklim felaketlerinin görünür olması nedeniyle yeni aktivizm türlerinin ortaya çıkması günümüzdeki çevreci akımın etkilerindedir (Şahin, 2012: 56). Bu duruma örnek olarak, Britanyalı Earth First! aktivistlerinin toplumsal adalet ve kapitalizm karşıtı eylemleri gösterilebilir. Sokakları Geri Al Hareketi³ modernleşmeye tepki olarak yolları arabalardan geri almayı öne sürmüş ve binlerce kişinin katıldığı gösteriler düzenlenmiştir. Benzer şekilde İklim Kampı Hareketi⁴ de,

³ İngiltere’de 1991 yılında kurulan bu grup, protesto estetiği oluşturma ve karnaval şeklinde protesto biçimi yürütmesiyle öne çıkmıştır. Küreselleşme karşıtı önerileriyle “Nefes Al”, “Arabalardan Kurtul”, “Sokakları Geri Al” gibi sloganlar kullanmıştır. Temel savı yürümek, bisiklet sürmek ve ucuz veya ücretsiz toplum taşımadan yanadır. Grup üyeleri otomobil kültürüne ve bunları teşvik eden sisteme karşı tepki gösteren hareketler yürütmüşlerdir (Blanco, 06.12.2018).

⁴ Grup, temel olarak kömür yakıtlı enerji santrallerine karşı çıkmaktadır. Çeşitli yerlerdeki işgal eylemleriyle seslerini duyurmuştur. 2007 yılı Ağustos ayında Londra’daki Heathrow Havaalanında düzenledikleri eylemle, küresel iklim değişikliğine dikkat çekmeyi amaçlamışlardır (Bianet, 06.12.2018).

iklim konusunda artan tehditlere yöneticilerin çözüm getireceğine dair güven duyulmaması, onların etkin olamayacağı düşüncesi nedeniyle ortaya çıkan bir hareketi yansıtır. Giderek yaygınlık gösteren bu tür hareketler; küresel buluşmalar, IMF zirveleri gibi birçok uluslararası toplantılar sırasında yaptıkları eylemlerle varlıklarını hissettirmektedirler (Wall, 2013: 36).

Küreselleşme ile toplumsal ve siyasi yapıdaki değişiklik, çevre hareketlerinin de karakterini değiştirmiştir. Bu değişikliğin merkezinde kitle iletişim araçları bulunmaktadır. Çevre örgütleri bu değişime hızlıca ayak uydururken çevre hareketinin gücünün bağlı olduğu kitle mobilizasyonunu etkilemede örgütlerin gücünün zayıflayıp zayıflamadığı, önemli bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır (Rootes, 1999: 3). Nixon, dijitalleşme hızının arttığı bir dönemde biyoteknolojilerin insanların sinirsel (nöral) yollarını değiştirirken karşılaşılan zorlukların nasıl atlatılabileceğini tartışmaktadır. Nixon (2011: 275-280)'a göre yeni medya bir yandan iklim değişikliği bilimi gibi çeşitli çevresel verilere ulaşmayı kolaylaştırırken nasıl bir etki yaratabileceği ise belirsizdir. Dijital yollarla işbirliğine giren sivil itaatsizlik örnekleri hükümetler üzerinde belirli etkiler uyandırmakta ancak, ulus üstü daha güçlü birlikler için aktivistlerin yeni medya hızıyla nasıl birleşeceği önemli bir sorundur. Yeni medya tamamen bir çözüm sunmasa da yaratıcı dikkat ile geniş koalisyonlar dâhilinde çevresel adaleti geliştirmek için potansiyel bir umut kaynağını meydana getirmektedir.

Çevre hareketlerinin geleceğine dair çeşitli tartışmalar öne sürülmekle birlikte, hareketin 90'lı yıllardan sonra gerilediğine dair iddialar da bulunmaktadır. Çiğdem'e göre günümüzde çevre hareketleri sadece Greenpeace'in eylemleriyle bilinmekte ve diğer yeni toplumsal hareketler gibi "ekoloji hareketi de kamusal alandan geri çekilmiş, çeşitli kurumsal politika saflarında örgütlenmiş ve bağımsız örgütlenmelere tercih etmek zorunda kalmıştır (Çiğdem, 30.11.2017). Bununla birlikte Smith, ulusaşırı toplumsal hareket örgütlerinin ve aktörler arasındaki ilişkilerin uluslararası siyasi süreçlerde küresel siyasi arenaya şekil vermeye ve siyasi arenanın geleceğini belirlemeye yardımcı olacağını ifade eder. Smith'e göre küreselleşme ile değişen devletin rolü yerini diğer aktörlere (uluslararası şirketler, ulusüstü kurumlar ve toplumsal hareketler) bırakmaktadır. Bu doğrultuda, bütünleşmiş küresel politik çevre ulusaşırı toplumsal hareket kurumlarının artmasına neden olmuş ve aktivistler ortak toplumsal değişim hedefleri etrafında

birleşmişlerdir. Dolayısıyla toplumsal hareketler, uluslararası kurumlar ve ulusal hükümetler arasındaki ilişkinin geleceğine dair bir öngöründe bulunmak zor olsa da, günümüz toplumlarında bu ilişkilerin önemli bir yeri olduğu görülmektedir (Smith, 2004: 328-329).

İster yerel, ister ulusal isterse de küresel düzeyde olsun çevre hareketlerinin gelişme diyalektiği devam eden bir süreçtir. Çevresel konuların zorlayıcı doğası, giderek etkili, kurumsallaşmış araçların var olmasını olağan kılmış ve çevre kaynakları için rekabetçiler arttıkça çevre hareketlerinin gücü de artmaktadır. Hem ılımlı çevrecilerin hem de radikal çevrecilerin düşüncelerin kaynağı olarak değerleri artmaktadır (Rootes, 1999: 8).

Küresel çevre hareketleri, yapısal olarak yeni toplumsal hareketlerin özelliklerine uygun bir şekilde bürokratik, hiyerarşik ve merkezi bir örgütlenme yapısından uzaktadır. Çevre hareketine dâhil olanlar benzer siyasi görüşlere sahip görünseler de, hareketin özünde herhangi bir siyasi düşünce birliği söz konusu değildir (Tuna, 2014: 111). Buna rağmen, çevreci düşüncenin argümanı, tekniğe dayalı akılcılık karşısında, yerel toplulukların katılımına olanak sağlanmasıdır ki bu yönüyle ekolojik hareketin çoğunda örtülü olarak öne sürülen siyasi model taban demokrasidir (Castells, 2006: 236). Daha geniş anlamda ise çevre hareketlerinin siyasallaşması feminizm, liberalizm, anarşizm gibi önemli ideolojilerden beslenerek gelişen düşünceler etrafında belirlenen hem siyasi hem çevreci önermeler içermektedir. Merkezsiz, hiyerarşiden uzak, katılımcı demokrasiye dayalı, doğayla uyumlu büyüme gibi düşüncelerle öne sürülen ideal toplum modeli ile çevreci hareket diğer toplumsal hareketlerden ayrılan bir niteliğe sahiptir. Ayrıca çevreci hareket, seçimlere katılmadan veya doğrudan eylemlerde bulunmadan yerel toplulukların kurulmasıyla da var olabilmektedir. 21. yüzyılın başlarında doğan Geçiş Kasabaları kavramı bu duruma örnek gösterilebilir. Geçiş kasabaları fikrinde “yerel toplulukların fosil yakıtlara bağımlı olmadan sürdürülebilir şekilde yaşayabilecekleri bir gelecek planlaması” düşüncesi üzerinde durulur. İrlanda'nın Kinsale kasabasından doğan bu hareketin sürdürülebilir gelecek hedefi için giderek yayıldığı ve toplumsallaşma bilincine katkıda bulunduğu ifade edilmektedir (Wall, 2013: 37).

Özetle, diğer ideolojilerden farklı olarak ekonomik büyümeye eleştirel yaklaşan ve sınırlı bir gezegende sınırsız bir ekonomik büyümenin sürdürülebilir

olmadığını öne süren felsefi alt yapısıyla çevreci politika, bütünsel bir yaklaşımla indirgemeci yaklaşımlardan farklılık gösterir (Wall, 2012: 62- 63). Bu doğrultuda yeşil politika, sadece yeşil partileri değil; pek çok farklı oluşumu içinde barındıran bir hareketi ifade etmektedir. Toplumsal, siyasi ve ekonomik koşullardan etkilenen çevreci hareket, farklı ülkelerde farklı çevreci yaklaşımlara neden olduğu gibi ülkelerdeki demokrasi koşullarının ve çevresel politikaların da çevre hareketlerinin üzerinde etkisi söz konusudur. Bu nedenle, Türkiye’deki çevre hareketlerine, hareketlerin gelişmesine ve çevrecilik anlayışlarına açıklık getirmek gerekmektedir.

1. 5. TÜRKİYE’DE ÇEVRECİLİK VE ÇEVRE HAREKETLERİ

Çalışmada bahsedildiği gibi çevre sorunlarının ve çevrecilik düşüncesinin çok eski zamanlara kadar uzandığı kabul edilmekle birlikte, sanayi devriminin çevre koruma düşüncesini başlattığı ifade edilmektedir. Bu nedenle de geç sanayileşmiş bir ülke konumunda olan Türkiye’de çevrecilik düşüncesinin erken sanayileşmiş ülkelere göre geç oluştuğu ifade edilmektedir (Görmez, 2010: 113). Bir diğer ifadeyle, çevre konularına yönelik ilginin olmasına rağmen, Osmanlı döneminde çevre ile ilgili özel bir politikanın olmayışı çevrecilik düşüncesinin gelişmesini 20. yüzyılın ortalarına kadar geciktirmiştir. Bu dönemde çevrecilik düşüncesine ivme kazandıran sebepler, Avrupa’dan teknoloji transferi ve sanayi alanındaki gelişmelerin yarattığı çevresel bozulmalardır (Şakacı ve Aygün, 2015: 228). Ayrıca, kentleşme ve sanayileşmede geciken bir ülke olarak Türkiye’de hava kirliliği ve tehlikeli atıklar gibi konuların yeni olması, bu tür çevresel sorunları çözme girişimlerinin, çevre hareketlerinin de gecikmesine neden olmuştur (Duru, 2013: 4).

Çevreciliğin başlamasında yaşanan gecikmeye rağmen, ilerleyen yıllarda Türkiye’nin küresel alandaki gelişmeleri yakalamaya çalışması çevrecilik düşüncesinin hızla gelişmesine katkı sağlamıştır. Küresel bağlamda ve aynı zamanda Türkiye’de çevreciliğin gelişmesine katkı olarak gösterilen ilk örnek, 1972 yılında Birleşmiş Milletler tarafından düzenlenen Stockholm Konferansı’nın çevre sorunlarını geniş bir çerçeveden tartışmaya açmasıdır (Öztürk, 2017: 447). Stockholm konferansı resmi anlamda (devlet düzeyinde) çevrecilik söylemleri

geliştirilmesine katkıda bulunurken, bir diğer yandan da çevre hareketleri için de önemli bir dönüm noktası olmuştur.

Türkiye Cumhuriyeti tarihinde resmi anlamda atılan ilk çevrecilik adımları olarak 1972 yılında Başbakanlık bünyesinde Çevre Araştırma Birimi'nin kurulmasıyla başlar. Daha sonra 1978 yılında yine başbakanlığa bağlı olan Çevre Müsteşarlığı kurulmuştur (Öztürk, 2017: 447). Ülkede resmi anlamda çevre politikasının gündeme getirilmesi ise 1973-1977 yıllarını kapsayan üçüncü beş yıllık kalkınma planı dâhilinde olmuştur (İçöz, 2012: 64).

Toplumsal örgütlenmeler ve resmi çevre kuruluşları 1960'lı yıllardan sonra çevreciliğin gelişmesinde önemli derecede etkili olmuştur. 1982 Anayasası'na çevre ile ilgili 56.maddenin konması ve 1983 yılında Çevre Yasası gibi yasaların çıkarılması bu tür gelişmelerin sonucudur (Keleş, Hamamcı ve Çoban, 2015: 231-232). 1980 ve 1990'lı yıllarda resmi düzeyde çevre kuruluşları müsteşarlık, genel müdürlük, bakanlık gibi farklı yasal statüler edinmiştir (Somerson, 1994: 43). 1984 yılında Çevre Müsteşarlığı, Çevre Genel Müdürlüğü olarak hizmet vermeye başlamış (Görmez, 2010: 121) ve 1991 yılında çeşitli düzenlemelerle Çevre Bakanlığı kurulmuştur (Somerson, 1994: 43). Son olarak, 2004 yılında Avrupa Birliği'nin çevresel politikalarla daha iyi işbirliğine girme çağrısına yanıt olarak Orman Bakanlığı'nın kurulmuştur (Adaman ve Arsel, 2016: 4). Daha sonra ise resmi düzeyde çevre konusu, 2011 yılından itibaren "sürdürülebilir çevre ile uyumlu hayat kalitesi yüksek şehirler ve yerleşmeler oluşturmak üzere" Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafınca yürütülmektedir (T.C. Çevre Ve Şehircilik Bakanlığı, 21.02.2018).

Dönemsel olarak Türkiye'deki çevre hareketlerini belirli sınıflamalara ayıran birçok çalışma bulunmakla birlikte, bu tür bir sınıflandırmanın özellikle 1980'lerden itibaren yanıltıcı olabileceği de ifade edilmektedir. Bunun nedeni, 80'li yılların Türkiye'deki çevre hareketleri bakımından önemli olması ve dönemlerin tek bir eğilimle ifade edilemeyeşidir (Paker, 2013: 12). Dolayısıyla genel hatlarıyla Türkiye'deki çevreci yaklaşımlara dair bir sonuca varmak için tarihsel olarak incelemenin önemli olduğu görülmektedir.

1. 5. 1. Türkiye’de Çevre Hareketlerinin Tarihi Gelişimi

Sanayileşmenin etkisiyle çevre sorunlarının görünür olması ilk olarak 1880’li yıllara rastlar. Bu dönemde çok başarılı sonuçlar elde edilmemiş olsa da kanalizasyon ve atık yoluyla kirlenen Haliç’in temizlenmesine yönelik çalışmalar yapılmıştır. Ayrıca, çevre ile ilgili yaklaşımlarda ağaç önemli bir yer kaplarken 1848 ve 1911 yılları arasında yapılan çeşitli düzenlemelerle tarihi eserleri ve çevreyi koruma, çevresel güzelliği tanıtmaya şeklinde girişimlerde bulunulmuştur. 1906-1911 yıllarında kurulan cemiyetler, İstanbul’un sanat eserlerini ve güzelliklerini tanıtmış, halkın estetik bilincinin gelişmesinde etkili olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu’nun sonlarında köylerde çevre sağlığıyla ilgili düzenlemelerin yapılmasıyla ilgili adımların atıldığı ifade edilmektedir (Görmez, 2015: 115).

Çevre hareketlerinin başlangıç aşamaları kesin olarak belirlenemese de yirminci yüzyılda kısıtlı faaliyetlerle çevresel taleplerin yükseldiği görülmektedir. 1912-1919 yılları arasında ağırlıklı olarak sanayileşmiş İstanbul’da bulunan fabrikalara karşı dilekçelerin toplanması, çevreci yaklaşımların başlangıç eylemleri olarak görülebilir. Bu dönemdeki çevrecilik düşüncesi korumacı bir yaklaşımla ifade edilmiş, alt yapı eksikliklerinin giderilmesi, temizlik, salgın hastalıklardan korunma, orman ve tarihi eserlerin korunması gibi talepler etrafında şekillenmiştir. 2. Meşrutiyet sonrasında ise çevrecilik düşüncesine çevre sağlığı, yerleşim planlaması ve doğal güzellikler gibi farklı konular eklenmiş ve çeşitli cemiyetler kurulmuştur. Bununla birlikte, katılımcı açıdan çevreci kişiler arasında Osmanlı’nın üst sınıfından insanların yer aldığı ifade edilmektedir (Baykan, 2013: 8).

Cumhuriyet’in ilanı ile birlikte ilk olarak rejim sorunun çözülmesine öncelik verilmiş olsa da çevre kirliliğini önlemeye yönelik tedbirlerin de alındığı ifade edilmektedir. Ağaçları Koruma Cemiyeti gibi çevre korumaya yönelik yarı resmi çalışmalar ağırlık kazanmıştır (Görmez, 2010: 116). Bu dönemde, uzun süren savaşlar sonucu ortaya çıkan imar ve kentleşme sorunlarına ek olarak ormansızlaşma, hava kirliliği, orman yangınları, tarım toprakları gibi çevre sorunları söz konusudur. Çevre sorunlarının artmasıyla birlikte, cemiyet ve sivil toplum örgütlenmelerinde de artış gözlenmektedir. Daha çok seçkinlerin öncülük yaptığı bu girişimler, devlet denetiminde faaliyetlerde bulunmuşlardır (Baykan, 2013: 8).

Türkiye’de çevre konusunda dernekleşme ve sivil toplumun katılım olanakları 1940’lardan sonra gerçekleşmiştir. 1945-1946 yıllarından itibaren çoğu sınırlı bir grubun himayesi altında olmuş olsa da dernek kurma faaliyetlerinin tanınması ve çevre duyarlılığının artması sonucu, Türk Tabiatını Koruma Derneği gibi çok sayıda dernek sayısında artış görülmüştür. 1950’li yıllardan sonra çevre ve hava kirliliği duyarlılığının artmasına paralel olarak resmi çevre politikalarında da değişiklikler olmuş, çevre korumaya yönelik düzenlemeler yapılmıştır (Görmez, 2010: 116-117). Çok partili sisteme geçilen bu dönemde nüfus artışı, sanayileşme, kentleşme, sanayi ve çevre kirliliği gibi konuların gündem kazandığı görülmektedir (Şakacı ve Aygün, 2015: 229). Bu dönem kurulan bazı dernekler şu şekildedir: Türkiye Yeşil Ormancılar Derneği, Türk Tabiatını koruma Derneği, Orman Mühendisleri Muavinleri Cemiyeti, Ankara Hava Kirlenmesiyle Savaş Derneği, Doğal Hayatı Koruma Derneği, Türkiye Çevre Sorunları Vakfı. Dernekleşmedeki artışla birlikte çevreci faaliyetlerde bulunan katılımcılar da doktorlar, biyologlar, ekologlar, yer bilimciler gibi meslek gruplarından ve bürokratlardan oluşmaktadır (Baykan, 2013: 8). Dolayısıyla 1970’li yıllardan önce; çevresel faaliyetlerde bulunanların elitist yapısı, toplumun çoğunun temsil edilmemesi, devlet politikalarının eleştirilemeyişi gibi nedenlerle tam anlamıyla bir çevresel aktivizmden bahsetmek mümkün değildir (İçöz, 2012: 71).

Çevre hareketleri için önemli gelişmeleri beraberinde getiren ve çevre literatüründe yer alan kritik dönemler, 1970’li yılların başlamasıyla gelişmiştir. Bu dönem, çoğunlukla literatürde çevre hareketlerinin başlangıç noktası olarak kabul edilmekte ve Türkiye’deki ilk çevre hareketlerinin gerçekleştiği örnekleri yansıtmaktadır. Ayrıca bu dönem çevreci protestoların ülke geneline yayılmasını ve halkın çevre konularına katılımını ifade etmektedir. Ancak, bu dönemdeki çevre hareketlerinin dayanak noktası sanayileşme, çevre ve toplum arasındaki ilişkinin eleştirisi değildir. Bu nedenle de çevre konularının ekonomi ve siyasetle birlikte ele alınması 1980’li yıllardan sonra olmuştur (Duru, 2002: 179). Yine de 1970’lerden sonra öne çıkan ve gönüllü yurttaşlarla, sivil toplum örgütleri tarafından çeşitli hareketler gerçekleştirilmiştir. Örneğin; 1975’te Artvin Murgul’daki Etibank bakır işletmelerinin bitki örtüsüne verdiği zararlara karşı yöre halkının dava açmıştır. Benzer şekilde Çarşamba ovasında açılan fabrikaların tazminat davalarına konu olmuştur. 1975’te Samsun’da bakır işletme tesislerinin tarım ürünlerine verdiği

zararlara karşı gerçekleştirilen protesto ve 1977’de Ankara’da Elmadağlı köylülerin barut ve çimento fabrikalarının yarattığı tarımsal zararları belediyeleri aracılığıyla merkezi yönetime şikâyet etmeleri bu dönemdeki başlıca örneklerdir (Demirkan, 2013: 20). 1977’de Silifke Taşucu Balıkçılar Kooperatifi üyeleri tarafından Akkuyu’da yapılması planlanan nükleer santrali protesto gösterisi ve 1978’de İzmit Körfezi’nde sanayileşmenin yarattığı kirliliğe karşı çıkmak için gerçekleştirilen protesto gösterileri de bu dönemde meydana gelen başlıca hareketlerdir (Duru, 1995: 54).

Türkiye’deki çevre hareketleri bakımından literatürde önemli olan bu örnekler, ortaya çıkan çevre sorunlarını çevre ve ekonomi ilişkisi bakımından ele alacak yasal düzenlemenin olmaması bakımından, halkın kendi sorunlarına çözüm arayışı ve çevre ve ekonomi ilişkisine dikkat çeken hareketler olarak değerlendirilmektedir (Öztürk, 2017: 448). Ayrıca bu eylemler, çevreci girişimlerin ilk dönem çevreciliğindeki gibi elit sınıflara ait bir olgu olmadığını ortaya koymaktadır.

Çevre hareketleri geçen zamanla birlikte dönüşerek 1980’li yıllarla birlikte farklı bir kademeye ulaşmıştır. Değişen koşullarla birlikte her bir dönem, bir önceki döneme göre daha çok çevre hareketlerine sahne olmuştur. Öte yandan bu dönem, gerek askeri darbenin yarattığı etkiler gerekse de liberalleşme ve serbest politika girişimleri nedeniyle toplumsal hareketler açısından önemli gelişmeler yaşanmıştır. 1980 sonrasında çevre hareketleri nicel anlamda artmakla birlikte, hareketlerin etki alanının da genişlediği görülmektedir. Bu dönemdeki ekolojist hareketlerin başarılı sonuçlara varan girişimleri olmasa da (ör. Gökova termik santrali) muhalif olma gücünün ve çevre mücadelesinin daha fazla arttığı söylenebilir. Parker (2013: 12)’e göre başlangıçtaki koruma ve güzelleştirmeye yönelik çevre bilincinden farklı olarak bu dönemin özelliği, 1980’deki askeri darbenin yarattığı siyasi yasaklar ve muhalifliğin kısıtlanmasıdır. Siyaseten muhalif olmanın kısıtlılığı, siyasi faaliyetlerin yasaklanması nedeniyle çevre konusunun devlet tarafından siyasetin dışında ve “zararsız” görülmesi, halkın çevre konusunda örgütlenmesine zemin hazırlamıştır. Benzer yaklaşımla Duru, çevre düşüncesinin “ideolojiden arınmış bir düşünüş ve eylem biçimi” olarak algılanmasının kamuoyunda ani bir yükselişe neden olduğunu ifade etmektedir. Ancak bir diğer yandan, askeri darbenin yarattığı ortamın çevre hareketleri örgütlenmelerini olumsuz etkilediğini, diğer önemli konuların olması

sebebiyle çevre konularının arka plana atıldığına da işaret etmektedir (Duru, 2002: 180-181).

Askeri darbe ve liberalizm etkisiyle şekillenen bu döneminin bir diğer önemi ise çevre konularının Türkiye tarihinde ilk defa siyasi alanda yer bulmasıdır. Çevreci akımın 1986'dan sonra siyasallaşması eğilimi sonucu, Yeşiller Partisi ilk olarak 1988 yılında kurulmuştur (Ertürk, 2012: 239). 1994 yılına kadar varlığını sürdürebilen Yeşiller Partisi çok uzun soluklu olamasa da çevre hareketlerinde yeni bir döneme geçildiğini ifade etmesi ve sonraki yıllarda da çevre hareketlerini güçlendirmek gibi önemli etkileri olması bakımından önemlidir (Duru, 2002: 194). Partinin dönem içerisindeki çevre hareketlerine sağladığı katkılar, yerel halkla iç içe geçen siyaset yapma biçiminin bir yansıması şeklindedir.

Türkiye'de liberalleşme dönemine geçiş aşamasının 1980li yıllarda başlamış olması ve serbest piyasa ekonomisine geçiş adımları çevre konularının da tartışılmasına yol açmıştır. Ekonomik büyüme hedefi doğrultusunda girilen projelerin yarattığı tehdit daha fazla görünür olmuş ve bu tehditlerden etkilenen kişiler de artmıştır (Baykan, 2013: 9). Sanayinin giderek büyümesi ve serbest piyasanın denetimsiz olması çevre değerlerinin göz ardı edilmesini beraberinde getirmiş, böylelikle çevre hareketlerinin artmasına yol açmıştır (Duru, 2002: 180).

Yerel hareketlerin ulusal anlamda gündem bulmaya başlamasının ve bunun da ötesinde ve uluslararası dayanışmaya önem verilmesinin anlaşıldığı bu dönemdeki öne çıkan çevre hareketleri ise kısaca şu şekilde belirtilmiştir: “Ege ve Akdeniz bölgelerindeki enerji ve turizm projelerine karşı protestolar yürütülmüştür. Gökova ve Yatağan (1984), termik santrallerine, Dalyan'da caretta caretaların üreme alanlarına yapılacak tesislere (1984) karşı çıkan gösteriler yapılmıştır. Ankara'da (1987) Güvenpark'ın otoparka dönüştürülmesi projesine” karşı yürütülen mücadeleler (Baykan, 2013: 9) bu dönem içerisindeki önemli hareketlerden bazılarıdır. Ayrıca 1980'lerden sonra, çevre hareketlerinin konularının çevre koruma, soyu tükenen canlılar, yeşil alanlar ve termik santraller gibi farklı alanlara yansıdığı görülmüştür (Şakacı ve Aygün, 2015: 229). Çevre hareketlerinin katılımcı profilini ise Yeşiller Partisi bağlamında gençlerin ve kadınların oluşturduğu ifade edilmektedir (Baykan, 2013: 9).

Çevre hareketlerinin dönüşümünde etkili olan bir başka unsur da küreselleşmedir. İletişim teknolojilerinin artması, pek çok gelişmeyi etkilediği gibi çevre konularının da küresel düzeyde bilinmesini sağlamıştır. Çevresel sorunların küresel olması nedeniyle Türkiye'deki çevre hareketleri de diğer ülkelerdeki çevre hareketlerinden etkilenmiştir (İçöz, 2012: 73). Bununla birlikte, 1980 sonrası dönemin, Türkiye açısından çevre korumanın yasal ve kurumsal temellerinin gelişmeye başladığı ve demokratik standartlardan yoksun olmasına rağmen, 1982 Anayasası ile birlikte hukuksal olarak çevre hakkının sadece devletin kapsamı olmaktan ziyade, bir vatandaşlık görevi olduğu yönünde düzenlemelerin yapıldığı ifade edilmektedir (Adem, 2016: 75).

Çevre hareketleriyle birlikte çevrecilik düşüncesinin dönüşümü, 1990'lı yıllarda bahsedilmektedir. Daha açık ifadeyle, bu döneme kadar geçen sürede çevre hareketleri, yerel sorunlara çözüm arayışında olan hareketler olarak değerlendirilirken 1990'lardan sonra çevrecilik düşüncesi, düşünsel anlamda gelişmeye ve doğa korumacılığa, yerel halkın geçim kaynaklarının sürdürülebilirliğine işaret etmeye başlamıştır (Kaya, 2011'den akt. Öztürk, 2017: 451). Öte yandan çevre hareketlerinin uzmanlaşması, ulus geneline yayılması ve kurumsallaşmaya başlaması da yine 90'lı yıllardan sonra ortaya çıkmıştır (Paker, 2013: 13). Sivil toplumun gelişmesi çevre hareketlerine de yansımış ve günümüzde hala aktif olan pek çok çevreci STK'lar kurulmuştur. Bu tür örgütlenmelerin bazıları ise; Türkiye Erozyonla Mücadele, Ağaçlandırma ve Doğal Varlıkları Koruma Vakfı (TEMA), Greenpeace Akdeniz, TÜRÇEV olarak belirtilebilir. Bu örgütlerle ilgili dönemin özelliği; örgütlerin doğa koruma, yerel kalkınma, enerji, su gibi konularda kendilerini geliştirmiş olması, büyük projelere başlanması ve çalışanlarının da iyi derece uzmanlaşmış olmasıdır (Paker, 2013: 13). Böylelikle çevre örgütleri, edindikleri mali kaynaklarla birlikte kendi tabanlarını oluşturma ve propaganda yapma olanaklara kavuşmuşlardır (Öztürk, 2017: 452). Uluslararası çevre örgütlerinin bir araya geldiği, 1996 HABITAT II Birleşmiş Milletler Konferansı'nın İstanbul'da gerçekleştirilmesi, ülkedeki çevre örgütlerinin diğer örgütlerle bağlantı kurmasına olanak sağlamış ve çevre örgütlerinin ve çevre hareketlerinin hem yapısal hem de hedefler doğrultusunda artmasına, çeşitlilik göstermesine yol açmıştır. Ayrıca bu dönemin Yeni Toplumsal Hareketlerin ortaya çıktığı dönem olması, çevre hareketleri aktörlerinin de farklı sınıflardan çeşitlilik göstermesini etkilemiştir. Bu

duruma örnek olarak, Türkiye'nin çevre hareketleri tarihinde önemli bir yere sahip olan, 90'lı yıllarından başından yirmi yıla kadar süren mücadeleyi anlatan Bergamalı köylülerin çevre mücadelesi verilebilir. Bergama mücadelesi, yerel bir mücadele olmanın ötesinde uluslararası alanda etki uyandırmış ve farklı protesto yöntemleriyle çeşitliliği ve aynı zamanda profesyonelliği yansıtan bir örnek haline gelmiştir.

Eryılmaz, Diani ve Donatti (1999)'nin kaynak hareketliliği ve eylem biçimlerine dayanarak yapmış olduğu çevre örgütleri sınıflandırmasındaki ayrımla Türkiye'deki çevre örgütlerini değerlendirmektedir. Eryılmaz (2018: 72-73)'a göre 1980-2000 yılları arasında genel olarak Türkiye'deki merkezi ve güçlü örgütlerle devlete baskı yapmayı amaçlayan Katılımcı Baskı Grubu özelliği göstermektedir. Ancak, 1990'lardan sonra bu örgütler (TEMA, Türkiye Çevre Vakfı gibi), Kamu Yararına Lobiye dönüşerek proje bazlı fonlara bağlılık, profesyonel kadro istihdamı gibi özelliklerle devletle ve şirketlerle işbirliğine giden örgütlenmeler haline gelmiştir. Yereldeki küçük yapıları ve gönüllülüğe dayalı olarak devlet kurumlarına baskı uygulamaya çalışan protestolar ise Katılımcı Protesto Örgütü özellikleri göstermektedirler. Greenpeace Türkiye, istisnai bir şekilde Türkiye'deki Profesyonel Protesto Örgütü niteliğini taşımaktadır.

Son olarak, 1990'lı yıllardaki dönüşümün bir etkisi de çevresel söylem üzerinde olduğu ifade edilmektedir. 1972 Stockholm Birleşmiş Milletler Çevre Konferansı'ndan itibaren Türkiye'nin içinde bulunduğu çok sayıda uluslararası sözleşme, protokol ve deklarasyonlar olmasına rağmen bunlara uygun bir eylemler yürütülmemiştir. Ancak resmi söylem 1980'lerde önce ekonomik kalkınma iken, 1990'lı yıllardan sonra çevreyi koruyarak kalkınma anlayışına dönüşmüştür (Ekinci, 1994: 47-50). Bununla birlikte 1990'ların ikinci yarısından sonra Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üye olma amacı doğrultusundaki demokratikleşme ve sivil toplumu güçlendirme girişimleri sivil toplumu karar alma mekanizmalarına dâhil etmede çok başarılı olamamıştır (Özen ve Özen, 2010: 42). Ancak 1992 yılında düzenlenen Rio Zirvesi sonucu, çevre örgütleri devletin çevreyi korumasına destek olmaktan çıkıp özel sektör ve kamu kesimi ile birlikte çevre yönetiminde söz hakkına sahip paydaşlar haline gelmiştir (Mazlum ve Doğan, 2006: 299'dan akt. Öztürk, 2011: 76). 1991 yılında Çevre Bakanlığının kurulmuş olması ve ayrıca 1992'de kurulan ve enerjiyle ilgili gösteri ve protestolarda etkin olan Çevre Mühendisleri Odası'nın kurulması çevre konusunun devlet sektörüne girdiği ve hem akademi hem

de araştırma merkezlerince çalışmaların yapıldığı yıllar olarak tarihe geçmiştir (Adem, 2016: 79).

Zaman içerisinde dönüşen çevre hareketleri, 21. yüzyılda geçmiş dönemin etkisiyle profesyonelleşmiş ve daha fazla alana etki ederek gelişmeye devam etmiştir. Paker, bu dönemde birbiriyle bağlantılı iki eğilimden söz eder. Bunlardan biri, kurumsallaşmış ve şehir merkezli çevre örgütler iken bir diğeri ise aktivizm ağırlıklı yerel çevre hareketleridir. Doğa Derneği ve Buğday Derneği gibi esnek ve dinamik yapılı örgütler ile yeni sosyal grupların oluşması bu döneme rastlamaktadır. Doğa Derneği'nin Güneydoğu bölgesinde yapılması planlanan ve hem ekolojik hem de kültürel değerlere sahip Hasankef'i yok edecek Ilısu Barajı'na karşı yapılan mücadelede yer alması kurumsallaşmış ve şehir merkezli örgütlerin hareket eğilimine örnek gösterilir (Paker, 2013: 13).

İlerleyen dönemlerde örgütlenme olanağının sağlanması, federasyon ve platform şeklinde öne çıkan oluşumlar sayesinde çevre örgütleri görünür hale gelebilmiştir. 2000'li yıllarda çevre konusunun eskiye göre daha fazla bilinir hale gelmesinde bu örneklerin etkisi söz konusudur. Bu dönemde kurulan örgütlenmelerden bazıları şekildedir: Türkiye Ulusal Çevre Platformu, Akdeniz Çevre Platformu (AKÇEP), Ege Çevre Platformu (EGEÇEP), Marmara Çevre Platformu (MARÇEP) gibi bölgesel oluşumlar ve hem yerel hem de ulusal düzeyde faaliyet gösteren Derelerin Kardeşliği ve Karadeniz İsyandadır Platformu ve GDO'ya Hayır Platformu. Ek olarak, Tabiatı Koruma Kanunu İzleme Girişimi 74 sivil toplum örgütünün birleşmesiyle oluşmuş ve Tabiatı ve Biyolojik Çeşitliliği Koruma Kanunu Tasarısı'nın komisyon çalışmalarına katılarak, dönemi sivil toplum katılımı açısından önemli hale getirmiştir. Çevre hareketlerinin yaygınlaşmasına, 2002 Johannesburg Zirvesi'nin etkileri kayda değer gelişmelere yol açmıştır. Sivil toplum örgütleri hazırlık ve katılım aşamasında tüm süreçlere dâhil edilir ve ilk kez çevre politikalarını doğrudan etkileme gücüne sahip olurlar. Ayrıca söz konusu zirve, uluslararası ağlara erişimi de olanaklı kılması bakımından önemlidir (Öztürk, 2011: 77).

Çevre hareketlerinin bu dönemdeki uzmanlaşma ve kurumsallaşma aşamasına ek olarak toplumsallaşmaya başladığı ve siyasi gündemi oluşturduğu görülmektedir. Aksu ve Korkut'un hazırlamış olduğu ve 2005-2016 yılları arasında Türkiye'deki çevre hareketlerini kapsamlı şekilde değerlendiren *Ekoloji Almanacağı* çalışmasına

göre yüzyılın başında yürütülen çevre politikaları, 2005 yılından itibaren çevre katliamlarını ve yağmalarını arttırdığı gibi yaşam savunucularının eylemleri ve örgütlenmeleri de yaygınlaşarak görünürlük kazanmıştır. 2013 yılı Haziran ayında meydana gelen ve Türkiye'nin gündemini pek çok açıdan işgal eden Gezi Parkı eylemlerinin de bu sürece katkıda bulunduğu ifade edilebilir (Aksut ve Korkut, 2017: 9). Bu dönemin güncel ve etkisi henüz devam eden önemli bazı çevre hareketleri ise İklim Adaleti Hareketi, Cerattepe Hareketi, Termik Santral Karşısı Hareket, HES Karşısı Hareket, GDO' ya Hayır Hareketi, Yeşil Yol Projesine Karşı Mücadele, Hayvan Hakları hareketi gibi hareketler sıralanabilir (Aksu ve Korkut, 2017). Güncel hareketlerden görüldüğü gibi daha önce Ankara ve İstanbul gibi büyük şehirlerdeki çevre örgütlenmelerinin ötesinde, farklı şehirler ve bölgeler de çevre hareketlerine ev sahipliği yapmaya başlamıştır. Bu yayılmanın etkisi katılımcı düzeyine de yansımış, taban ile kurumsal çevre örgütleri birlikte hareket etmeye başlamıştır. Halk ve çevre örgütlerinin birlikte hareket etmesine ek olarak, örgütlerin bir arada toplanarak ortak amaçla mücadele etmesi söz konusu olmuştur. Güncel bir örnek olarak ilki 2017 yılında Bergama'da gerçekleştirilen ekoloji örgütleri buluşmasının ikincisi, 24-25 Mart 2018 tarihinde Eskişehir'de gerçekleştirilmiş ve 54 örgütün imzasıyla Ekoloji Birliği kurulmuştur. Bu birliğin amacı, ulusal mücadele ortaklığı sağlamaktır. Bu nedenle doğa tahribatına karşı ortak hareket etme çağrısı yapılmıştır (Yeşil Gazete, 25.05.2018).

Toplumsal hayatı dönüştüren bilgi çağının başlaması çevreciliği yeni gelişmelerin etkisine taşımıştır. İnternet ve iletişim teknolojilerindeki ilerlemeler sayesinde 21. yüzyıl çevreciliği, toplumsal hareketlerin yeni örgütlenme biçimini kazanmıştır. Teknolojik kazanımların etkilediği tüm alanlar gibi toplumsal bir hareket de internet çağının olanaklarından yararlanmış, hareketlerin örgütlenme biçimi esnekleşmiştir. Türkiye'deki çevre hareketleri düzenlenen imza kampanyalarıyla ve internet ortamından edindiği destekçilerle eylemlerini baskı grubu olarak gerçekleştirmektedir (Cenikli ve Özbek, 2015: 305). Gerçekleştirilen eylemlere ek olarak bilgi edinme ve bilgi yayma açısından hızlanan ortam, aktörlerin dünyanın bir ucundaki herhangi bir çevre sorununa karşı tepki göstermesini sağlamıştır. Bunun yanında, sorunla ilgili doğrudan bilgi edinme yoluyla kamuoyunu etkileme gücü önceki dönemlere göre daha olanaklı hale gelmektedir.

Özetle, Türkiye’de çevre hareketlerinin seyrini kısaca değerlendirmek gerekirse geçen zamanla ve toplumsal değişimle birlikte, çevre hareketlerinin gerek nicel gerekse de kapsam, yöntem, yapı ve katılımcı gibi birçok bakımdan geliştiği ve dönüştüğü görülmektedir. Ancak, Çoban’ın bahsettiği üzere asıl toplumsal değişimi yansıtacak olan etik değerlerdeki ve yaşam tarzındaki değişimin gerçekleşip gerçekleşmediği ayrı bir tartışma konusudur. Bir başka ifadeyle; çevreci ideolojide kurumsal değişikliklere, bireysel değerlerdeki ve yaşam tarzındaki değişikliklerin eklenmesi topluma yansıyacak olan farkındalığı kolaylaştıracak olmasına rağmen (Çoban, 2012: 87), Türkiye’de böyle bir yaklaşımın varlığına dair net bir düşünceye rastlamak mümkün görünmemektedir. Bunun yanında çevre hareketlerinin analizleriyle çeşitli sınıflandırma girişimlerinin olması, davranışsal ve düşünsel anlamdaki mevcut çevreci yaklaşımları açıklayabilmektedir. Bu tür açıklamaların çevre literatürüne sunduğu katılardan faydalanmak adına, çevre örgütleri ve çevre hareketleri bazında bazı sınıflandırmalara yer vermek yerinde olacaktır.

1. 5. 2. Çevre Hareketleri Sınıflandırmaları

Daha önce bahsedildiği gibi Türkiye’de çevrecilik düşüncesinin geç oluşması nedeniyle çevre konusundaki kapsamlı bir literatürün varlığından söz edilemez. Ancak 70’li yıllardan sonra değişmeye başlayan toplumsal yapının akademik alandaki çalışmalara da yansıdığı ve bu alanda gün geçtikçe artan çalışmalara rastlandığı ifade edilebilir. Günümüzde süregelen çevre sorunlarına paralel olarak, çevre konusu hem ulusal politika bağlamında hem de toplumsal hareketler bağlamında yeni tartışmalar eşliğinde ilerlemektedir. Çevre hareketlerine dair sınıflandırma ve dönemlere ayırma çalışmalarının Türkiye’deki çevre yaklaşımına dair sundukları önermeler, ülkedeki genel çevreci yaklaşımları yansıtmaya potansiyeline sahiptir. Çevre koruma amacına yönelik değişen taktikler bu tür sınıflandırmaları açıklarken ayrıca biçimsel yapılarıdaki farklılıkları göstermektedir. Bu nedenle çalışmanın konusu bakımından önemli olduğu görülmektedir. Ayrıca, yapılan sınıflandırmaların net ayrımları yansıtmadığını belirtmek gerekmektedir.

Çevre hareketleri sınıflandırmalarının yaygın olmasına rağmen tek bir ölçüte dayanarak bir yerel hareketin sınıflandırılmasının sorunlu olabileceğini ifade eden

Çoban, sınıflandırma ölçütlerinin birbirinden ayrı ele alınmasının yanlış olduğunu ifade eder. Bir diğer ifadeyle sınıflandırma ölçütleri birbirine bağlıdır ve bir çevre hareketi kendi nitelikleriyle ayırt edici hale gelmektedir. Topluluk kökenli direniş hareketi ve yerel çevre hareketi çevre koruma amacına bağlı olsa da bu hareketleri, strateji, taktik, örgütsel yapı gibi nitelikler incelenmeden hareketler aynı sınıflandırmaya tabii tutulamazlar. Bu tür hareketleri açıklamak için talepler, dinamikler, mekanizmalar, eylem biçimleri, aktörler, amaçlar gibi bütünlük oluşturan faktörler değerlendirilmelidir (Çoban, 2018: 178-181).

Çoban'ın görüşüne dayanarak gerek daha önce yapılan çeşitli sınıflandırmaların gerekse bu çalışmada söz konusu olan zenginlerin, fakirlerin ve huzursuzların çevreciliği kavramsallaştırmasının kesin bir şekilde ayırma tabii tutulamayacağını ifade etmek mümkündür. Yine de buradaki sınıflandırma deneyimi kesin bir ayırım amacından ziyade, literatürdeki farklı yaklaşımları gün yüzüne çıkararak geniş bir şekilde tartışmaya olanak sağlayan çevrecilik anlayışlarını açıklamaya yardımcı olmaktadır.

Çevre hareketlerini sınıflandıran çalışmalarına kısaca değinmek gerekirse sınıflandırma ölçütlerinin ve hareketlerin birbirinden oldukça farklı olduğu söylenebilir. Kategoriler arasında bağlantılar olmakla birlikte, kapsamlı ve çeşitli ayrımların belirli noktalarda kesişmesi öne çıkan çevreci yaklaşımları belirlemeye yardımcı olmaktadır. Türkiye'deki çevre hareketlerinin çeşitliliği, ayrıca insanları çevreyi korumaya iten nedenleri ve itici faktörleri ortaya koyma potansiyeline sahip olduğu için çalışmada ele alınan çevreci yaklaşımlara dair bir öngörüü de yansıtmaktadır.

Mevcut çalışmada yer verilen sınıflandırma çalışmaları çevre hareketlerinin veya örgütlerinin yapısal özellikleri yerine, hareketlerin üzerinde durduğu düşünsel anlamdaki farklılıkları ifade eden çalışmalardır. Çevreciliğin düşünsel boyutunu ve ortaya çıkan eylem biçimlerini açıklamaları nedeniyle bu tür sınıflandırmaların çalışma için önemli olduğu görülmektedir. Ayrıca dönemsel ayrımlarda bulunan çalışmalara yer verilmesinin nedeni, çevre hareketlerinin geçirdiği dönüşümü özetlemektir. Çalışmada yer alan sınıflandırma çalışmalarının sırası, konu bakımından birbirlerine yakınlık derecesine göre sınıflandırılmış olup önem derecesi bakımından bir ayırımın olmadığı göz önünde tutularak değerlendirilmiştir.

Türkiye’deki başlıca gönüllü çevre örgütlerini sınıflandıran Duru, örgütlerin biçimsel özelliklerinden ziyade; örgüt takipçilerinin ideolojilerine, çevreci yaklaşımlarına ve siyasi yönelim gibi eylem biçimlerine dayanarak Çevre Korumacılar, Çevreciler ve Yeşil Toplumcular olmak üzere üç tür gönüllü çevre örgütünden bahsetmektedir. Duru’ya göre çevre korumacılar; çevre sorunlarının gelişen teknolojiyle çözülebileceği inancıyla doğayı korumayı amaçlarlar. Çevreciler; çevre korumacılar ve yeşil toplumcular arasında kalan ve her iki türden beslenen örgütleri ifade ederler. Bu grup daha çok sosyal demokrat üyelere sahip olmakla birlikte, siyasal ve toplumsal sorunlarla da ilgilenir, ancak sınırlı bir biçimde resmi organlarla ilişki kurabilirler. Son olarak yeşil toplumcular; çevre sorunlarını siyasetin merkezine koyarak kapitalizmin eleştirisinde bulunurlar. İnsan hakları, feminizm, savaş karşıtlığı gibi düşünceleri barındırdıkları için çeşitli marjinalleştirilmiş kesimler (eşcinseller, ateistler, anarşistler gibi) yeşil toplumcular grubu içerisinde yer alırlar. Resmi örgütlenmelerin dışında yer alsalar da bir kısım Yeşiller Partisi katılımcıları bu grup dâhilinde değerlendirilir (Duru, 1995: 96-97).

Türkiye’deki gönüllü çevre örgütlerinin arasındaki ayrımlara dayanarak çevre sorunlarına yönelik yaklaşımları değerlendiren Kavas, Duru (1995)’nun yapmış olduğu çevre korumacılar, çevreciler ve yeşil toplumcular sınıflandırmasını 2000’li yıllarda yeniden değerlendirmiştir. Yeniden değerlendirme yoluyla, çevreci örgütlerin güncel yönelimini ortaya koyan Kavas’a göre Türkiye’deki çevreci örgütler temel olarak iki grup altında toplanabilir. Bunlardan ilki olan insan-merkezci çevre korumacılar; çevresel değerlerin sürdürülebilirliği açısından devletle ve resmi organlarla iletişim kurmanın gerekli olduğunu kabul ederler. Diğer grup olan çevre-merkezci radikal çevreciler ise çevre sorunlarına yönelik eleştirilerini mevcut kapitalist sistemle birleştirerek geliştirirler. Korumacılara kıyasla yatay ve hiyerarşik olmayan bir yapıya sahip olan radikaller içerisinde siyaset ile çevreyi birleştiren Yeşiller Partisi (yeşil toplumcular) da yer almaktadır. Kavas’ın çalışması hem yapısal hem de ideolojik ayrımlarla çevre örgütlerinin birbirleri ile olan ilişkisini değerlendirirken, yapılan sınıflandırma ile de 2000’li yıllardaki temel bir ayrıma kaynak sağlamaktadır (Kavas, 2011: 93-118). Bu düşüncelere dayanarak ortaya atılan çevrecilik ayrımı Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1: Çevreciler ve Radikaller Ayrımı

Kavramsal Ayrımlar	İdeoloji	Ekonomik Bakış Açısı	Faaliyet Alanları	Örgütlenme Biçimleri
Korumacılar (Çevreciler)	İnsan-merkezci	Sürdürülebilir kalkınma, Kapitalist düşünce	Projeler, eğitim ve lobi faaliyetleri	Dernek, vakıf, Örgüt
Radikaller (Ekolojistler)	Çevre-merkezci	Sosyalist kalkınma	Dava açma, boykotlar, grevler, kitle gösterileri	Örgütlenmeyi reddetme, platform kurma

Kaynak: Kavas, 2011: 52.

Çevre korumacı ve radikaller temelinde ayrılan çevreci örgütler, farklı yazarlara göre değişik teoriler etrafında çeşitlenerek gelişmiştir. Sezer ise çevre korumacılığı modern çevrecilik olarak ifade ederken; derin ekoloji, toplumsal ekoloji, eko-feminizm gibi akımları içeren radikal grubu da radikal çevreci akımlar olarak belirtmektedir. Sezer (2015: 7-10)'e göre çevre korumacı anlayış ulusal, kültürel ve doğal mirasın korunması gibi konularla ilgilenir ve devletçi bir politikayla ele alınmaktadır. Radikal ekolojistlerse sanayileşme ve kalkınmanın sorgulanmasıyla insan merkeziliğe karşı bir eleştiriyi ifade ederek ideolojik yapılandırılmış eylem tarzı ile daha açık ve katılımcı bir siyasi sistem için çaba göstermektedirler.

Literatürde başlıca bir öneme sahip olan kısaca çevreciler (korumacılar) ve radikaller ayrımı (Duru, 1995; Kavas, 2011; Sezer; 2015), radikal korumacılık şeklinde ifade edilen yeni bir kavramın doğmasına yol açmıştır. Radikal (kapitalizm karşıtı) korumacılık hareketi, biyoçeşitliliğin tükenişinin çevresel olduğu kadar toplumsal adalet konularıyla ilgili olduğunu öne sürmektedir. Kapitalizmin yıllardır sürdürdüğü tahakkümün sonucu olarak tükeniş krizi çevreyle birlikte kapitalizmin de tükenişine işaret etmektedir. Radikal korumacılık; iklim adaleti, ekolojik borç gibi konular kapsamında fakirlerin çevreciliğine işaret eden bir yaklaşım olarak görülebilir. Bu açıdan değerlendirildiğinde radikal korumacılık; çevresel adalet

talebiyle kapitalizme ve doğanın sömürülmesine karşı çıkararak adil ve çeşitliliğe dayalı bir dünya yaratma mücadelesi olarak tanımlanmaktadır (Dawson, 2018: 74-81).

Keleş (1992: 180)'e göre Türkiye'deki çevreci akımlar ikiye ayrılmaktadır. Bunlardan ilki; Türkiye Çevre Sorunları Vakfı gibi sadece çevre bilimsel bir imaja sahip olan salt çevreciler iken bir diğeri; barış, silahsızlanma, insan hakları, kadın hakları hareketi gibi oluşumların bir araya gelmeleriyle ifade edilen, yeni bir sistem amacıyla olan gökkuşağı tipi çevreciler yaklaşımıdır (Keleş, 1992: 180).

Bir başka çalışmasında Türkiye'deki çevre hareketlerini dönemsel olarak ayıran Keleş, Cumhuriyet'in kuruluşundan itibaren çevre hareketlerini üç ayrı dönemde ele almaktadır. İlk dönem, batılılaşmanın sonucu olarak ormanların korunması, parkların yapılması gibi eylemleri kapsayan 1960'lı yıllara kadar geçen süreyi ifade etmektedir. İkinci dönem ise çevre örgütlerinin arttığı, çevre kirliliğini önleme ve hizmet etme eylemlerini içeren 1960'lı yıllardan 1980'li yıllara kadar olan dönemi oluşturmaktadır. Son olarak üçüncü dönemde çevre hareketlerinin, çevre olgusunun siyasi alana taşınması anlamına gelen 1980'li yıllardan günümüze kadar gelen süreyi ifade etmektedir (Keleş, 2013: 190-193'ten akt. Akyıldız, 2015: 31-32).

Bir başka dönemsel ayırım çalışması da Adem tarafından yapılmıştır. Çevre hareketlerini 1980 öncesi ve 1980 sonrası olarak ayıran ve iki dönem üzerinden sınıflandıran Adem (2006: 73-74)'e göre 1980 öncesi dönem, problemi tanımlama ve bilinçlilik artırma bakımından öne çıksa da Türkiye'deki çevre aktivizmi açısından gelişmemiş bir dönemi ifade eder. Bu dönem, cumhuriyetin kurulduğu ilk yıllardaki tek parti hâkimiyeti (1923-1946) ve çok partili döneme geçiş (1946-1980) olmak üzere iki dönemde incelenebilir. Diğer yandan, 1980 sonrasında ele alınan çevre hareketleri ise örgütlenme ve kurum geliştirme, toplumsal hareket, uzmanlaşma ve kurumsallaşma ile uluslararasılaşma ve proje temelli çalışma olmak üzere dört ayrı aşamada ele alınabilir.

Nohl, *Türkiye'de Hükümet Dışı Örgütlerde Ekoloji Sorunsalı* adlı yazısında çevreci toplulukları siyasi ve ideolojik kategorilere ayırarak dört kategoride sınıflandırır. Birinci grupta; teknoloji ve ilerlemeye karşı çıkan ve sanayi toplumunun dayanaklarını sorgulamaya çalışan yeşiller yer almaktadır. İkinci grupta yer alan köktenci çevreciler; ekolojik krizleri demokrasi sorunuyla birlikte ele alıp hayatın

niteliğini vurgulayarak sivil toplumunun katılımcı rolünün geliştirilmesine dikkat çekmektedir. Üçüncü grupta doğa ve çevre korumacılar yer almaktadır. Bu grupta öne çıkan düşünce, daha çok doğanın ve canlıların korunması ve çevre korumacı çalışmalar ve ideolojiden ayrı yürütülen faaliyetlerdir. Doğa ve çevre korumacılar katı bir endüstriyalizm eleştirisinden uzak olmakla birlikte, siyasi söylemlerde bulunmazlar. Son olarak dördüncü gruptaki sanayi ve çevre korumacılar ise sanayicilerin bulunduğu ekolojik girişimlerden oluşmaktadır. Bir yandan kazanç dürtüleri diğer yandan yandan çevreci görünümleri ile tutarlı bir yaklaşım sergilemekten uzaktırlar (Nohl, 12.01.2012).

İçöz'ün yaptığı çevre hareketleri sınıflandırması, Nohl'un ideoloji ölçütüne göre yaptığı sınıflandırmaya ek olarak çevre hareketlerini amaç ve stratejilerine göre ve devletle olan ilişkilerine göre kategorilere ayırmaktadır. Bu doğrultuda, amaç ve stratejilerine çevre hareketleri üç grupta ele alınır. Birinci gruptakiler, belirli bir konuda aynı görüşü paylaşan insanların bir araya geldiği ve amaçlarına ulaştıktan sonra dağılan grupları içermektedir. Kurumsallaşma veya uzmanlaşma amacı gütmeyen bu grubun örneklerini belirli bir amaç doğrultusunda kurulan platformlar ve inisiyatifler oluşturmaktadır. Amaç ve stratejilerine göre ikinci grubu; baskı ve çıkar grupları, STK'lar oluştururken üçüncü grupta Yeşiller Partisi yer alır. Türkiye tarihinde 1988-1994 yıllarındaki birinci Yeşiller Partisi ve 2008-2012 yıllarındaki ikinci Yeşiller Partisi bu grubun örnekleridir. Devletle olan ilişkilerine göre çevre hareketleri iç hareketler ve dış hareketler olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Devletin çevresel söylemini ve onunla işbirliği yapmayı benimseyen gruplar, iç hareketler olarak tanımlanırken devletle işbirliğine karşı çıkan gruplar, dış hareketler olarak tanımlanır. Ayrıca bu gruba kendilerini ne iç ne de dış olarak tanımlayabilen bir grup da eklenir (İçöz, 2012: 76-79).

Çevre hareketleri çalışmalarında sıkça başvurulan yazarlardan Castells, önemli bir çevre hareketi ayrımı sunmuştur. Katılımcıların kimliği, karşıt oldukları düşünce ve ulaşmak istedikleri hedefe dayalı olarak Castells'ın önerdiği çevre hareketleri ayrımı, aşağıda yer alan Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2: Çevre Hareketleri Ayrımı

Tip (örnek)	Kimlik	Karşıt	Hedef
Doğanın korunması (Onlar Grubu, ABD)	Doğa âşıkları	Kontrolsüz kalkınma	Vahşi doğa
Kendine ait uzamın korunması (Benim arka bahçemde olmaz (NIMBY))	Yerel cemaat	Çevreyi kirletenler	Hayat ve/veya sağlık kalitesi
Karşı Kültür/ derin ekoloji (Earth First!, ekofeminizm)	Yeşil benlik	Sanayileşmecilik, teknokrasi, ataerkillik	Ekotopya
Gezegeni kurtarın (Greenpeace)	Uluslararası eko-savaşçılar	Dizginlenmemiş küresel kalkınma	Sürdürülebilirlik
Yeşil siyaset	İlgili yurttaşlar	Siyasi müessese	Karşı-iktidar

Kaynak: Castells, 2006: 223.

Türkiye’deki çevre hareketlerine yönelik kapsamlı bir sınıflandırma da Şakacı ve Aygün’ün Tarih Vakfı ve Sivil Toplum Geliştirme Merkezi Derneği’nin hazırladığı rehber ve veritabanından faydalanarak yaptıkları çalışmayla ortaya atılmıştır. Çevre ile dolaylı ilgilenen ve çevre ile doğrudan ilgilenen hareketleri belirlemeye yönelik yapılan çalışmada Şakacı ve Aygün, çevre ile doğrudan ilgili hareketleri ve yaklaşımları genel başlıklarıyla Çevreci Akımlar, Yeni Ekolojik Yönelimler, Yeşil Politik Akımlar olarak sınıflandırmışlardır (Şakacı ve Aygün, 2015: 239-246).

Ertürk, Türkiye’deki çevreci akımın çevreyi algılama biçimine ve genel eğilime göre iki şekilde ele alınabileceğini öne sürmektedir. İlk olarak; çevrenin durağan olarak algılanmasına dayanan ve çevresel sorunları mevcut yapı içinde

çözmeye çalışan yaklaşımdan bahsederken; ikinci olarak; çevreyi dinamik olarak kabul eden yaklaşımdan bahseder. İkinci yaklaşım, mevcut toplumsal ve ekonomik yapıyı sorgulama ve doğa ile insan uyumunu amaçlama gibi farklı düşünceleri öne sürmesi bakımından daha geniş bir çevre yaklaşımı sunmaktadır (Ertürk, 2012: 244).

Çevre örgütlerinin faaliyet ölçeklerine (yerel, bölgesel, ulusal ve küresel), öne sürdükleri konulara, örgütsel yapılarına ve politik duruşlarına göre sınıflandırılabilceğini öne süren Eryılmaz, literatürde yer alan diğeri bir sınıflandırmayı konu edinmiştir. Eryılmaz; Diani ve Donati (1999)'nin eylem biçimleri ve kaynak hareketliliğine dayanarak yapmış olduğu Kamu Yararına Lobi, Profesyonel Protesto Örgütü, Katılımcı Baskı Grubu ve Katılımcı Protesto Örgütü şeklindeki sınıflandırmayı, Türkiye'deki önde gelen örgütleri ve örgüt katılımcıları çerçevesinde incelemiştir. Buna göre kamu yararına lobi; düşük katılımcılık ile geleneksel taktikleri kullanan, şiddetsiz eylemler, dilekçe ve eğitim kampanyaları ve lobcilikle protesto yerine medya ve piyasa gündemi çalışmalarını ifade eder. Profesyonel protesto örgütü; profesyonel ve merkezi işleyişle maddi kaynaklara dayalı olarak çalışmaktadır. Katılımcı hareketliliğinden çok medyanın dikkatini çekme amacı güdülmekte ve farklı taktiklerle dikkat çekmektedir. Katılımcı baskı grubu; üyelerin ve takipçilerin örgütsel yapıyı korumasıyla işlemekte ve profesyonelleşmeden uzak durmaktadırlar. Son olarak; katılımcı protesto örgütleri ise insanların desteğine dayalı olarak yerel halkın katılımıyla ve savunma amaçlı işlemektedir (Eryılmaz, 2018: 52-53).

Yapılan çeşitli sınıflandırmalardan görüldüğü gibi Türkiye'deki çevre hareketlerinin farklılık taşıması ve dönemseller olarak değışen toplumsal koşulların varlığı çevre hareketlerinin seyri üzerinde etkili olmuştur. Örneğin; çevreci hareketlerin 80'lerden sonra artmasını, bu dönemde ülke ekonomisindeki neo-liberalleşme politikalarına ve sermayeye verilen önceliğe dayandıran Özen, çevreye yönelik ihmalsiz tutumun çevreci talepleri arttırdığını ifade etmektedir. Ayrıca, çevresel taleplerin protesto hareketi yoluyla ifade edilmesi, ülkedeki yerleşik kurumsal siyasetin yerel toplumsal grupların çevreye ilişkin taleplerini aktarabilecekleri siyasi kanalları içermemesinin bir sonucu olarak görülmektedir. Böylelikle karşılıksız kalan toplumsal talepler daha güçlü ve daha fazla sayıda ortaya çıkmaktadır (Özen, 27.01.2018). Buna rağmen Atauz, 80'li yıllardan sonra artan ve Türkiye'de gündeme oturmaya başlayan çevre hareketlerinin yapmaya önem

vermemesinden kaynaklı olarak, Türkiye’de eleştirel tutum sergileyemediğini ifade etmektedir. Atauz’a göre hem resmi kurumlar hem de halk düzeyinde çevresel değişim yaratacak eylemlere girilmemiş, dolayısıyla çevre hareketlerine muhalif bir kimlik de kazandırılmamıştır. Çevre konusu yaygınlık kazanmasına rağmen, resmi söylem çevreciliğin içeriğini boşaltmış ve çevrecilik bir pazar halini almıştır (Atauz, 12.01.2018). Bununla birlikte, Şahin de benzer bir yaklaşımla Türkiye’de tabandan örgütlü, gündem oluşturan ve kendine özgü bir toplumsal muhalefet yaratma yeteneğine sahip çevre hareketinin olmadığını ifade etmektedir. Şahin’e göre çevre hareketleri, Türkiye’de birinci Yeşiller Partisi’nin dağılmasından sonra ortaya çıkan yurttaş inisiyatifleri ve alternatif hareketler ile siyaset alanının dışına çıkarılmıştır. Uluslararası zirveler yardımıyla sağlanan fonlar ve desteklenen projelerle çevre hareketi halk hareketinden çok uzman örgütlerin ve medyanın ilgi alanında bir konu olarak ortaya çıkmaktadır (Şahin, 2007: 85-89). Bu görüşlerin aksine Paker, Türkiye’deki çevre hareketlerinin siyasi alanın dışında kaldığı düşüncesine katılmamakla birlikte; çevreci STK’ların hukuki mücadele, karar alma süreçlerine katılım ve lobi yapma gibi yöntemlere siyasi alana dâhil olduğunu iddia etmektedir. Çevre örgütleri çevreyi koruma veya çevre tahribatını engelleme amaçlarıyla uygulanan politika yönünde değişiklik yaratmaya çalıştıkça karar alıcılarla etkileşim halindedir ki bu durum onların siyasi alanın merkezinde görülmesinin nedenidir (Paker, 2013: 13-14).

Çevre hareketlerinin siyasi veya siyaset dışı olması veya radikalleşip radikalleşmediği gibi tartışmaların temelinde, ülkenin içinde olduğu dönemin demokrasi koşullarının etkisine ek olarak, yürütülen modernleşme ve kalkınma politikalarının çevre üzerinde yarattığı sonuçların yer aldığı ifade edilebilir. Bu nedenle, geçen zamanla ve değişen politik ortamlarla birlikte çevre hareketlerinin seyrinin değişme ihtimali yüksek görünmektedir. Çevre hareketlerinin içinde olduğu dönem; hareketin yönelimi, aktörleri, örgütlenme biçimleri gibi pek çok açıdan çevreciliği belirleyici unsurlar taşıyabilmektedir. Farklı ölçütlere göre değişebilen çevre hareketlerini, değişik etmenler etrafında incelemek mümkündür. Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde toplumsal eşitsizlik bağlamında farklılık gösteren çevrecilik türlerine yer verilecek olup yeni bir sınıflandırma denemesiyle zenginlerin, fakirlerin ve huzursuzların çevreciliği tartışılacaktır.

1. 5. 3. Zenginlerin, Fakirlerin ve Huzursuzların Çevreciliği

Literatürde mevcut olan ve çalışmada yer verilen sınıflandırmalara ek olarak, literatürde çevreci yaklaşıma dair yeni gelişmekte olan bir başka kavramsallaştırma da zenginlerin, fakirlerin ve huzursuzların çevreciliğine yöneliktir. Küresel eşitsizlik temelinde ve ülkelerin gelişmişlik düzeyleri bağlamında ortaya çıktığı iddia edilen bu çevrecilik anlayışlarının teorik olarak belirlenip tartışılması önemli görülmektedir. Gelişmiş ülkelerin zenginlerin çevreciliği, hâkim bir anlayış olarak görülmektedir. Ancak gelişmemiş ülkelerdeki çevre hareketlerinin incelenmesiyle ortaya atılan fakirlerin çevreciliği ise zenginlerin çevreciliğinin hâkim anlayış olup olmadığını sorgulamaya yol açmıştır. Zenginlerin veya fakirlerin çevreciliğinin yeteri kadar açıklayıcı olmaması nedeniyle bu akımlara alternatif bir yaklaşım olarak öne sürülen huzursuzların çevreciliği, çevreciliği zenginlerin veya fakirlerin çevreciliğinden farklı bağlamlarda açıklamaktadır. Huzursuzlar olarak ortaya çıkan bu yeni çevreci aktörler siyaset-üstü ve toplumsal bir yaklaşımla ülkelerin gelişmişlik düzeyinden farklı, yeni bir çevrecilik anlayışını ifade etmektedirler.

Çevre sorunlarının küresel düzeyde etkili olması, çözüm önerilerinin de küresel bağlamda ele alınmasını beraberinde getirmiştir. Bu tür çözüm önerilerinin ne derece etkili olduğu tartışması bir yana, çevre sorunlarından sanayileşmede öncü ülkeler sorumlu tutulmuştur. Bu ülkelerde artan çevre ilgisi iki nedenle açıklanmaktadır. Öncelikle, kendi ülkelerindeki doğal yaşam temellerini korumak ve çevre kirliliğini önlemek ve ikinci olarak, fakir ülkelere kaynaklandığını düşündükleri çevresel tehditlerin sınır tanımaması nedeniyle bu ülkelerdeki çevre zararlarını önlemektir (Kaplan, 1999: 35).

Çevre sorunlarının küresel etkiler gösterdiği yaygın kabul edilen bir görüş olmasına rağmen, bu sorunların nedenleri ve çözüm önerilerine yönelik Küresel Kuzey (gelişmiş ülkeler) ile küresel Güney (gelişmemiş ülkeler) arasında belirli farklılıklar bulunmaktadır (Kaplan, 1999: 35-36). Dolayısıyla küresel düzeyde çevrecilik algısının farklılaştığından bahsetmek mümkündür.

Literatürde yer alan sınıflandırma çalışmalarında ideolojiye dayalı pek çok farklı ölçüt kullanılmış olmasına rağmen, ülkelerin gelişmişlik düzeyine dayalı herhangi bir kavramsallaştırma yapılmamıştır. Ayrıca, literatürde ülkelerin zengin veya fakir oluşuna göre biçimlenen çevreci anlayışı aşan ve kavramsal boyuttaki ilk

çalışma olan huzursuzların çevreciliğinin küresel sınıflandırmadaki yerini ortaya çıkarmak için bu tür bir sınıflandırma bu çalışma için uygun görülmüştür.

Çevre hareketlerini Türkiye'deki katılımcılar bazında ve ekonomik statüye göre değerlendiren bazı çalışmalardan bahsedilebilir. Örneğin, Baykan tarafından kaleme alınan çevre hareketlerine katılanların incelendiği değerlendirme, katılımcıların niteliği konusundaki kaynaklara örnek olarak gösterilebilir. Çalışmada çevre hareketlerinin gelişim süreci içerisinde, Türkiye'de çevre hareketlerine katılan ve STK'lara üye olan bireylerin profilini sunulmaktadır. Ülkedeki ekonomik ve siyasi koşullara göre değişiklik gösteren katılımcı özellikleri ayrıca yıllara göre de değişiklik göstermektedir. Bununla birlikte, cinsiyet açısından belirgin bir değişiklik görülmemektedir. Greenpeace Türkiye, TEMA ve Doğa Derneği'nin üyeleri üzerinden yapılan değerlendirmeler sonucu, kadın ve erkek katılımcıların eşite yakın düzeyde olduğu ifade edilmektedir. Bunların dışında, geçim kaynaklarından motive olan çevrecilik yaklaşımından (fakirlerin çevreciliğinden), iklim, gıda, enerji gibi konularda aktivizm hareketlerine kadar farklı yaklaşımlar söz konusudur (Baykan, 2013: 9-10).

Türkiye'deki çevre hareketlerindeki katılımcı görüntüsü bağlamında öne sürülen bir başka düşünce de Bergama ve Akkuyu çevre hareketleri üzerinden değerlendirilmektedir. Örneğin; uzun süre gündemde önemli bir yer edinen Bergama çevre hareketine katılanların ait oldukları toplum yapısı ve 1980 darbesi öncesi siyasi faaliyetlerde bulunmaları nedeniyle, örgütlenme bilincinin yüksek olduğu ifade edilmektedir. Bergama hareketinde kentli sınıfın köylülerle bir arada hareket etmesi söz konusudur. Ayrıca farklı siyasi grupların birleşmesi Bergama hareketine köylü hareketi niteliği kazandırmıştır. Buna rağmen, Akkuyu nükleer santral tesisine karşı başlatılan çevre hareketinde ise çeşitli nedenlerle örgütlü olanların köylülerle yeteri kadar bir arada hareket edememesi, hareketin genel olarak elitist olarak algılanmasına yol açmıştır (Özlüer, Turhan ve Erensü, 2016: 20-21).

Çalışmada ele alınacak olan zenginlerin çevreciliği gelişmiş ülkelerdeki çevrecilik algısına yönelik iken; fakirlerin çevreciliği gelişmemiş ülkelerdeki çevreciliğe yönelik açıklamaları ifade etmektedir. Bu iki çevreci yönelimin yetersiz olduğu gerekçesiyle ortaya atılan huzursuzların çevreciliği ise ülkelerin gelişmişlik düzeyinin dışında bir anlama gönderme yapmaktadır. Çalışmanın ikinci bölümünde detaylandırılacak kavramları kısaca tanımlamak gerekirse:

Zenginlerin Çevreciliği: Neo-liberal modelin ortaya çıkardığı sosyo-ekonomik zararları yumuşatmanın ve yeni toplumsal hareketlerin gücünü etkisiz hale getirmenin bir yolu olarak önerilen, ulusal ve uluslararası elit kesimin parçası olduğu ve doğanın neo-liberalleştirilmesiyle ilgili kamu politikalarını etkileyen aktörlerin varlığıyla açıklanan bir çevrecilik türüdür (Avila ve Luna, 2012: 54).

Fakirlerin Çevreciliği: Geçim kaynağı olarak çevreye karşı materyal bir ilgi duyma ve tarih içerisinde dezavantajlı hale getirilen yerlilerin kaygılarını ifade eden bu düşünce, çevresel adalet taleplerinin bir parçası olarak yerli halkların uluslararası hareketlerini politik haklar ve kültürel korumayla birlikte güçlendirme amaçlarını ifade eder (Martinez-Alier, 2014 b: 167-168).

Huzursuzların Çevreciliği: Harekete geçme noktası temel olarak doğrudan kişisel geçim kaygısıyla açıklanmayan ve politik ekonomik bir tutumla uyandırılan çevre konulu aktivizmdir (Arsel, Akbulut ve Adaman, 2015: 378).

Yapılacak olan sınıflandırma çalışmasında, kavramlar üzerinde henüz net bir uzlaşma sağlanmadığı ve literatürde çok fazla yer almadığı için kesin bir ayrımın söz konusu olamayacağını belirtmek mümkündür. Yine de yararlanılan kaynaklar doğrultusunda bu yaklaşımları belirli çizgilerde tanımlama yoluyla bu tür bir sınıflandırma yönteminin uygun olduğu ifade edilebilir.

Özetle; bu bölüm içerisinde başta çevre kavramı olmak üzere çevrecilik, ekoloji gibi ilgili kavramsal ayrımlara değinilmiştir. Daha sonra, çevreciliğin düşünsel anlamdaki temelleri ve tarihi gelişiminin devamında çevre hareketleri ele alınmış ve Türkiye'deki çevre hareketlerinden bahsedilmiştir. Son olarak literatürdeki çevre hareketleri sınıflandırma çalışmalarına yer verilerek, ikinci bölümde detaylandırılacak olan zenginlerin, fakirlerin ve huzursuzların çevreciliği tanımlanmıştır. Çalışmanın bundan sonraki ikinci bölümünde, küresel eşitsizlikler temelinde değiştiği görülen çevrecilik algıları ve bu algılarla oluşan farklı yaklaşımlara açıklanmaya çalışılacaktır. Her bir çevreci yaklaşım türü, kendi içerisinde ayrıca tartışılacak önermeler içermektedir. Yine de burada amaçlanan belirgin farklılıkları belirlemeye çalışmaktır.

2. BÖLÜM

KÜRESEL EŞİTSİZLİK VE ZENGİNLERİN, FAKİRLERİN VE HUZORSUZLARIN ÇEVRECİLİĞİ

Farklı çevre yaklaşımlarının doğmasına etki eden unsurlar bölgesel düzeyde de çeşitli farklılıkların gelişmesine yol açmıştır. Bu bölümde küresel ilerleme ve sonuçları bağlamında gelişmiş ve gelişmemiş ülke ayrımına değinilerek, zengin ve fakir ülkelerdeki çevrecilik anlayışıyla gelişen yaklaşımlara yer verilecektir. Zenginlerin, fakirlerin ve huzursuzların çevreciliği olarak ayrılan yaklaşımları teorik olarak besleyen başlıklarla belirli sınırlar belirlenmeye çalışılacaktır.

2.1. GELİŞME VE KÜRESEL EŞİTSİZLİK

Çevre sorunlarının ortaya çıkmasında büyük etkiye sahip olan doğanın meta olarak algılanması, uzun bir geçmişe sahiptir. Bacon'un düşünceleriyle gelişen ve 16. yüzyıla dek varan doğaya hâkim olma anlayışı, sanayi devrimiyle birlikte doğayı sömürme isteğine ve böylelikle de tüketim talebine dönüşmüştür (Akarsu, 1994: 30-31). 1960'lı yıllardan sonra yükselen çevre bilinci, doğanın sömürülmesi ve kapitalizm eksenindeki ilerleme politikalarına paralel olarak ortaya çıkan toplumsal sorunlarla birlikte ele alınmaya başlamıştır. İletişim ve ulaşım alanındaki hızlı gelişme yeni bir durum ortaya çıkarmış ve ekolojik yıkımlar, Üçüncü Dünyanın sömürülmesi örneğindeki gibi sosyal ekolojik yıkım olarak ele alınmaya başlamıştır. Türlerin yok oluşuna, insani dayanışma gibi toplumsal olguların yol oluşu da eklenmiştir (Guattari, 1990: 20-21). Adorno ve Horkheimer, teknik bilimin ilerleyişinin kültür üzerinde ve insan bilincinde yarattığı dönüşümden ve doğaya egemen olma anlayışının tarih içinde pekiştiğini ileri sürmektedirler. Onlara göre insan türünün yıkım kapasitesi ya kendini yok edecektir ya da yeryüzündeki bütün bitki ve hayvan dünyasını kendisiyle birlikte uçuruma sürükleyecektir (Adorno ve Horkheimer, 2010: 297).

Dünyanın makine gibi işlediğini ve insanın müdahalesinin gerekli olduğunu kabul eden mekanistik dünya görüşünün yarattığı toplumsal bunalımı ele alan Capra, aşırı teknolojik büyümenin hem fiziksel hem de ruhsal olarak sağlıksız bir çevre

yarattığını ifade eder. Kirlenen hava, gürültü, kimyasal atıklar ve radyasyon gibi tehlikeler gündelik hayatta olağan hale gelmiştir. Üretim ve tüketim arttıkça imalat sürecinin yan ürünleri olan kimyasal atıklar da artmaktadır ve bu atıkları yok edecek bir teknoloji karlı olmadığı gerekçesiyle geliştirilememiş, atıklar “başka yerlere” boşaltılmıştır (Capra, 1989: 272-282).

Beck’in ifadesiyle modernleşmenin kendi kendini konu edindiği ve modernleşme sorunlarının ortaya çıktığı dönüşlü modern toplumda hesaplanamayan, her türlü yaşamı etkileyen, küresel ileri teknoloji riskleri vardır. Sanayileşme sonrası değişen toplumu risk toplumu olarak adlandıran Beck, servet biriktirme açısından doğan eşitsizliğe benzer şekilde risk eşitsizliğinden bahsetmektedir. Risklerin büyümesinden ve paylaşımından bazı insanlar daha fazla etkilenmektedir. Ayrıca riskler, hem Üçüncü Dünya ile sanayileşmiş ülkeler arasında hem de sanayileşmiş ülkeler arasında yeni uluslararası eşitsizlikler doğurmaktadır (Beck, 2011: 28). Bu eşitsizlikler sınıf konumları ile risk konumlarının birleştiği yerde ortaya çıkarlar. Yoksulluk ile risk arasındaki bağlantı, az gelişmiş bölgelerde yaşayanları risk toplumu haline getirmiştir (Beck, 2011: 58). Bununla birlikte, küresel etkileri olan ve herkesi etkileyen ekolojik risklerin çözümü ve kamu yararı için hükümetlerin yürütmesi gereken çevre politikaları, belirli sınıfların çıkarları uğruna toplum yararının göz ardı edilmesiyle de sonuçlanabilir. Dolayısıyla ekolojik bozulma önlenemediği gibi, sınıfsal farklılıklar da pekiştirilmiş hale gelebilir. Örneğin; ortak tüketim mallarından olan piknik alanlarının özelleştirilmesi emekçi kesimlerin bu alanları kullanmasını engelleyebilir (Çoban ve Duru, 2009: 58).

Avantajlı grupların gelişmemiş ülkeler üzerinde uyguladıkları politikalar ekolojik tahribatın pek çok örneğini içermektedir. Üçüncü Dünya ülkelerine aktarılan nükleer teknolojinin amacı, bu ülkelerin enerji ihtiyaçlarını karşılamaktan ziyade; çokuluslu şirketlerin bu ülkelerin doğal kaynaklarını tüketmeleridir. Kar amacına dayalı ilaç, gıda, tarım gibi pek çok sektörde meydana gelen ilerlemelere karşın uluslararası şirketler küresel piyasayı elinde tutarak toplumsal adaletsizliği sürdürmekte ve dünyadaki yoksulluğa katkı sunmamaktadır. Nükleer teknolojinin taşıdığı risklerle birlikte, belirli bir gruba siyasal ve ekonomik olarak merkezleşmiş bir ayrıcalık tanınması onu bir güç unsuru haline getirmiş ve bütün canlıların yaşamını tehdit eden ekolojik zararlar söz konusu olmuştur (Capra, 1989: 288-314).

Gelişmiş ülkeler tarafından gelişmemiş ülkelere yardım amaçlı yapılması öngörülen teknolojik transfer, beklenen amaçların ötesinde uygulamalara yol açmıştır. Endüstriyel tarımın Hindistan gibi ülkeleri geliştireceğine yönelik iddialar gerçeği yansıtmamaktadır. Çünkü tarım araçları, dev ölçekli ulaşım ve enerji projeleri zengin ülkelerin fakir ülkelere daha fazla makine, araç-gereç ve hizmet satabilmesinin yolları olarak görülmektedir. Gelişmiş ülkeler, ellerindeki sermayeyle dünya kaynaklarına hâkim olmakta ve aşırı tüketimle gelişmemiş ülkelerin doğal kaynak kullanma hakkını elde etmektedirler (Godjer, 2003: 68-70).

Gelişmenin ekolojik açıdan eleştirilmesi, bilimsel yöntem ve rasyonel düşünme yöntemlerinin ekoloji karşıtı tutumlara neden olmasıyla açıklanır. Doğrusal olan rasyonel düşünme (mekanistik dünya görüşü) doğrusal olmayan sistemlerin sezgisi olan ekolojik bilinçliliğin ortaya çıkmasını engeller. Böylece, belirsiz ekonomik ve teknolojik büyüme doğal dengeyle zıtlık gösterir (Capra, 1989: 40).

Ekonomi ve ilerlemenin yarattığı çevresel eşitsizlik çeşitli girişimlerle önlenmeye çalışılmıştır. 1970’li yıllardan sonra sürekli ve dengeli kalkınma amacıyla toplum, ekonomi ve çevre arasında uyum sağlama çalışmalarının başladığı görülmektedir. Örneğin; ilk kez 1972 Stockholm Çevre Konferansında dile getirilen çevreyi dışlamayan kalkınma girişimi, ekonomik gelişme ve çevreyi korumanın çelişmediği düşüncesine dayalı olarak önerilmiştir. Daha sonra 1974 yılında Cocoyoc Bildirgesi ile ekonomi ve çevre arasında uyum sağlama çalışmaları daha çok geliştirilmiştir. Çevreyi hesaba katarak ekonomik gelişmeyi amaçlayan bir diğer önemli bir girişim sürdürülebilir kalkınma kavramıyla ifade edilir. Kavramın tüm dünyada yaygın bir şekilde kullanılmaya başlaması Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Kurulu tarafından hazırlanan, 1987 yılında yayımlanan *Ortak Geleceğimiz* adlı rapor ile başlamıştır. Sürdürülebilir kalkınma; “bugünün gereksinimlerini, gelecek kuşakların kendi gereksinimlerini karşılama olanaklarını ellerinden almadan karşılama” şeklinde tanımlanır. İçerisinde barındırdığı ifade edilen temel ilkelerin; kuşak içi ve kuşaklar arası adalet, demokratik katılım, sakınım, bütünleşik politika ve planlama şeklindeki beş temel ilke olduğu belirtilmektedir. (Keleş, Hamamcı ve Çoban, 2012: 174-77). Sürdürülebilir kalkınma gerek akademik anlamda gerekse çevre politikası anlamında, önemli çalışmalara yol açmıştır. Kavram, bir yandan desteklenirken diğer yandan kavrama yönelik yoğun eleştiriler sunulmuştur. Toplumun, ekonominin ve ekolojinin birbirine bağlı olarak geliştirilebileceği ideali

kavramsal olarak bazı tartışmalara yol açmakla birlikte (Kökalan Çımrın, 2014: 177-178), uygulamada da önerilen sonuçlara ulaşılmadığı Bergama çevre hareketi örneğinde görülebilmektedir (Çoban, 2010: 585-599).

İlerlemeye yönelik ekonomi ve çevre çelişkisinin yarattığı sonuçlar, toplumsal, ekonomik ve ekolojik sorunlarla iç içe geçmişlik gösterir. Şöyle ki; daha fazla enerji tüketiminden kaynaklanan çevresel sorunlar, örneğin daha fazla ormanın tahrip olmasına ve daha fazla kimyasal zehirleyiciye yol açacaktır. Artan ekolojik sorunlar, toplumsal adaletsizlikle birlikte daha fazla suç da doğuracaktır. Bu nedenle ilerleme anlayışının enerjiye dayalı mantığının değer, tutum ve yaşam biçimlerinde değişiklik şeklinde dönüşmesi gerektiği ifade edilmektedir (Capra, 1989: 283).

İlerleme düşüncesiyle birlikte doğan küresel eşitsizlik, bazı dönüşümlere neden olmuştur. Toplumsal ve ekonomik anlamda gelişmişler ve gelişmemişler olarak iki temel gruba ayrılan dünya ülkeleri bazında dünyanın kuzey yarım küresinde yer alanlar gelişmiş ülkeler olarak adlandırılır. Gelişmiş ülkeler, dünya kaynaklarını işlemede önde olan ve sanayi devriminin ileri aşamasında yer alan, ayrıca küresel piyasanın tek sahibi olarak görülen ülkeleri kapsamaktadır. Ancak, yoksullukla öne çıkan ve dünyanın güney yarım küresinde yer alan gelişmemiş ülkelerde ise kaynak kullanımında daha kısıtlılık, teknolojik ilerlemelerden geri kalmışlık ve ekonomik ve toplumsal gelişmeden yoksunluk söz konusudur. Ülkeler arasındaki farkların çevre konusunda ortaya çıkardığı tartışmalar, Cocoyoc Bildirgesi (1974), Doha Konferansı (2001) ve Monterrey (2002) gibi çeşitli uluslararası konferanslara konu olmuş olsa da (Keleş, Hamamcı ve Çoban, 2012: 320-321), uluslararası alanda eşitsizliğin giderildiğine dair bir çıkarım yapmak güçtür.

İklim konularıyla ilgili küresel alanda yapılan düzenlemeler, eşitsizliği gidermek yerine daha çok derinleştirmektedir. Örneğin; iklim değişikliğini engellemek ve ülkelerin karbon salımlarını azaltmak için girişilen Kyoto Protokolü, toplumsal adaletin simgesi haline gelmiştir ancak, Protokol güçler dengesinin bir yansıması niteliğindedir. Protokolün gelişmiş ülkelere yaptırımı yetersiz olmuş, protokol piyasa ekonomisinin yansıması haline gelmiştir (Duru, 13.02.2018). Karbon ticareti, atmosferin alınıp satılabilecek bir meta olarak görülmesine neden olmuş ve ülkeler kirletme haklarını alıp satmaya başlamışlardır. Böylelikle küresel eşitsizlik devam ettiği gibi, mevcut çevresel sorunlar daha çok derinleşmiştir. Bu durum,

Hindistan Orman Halkları ve Orman İşçileri Ulusal Formu'ndan S. Ghosh tarafından şöyle ifade edilmiştir:

Bir çeşit iklim ayrımcılığı yaratıyoruz; zenginlerin karbon hovardalığının devam edebilmesi için en yüksek bedeli en yoksul ve dersi en koyu renkli olanlar, sağlıklarıyla, topraklarıyla ve bazı durumlarda da yaşamlarıyla ödüyorlar (Wall, 2013: 48-49).

Kapitalizm ekseninde küresel iklim politikalarıyla ortaya çıkan eşitsizliği toplumsal ve iklimsel adaletsizlik olarak ele alan Çoban, sermaye birikiminin yarattığı zenginler ve fakirler arasındaki uçurumun bir diğer boyutu olarak iklim adaletsizliğinden bahseder. Çoban (2016: 18-19)'a göre yoksulluğu gidermek adına daha çok büyümeyi teşvik etmek, karbon emisyonlarının artmasını sağladığı gibi mevcut eşitsizliği daha çok derinleştirmiştir. Ülkeler arasındaki farklılıklarla ek olarak, toplumlar arasındaki sınıfsal farklılıklar da gün yüzüne çıkmıştır. Gelişmiş ülkeler (zengin toplumlar) daha fazla enerji tüketerek iklim değişikliğinden sorumlu tutulurken, gelişmemiş ülkelerin (fakir toplumlar) iklim değişikliğindeki katkısı daha azdır. Buna rağmen gelişmemiş toplumlar sağlık, aşırı hava olayları (sel, kuraklık), hava ve su kirliliği gibi sorunlarla daha çok yüzleşmektedir. Ayrıca; bu toplumların iklim bilgisine erişememesi, siyasi karar alma gücüne dâhil olamaması, talep ettikleri yerlerde barınma hakkı verilmemesi gibi eşitsizliği tırmandıran olgulara rağmen, daha fazla enerji tüketerek iklim değişikliğine yol açan ülkelerin önlem almadaki çekimser tutumları dikkat çekmektedir.

Kuzey ve Güney ülkelerinde farklılaştığı belirtilen koşullar arasında, çevre sorunlarının nedenleri ve çözüm önerileri de yer almaktadır. Kuzey ülkelerine göre çevre sorunlarının nedeni, nüfusun aşırı artması iken; çözüm önerilerinden bazıları etkili doğum kontrolü ve az gelişmiş ülkelerin çevre teknolojilerinden faydalanmalarıdır. Güney ülkelerine göre çevre sorunlarının nedeni, az gelişmiş olmalarının yanında Kuzey ülkelerinin üretim ve tüketim biçiminden kaynaklanır. Buna göre çözüm önerileri ise Kuzey ülkelerinden sağlanacak ekonomik ve toplumsal destektir. Uluslararası ticaret politikalarından kaynaklı olarak ortaya çıkan çevresel eşitsizlik konuları farklı tartışmaları da beraberinde getirmektedir (Kaplan, 1999: 35-36).

İklim değişiminden kaynaklı meydana gelen kuraklıklar, seller veya salgın hastalıklar gibi çevresel riskler, orantısız bir şekilde fakir ülkeleri daha çok etkilemektedir. İklimsel dengesizlik tüm dünyada görülmesine rağmen, fakir

ülkelerin kendilerini savunması veya bu riskler karşısında önlem alması her zaman mümkün değildir. Bu nedenle salgın hastalıklar gibi yaşamsal düzeydeki sorunlar, fakir Güney ülkelerinde daha fazla görülmektedir (Godrej, 2003: 40-41).

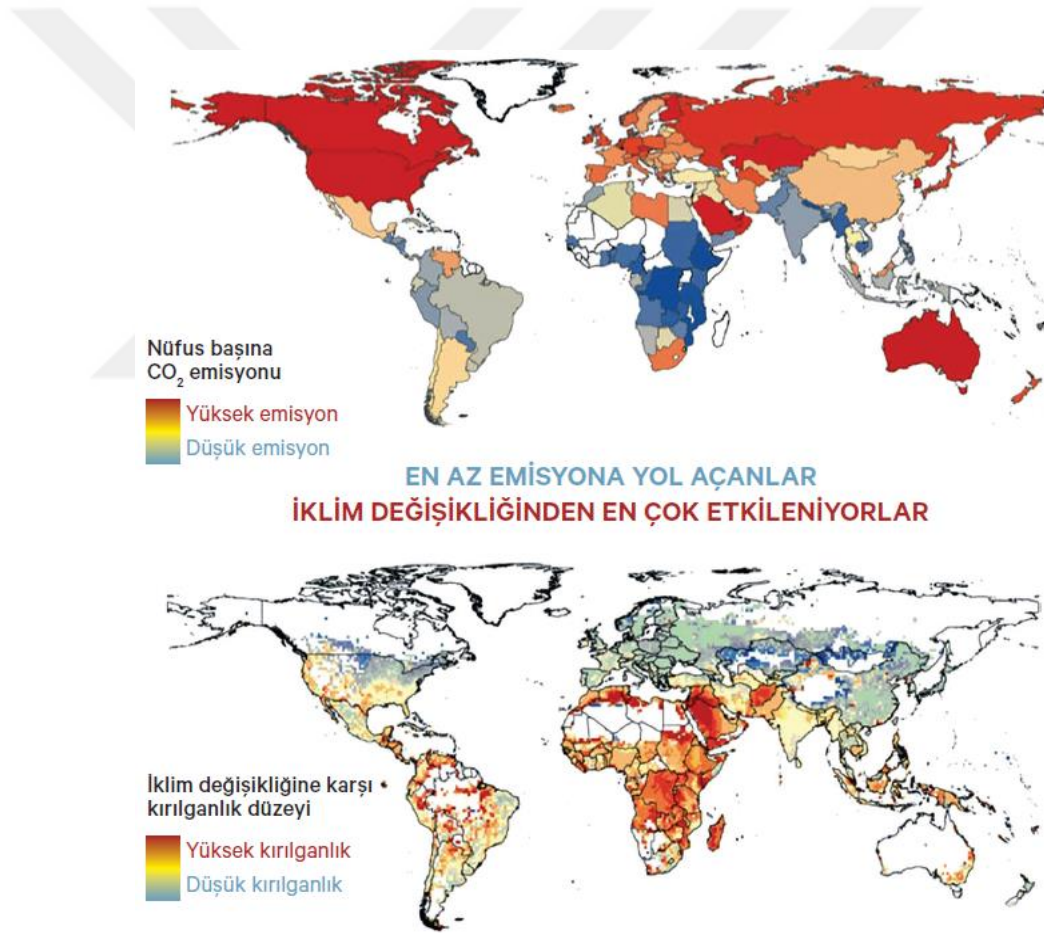
Kuzey-Güney eksenindeki eşitsizlik, toplumsal hareketler açısından değerlendirildiğinde, iklimsel ve toplumsal eşitsizliğin devam ettiği görülmektedir. Smith, dünya sistemi teorisinde hâkim olan temel bir düşüncenin ekonomik sistemde zengin ülkelerin hegemonyasının gelişmemiş ülkelere alınan işgücü ve diğer kaynaklara bağlı olduğunu ifade eder. Dolayısıyla toplumsal hareketler anlamında bu ülkelerdeki vatandaşlar gelişmemiş ülkelerdeki vatandaşlara göre daha fazla politik fırsatlara ve kolektif eylem kaynaklarına sahiptirler. Aksine; gelişmemiş ülkelerdeki vatandaşların yürüttükleri protestoların, zengin ülkelerdeki protestolara kıyasla, şiddetle bastırılma olasılığı daha fazla vardır. Bununla birlikte gelişmemiş ülkelerde toplumsal hareketler için ulusal politik fırsatların sınırlı oluşu, bu politikaların küresel düzeydeki süreçlerle belirlenmesine ve küresel kurumların müdahalesine yol açmıştır. Neo-liberal ekonomi politikalarının daha çok pekiştirdiği gelişmiş-gelişmemiş ülke eşitsizliği, güç ilişkilerindeki farklılıklar nezdinde dönüşmeye başlamıştır. Ekonomik küreselleşmenin neo-liberal biçimlerine karşı çıkan protestolar, 1980'lerde küresel güneyde başlayan IMF ayaklanmalarında olduğu gibi, Dünya Bankası'nın Güney hükümetlerine dayattığı ekonomi politikalarına karşı çıkmalarıyla seslerini duyurmaya başlamıştır (Smith, 2004: 312-313).

İklim değişikliğinin küresel olarak yarattığı sonuçların tartışılması, yine Kuzey ülkelerinde gözlemlenen etkilerden sonra başlamıştır. Çevre riskleriyle daha önce karşılaşmış olan fakir Güney ülkeleri, küresel çevre sorunlarının gündeme taşınmasında etkili olamamıştır. Bir diğer ifadeyle, Güney'deki yaşamı etkileyen çevre sorunları, bu bölgelerdeki nüfusu büyük ölçüde tehdit etmiş ancak, Kuzey ülkelerinde ekolojik değişim riskleri belirinceye kadar çevre sorunları hakkında bilimsel çalışmalar yapılmamış, mevcut eşitsizlik devam etmiştir (Godrej, 2003: 89-90).

Görüldüğü üzere; gelişmiş ve gelişmemiş ülkelerdeki ekonomik, siyasi, toplumsal farklılıklar toplumsal hareketler üzerindeki etkisi göz ardı edilemeyecek kadar önemlidir. Bu çalışmada zengin, fakir ve huzursuz çevreciliği değer önceliklerinin, çevre ile kurulan ilişkinin, ülkelerin gelişmişlik düzeylerinin ve politik görüşün insanların çevreci yaklaşımlara yöneltmesindeki etkisine dayanarak

ele alınmaktadır. Ülkelerin gelişmişlik düzeylerine dayalı olarak gelişmiş (Kuzey) ülkelerdeki çevrecilik zenginlerin çevreciliği; gelişmemiş ülkelerdeki (Güney) çevrecilik fakirlerin çevreciliği olarak adlandırılmaktadır. Bu iki çevreci yaklaşıma alternatif olarak öne sürülen çevrecilik ise huzursuzların çevreciliği olarak ele alınmaktadır. Aşağıda yer alan Harita 1, küresel düzeyde çevre sorunlarını yaratanlar ile bu sorunlara daha fazla maruz kalanları göstermektedir.

Harita 1: İklim Sorunu Yaratan ve Sorundan Etkilenen Ülkeler

Kaynak: Çoban, 2016: 23.

2. 2. ÇEVRE SOSYOLOJİSİ VE DEĞİŞEN PARADİGMA

Çevre konularının toplumsal konularla birlikte ele alınması, 1970'li yılların sonunda çevre sosyolojisi alanı ile birlikte olmuştur. Çevre sosyolojisi, klasik sosyolojinin insan-merkezci bakış açısına eleştirel yaklaşarak ortaya çıkan bir bilim dalıdır. Bunun da ötesinde, temel sosyolojik görüşlerin ortak insan-merkezci bakış açısını yansıtan İnsan İstisnai Paradigmasına (Human Exceptionalism Paradigm) karşı çıkarak yeni bir paradigma önerisi sunan çevre sosyolojisi, toplumsal sorunların çevre sorunlarıyla birlikte ele alınmasını ifade eder. Bu düşünceye göre insanları dünyada ayrıcalıklı bir yere konumlandıran insan istisnai paradigması, günümüzdeki ve gelecekteki toplumsal deneyimleri anlamak için yeterli değildir. Dolayısıyla çevre sosyolojisiyle öne sürülen Yeni Ekoloji Paradigması (New Enviromental Paradigm), çevrenin topluma etkisi olabileceği gibi toplumun da çevreye etkisi olabileceğini ortaya koyar. Böylelikle sosyolojiye; insanların toplumsal hayatı şekillendiren birbirine bağlı biyotik topluluklara dâhil bir tür olduğu, dünyanın sınırlı olması sebebiyle ekonomik büyümeyi, toplumsal ilerlemeyi ve diğer toplumsal olguları kısıtlayan fiziksel ve biyolojik sınırlar olduğu görüşü kazandırılmıştır (Catton ve Dunlap, 1978: 42-44). Çevre sosyolojisinin Kuzey Amerika ve Avrupa'da farklı teoriler etrafında geliştiği ifade edilmektedir. Kuzey Amerika çevre sosyolojisi, çevresel sorunları iyileştirme konusu üzerinde çok durmazken; Avrupa'daki çevre sosyolojisi akımı çevre sorunlarını çözmeye yönelik önermeler içermektedir (Konak, 2010: 278-279).

Çevre sosyolojisinin gelişmesinde etkili olan dört temel daldan bahsedilmektedir. Bunlardan birincisi; 1970'lerde ilgi alanını toplumsal etki değerlendirmesine yönlendiren, doğal kaynak sosyolojisidir (parkların, serbest zamanın ve kamusal toprakların yönetimi ve planlama politikası gibi). İkincisi; kaynağa bağımlı topluluklardır (çiftçilik, balıkçılık, kerestecilik gibi uğraşlara bağlı topluluklar). Üçüncüsü ise toplumsal hareketler dönemini belirtmektedir. Son olarak, çevre sosyolojisinin gelişmesine etki eden bir diğer alan ise kır sosyolojisidir (Buttel, 1996: 56-57).

Çevre sosyolojisinde üzerinde durulan konulardan bazıları; toplumsal ve çevresel sistemlerin birlikte değerlendirilmesi, çevre sorunlarının toplumsal

örgütlenme yoluyla düzelebileceği ve çevre sorunlarının olumsuz sonuçlarının eşitsiz yayılarak en çok güçsüz kesimleri etkilemesidir (Gould ve Lewis, 2009). Bu nedenle, çevresel küresel çevresel eşitsizliği değerlendirirken çevre sosyolojisi kapsamında toplumsal olguların göz ardı edilemeyeceği görülmektedir.

Çevre ve toplum arasındaki etkileşime örnek çalışmalardan biri, siyanürlü altın çıkarılan Bergama'daki köylerin maruz kaldığı toplumsal, ekonomik ve çevresel etkileri değerlendiren, Kökalan Çımrın ve Candan tarafından yapılan çalışmadır. Narlıca, Ovacık ve Çamköy'ü çalışma alanlarına dâhil eden Kökalan Çımrın ve Candan, köylerin farklı toplumsal yapısının, tarihinin maruz kaldıkları değişimi de farklılaştığını ifade ederek, çıkarılan madene karşı çıkma veya desteklemenin toplumda nasıl bir bölünme yarattığını ortaya koymaktadırlar. Söz konusu çalışma, Yaşanılan toplumsal dönüşümle birlikte siyasi etkenler, ülkenin genel politikasını ve halkın tutumunu, çevre sorunları ve toplumsal dönüşümün birbiri üzerindeki etkileri açısından değerlendirme olanağı sunmaktadır (Kökalan Çımrın ve Candan, 2014: 36-37).

Çevre sosyolojisi; zenginlerin, fakirlerin ve huzursuzların çevreciliği konusu açısından çevresel tutumun, ülkelere ve toplumlara göre farklılık göstermesinden dolayı önemlidir. Çevresel konuların ilgi görmeye başladığı ve uluslararası arenada konu olmaya başladığı *Büyümenin Sınırları* (1972) raporunun yayınlanmasından sonra, uluslararası anlaşmalar küresel ısınmayı azaltmak için sadece gelişmiş ülkelerin değil; gelişmemiş ülkelerin de enerji üretim ve tüketiminde köklü değişikliklere gitmesini gerektirmiştir. Bu nedenle toplumsal araştırmalar, kamusal çevre farkındalığının hem bireysel hem de uluslararası açıklamalarla çevresel farkındalığın gelişmesine nelerin etkili olduğu sorusuna odaklanmıştır. Çevre sosyolojisinde; bir ülkenin veya bireyin refah durumunun, yaşam biçiminin ve politik görüşün çevre ilgisiyle nasıl bağlantılı olduğu, çevreciliğin veya çevre hareketinin oluşmasında ülkelerin gelişmiş veya gelişmemiş olmasının nasıl bir etkide bulunduğu önemli bir tartışmadır (Franzen ve Meyer, 2010: 219-223).

Çalışma açısından çevre sosyolojisinin bir diğer önemi, fakirlerin çevreciliği konusunda ele alınan çevresel adalet çatışmalarının çevre sosyolojisi alanı içinde değerlendirilmesidir. Martinez-Alier, çevresel adalet tartışmasının ırksal ilişkileri barındırması ve çevresel ırkçılığa karşı gelişmesi nedeniyle (toksik atıkların eşitsiz

bölüşümü gibi) çevre etiği veya çevre felsefesinden daha fazla bir şekilde, çevre sosyolojisine yakın olduğunu ifade eder (Martinez-Alier, 2002a: 168).

Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde çevre sosyoloji alanındaki tartışmalarından biri olduğu görülen Kuzey-Güney bağlamındaki çevrecilik düşünceleri incelenecektir. Gelişmiş ve gelişmemiş ülkelerdeki çevrecilik yaklaşımlarına (zenginlerin ve fakirlerin çevreciliği) ve bu yaklaşımlarla birlikte değerlendirilebilecek bölümlere yer verilecektir. Kuzey ve Güney ülkelerindeki çevrecilik anlayışlarının değerlendirilmesinden sonra, huzursuzların çevreciliği üzerinde durulacak ve kavramsal bir ayırım yapılmaya çalışılacaktır. Ele alınan çevrecilik türlerinin arka planında bulunan toplumsal özellikler, siyasi ve ekonomik pek çok koşula bağlı olarak belirlenebilmekte ve çevre ile toplum arasındaki ilişkiyi anlamlandıran konulara ışık tuttuğu görülmektedir.

2. 3. ZENGİNLERİN ÇEVRECİLİĞİ

Zenginlerin çevreciliği başlığı altında gelişmiş ülkelerdeki çevreci anlayışlar üzerindeki tartışmalara yer verilecektir. Tek bir kavramla açıklanamayan zenginlerin çevreciliği, sadece ülkelerin refah durumuna göre değil; bireysel tutum ve ideolojik (siyasi) bir etken olarak da görülebilmektedir. Dolayısıyla; birden çok olguya dayalı olarak post-materyalizm, elitizm (seçkincilik), neo-liberalizm gibi konularla çevrili çevrecilik düşüncelerinin ele alınabilmesi mümkündür. Temel kavramlar üzerindeki tartışmalardan yola çıkarak bir değerlendirme yapmanın daha aydınlatıcı olacağı düşünülmektedir. Bu nedenle henüz sınırları netleşmemiş olan kavramsal belirsizlikleri en aza indirmek için, zenginlerin çevreciliğini ifade eden hâkim ideolojilerden yararlanılmış ve bu sınırlar içerisindeki değerlendirmelerin çerçevesi belirlenmiştir.

2. 3. 1. Çevrecilik Açısından Post-Materyalizm Tezi

Çevreciliğin seçkin, bir başka ifadeyle, maddi kaygıları olmayan topluluklara özgü bir düşünce olduğu iddiası, Inglehart'ın post-materyalizm tezine dayandırılmaktadır. Inglehart'ın bu tezi, geniş bir tartışma konusu olmakla birlikte,

çevreci yaklaşımlar açısından önemli bir yer edinmiştir. Söz konusu tez, pek çok açıdan desteklendiği kadar eleştirilere de konu olmuştur. Ancak bu tür tartışmaların post-materyalizm tezini geliştirerek, zenginlerin çevreciliğini oluşturan iddiaları belirlemeyi sağladığını söylemek mümkündür. Post-materyalizm tezi farklı disiplinlere konu olabilen kültürel bir olguyu ifade eder. Bu çalışmada geniş çaplı bir sosyolojik değerlendirmeden ziyade; çevresel konular etrafında bir değerlendirme yapmak daha uygun görülmüştür.

Post-materyalizm tezine yönelik önemli iddialarda bulunan Inglehart, öncelikle kültürel değişimi ifade eden toplumsal değişimin altını çizer. Ona göre Kuzey Amerika'dan Asya'ya; Latin Amerika'dan Doğu ve Batı Avrupa'ya ileri derecede sanayileşmiş ülkelerde savaş sonrası gelişen refah devlet ve ekonomik ilerleme, yeni bir toplum yapısı meydana getirmiştir. Bu toplum yapısında, ekonomik büyüme hala önemli olsa da insanlar maddi kaygılarından çok çevreyi korumaya öncelik vermeye başlamıştır. Diğer bir anlatımla, Birinci ve İkinci Dünya Savaşlarını, Büyük Buhranı yaşayan nesiller, ekonomi ve fiziksel güvenlik gibi materyalist değerlerle toplum yapısını şekillendirirken; savaş sonrası nesil ekonomik olarak ilerlemiş olma nedeniyle kendini ifade etme, yaşam kalitesine öncelik verme, çevresel konularla ilgilenme gibi post-materyalist değerlere önem vermektedir. Inglehart'ın düşüncesine göre ekonomik büyüme; politik katılım ve konuşma özgürlüğüne daha çok odaklanan post-materyalist değerlerin yayılmasına yol açar. Bu nedenle geniş bir kültürel değişimden bahseden Inglehart, Batı toplumlarının sanayileşmede ilk olması nedeniyle yaşam kalitesine ve dolayısıyla post-materyalist değerlere öncelik vermiş olduğunu belirtir. Öncelik verilen bu post-materyalist değerlerin de Protestan Etiğini tersine çevirmiş olduğunu ifade eder (Inglehart, 2000: 215-228).

Inglehart, post-materyalizm tezini çevrecilik açısından değerlendirdiği çalışmasında çevre sorunlarına yönelik politikaların başarılı olabilmesi için geniş halk desteğine ihtiyaç olduğunu, ancak insanları bu politikalara destek olmaya teşvik edecek nedenlerin (çevreyi korumaya iten nedenler) yeteri kadar anlaşamadığını ifade eder. İleri derecede gelişmiş ülkelere ek olarak, otoriter rejimler ve eski komünist bloklarını dâhil ettiği araştırmasında, zengin ve fakir 43 ülkeden elde edilen, 1990-1993 yılları arasındaki Dünya Değerler Araştırması (WVS) verilerinden hareketle temel olarak şu savları ileri sürmektedir (Inglehart, 1995: 57-64) :

- İleri düzeyde çevre problemleri olan ülkelerde çevreyi korumaya yönelik ilgi daha fazladır.
- Halkın çevreyi korumasında kültürel unsurlar da etkili olmaktadır. Post-materyalist (yaşam kalitesi, kendisi ifade etme, konşma özgürlüğü gibi) değerleri olan ülkeler, materyalist (ekonomik, fiziksel güvenlik gibi) değerleri olan ülkelere göre çevreyi korumaya daha çok eğilimlidir. Bu nedenle post-materyalist değerleri olan ülkeler, çevre korumaya maddi olarak daha çok destek vermektedir.
- Hava ve su kirliliği gibi çevre sorunları az olan ülkelerdeki çevre koruma düzeyinin yüksekliği post-materyalist değerlerle açıklanır.
- Kirlilik küresel bir sorun olsa da sanayileşmenin ilk aşamalarında olan ülkeler, ileri derece sanayileşmiş ülkelere daha ciddi çevre problemlerine sahiptir. Çünkü zengin olan, ileri derecede sanayileşmiş ülkeler, 1970'lerden itibaren temiz suya erişim, atık imha ve sağlık giderleri gibi çevre kalitesiyle ilgili gelişmelerde önemli adımlar atmışlardır.
- Gelişmiş ülkelerin çevre sorunlarına yönelik attığı adımların aksine, az gelişmiş ülkelerde ise çevre sorunları daha ciddi boyuttadır.

Temel değerlerdeki değişimin sonucu olan çevresel farkındalığın artması ve çevre korumaya daha fazla öncelik verme, geniş bir kültürel dönüşümün sadece bir belirtisidir. Bununla ötesinde, tutumlarla birlikte çevreyi doğrudan etkileyen konularda insan davranışları da değişmiştir. Bir diğer yandan Inglehart, Yeşil Partilerin ortaya çıkmasını post-materyalist değerlerdeki yükselişe bağlar. Post-materyalizmin yükselişine paralel olarak, bu tür değerlere öncelik veren toplumların eyleme geçmeye (gösterilerde yer alma, maddi destek sağlama veya eşyaları geri dönüştürme gibi eylemler) daha çok yatkın olduğunu belirtir. Ayrıca Inglehart, post-materyalist değerlerin çevreyi korumada tek bir faktör olmadığını ve insanların yaşamını doğrudan tehdit eden çevre sorunlarının da insanları çevreyi korumaya ittiğini belirterek çevreye yönelik ilginin hayatta kalma ihtiyaçlarından ziyade, yaşam kalitesi kaygısıyla beslendiğini öne sürmektedir (Inglehart, 1995: 57-64).

Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisi teorisinden etkilenerek kıtlık teorisini geliştiren Inglehart, bireylerin önceliklerinin sosyo-ekonomik çevresini yansıttığını belirtir. Kıtlık teorisine göre bir insan az tedarik edilen şeylere daha fazla öznel değer

yükler (Kidd ve Lee, 1997: 10). Bu öznel değer, doğal kaynakların yok olması sebebiyle, çevreye daha fazla ilgi gösterilmesini açıklayan bir çevreci yaklaşımı açıklamaktadır. 1960'larda başlayan öğrenci ayaklanmalarını, o neslin büyümesiyle tüm toplumu etkileyen değer dönüşümünün temel nedeni olarak gören Inglehart'a göre çevreye yönelik kamusal ilgi, post-materyalizmin en önemli örneğidir (Brechin ve Kempton, 1994: 246).

Franzen ve Meyer, Inglehart'ın değer dönüşümü tezini benzer bakış açısıyla desteklemektedirler. Onlara göre, bireylerin çevre ilgisinin zenginliğe bağlı olarak değişmesi üç farklı hipotezle açıklanabilir. Bunlardan biri; Inglehart'ın post-materyalizm tezi, ikincisi; çevre ilgisinin küresel olarak artması ve üçüncüsü; kökenleri klasik ekonomik düşüncede yer alan varlık hipotezidir. (affluence hypothesis). Çevre ilgisinin küresel olarak attığı düşüncesine karşı çıkan Franzen ve Meyer'e göre bir ülkenin geliri arttıkça tüketimle birlikte, çevre yatırımları da artmaktadır. Bu nedenle bir toplum zengin olunca daha yüksek çevre kalitesi talebi bulunur ve bütün bir ülkenin zenginliği ile ülkedeki çevre ilgisi arasında pozitif bir ilişki vardır (Franzen ve Meyer, 2010: 220-221).

Franzen ve Meyer, Uluslararası Toplumsal Araştırma Programının (ISSP) 1993-2000 yılları arasındaki ve çoğu gelişmiş olmak üzere 26 ülkeyi kapsayan verilerinden hareketle bir araştırma yürütmüşlerdir. Bu çalışmada Franzen ve Meyer zenginlik, zenginliğin dağılımı, gelir eşitsizliği gibi çevre ilgisini etkileyen makro düzeydeki unsurların yanında eğitim, yaş, din, cinsiyet, gelir gibi bireysel unsurların çevre ilgisine etkisini farklı çalışmalarla ele almaktadırlar. Örneğin; söz konusu yazarlar post-materyalist tutum ve gelir arttıkça çevre ilgisinin arttığını, katılımcı olarak orta yaştakilere göre gençlerin daha çok çevreci olduğunu ve ayrıca ülkenin eğitim düzeyinin ve bireysel eğitim seviyesinin çevre ilgisini arttığını ifade ederler. Cinsiyet anlamında ise kadınların çevre ilgisi, erkeklere göre daha fazladır. Ancak Franzen ve Meyer, dini değerlere yönelik yapılan çalışmaların çevre ilgisi bakımından net bir sonuca varamadığını belirtirler. Franzen ve Meyer'in çalışması, varlık hipotezini desteklerken ülkeler arasındaki farklılığı gelir düzeyiyle açıklar. Öte yandan bireysel çevre ilgisi ise makro bağlamdaki şartlara ve kişisel özelliklere bağlı olarak değişkenlik gösterebilir (Franzen ve Meyer, 2010: 222-230).

Post-materyalizm tezini destekleyen bir diğer çalışma, Diekmann ve Franzen tarafından yapılmıştır. Çevre ilgisinin dünya çapında yayıldığı görüşünden yola

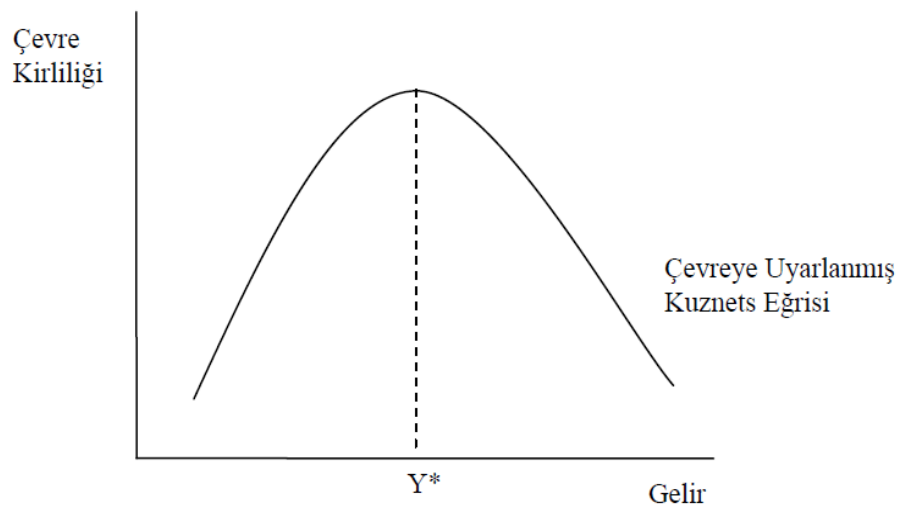
çıkarak bir ülkenin zenginliği ve halkının çevre ilgisi arasındaki ilişkiye odaklanan bu çalışma, Uluslararası Toplumsal Araştırma Programı verileriyle 21 ülkeden rastgele örneklem seçme yoluyla yüz yüze veya telefonla yapılan görüşmelerle gerçekleştirmişlerdir. Diekmann ve Franzen (1999: 542-547)'ın çalışmasında, çevresel ilgi boyutu veya çevre sorunlarının farkındalığı “az” veya “çok ciddi” olarak oranlanmıştır. Çalışmaya göre çevre ilgisi Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH) ile negatif ilişki içindeyken, çalışmanın bir diğer boyutu olan çevresel amaçlar için bir şeylerden vazgeçme isteği veya kabiliyeti GSMH ile pozitif ilişkilidir. Diekmann ve Franzen, GSMH ile çevre ilgisi arasındaki pozitif ilişki durumunu fakir ülkelerdeki çevre sorunlarının zengin ülkelerdeki çevre sorunlardan daha ciddi olmasıyla açıklarlar. Bir diğer yandan zengin ülkelerdeki insanların çevre kalitesini arttırmak için daha fazla harcama yapabildiğini ifade eden Diekmann ve Franzen, çevresel amaçlara öncelik vermenin ve çevreye yönelik maddi yardımda bulunmanın, zengin ülkelerde fakir ülkelere daha fazla olduğu sonucuna varmaktadır.

Çevrecilik; “bir kişinin doğayı koruma isteğiyle birlikte, insanların doğal çevreyi tehlikeye attığını öne süren düşünce” şeklinde tanımlanmaktadır (Franzen ve Meyer, 2010; Dunlap ve Jones; 2012'den akt. Franzen ve Vogl, 2013: 1002). Franzen ve Vogl, bu tanımın bilişsel (akılcı görüş) ve tepkisel (bir şey yapma isteği) olmak üzere iki unsur içerdiğini ve çevre sosyolojisinin katkısıyla da duygusal unsurun eklendiğini ifade ederler. Dolayısıyla çevre ilgisini; bilişsel, tepkisel ve duygusal olmak üzere üç unsura dayalı olarak hem demografik anlamda hem de makro düzeyde incelerler. Demografik açıdan etkili unsurlar; yaş, cinsiyet, gelir ve eğitimi ifade eder. Makro düzeyde etkili unsurlar ise GSMH'a göre kişi başı satın alma gücü, bir şehirde yaşayan ülkenin nüfus yoğunluğunun yüzdesi, nüfus yoğunluğu ve Çevre Koruma İndeksidir. Bu araştırmalarında Franzen ve Vogl, 2010 yılına ait ISSP verileriyle 33 ülkedeki çevre ilgisini geçmiş verilerle birlikte tartışmaktadırlar. Franzen ve Vogl, daha önceki tartışmalara ek olarak politik yönelim ve güven bazında da eklemelerde bulunurlar. Buna göre çoğu Batı ülkelerindeki muhafazakâr sağ partiler, sanayi ve iş dünyasına daha fazla eğilim gösterdikleri için daha az çevrecidirler. Bu nedenle sağ partilerle yakın olan bireylerde, daha az çevre ilgisi beklenir. Ayrıca başkalarına karşı duyulan güvenin çevreciliği etkilediğini öne süren Franzen ve Vogl, genel olarak çevredekilere güven duymamanın kamusal mallara daha fazla ilgi duymayı sağladığını öne sürmektedirler.

Bir diğerk açıdan, devlet kurumlarına karşı duyulan güven de bireysel çevre ilgisini etkilemektedir. Yine de boyut tam olarak netleştirilememiştir. Çünkü devlete güven duymama, çevre problemlerinin hesaba katılmadığı düşüncesiyle bireysel ilgiyi arttırırken; devlet yetkililerinin kendi sorumluluklarını yerine getirmediği inancı, insanların ilgisini azaltabilir. Franzen ve Vogl, bireysel anlamda eğitim ve gelir çevre ilgisini pozitif ilişkili olduğunu ve makro anlamda da zengin ülkelerin daha fazla çevre ilgisini olduğunu öne sürmektedirler. Araştırmanın açıklayamadığı bir diğerk unsur, çevreciliğin neden azaldığıdır. Neredeyse ülkelerin tümünde son yirmi yılda artan zenginliğe rağmen, çevre ilgisinde neden azalma görüldüğünün açıklanamadığı belirtilmektedir (Franzen ve Vogl, 2013: 1003-1009).

Zenginliğin, çevreciliği arttırdığını öne süren düşüncelerin iktisadi bir yaklaşımla temellendirildiği ifade edilebilir. Simon Kuznets (1955), iktisadi büyüme ile gelir dağılımının önce bozulacağını ancak kalkınmanın devam etmesi halinde belirli bir noktadan sonra gelir dağılımındaki eşitsizliğin azalacağını öne sürmüştür. Bu düşünce, 1990'lı yıllardan sonra çevreye uyarlanmış ve iktisadi büyüme ile çevre tahribatlarının önce artacağı ancak daha sonra çevre kirliliğinin ve bu kirlilikten doğan tahribatların azalacağı şeklinde bir yaklaşımın gelişimine kaynak oluşturmuştur (Başar ve Temurlenk, 2007: 1). Çevreci yaklaşımlarda etkili olduğu görülen söz konusu yaklaşım, çevre ve ekonomi arasındaki tartışmalarda önemli bir dayanak olarak görülmektedir. Şekil 1, Y noktasının gelir düzeyini gösterdiği çevreye uyarlanmış Kuznets Eğrisini ifade etmektedir.

Şekil 1. Çevreye Uyarlanmış Kuznets Eğrisi

Kaynak: Panayotou, 1993'ten akt. Başar ve Temurlenk, 2007: 2.

2. 3. 1. 1. Post-materyalizm ile Çatışan Görüşler

Inglehart'ın post-materyalizm tezi sosyolojide genel olarak kabul edilen bir görüş haline gelmiş ve sosyal bilimler analizleriyle desteklenmiştir. Ancak Dunlap, Gallup ve Gallup'un araştırması, çevresel niteliğin sadece gıda, konaklama ve ekonomik olarak hayatta kalma gibi kaygıları olmayanlara özgü lüks bir olgu olarak görülmesine karşı çıkan sonuçlar ortaya çıkarmaktadır. Daha önceki çalışmaları belirli toplumlarla sınırlı olmakla eleştiren Dunlap, Gallup ve Gallup, hem coğrafi anlamda hem de ekonomik gelişmişlik anlamında farklılık gösteren, zengin ve fakir olmak üzere toplam 24 ülkeyi kapsayan araştırmaya öncülük etmişlerdir. Çalışmaya göre çevre sorunlarına verilen önem, araştırmadaki tüm ülkelerde yüksektir. Gelişmekte olan ülkelerin çoğunda birçok problem olmasına rağmen, çevre konularını kamunun gündeminde ve çevresel sorunlar hem zengin hem de fakir ülkelerde öne çıkmaktadır. Ayrıca, çevre sorunlarının çözümü için gelişmiş ülkeler devletin rolüne işaret ederken, gelişmemiş ülkeler çevreyi korumak için vatandaşların sorumluluğuna dikkat çekmektedir. Sürdürülebilir kalkınma açısından değerlendirilince Nijerya, Türkiye ve Hindistan dışında, araştırmaya katılan tüm ülkelerde çevreyi koruma düşüncesi, ekonomik kalkınmadan yüksek çıkmaktadır. Zengin ve fakir ülkelerde çok az farklılıklar olmakla birlikte söz konusu çalışma, çevreciliğin lüks bir olgu olmadığını ortaya çıkaran çalışmalar arasında yer almaktadır. Bu sayede, insanları çevreyi korumaya iten nedenlerin ve çevreci düşüncenin kaynaklarının yeniden değerlendirilmesi olanaklı hale gelmiştir. (Dunlap, Gallup ve Gallup, 1993: 7-15; 33-37).

Fakir ülkelerde çevre kaygısının zengin ülkelere göre daha az olduğu görüşünü, post-materyalizm ve zenginlik hipotezini eleştiren bir başka araştırma Knight ve Messer tarafından yapılmıştır. Zenginlik ve çevre ilgisi arasındaki ilişkiye ve ülkeler çapındaki çevresel ilgiye yönelik alternatif bir faktör olarak öne sürülen çevresel bozulmanın algılanışı veya deneyimlenişinin belirsiz ve tutarsız olmasından hareketle, Knight ve Messer çevresel ilginin sadece gelişmiş ülkelere özgü olmaktan

çok, küresel bir olgu olduğunu belirtirler. Onlara göre ülkelere yönelik çevresel ilgi, tek bir kavramla açıklanamayacak kadar karmaşıktır. Ancak, Dünya Toplumu Teorisi⁵ çevre ilgisinin neden zengin ülkelerle sınırlı kalmayıp küresel bir görüngü haline geldiğini açıklayabilir. Ek olarak, çevresel bozulma ve çevre ilgisi arasındaki ölçümlerin, çevreciliğin çok boyutlu olması nedeniyle net sonuçlara ulaşamamış olması çalışmanın iddiasını güçlendirerek zenginlikten ziyade çevresel koşulların da etkisiyle fakir ülkelerin çevreci olabileceğini ifade etmektedir (Knight ve Messer, 2012: 526-535).

Benzer yaklaşımla Brechin ve Kempton, yaygın bir görüşü yansıtan fakir ülkelerde çevreciliğin karşılanamayacak bir lüks olduğu düşüncesine ve Inglehart'ın post-materyalizm tezine ek olarak, Tucker (1982)'in çevreciliğin zengin toplumsal sınıflarla sınırlı olduğu iddiasını ele almaktadırlar. Brechin ve Kempton, gelişmekte olan ülkelerdeki çevreci taban hareketlerinden örneklerle, değer önceliklerine yönelik yapılan kamuoyu anketleriyle ve istatistiksel testlerle GSMH bazında çevreciliğin küresel bir olgu haline geldiğini göstermektedirler. Bununla birlikte, çalışmaya göre zengin ülkelerdeki vatandaşlar çok az bir farkla çevreye yönelik daha fazla vergi ödeme veya ekonomik gelişmeden vazgeçme konusunda öndedir. Buna rağmen, çevre için paradan çok gönüllü vakit ayırma açısından değerlendirildiğinde gelişmemiş ülkeler gelişmiş ülkelere göre çok daha öndedir. Böylelikle çevreciliğin post-materyalizm değer dönüşümünün bir ürünü olmaktan ziyade; zengin ve fakir ülkelerde çeşitli kaynaklardan ortaya çıkan daha karmaşık bir olgu olduğu sonucuna varan Brechin ve Kempton, ilerleyen sayfalarda detaylandırılacak olan fakirlerdeki çevreciliğin açıklamalarına değinmişlerdir (Brechin ve Kempton, 1994: 246-266).

Brechin ve Kempton (1994)'un çevreciliğin küresel olduğunu iddia eden çalışmasını eleştiren Kidd ve Lee, post-materyalizm teziyle uyumlu sonuçlar öne sürerken tartışmaya yeni bir boyut katmışlardır. Kidd ve Lee'nin görüşüne göre Brechin ve Kempton'un çalışması iki temel problem barındırır. Bunlardan biri, post-materyalizm teorisiyle ilgilidir. Brechin ve Kempton bu teorinin ve post-materyal değerlerin gelişmiş ülkeleri temsil ettiğini ifade ederken, Kidd ve Lee'ye göre Inglehart'ın post-materyalizm tezi ve değer dönüşümü ulusal bir olgu değil; bireysel bir olgudur. Bu nedenle değer dönüşümü, toplum içindeki bireyler arasında meydana

⁵ Bu teoriye göre uluslararası kurumlar dünya kültürel normlarını bölgesel, ulusal ve yerel düzeylerde kapsarlar, pekiştirirler ve yayarlar. Uluslararası kurumlar dünyanın kültürel normlarını her düzeyde belirler, şekillendirirler (Knight ve Messer, 2012: 525).

gelir. Kidd ve Lee'nin eleştirisinin ikinci bir noktası, Brechin ve Kempton'un çalışmasında kullanılan verilerin post-materyalist değerler ve çevreciliğe dair sonuçları doğrulama yeterliliğine sahip olmamasıdır. Bu eleştirilerden hareketle Kidd ve Lee, gelişmiş ülkelerle birlikte, zenginleşmeye başlayan gelişmemiş ülkelerde de post-materyalist değerlerin daha güçlü olabileceğini iddia etmektedirler. Kidd ve Lee, araştırmalarında her iki gruptaki ülkelerde çevre ilgisi ve değer önceliği arasındaki ilişkinin değişiklik gösterebileceği varsayımından yola çıkmaktadırlar. Söz konusu çalışmada, düşük gelirli nüfusun çoğunluk oluşturduğu ülkelerde post-materyalist değerlerin ve çevre ilgisinin düşük olduğu ileri sürülmüştür. Bununla birlikte objektif (gerçek) çevresel sorunlara sahip ülkelerde çevrecilik düşüncesinin daha yaygın olmasına rağmen, çevre desteğini etkileyen nedenlerin çevre sorunlarından çok, post-materyalist değerlerden kaynaklandığı sonucuna varılmıştır. Dünya Değerler Araştırması 1990-1993 yıllarındaki verilerle, öncelikli değerlerin uluslar çapında karşılaştırmasını sunan Kidd ve Lee, temel olarak şu iddiaları öne sürmektedirler: (1) Düşük gelirli ve çevreyi koruma desteğinin ortalamanın üzerinde olduğu ülkelerde, post-materyalist değerler de yüksektir. (2) Ciddi çevresel tahribatı olan ve ortalamanın üzerinde post-materyalist değerleri olan düşük gelirli ülkelerde daha yüksek çevre ilgisi vardır. (3) Çevre problemleri olmayan ancak çevre koruma düzeyi yüksek olan ülkelerde, post-materyalist değerler de yüksektir. Bu durum zamanla değişen değer önceliğiyle açıklanmaktadır. Son olarak Kidd ve Lee, post-materyalizm tezinin çok yönlü olmasına dikkat çekerek ulusal zenginliğin tek başına değerlendirme için yeterli olmadığını ifade etmektedirler (Kidd ve Lee, 1997: 2-15).

Brechin ve Kempton, eleştirildikleri Kidd ve Lee (1997)'nin çalışmasına yanıt olarak ele aldıkları makalede problemleri konulara açıklık getirirler. Brechin ve Kempton'a göre Kidd ve Lee, çalışmalarını eleştirirken iki noktada hataya düşmüştür. Bu noktalarda ilki, değer dönüşümünün bireysel olduğunu ifade eden Kidd ve Lee'nin bu dönüşümün ulus üzerindeki etkisini yok saymaları ve bir anlam ifade etmemeleridir. Brechin ve Kempton bireysel dönüşümün ulus üzerindeki etkisini, Inglehart'ın tüketici modellerinden doğum oranına ve insanların çevreye yönelik önceliklerine kadar küresel bir dönüşümün gerçekleştiğini ve bireysel yaşam biçimindeki dönüşümün politik, ekonomik ve toplumsal hayata yayılan bir etkiye sahip olduğunu ifade etmesine dayandırır. Kidd ve Lee'nin yanılığa düştüğü ikinci nokta, post-materyalist teorisyenlerinin dönüşümü yorumlamayı nasıl

önerdiğini dikkate almadan ulusal düzeyi yorumlamalarıdır. Brechin ve Kempton, post-materyalizmin tamamen bireysel bir olgu olsa bile zengin ülkelerde post-materyal değerlere sahip olan bireylerin daha yaygın olduğunu ifade etmektedirler. Bununla birlikte, post-materyalizmin çevreciliğin ön koşulu olması durumunda materyalist değerlerle post-materyalist değerlere sahip düşük gelirli ülkelerdeki çevreyi koruma desteği arasındaki farkın neden küçük olduğuna dikkat çekmektedirler. Bunların dışında değindikleri temel tartışmaların sonucu olarak Brechin ve Kempton, söz konusu anketlerin çevre koruma desteğinin zengin ve fakir ülkelerde, post-materyalist ve materyalist bireyler arasında ve kadın ve erkek arasında da yaygın bir küresel olgu olduğunu gösterdiğini iddia etmektedirler (Brechin ve Kempton, 1997: 16-20).

Post-materyalizm konusu dâhilinde, çalışmada ele alınan bir başka tartışma Dunlap ve Mertig'in düşüncelerine dayanır. Dunlap ve Mertig'in çalışması, Brechin ve Kempton (1997)'un iddialarına benzer şekilde GSMH ile vatandaşların çevresel farkındalığı arasında negatif yönlü bir ilişki olduğunu öne sürmektedir. Bununla birlikte çalışma, post-materyalizm unsurlarının çeşitli tutum ve değerleri ulusal düzeyde değişikliğe sürüklediğini ifade eder. Öncelikle, Kidd ve Lee (1997)'nin ve Inglehart (1995; 2000)'in öne sürdüğü gelişmiş ülkelerde çevreciliğin ortaya çıkmasında etkili olmayan objektif çevresel koşulları (çevresel bozulma), Dunlap ve Mertig tarafından önemli görülmektedir. Dunlap ve Mertig, fakir ülkelerdeki çevreciliğin çevresel koşullarla sınırlandırılmasını eleştirel yaklaşmaktadırlar. Onlara göre bu yaklaşım, basitçe çevresel algının karmaşıklığını yok saymaktadır. Çünkü kişisel özellikler, toplumsal ağlar, medya ve politikacıların da çevreciliğe çevresel koşullar kadar etkisi olabilmektedir. Sonuç olarak Brechin ve Kempton'un düşüncesini destekler nitelikte Dunlap ve Mertig, post-materyalist değer değişiminin küresel çevre ilgisini açıklamak için yeterli olmadığını ve bu görüşü kanıtlama girişimlerinin çevre ilgisinin kaynağına dair çok az bir katkı sunduğunu öne sürmektedirler (Dunlap ve Mertig, 1997: 24-28).

Yaygın bir görüşü yansıtan zengin ülkelerin daha fazla çevreci olduğu düşüncesini Dunlap ve York tarafından da tartışılmıştı. Dunlap ve York, veri kapsamını daha çok geliştirerek Dünya Değerler Araştırmasının 1990-1993, 1995-1998 ve 1999-2001 yılları verileri olmak üzere çoklu analiz yöntemiyle ve daha fazla ülkeyi dâhil ederek uluslararası gelir ve çevre ilgisi arasındaki ilişkiyi

incelemişlerdir. Söz konusu yazarlar, Inglehart'ın soru indeksinin yeterli olmaması gerekçesiyle geliştirdikleri sorular sonucu karşılaştırmalı analizlere dayanan sonuçlar öne sürmektedirler. Bu sonuçlara göre genel olarak, 1990-1993 verileri çevre koruma adına ekonomik yardımda bulunmanın ve çevre hareketini onaylamanın ülkelerin zenginlikleriyle ilişkili olmadığını, ancak çevre problemlerinin ciddiyetinin algılanmasının ülkelerin zenginlikleriyle ilişkili olduğunu ifade etmektedir. 1995-1998 verilerine göre de maddi yardımda bulunmak ve çevre/ekoloji hareketlerine güvenmek ülkelerin zenginlikleriyle ilişkili olmazken, yeşil tüketicilik gibi davranışsal boyutlar ve çevresel aktivizm ülkelerin zenginleriyle ilişkilidir. Son olarak, 1999 ve 2001 analizleri ise birinci analizdeki gibi çevre konusunda bağlılıkta bulunma isteğinin ve çevre hareketlerine duyulan güvenin ulusal gelirle ilişkisi olmadığını göstermektedir. Bununla birlikte çevreciliğin yayılmasında etkili olan faktörleri, uluslararası bilimsel ve çevresel örgütlerin çevresel farkındalığı ve çevresel aktivizmi dünya çapına yayması, eğitim, yurtdışı seyahatleri ve kitle iletişim araçlarıyla yayılan kültürel formlarla açıklamak mümkündür (Dunlap ve York, 2008: 530-553).

Post-materyalizm tezine karşı yürütülen araştırmalar, bu tezin ortaya çıkardığı görülen zenginlerin çevreciliği tartışmasına sınırlılık kattığı görülmektedir. Post-materyalizm tezinin ve çevreciliğin lüks bir düşünce olduğu yönündeki genel kanının geçerliliğini sorgulayan bu çalışmalar, çevreciliğin küresel boyutunu ortaya çıkarmış ve çevreciliğin zengin ülkelere özgü bir olduğu görüşünün yeniden tartışılması gerekliliğini yansıtmaktadır. Küresel bir dönüşüme işaret eden post-materyalizm tezi, çevrecilik dışında diğer alanlarda da örneğin Erik Erikson'un insan gelişimi teorisi açısından tartışma konusu haline gelmiştir (Pfreiffer ve Cote, 1991: 223-235). Ancak bu çalışmanın konusu çevreci yaklaşımları içerdiği için daha geniş bir post materyalizm tartışması yerine, post-materyalizm tezi etrafında dönen çevre ile ilgili çalışmalara yer verilmiştir. Zenginlerin çevreciliği post-materyalizm teziyle belirli bir sınırlılıkta açıklanırken, bir diğer davranışsal boyut olan elitizm tartışmasının zenginlerin çevreciliği olarak ele alınabilecek unsurları ileri sürdüğü ifade edilebilir. Bu bağlamda çevrecilik ve elitizm arasındaki ilişkiye odaklanan bazı çalışmalara yer verilecektir.

2. 3. 2. Zenginlerin Çevreciliği Açısından Çevrecilik ve Elitizm

Genel olarak post-materyalizm tezi altında ele alınan gelişmiş ve gelişmemiş ülkelerdeki çevrecilik tartışmasından görüldüğü gibi sadece post-materyalizm tezi, zenginlerin çevreciliğini açıklamak için yeterli gelmemektedir. Ancak yine de çevreciliğin seçkin sınıflara özgü “elitist” bir yaklaşım olarak değerlendirilmesine dair diğer görüşlere yer vererek, zenginlerin çevreciliği düşüncesinin temel nedenleri üzerinde durulabilir.

Çevresel elitizm konusunu tartışarak Dunlap ve Morisson, kavramın karmaşık olduğu gerekçesiyle kesin bir değerlendirme ölçütünün olmadığına işaret etmektedirler. Bu nedenle çevreciliğin elitist olup olmadığına yönelik kesin ayırmda bulunmak yerine, konuya ışık tutmak için niteliksel⁶, ideolojik ve etki elitizmi olmak üzere üç temel neden öne sürmektedirler:

Niteliksel Elitizm (Katılımcılar): Niteliksel elitizm, çevreci katılımcıların, resmi çevre örgütlerinin liderleri ve aktif aidat ödeyen üyelerin sosyo-ekonomik statüsünü ifade eder. Dunlap ve Morisson, bu alanda yapılan birbiriyle tutarlı çalışmalara göre çevre örgütünün tipik üyesinin üniversite mezunu olduğunu, iyi bir mesleğe ve ortalamanın üzerinde gelire sahip olduğunu öne sürmektedirler. Dunlap ve Morisson’a göre bu çekirdek kadro çevreciler, eğitim ve meslek açısından genel nüfusu temsil etmezler ve gelir açısından bir dereceye kadar yükseklik gösterirler ve çekirdek çevrecilerin üst sınıfa dâhil olduğu kesin olarak iddia edilemez. Öte yandan toplumsal hareketler örgütleri etrafında bulunan ve eş merkezli katman olarak adlandırılan farklı düzeydeki destek grupları da ilgi derecelerine göre eylemde bulunur veya bulunmazlar. Daha önceki sosyo-ekonomik statü ve çevrecilik arasında pozitif bir ilişki olduğunu öne süren çalışmaların geçerliliğini kaybettiğini ifade eden Dunlap ve Morrison, çevreyi destekleme düşüncesinin halk arasında yaygın olduğunu öne sürerek, sosyo-ekonomik düzeyin çevrecilikle çok az ilişkili olduğunu, ancak eğitimin çok daha ilişkili olduğunu ortaya koyarlar. Çekirdek çevreciler üst-orta sınıfa dâhil olabilirler ancak eğitilmiş olmalarına rağmen elit görülecek kadar yüksek gelire sahip değildirler. Çevrecilerin elit görülmesinin nedeni, birkaç üst sınıf

⁶ İngilizce *compositional* kelimesinin Türkçe’deki karşılığı olarak *bileşimsel* kelimesi yerine çalışmada katılımcıların özelliklerinden bahsedildiği için, bu çalışmaya uygun olarak *niteliksel* şeklinde çevrilmiştir.

zengin çevrecinin olması ve çevreciliğin elitist olarak suçlanması yatmaktadır. Katılımcı düzeyinde çekirdek kadro sosyo-ekonomik olarak yüksek durumda olsalar da çevre hareketinin destekleyenler her toplum tabakasından görülebilmektedir. Bununla birlikte, kolektif eylem için gerekli bilgi, para, zaman, deneyim ve gerekli yeterlilik gibi kaynaklara daha ayrıcalıklı olanların kolay erişebilmesi, onların genelde toplumsal hareket için farkındalık oluşturmada öncü rolü üstlenmesini sağlamıştır. Dunlap ve Morrison ayrıca, çevrecilerin değil de tam tersine çevre reformlarına karşı olan anti-çevreci grupların iş dünyası çevresinden ve üst sınıftan olduğuna dikkat çekmektedir (Dunlap ve Morrison, 1986: 582-583).

İdeolojik Elitizm: Dunlap ve Morrison çevreciliğin elitist olarak algılanmasındaki bir diğer nedeni, ideolojik elitizme dayandırırılar. İdeolojik elitizm; çevresel önerilerin, çevresel düzenlemedeki yararları çevresel reform taraftarlarına ve/veya maliyetleri (zararları) daha az ayrıcalıklı sınıflara ve çevreci olmayanlara yayma amacını gizlediğini ifade eder. Bu konuda ortaya atılan bazı iddialar örneğin, çevresel tahribata karşı çıkan çevrecilerin daha çok aylak sınıftan oluştuğu, elektrik üretim tesisine karşı çıkanların kendi estetik değerlerini savunduğunu ancak bu tür engellenmenin daha az ayrıcalıklı olan sınıflar için maliyeti arttıracak gibi tartışmaları yansıtır. Tucker (1977), Frieden (1979) ve Neuhaus (1971)'in bu tür benzer iddialarını eleştiren Dunlap ve Morrison ideolojik elitizmin diğer nedenleri arasında, doğal hayat ve tabiatı koruma gibi çevresel niteliklerin serbest zamanları olan ve kentsel sanayi hayatından uzaklaşma imkânını karşılayabilen ayrıcalıklı insanların ilgisinde görülmesi gibi iddiaların olduğunu ifade ederler. Son olarak, ideolojik anlamda çevresel reformları destekleyen ulusal yasa koyucuların liberal politik düşünce ile güçlü bir ilişkisi olması da çevreciliğin elitist olduğu iddialarının bir nedenini yansıtır (Dunlap ve Morrison, 1986: 583-585).

Etki Elitizmi: Etki elitizmi, “ideolojik elitizme bağlı bir şekilde, çevresel reformların faydaları çevrecilere, maliyetleri (zararları) en az ayrıcalıklı sınıflara yaymasının sonucu olarak çevresel reformların geriye dağıtımına dönük etkisini” ifade eder. Dunlap ve Morrison, bu konuda geriye dönük etkilerin kaydedilmediğini, geriye yönelik çevresel reform analizlerinin çok az yapıldığını ve bu tür etki araştırması için kapsamlı bir bilginin olmadığını belirtmektedirler. Bunun nedeni, çevresel reformlarının etkisinin zamanla ortaya çıkmasıdır. Ancak son zamanlarda medyanın etkisiyle çevresel eleştirilere dikkat çekilse de bu konudaki literatürde yer

alan tartışmalar, farklı değerlendirmelerde bulunmuşlardır. Örneğin, bir yandan çevresel reformların fabrikaların kapanmasına, işten çıkarmalara neden olduğu öne sürülürken; bir diğer yandan kirlilik kontrolü düzenlemeleriyle endüstride kaybolan iş sayısının bu tür düzenlemeyle yaratılan iş sayısına göre oldukça az olduğu iddia edilmektedir. Ayrıca çevresel düzenlemelerde istihdam yaratılan yerlerde, çevre sağlığını tehdit eden riskler nedeniyle işçiler ve sendikalar çekirdek kadro çevrecilerle işçi ve çevre sağlığı risklerini azaltma yoluna girerler. Bu noktada önemli bir konu, çevresel meslek şantajı olarak adlandırılan işçilerin içselleştirilen maliyetlere direnme çabalarının çoğunlukla yöneticiler tarafından fabrika kapatma ve işten çıkarmayla tehdit edilmesinin ortaya çıkmasıdır. Dunlap ve Morrison'a göre yavaş yavaş ve zamanla ortaya çıkan iş yerlerinde zehirli materyallere veya kentsel çevre zararlarına maruz kalmanın yarattığı sağlık zararları, hem üst sınıf zengin çevrecilerin hem fakir çevrecilerin hem de kamudaki daha geniş kitlelerin gündeminde yer almaktadır. Ancak, hükümetlerin çevresel reformları uygulamaya karşı direnmesi alt sınıflardan ziyade üst sınıfların çıkarlarını yansıtmaktadır. “Benim arka bahçemde olmaz” (NIMBY)⁷ yönelimli çevre hareketlerinde de benzer anlayışla daha çok ekonomik ve politik olarak güçlü olanların seslerini duyurabildiği görülmektedir (Dunlap ve Morrison, 1986: 585-587).

Çevrecilik ve elitizm tartışması bağlamında ele alınabilecek bir başka düşünce, çevresel elitizm ve yaşam biçimleriyle ilgili davranışlar arasındaki ilişkilere açıklık getiren Brisman'ın çalışmasına dayanmaktadır. Brisman, küresel ısınmanın popüler bir ilgi alanına dönmesiyle “yeşil” sözcüğünün ve “eko” ekinin toplumun her alanına nasıl yansıdığına bazı örnekler verir. Eko-evler (enerji tasarruflu ısıtma ve sürdürülebilir zemin kaplama gibi seçenekler), yeşil tasarım, yeşil yakalı meslekler, yeşil gelişme, yeşil teknolojik yatırımlar, yeşil teknolojik iş dünyası, yeşil kimya (atık imha yenilenebilir enerjiye dayalı), eko-çocuklar (okulda ve dini yerlerde çevreciliğe başlanması), yeşil seks (et yemeyenlerle veya hayvan ürünleri yemeyenlerle seks) ve eko-cenaze (cenazede üç ay içinde geri dönüşebilen materyallerin kullanılması) gibi örnekler, Brisman'ın öne sürdüğü pek çok örnekten bazılarıdır. Bu örneklerin yanında, çevreci farkındalığın artmasıyla paralel olarak medya aracılığıyla yansıyan yeşil davranış ve tüketim modellerinin önerisi, çevreciliğin geniş çapta televizyon programlarına, bloglara, dergilere konu olmasını

⁷ İngilizce *Not in my backyard* söyleminden literatüre kazandırılan bu düşünce, NIMBY şeklinde kısaltılmaktadır.

sağlamıştır. Enerji tasarrufu adına yürüyüş ve bisiklet kullanma gibi eylemler, yaşam biçimlerinin parçası haline gelmiştir. Brisman, insanları bu tür köklü bir değişime sürükleyen davranış modellerinin ve tutumlarının değişkenlik gösterdiğini ifade etmekle birlikte; vatanseverlik, vicdanen suçluluk duyma, estetik değerler, ahlaki düşünceler veya dini-ruhsal dürtülerin insanların çevreci bilinç edinmesi üzerinde etkisi olduğunu ileri sürmektedir. Bir diğer yandan, küresel düzeyde yayılan çevreci davranış modelleri kapitalizm için de fırsat yaratmış, şirketler için “yeşil girişim” popüler bir yönelim haline gelmiş ve çevreci söylem şirketler için yeni bir kazanç anlamına gelmeye başlamıştır (Brisman, 2009: 329-340).

Şirketlerin yeşillenme politikasına dair benzer bir yaklaşım öne süren Wall, 1980’lerin sonunda Julia Hailes ve John Elkington gibi yazarların eserlerinden yola çıkarak yeşil-doğal kapitalizm ve yeşil tüketici modellerinin ortaya çıkmasına değinmiş, iş dünyasının yeşillenmesinin gereklilikleri üzerinde durmuştur. Wall (2013: 130-133)’a göre modern iş dünyasının mali başarılarına ek olarak toplumsal ve çevresel etmenleri de hesaba katması beklenir. Ancak asıl problem, yeşil iş dünyasının üretim süreçlerinde yeşil yöntemlere yönelmemesi ve sadece söylemsel anlamda ve görünüş itibari ile yeşil pazarlama haline dönüş olmasıdır (greenwashing). Örneğin, petrol şirketleri çevreci gruplara ve ağaç dikme kampanyalarına katılarak üzerlerindeki yenilenebilir enerjiye geçme baskısını azaltmaya çalışmaktadırlar.

Brisman, daha önce bahsedilen Dunlap ve Morrison’un niteliksel, ideolojik ve etki elitizmi ayırımına dayanarak değerlendirmelerde ve eklemelerde bulunur. Ona göre çevreciliğin elitist olarak algılanması, çevre ile ilgilenen düşük gelirli sınıfların politik etki yapabileceklerine dair kendilerine karşı yeterli güveni olmaması ve kaynaklara kolay erişememesinden kaynaklanır. Ancak daha sonra yapılan çalışmalar göstermiştir ki etnik ve sınıfsal olarak ayrıcalıklı olmayan kesimlerin de yok sayılmayacak derecede çevreci hareketleri ve örgütleri vardır. Afrikalı Amerikalıların güçlü çevreciliği bu duruma örnek gösterilebilir (Mohai, 1985; 1990; 1998’den akt. Brisman, 2009: 345).

Brisman; Dunlap ve Morisson’un niteliksel ve ideolojik elitizm düşüncelerine benzer yaklaşımlar öne sürmesine rağmen, etki elitizmini geriye dönük toplumsal etkilerin daha az ayrıcalıklı olanlara orantısız negatif etkiler yayması olarak görmez. Bunun yerine, “belirli bir gruba veya sınıfa üyelik iddialarının sonucu olarak çevreci

yararlı davranışlardan, aktivitelerden ve tüketim modellerinden daha az ayrıcalıklı olan sınıfların dışlandığını” iddia eder (Brisman, 2009: 342-348). Bu düşünce üzerinden Brisman, çalışmasında çevre bilincini gıda ve araç seçimi konusundaki farklı davranış ve tutumlarla ele almaktadır. Pahalı çevreci seçimlere (örneğin; hybrid araba seçimi) yönelen kişiler, çevreye kendilerini diğerlerine göre ayrıcalıklı kılan mesajlar gönderirken; bu tür pahalı yeşil teknolojiler, maddi olarak onları karşılayamayanlar tarafından hoş görülmez. Ancak, ekonomik açıdan gereklilik olduğu için doğayla iç içe yaşam tarzı olanların davranışlarında çevresel tutumlar daha kolay görülür. Brisman’ın makalede ele aldığı konu kısaca, çevresel ihtiyaç ekonomik ihtiyaçla birleşmeyince veya alternatifler herkesin erişimine açık olmayınca zenginliğin insanların davranışlarını dönüştürmesidir. Bu duruma örnek olarak Brisman, araba kullanmayı azaltma seçeneğini gösterir. Araba kullanmayı azaltmak toplu taşıma olmayınca veya düzensiz olunca her zaman bir seçenek olmayabilir. Zenginlerin daha fazla şansı olur ama fakirler bu şartların olması durumunda ortaklaşa araba kullanmada öncü olurlar (Brisman, 2009: 349-356).

Gıda seçimi konusunda organik ve yerli gıdalar üzerindeki çığırtaçlığı ele alan Brisman, bu tür gıdaların hem çevre hem de insan sağlığı açısından faydalı olarak sunulduğunu ve bu nedenlerden dolayı insanların organik gıdalara yöneldiğini ifade ederek, organik gıdalara erişemeyen düşük gelirli toplumlarla erişebilenler arasındaki “gıda uçurumunu” sorgular. Ayrıca, yeşil yaşam biçimlerine erişebilen ayrıcalıklı insanlar ile erişemeyenlerin birbirinden ayrılması nedeniyle eko-bilinç yönelimli pratiklerin yeniden değerlendirilmesi gerektiğini ifade eder. Brisman, yeşil yaşam biçimlerine erişebilenlerin çevresel eğilimlerinin belirli bir ayrıcalıklı gruba özgü olarak algılanmasına ve daha az ayrıcalıklı olanların, bu tür pratiklerden dışlanarak çevresel açıdan daha sorumlu bir yaşam biçiminden ayrılmasına dikkat çekmektedir. Çevresel problemleri çözmek için kişisel tutum ve davranışlardaki dönüşümün yeterli olmadığını öne süren Brisman, bunun bir statü olarak algılanmasını, sınıfsal fark oluşturmasını eleştirerek alternatif yönelimler önermektedir (Brisman, 2009: 356-370).

Post-materyalizm tezine ek olarak değerlendirilen elitizm tartışmasında, zenginlerin çevreciliğine farklı bir açıdan yaklaşarak çevreciliğe kavramsal yeni bir boyut katılmıştır. Her biri kendi önermeleri doğrultusunda çevreciliğe etki eden unsurlar içeren bu yaklaşımların, zenginlerin çevreciliği tartışmasına önemli katkıları

olduğu ifade edilebilir. Belirlenen konulardaki teorik sınırları ortaya çıkarmayı amaçlayan bu çalışmada, zenginlerin çevreciliği konusunu besleyen bir diğer yaklaşımın neo-liberalizm olduğu görülmüştür. Bu doğrultuda neo-liberalizm ve çevrecilik ilişkisi zenginlerin çevreciliği temelinde değerlendirilmeye çalışılacaktır.

2. 3. 3. Zenginlerin Çevreciliği Açısından Çevrecilik ve Neo-Liberalizm

Zenginlerin çevreciliği başlığı altında ele alınan neo-liberalizm düşüncesi, özellikle doğanın özelleştirilmesiyle ortaya çıkan çatışmalardan doğan bir çevreci yaklaşımı ifade eder. Bu konuda yol gösterici çalışmalardan birine imza atmış olan Avila-Garcia ve Luna, turizm amaçlı korunan doğal alanların, özel mülkiyete dayalı olmasını ve bu şekilde biyoçeşitlilik açısından zengin olan bu alanların sahiplerine ayrıcalıklar tanındığını öne sürmektedirler. Avila-Garcia ve Luna (2012: 52)' ya göre belirli gruplara sağlanan ayrıcalıklarla tarımsal haklar ihlal edilmekte ve bu tür eşitsizlik toplumsal çatışmaya yol açmaktadır. Neo-liberal devlet politikalarının etkisiyle devlet, sağlık ve eğitim gibi kamusal hizmetlerden elini çekmiştir. Devletin bu tür hizmetlerden geri çekilmesi, devletin yerine bu boşluğu kısmen dolduran üçüncü sektör aktörlerinin (NGO) ortaya çıkmasına yol açmıştır. Avila-Garcia ve Luna, Meksika'da yer alan Costa Alegre kıyılarının özelleştirilme süreci örneğiyle zenginlerin çevreciliği açısından çeşitli değerlendirmelerde bulunmuşlardır. Çoban (2015: 428)'in "yoksunlaştırarak birikim" olarak ifade ettiği, "kamulaştırma yoluyla birikim" yoluyla doğanın neo-liberalleştirilmesinin, zenginlerin çevreciliğinin kavramsal bir diğer boyutunu oluşturduğu ifade edilmektedir. Ekonomik güçleri ve politik etkileri nedeniyle, toplumun en ayrıcalıklı olan sektörlerini amaç edinen üst düzey turizm⁸, zenginlerin çevreciliğinin kavramsallaştırıldığı örnek sektörlerden biridir. Avila-Garcia ve Luna, kapitalist neo-liberal politikaların sonucu olarak yeni bir çevre yönelimi oluştuğunu, doğanın meta haline geldiğini ve toprağın özelleştirilmesiyle de kırsal nüfusun zorla yerlerinden edildiğini ifade etmektedirler. Kapitalist, neo-liberal politikalar ve doğanın neo-liberalleşmesi bağlamında devlet ve şirketler, hem uluslararası hem de ulusal elit kesimin dayatmasıyla ilişkili olarak sermaye yoğun tarımsal üretim dışındaki her şeyi yok saymıştır. Kapitalist sistem

⁸ İngilizce *high-end tourism* kavramından aktarılan bu ifade sürdürülebilir turizmin açıklamasında yer almakta ve gıda, konaklama gibi hizmetlerin yüksek fiyatları nedeniyle belirli kesime yönelik turizmi ifade etmektedir.

içerisinde hava, toprak ve su gibi küresel çevresel varlıklar doğal sermaye olarak görülmeye başlanmıştır (Avila-Garcia ve Luna, 2012: 52-54). Zenginlerin çevreciliği yukarıdaki açıklamalara bağlı bir şekilde, Avila ve Luna (2012: 54) tarafından şu şekilde tanımlanmaktadır:

“Neo-liberal modelin yarattığı sosyo-ekonomik etkileri (zararları) yumuşatmanın ve yeni toplumsal hareketlerin gücünü etkisiz hale getirmenin bir yolu olarak önerilen, ulusal ve uluslararası elit kesimin parçası olduğu ve doğanın neo-liberalleştirilmesiyle ilgili kamu politikalarını etkileyen aktörlerin bulunmasıyla ortaya çıkan çevrecilik türüdür.” Çalışmanın ilerleyen kısımlarında ele alınacak olan fakir çevreciliğinin anti tezi olarak adlandırılan, neo-liberalizm eksenindeki zengin çevreciliğinin amaçlarını şu şekilde sıralamak mümkündür (Avila-Garcia ve Luna, 2012: 54-55):

1. Kamu politikasını kendi avantajı doğrultusunda etkileyerek çevresel alandaki elitlerin gücünü pekiştirmek,
2. Doğal kaynakların sahipliğine ilişkin güvence aramak,
3. Ekolojik planlama ve doğal korunan alanların oluşturulması yoluyla kendilerinin kullanımını etkilemek,
4. Kırsal veya yerli halkın yaşam biçimini etkileyen ve onların ortak kurumlarını zayıflatan kamu mülkiyet alanlarında imtiyaz elde ederek su, sahil, sulak alan gibi ortak alanların kontrolünü ele almaya çalışmak,
5. Çevresel olan söylemleri meşrulaştırarak ekonomik çıkarları güvenceye almak ve ekosistemin yıkımını gölgelemek.

Belirlenen hedefler doğrultusunda, zenginlerin çevreciliğinin temiz teknoloji elde etme, organik gıda üretme ve çevresel zararları azaltma gibi kapitalist birikim şekline yapısal olarak zarar vermeyen çevresel söylemler ve çevresel gerekçeler edildiği ifade edilmektedir. Zenginlerin çevreciliği resmi söylem yoluyla elit sınıfın ekonomik çıkarlarını meşru hale getirip bu çıkarları güvenceye almayı hedefler. Belirli bir grup dâhilinde gelişen bu çevrecilik türü, tabandan gelen hareketler yerine; resmi çevre söylemini benimseyerek çıkar amacını gizleyebilir (Avila-Garcia ve Luna, 2012: 54).

Neo-liberalizm eşiğinde gelişen zenginlerin çevreciliğine dair diğer bir örnek olarak, İtalya’da üç farklı ölçekteki örnek durum çalışmasında ortaya çıkan

ekonomik ve çevresel söylemin birleşmesi gösterilebilir. Eleştirel söylem analiziyle yapılan çalışma, üç farklı olay incelemesiyle her birinin özelleştirmeye karşı ortak tutumunu ortaya çıkarmıştır. Başvurulan iletişim stratejisi ve söylem oluşturma, eşitsiz güç dağılımına işaret etmekte ve yasa koyucular, hükümet veya enerji şirketleri çevre ve çevre korumayla ilgili bilgi edinmede söz sahibi olan taraflar haline gelmektedir. Bu nedenle çevrecilik, özel çıkarlara konu olan ve daha çok üst düzey şirketler ve devlet aygıtı arasında gelişen bir tür söylem haline gelmektedir. (Colombo ve Porcu, 2014: 70-77).

Doğanın neo-liberalleştirilmesinin Meksika, İtalya dışında pek çok çalışmalara konu olduğu belirtilebilir. Çoban, Özlüer ve Erensü, Türkiye'nin çevre politikalarına konu olan doğal alanları koruma söylemlerine rağmen aynı zamanda bu alanlarda özel mülkiyeti teşvik etme girişimleri sonucu, doğanın ekonomik kazanç alanı haline geldiğini öne sürmektedirler. Söz konusu çalışmada, doğanın neo-liberalleşmesinde kolaylaştırıcı rollere sahip unsurlar, Noel Castree'nin bu alandaki çalışmalarına dayanarak şu şekilde belirtilir: “özelleştirme”, “ticarileştirme”, “kuralsızlaştırma”, “yeniden kurallaştırma”, “kamu sektörünü pazarın temsilcisi gibi kullanma”, “sivil toplumu devreye sokma” ve “bireyci etik”. Her biri bir diğerine bağımlı ve bütünsel olarak işlevsellik kazanan bu süreçlerin bir sonraki aşaması, devlet ve sermayenin ortaklığıyla özel mülkiyete ve kapitalist birikim süreçlerine dayalı bir çevre yaklaşımıdır (Çoban, Özlüer ve Erensü, 2015: 319-416).

Çoban, Özlüer ve Erensü, bir diğer yandan; “keyfi yönetim”, “otoriterleşme”, “denetimsizleştirme”, “yoksunlaştırma/mülksüzleştirme” gibi aşamalarla doğanın neo-liberalleşmesini kültürel, toplumsal ve ekonomik anlamlarıyla örneklendirmektedir. Söz konusu çalışma, Avila-Garcia ve Luna'nın çalışması doğrultusunda, bir bakıma Türkiye'deki zenginlerin çevreciliği olarak okunabilir. Avila-Garcia ve Luna'nın (2012) Costa Alegre'da özelleştirme ve kamulaştırma yoluyla elde edilen birikim sürecinin Türkiye'deki benzer pek çok örneklerini sunan Çoban, Özlüer ve Erensü, aynı zamanda kapitalizme karşı direniş anlamına gelen neo-liberal ekolojik yıkıma karşı gelişen toplumsal mücadele olanaklarını tartışmakta ve neo-liberalleştirilen doğadaki emek ve mücadele süreçlerini değerlendirmektedirler (Çoban, Özlüer ve Erensü, 2015: 417-434).

Neo-liberalizm ve çevreciliği, Türkiye'deki gelişme ve demokratikleşme aşamalarına dayalı olarak tartışan ve pek çok örnek olguları ele alan yazarların

katkılarıyla yayınlanan Adaman ve Arsel'in çalışması, çevrenin modernleşme aşamasında kapitalizm eksenli politikalarına ışık tutmaktadır. Adaman ve Arsel'in editörlüğünü yaptığı çalışmaya göre Türkiye'de geniş bir çevre hareketinin olmadığı, çevre hareketlerinin gündem kazansalar bile kapsamlı başarılarla ulaşamadığı ifade edilmektedir. Bu nedenle Türkiye'de yürütülen çevre politikası, dünyayı hâkimiyeti altına alan kapitalizmle birlikte, batılılaşma ve çevrecilik konular üzerinden şekillenmekte ve böylelikle doğanın neo-liberal politikalarla birlikte düşünülmesi kaçınılmaz hale gelmiştir (Adaman ve Arsel, 2016: 293-298).

Liberalizm ve çevre arasındaki çatışmalı bağlantı konusunda literatürde yaygın bir şekilde yer almaya başlayan *liberal ekoloji* düşüncesi ile liberalizmin çevre sorunlarına alternatif çözümler üretebileceği ve aslında kuralsız (doğanın kendi dengesi ve piyasanın kendi dengesi) olmaları sebebiyle de liberalizm ve çevreciliğin birbiriyle uyumlu olduğu iddiaları öne çıkmaktadır (Şahin, 2012: 179-194; Kırlı, 2015: 73-106). Ancak serbest piyasanın çevreci tutumuna yönelik, bu çalışmada zenginlerin çevreciliği açısından bir çıkarımda bulunmak güçtür. Bunun nedeni, özellikle neo-liberalleşme dönemiyle birlikte görülen kamusal arazilerin özel mülkiyete dâhil edilmesinin toplumsal anlamda yarattığı eşitsizlik ve kırsal nüfus üzerindeki baskıcı politikalar. Avila-Garcia ve Luna (2012)'nin çalışmalarında öne sürdükleri gibi Meksika'daki gerçekleşen örnekle ilgili, yasal kısıtlamalara rağmen devletin özel ve yabancı yatırımcılara verdiği destek, daha sonraki turizm projelerine şekil vermiş ve çeşitli mesleklerdeki yerli halkın itirazı bir nevi para karşılığında bastırılmıştır. Bununla birlikte çevresel söylem, çevre koruma amacı giderek mevcut çevre sorunların kaynağı olarak görülen yerli halkı sindirmek için önemli bir araç haline gelmiştir. Sonuç olarak, kamusal varlıklar üzerindeki mülkiyeti olanaklı kılmak için uluslararası sermayedarlar, söz konusu devletin doğal alanların korunmasına yönelik çevre söylemini kolayca benimseyebilmektedir (Avila-Garcia ve Luna, 2012: 60-65).

Özetle, zenginlerin çevreciliği tartışmasında çevreciliğin gelişmiş ülkelere özgü bir olgu olduğu tartışması bir kenara, kapitalizm ekseninde çıkar eksenli bir çevrecilik yaklaşımı olduğu, neo-liberal politikalar etrafında kolayca gelişebildiği ve devlet ve piyasa destekli olduğu ifade edilebilir. Bir diğer açıdan zenginlerin çevreciliğinin, halkın yaşam biçiminde “fetiş” hale gelerek toplumsal statüye yönelik bir karaktere bürünebildiği görülmektedir.

Dunlap, Gallup ve Gallup'un (1993: 36) çalışmasında görüldüğü gibi gelişmiş ülkelerde çoğunlukla çevre sorunlarının çözümünde bireysel sorumluluktan ziyade, devletin rolüne işaret edilmektedir. Dolayısıyla ağırlıklı olarak kapitalist sistemde devletin doğaya karşı tutumu, neo-liberal politikalar çerçevesinde gelişebilmektedir. Piyasa yönelimli zenginlerin çevreciliğinin gerekli koşullar ekseninde var olabilmesinin, devletin ve ilgili tarafların etkinlik biçiminden kaynaklandığı çıkarımında bulunmak mümkündür

2. 4. FAKİRLERİN ÇEVRECİLİĞİ

Zenginlerin çevreciliğinin anti-tezi olarak görülen fakirlerin çevreciliği başlığı altında irdelemeye çalışılan konu, temel olarak literatürde Ramachandra Guha, Juan Martinez Alier ve Rob Nixon tarafından fakirlerin çevreciliği olarak kavramsallaştırılan tartışmalar ve bu tartışmalardan gelişen yaklaşımlardır. Çevreciliğin gelişmiş ülkelere özgü olduğunu görüşüne eleştirel yaklaşan fakirlerin çevreciliği, yerli halkların ve üçüncü dünya ülkelerindeki çevre hareketleri üzerinde durmaktadır.

Martinez-Alier (2002 a: 252-273)'e göre çevrecilik; politik ekoloji ve ekolojik ekonomi arasındaki uyumsuzlukta yatmaktadır. Ekolojik dağılım çatışmalarını ele alan politik ekoloji, çevresel sürdürülebilirlik ve ekonomik büyüme arasındaki çatışmadan doğar. Ekolojik ekonomi, ekoloji ve ekonomi arasında süregiden anlaşmazlığı kapsar ve doğanın sadece maddi açıdan değil, toplumsal ve fiziksel açıdan da hesaba katılmasını savunur. Ekolojik ekonomi yaklaşımı, ekoloji ve ekonomi arasındaki çatışmanın gerçekten var olup olmadığını sorgulayarak Kuznets Çevre Eğrisi üzerindeki teknik tartışmaları araştırır. Politik ekoloji ve ekolojik ekonomi arasındaki ilişkileri değerlendirdiği kitabında Martinez-Alier, hem literatüre bu alanlardaki yeni tartışmaları kazandırarak hem de çevrecilik türlerine yeni bir yaklaşım getirerek fakirlerin çevreciliğini literatüre kazandıran önemli bir figür olarak görülmektedir. Uzun bir geçmişe sahip olan fakirlerin çevreciliği, çevresel adalet çatışmalarında olan aktörlerin, çevresel bir deyim kullanmalarını nedeniyle 1980'lere kadar bilinir bir hareket olamamıştır (Martinez-Alier, 2014 a: 241).

Martinez-Alier ve Guha tarafından ilk olarak, 1988 yılında ortaya atılan fakirlerin çevreciliği tezi, daha çok Güney ülkelerindeki çevre hareketleriyle örneklendirilen ve birçok ülkede kullanılmaya başlayan bir yaklaşımı ifade eder. Martinez-Alier, küreselleşen dünya kapitalizminin çevre kaynaklarına ve hizmetlerine yüklediği değer için mücadele bakımından fakirlerin ve yerli halkların öncü rolü olduğunu öne sürmektedir. Bu nedenle Inglehart'ın post-materyalizm tezine karşı yeni bir bakış açısı geliştirmiş ve çevreciliği lüks bir olgudan ziyade herkesin temel ihtiyacı olan toplumsal adaletin bir yansıması olarak yorumlamıştır. Öne sürülen tez, fakirlerin çevreciler gibi düşündüğü ve davrandığı görüşünü değil; doğal kaynak kullanımı ve atık imha konularında fakirlerin genellikle şirketlere ve devlete karşı doğayı koruma tarafında yer aldıklarını kabul eder (Martinez-Alier, 2014 a: 239- 240). Hindistan, Brezilya, Malezya, Ekvador gibi ülkelerde meydana gelen çevre hareketleri, uluslararası gündemde yer edinen “fakirlerin çevreci olmak için çok yoksul olduğu” (too poor to be green) görüşünü sorgulatan kanıtlar sunar. Aynı zamanda fakirlerin çevreciliği Inglehart'ın post-materyalizm teziyle çatışan örnekleri sergiler. Bu anlamda fakirlerin çevreciliği; kendi yerinde, kendi çevresinde kontrolsüz yatırımlardan, toprak gaspından, yatırım azalma veya artma dalgalarından uzakta kalma hakkı olarak belirtilir (Martinez-Alier, 2014 b: 173).

2. 4. 1. Fakirlerin Çevreciliğinin Teorik Arka Planı

Fakirlerin çevreciliği, pratikte genellikle geçim kaynaklarına dayalı bir çevre yaklaşımından doğan çevre aktivizmini ifade etse de arka planında, kavramın geliştirilmesinde etkili olan önemli nedenlerin olduğu görülmektedir. Fakirlerin çevreciliği çevresel adalet hareketinin bir parçası olarak, benim arka bahçemde olmaz söylemini “başkasının arka bahçesinde olmaz” (NIABY)⁹ şeklinde genişleterek çevresel politikaya dâhil olan insanlar etrafında hareketi yaymaktadır (Martinez-Alier, 2002a: 173).

Politik ekolojik bir çerçeveden ele alınan fakirlerin çevreciliği, ekolojik sorunları yaratanlar ve bu sorunlara maruz kalanlar arasındaki eşitsizliği, ekonomi ve çevre arasındaki çatışmaya dayanak oluşturacak şekilde açıklamaktadır. Martinez-

⁹ *Not in anybody's backyard* (NIABY) ifadesi Türkçe'de “başkasının arka bahçesinde olmaz” şeklinde literatüre kazandırılmıştır.

Alier (2014b: 172)'e göre ekonomi ve çevre arasındaki çatışmanın arkasında, nüfusun büyümesi ve sanayi ülkelerinin enerji ve hammadde akışını ifade eden toplumsal metabolizma olmak üzere iki unsur bulunur. Biyoyakıt dâhil kaynak çıkarma, aşırı karbondioksit üretimi ve atık imha çatışmaları toplumsal metabolizmayla açıklanır.

Guha ve Martinez-Alier'in büyük ölçüde 1980'lerdeki Hindistan çevre mücadelelerinden etkilenecek ortaya attıkları fakirlerin çevreciliği yaklaşımını Guha, Anil Agarwal'ın düşüncelerine dayandırır. Gazeteci-yazar olan Agarwal, Chipko hareketinin¹⁰ teorik olarak gelişmesini sağlayan Chandi Prasad Bhatt ile birlikte yerel hareketin uluslararası alanda duyulmasına katkı sağlayan eylemlerde bulunmuşlardır. Agarwal ve Bhatt gibi önde gelen kişilerin teorik ve eylem açısından Güney'deki çevre hareketini uyandırması, çevre ile ilgili sorunların hem uluslararası arenada hem de akademik alanda gündeme gelmesini sağlamıştır. Çeşitli kurumlarda yürüttükleri çalışmalarla Ravi Chopra, Kalpana Sharma ve Anil Agarwal *The State Of India's Environment 1982: A Citizens' Report (Hindistan'ın Çevre Durumu: Yurttaşların Bir Raporu)* adlı bildiri yayınlamışlardır. Bu bildiri, Hindistan'da çevrenin yağmalanmasına değinen ve gelişmemiş Güney ülkelerinde çevre aktivizmine olanak sağlayarak çevre sorunlarını gündeme taşıyan ilk çalışma olması bakımından, çevreciliğin önemli bir dönüm noktası olarak görülmektedir. Daha sonraki yıllarda yayınladıkları bildirimlerle ve yaptıkları çalışmalarla Agarwal gibi pek çok çevreci aktivist, Chipko hareketinin Hindistan parlamentosunda yer almasını sağlayarak yeni orman düzenlemelerinde ticari amaçtan çok, insanların ihtiyaçlarının göz önüne alınması sağlama örneğindeki gibi başarılar elde edilmişlerdir. Mücadele pratiği örneklerinin yanında uluslararası alanda, çevre sorunlarının, küresel ısınmanın sorumlusu olarak fakirlerin görüldüğü yaygın düşüncesine karşı başkaldırıda önemli katkıları olan Sunita Narain ve Agarwal, 1989 yılında *Global Warming in An Unequal World (Eşitsiz Bir Dünyada Küresel Isınma)* adlı raporu yayınlamışlardır. Küresel adaletsizliği gün yüzüne çıkaran bu rapor, Dünya Kaynakları Kurumu (World Resources Institute)'na sanayileşmiş ülkelerin sera gazı oluşumundaki sorumluluğun yok sayıldığını, sera etkisi yaratan gazların miktarını azaltan doğal

¹⁰1970 ve 1980'li yıllarda Chico Mendes öncülüğünde başlayan ve Hindistan gibi üçüncü dünya ülkelerinde yayılarak fakirlerin çevreciliğinin sembolü haline gelen çevresel adalet çatışmalarının bütününe ifade eder. Protesto yöntemi ağaçlara sarılarak, onlara yapışarak gerçekleştirilmekte ve bu yönüyle şiddetsiz mücadele yönteminin gelişmesinde başarılı bir hareket olarak görülmektedir (Martinez-Alier, 2002 a: 122-125)

varlık olan karbon yutaklarının eşitsiz dağıtıldığını ve bu yutakların herkese eşit paylaşılması gerektiğini bildirmişlerdir. Dünya Kaynakları Kurumu'nun çevre sorunlarına maruz kalanları suçlama ama çevreyi kirletenleri ödüllendirme tutumu, iklim değişimi ve biyoçeşitliliği koruma üzerine uluslararası görüşmelerin dayandırıldığı çevresel sömürgecilik (environmental colonialism) kavramıyla açıklanır (Guha, 2002: 147-151).

Fakirlerin çevreciliğinin teorik alt yapısını, ekolojik dağılım çatışmalarıyla açıklayan Martinez-Alier, politik ekoloji ve ekolojik ekonomi bakış açısıyla bu tür çatışmaları, piyasanın büyük oranda sınıf çatışmasına bağlı olduğunu öne süren Sraffa ve Marx'ın teorilerine dayandırır. Ancak, Martinez-Alier'e göre Sraffa ve Marx, çevre konulu çatışmalara yeteri kadar yer vermemiştir. Martinez-Alier, onlardan farklı olarak, iklim değişimi ve kaynak kullanma gibi çevresel çatışmaların işçi ve kapitalistler arasındaki çatışmaya her zaman uymadığını ve bu ekolojik çatışmadaki aktörlerin kendilerini ve geçim kaynaklarını uluslararası şirketlere karşı savunan fakir kadınlar ve yerli halklar olduğunu ifade etmektedir (Martinez-Alier, 2012: 348-349).

Hindistanlı çevreci-politik aktivist Narain, çevreci yaklaşımın yeni aktörleri ve fakirlerin çevreciliğinin temsilcileri olarak yorumladığı bu aktörlerin gözünden fakirlerin çevreciliğini şöyle açıklamaktadır:

Onlar için çevrecilik lüks değildir. Toprakta maden çıkarılınca veya ağaçlar kesilince su kaynakları kurur ve tarım alanlarını kaybederler. Fakir olduklarını bilirler ve bunu mümkün olduğunca açık bir şekilde söylerler. Bizim gelişme olarak adlandırdığımız şey, onları sadece daha fakir hale getirecektir. Bu benim fakirlerin çevreciliği olarak ifade ettiğim şeydir (Narain, 04.12.2017).

Agarwal'ın çevre sorunlarına fakirlerin açısından bakması, fakirlerin çevreci olmak için yeteri kadar zengin olmadığı görüşünü eleştirisine dayanır. Bu eleştirisiyle Agarwal, üçüncü dünyadaki insanların doğal kaynakları yönetme konusundaki ilgisini ortaya çıkarırken zengin toplumların, çevre kirliliğinden kaçınma imkânına sahip olmasına ve çevre kirliliği sorumluluğunu dezavantajlı gruplara atma eğilimine dikkat çeker. Bu düşünceye göre çevre tahribatının nedeni olarak zenginlerin tüketimiyle ortaya çıkan doğal kaynak talebi gösterilir ve bu tahribattan en çok fakirler etkilenmektedir (Guha, 2002: 153).

Fakirlerin çevreciliği, bu bölümün başında görüldüğü gibi ekonomik olarak gelişmiş ve gelişmemiş ülkelere bağlı küresel eşitsizlik ile yakından ilişkili bir

şekilde gelişen ve Inglehart'ın post-materyalizm tezine yönelik eleştiriye dayanan bir teoriye sahiptir. Gelişmiş ülkelerdeki çevrecilik anlayışından ziyade; ekonomik kalkınmanın toprak hakkını gasp etme, insan haklarını ve çevre hakkını ihlal etme veya azınlık grupları baskı altına alma gibi olaylara neden olduğu durumda ortaya çıkan bir çevrecilik anlayışı söz konusudur. Kendi içerisinde gelişen olguların yanında post-materyalizm eleştirisinin de fakirlerin çevreciliği teorisine katkılar sunduğu görülmektedir. Geniş bir teoriyi ifade eden post-materyalizm kavramın, fakirlerin çevreciliği açısından eleştirildiği durumlar, başlıca olarak Martinez-Alier'in görüşleri ekseninde değerlendirilecektir.

2. 4. 1. 1. Fakirlerin Çevreciliği Açısından Post-Materyalizm Eleştirisi

Fakirlerin çevreciliği konusunu gündeme getiren yazarlardan Martinez-Alier, Inglehart'ın post-materyalizm tezine yönelik bazı eleştirilerde bulunur. Inglehart'ın kamuoyu anketlerinde ekonomi karşısında çevrenin desteklenmesi ifade eden “çevre kirliliği karşısında doğayı korumaya yönelik daha fazla önlem alınması” önermesi bazında, kirliliğin post-materyalist bir olgu olup olmadığını tartışır. Martinez-Alier, çevre kirliliğinin post-materyalist bir olgu olmadığını, dolayısıyla çevre konularının materyalist bir tutumdan post-materyalizme geçiş olarak görülemeyeceğini ifade eder. Ayrıca, değer dönüşümü sadece çevreyle ilgili değil; insan hakları, barış ve feminizm gibi konularda da görülmektedir. Zenginliğin post-materyalist değerlere yol açtığını düşünmek, zenginliğin materyalist kaynaklarını unutmak anlamına gelmektedir Martinez-Alier (1995: 2).

Zenginlerin çevreciliği, zenginliğin çevresel tahribatları onaracak araçlar sunması ve zengin insanların çevre konusunda daha bilinçli olduğu düşüncesi, çevreciliğin insan eylemindeki nedenlerini sorgulatmaktadır. Inglehart'ın iddia ettiği 1960'lardan sonra gerçekleşen kültürel değişimin çevrecilik yaklaşımı, tek bir çevreciliği açıklar. Martinez-Alier, zengin ülkelerdeki insanların çevre endişesini ve çevresel düzeltme maliyetlerinin artmasını kabul etmesine rağmen, fakir ülkelerdeki çevreciliğin azımsanamayacağını ifade eder (Martinez-Alier, 1997: 94-96).

Post-materyalizm tezine yönelik bir başka eleştiri, Inglehart'ın temel ekonomik ihtiyaçların karşılandığını ve yaşamın niteliğinin sınıf çatışmasının önüne

geçtiğini ifade etmesine dayanır. Ancak Inglehart'ın bu iddiası gelişmiş ülkelerdeki anketler ve incelemeler dâhilindedir. Fakirlerin çevreciliğinin kanıtı üçüncü dünya ülkelerindeki dağlardan, ormanlardan ve sahillerden anketlerle elde edilemez (Martinez-Alier, 1995: 2). Dolayısıyla Inglehart'ın post-materyalizmi karşısında fakirlerin çevreciliğinin ölçülemezliği ve kıyaslanamazlığı söz konusudur. Bunun bir nedeni, fakirlerin çevreciliğinin anketlerle ifade edilebilecek değerlerden ziyade, yaşam biçimiyle ilgili olduğu söylenebilir.

Inglehart (1995)'ın toplumsal post-materyal değerler ölçeğinde zirvede olan Hollanda örneğinden hareketle Martinez-Alier, 1970'lerden sonra Batı'daki çevreciliğin artmasını post-materyal değerlere ulaşmanın tam tersi bir şekilde, nükleer riskler ve kimyasal kirlilik konularında artan materyalist kaygılarla açıklar (Martinez-Alier, 2002a: 4). Inglehart'ın öne sürdüğü araştırma sonuçlarına göre Hollanda, Danimarka, Norveç gibi İskandinav ülkelerinde hava ve su kirliliğinin az olmasına rağmen, çevre ilgisinin veya çevre için bağışta bulunma isteğinin yüksek düzeylerde bulunması değer dönüşümüyle açıklanır. Bu ülkeler, en fazla post-materyalist değerlere sahip olmaları bakımından geçirdikleri kültürel dönüşüm sonucunda çevre için daha duyarlı hale gelmişlerdir (Inglehart, 1995: 60-61). Ancak, Martinez-Alier'e göre İskandinav ülkelerinin çevreciliği post-materyalist değer dönüşümünü ifade etmez. Bunun yerine; İskandinav ülkelerinin kısmen doğal kaynakları çıkarmaya bağlı olması, örneğin İsviçre'de nükleer enerji istasyonlarının bulunması, Çernobil ve asit yağmurları gibi dışardan gelen etkilere maruz kalmaları gibi materyalist nedenler bu ülkeleri çevreciliğe yöneltmiştir (Martinez-Alier, 1997: 95).

Son olarak, Inglehart'ı zenginlerin çevreciliğinin materyal dayanaklarını düşünmemekle eleştiren Martinez-Alier, Batı toplumlarında çevre hareketlerinde neyin materyalist neyin post-materyalist olduğunu belirmemenin kolay olmadığını öne sürmektedir. Örneğin; anti-nükleer hareketle ilgili olarak radyoaktif atık sorununun olması, materyalist bir tutumu ifade eder (Martinez-Alier, 1995: 3).

Bütüncül bir bakış açısıyla çevreciliğin post-materyalizm teziyle ilgili olmadığını öne süren Martinez-Alier, materyalizm ve post-materyalizm tartışmasını ekonomik bir bakış açısıyla değerlendirerek kalkınma ve çevre arasındaki ilişkiyi tartışmaktadır. Post-materyalizm teziyle birlikte Martinez-Alier, Krutilla (1967) ve paralelinde Barnett ve Morse'un ekonomik büyümenin enerji ve hammadde akışı

sağlaması ve çevresel bozulmayı önleyebilmesi bakımından iyi olduğu, gelişen teknoloji sayesinde doğal kaynakları idareli kullanma düşüncesinin geçerliliğini kaybettiği görüşlerini eleştirir. Martinez-Alier, bu düşünceler sonucu zenginlerin daha fazla çevreci görüldüğünü ifade ederek geçim kaynakları olarak üretimin hesaba katılmaması nedeniyle eleştirilerde bulunur. Benzer yaklaşımla, Hirsch (1976)'in konumsal mallar (positional goods) yaklaşımını eleştiren Martinez-Alier, Hirsch'in konumsal mallarda (yaşama rahatlık katan, doğal hoşluk sağlayan çevresel güzellik) yaşanacak kıtlık nedeniyle onlardan zevk alma çatışmalarının olacağını öne sürmesi nedeniyle Hirsch'i materyalist olarak yorumlar. Bir başka ifadeyle, ekonomik büyümenin çevre kaynaklarını azalttığını ve bu nedenle artan tüketimin çevreye daha fazla sorumluluk yükleyerek hem yaşama rahatlık katan doğal kaynak olarak hem de atık imha eden yutak olarak görüldüğü için bunu materyalist bir çevrecilik olarak yorumlar. Ayrıca ona göre bu durum, zenginliğin artıkları (effluents of affluence) olarak ifade ettiği zengin ülkelerdeki yeni çevreciliği açıklayan materyalist dayanaktır. Çünkü eğer zengin ülkeler daha çok çevresel farkındalığa sahipse bunun nedeni zengin olmak için daha fazla kaynağın yok edilmesinden ve kirliliğin artmasındandır (Martinez-Alier, 1995: 4-9).

Post-materyalizm tezi açısından zenginlerin çevreciliğini eleştiren bazı yazarlar, teorik olarak fakirlerin çevreciliğini açıklayan ifadelerde bulunmuşlardır. Daha önce post-materyalizm tezine karşı çıkan görüşler başlığı altında ele alınan Brechin ve Kempton fakirlerin çevreciliğini, Martinez-Alier başta olmak üzere farklı isimlerin katkılarıyla şu maddelerle açıklarlar (1994: 261-265):

1. Çevresel Adalet, Kaynak Kontrolü ve Toplumsal Protesto: Brechin ve Kempton, post-materyalizm tezi gibi gelişmiş ülkelerdeki yeni toplumsal hareketlerin Üçüncü Dünya çevreciliğini (fakirlerin çevreciliğini) açıklayamadığını ifade ederler. Post-materyalizmin düşüşü ve yeni toplumsal hareketlerin yükselişi nedeniyle toplumsal adalet söylemi üzerine duran çok sayıdaki grup, bu durumu açıklamaktadır.
2. İletişim Yoluyla Çevresel Değerlerin Yayılımı: Kitle iletişimi ve bireysel iletişim yoluyla çevresel bilim bulgular ve çevrecilik gibi küresel değer söylemler yayılabilir. İletişimin yayma kuramı, diğer pek çok konuda olduğu gibi çevrecilikte de etkilidir. Bu durum, fakir

ülkelerin ozon tabakası, küresel ısınma ve türlerin yok oluşu gibi konularda neden çevre kaygıları olduğunu gösterebilir.

3. Çevre Problemlerini Doğrudan Gözlemleme: İnsanların doğal dünya üzerindeki etkisi ve çevre problemlerinin doğrudan algılanır hale gelmesi, pek çok insanın bu sorunlara doğrudan maruz kalması, çevreye dünya çapında yüklenen değerlerin bir başka boyutudur. Yine de bu durum, yerel sorunların mı küresel sorunların mı daha fazla görünür olduğu gibi ayrı bir tartışmayı da beraberinde getirmektedir.
4. Kurumsal Süreçler: Modernleşme teorisi toplumların zaman geçtikçe belirli aşamalar sergilediklerini ifade eder. Post-materyalizm, bir toplumun belirli aşamaları geçtikten sonra post-materyalist değerlere varınca daha fazla çevreci olduğunu öne sürmesi bakımından modernleşme teorisinin bir başka aşaması olabilir. Böyle olunca da çevreciliğin küresel bir olgu olduğu görüşüyle birlikte kurumsallaşma bakış açısı çevreciliğin uluslararası çapta ortaya çıkmasını açıklar. Öte yandan post-materyalizm de modernleşme de bunu tek başına açıklayamaz. Bununla birlikte, halkın bu değerleri kurumlardan mı başka araçlardan mı edindiği tartışmalıdır.
5. Yeni Bir Çevrecilik Düşüncesi: Bu madde ile Brechin ve Kempton, Inglehart'ın post-materyalizm tezini ortaya attığı dönemde (1970'ler) çevreciliğin tesislere kirlilik kontrol donanımı taktırma veya doğal alanları gelişmeden koruma gibi algılandığını ifade ederler. O dönemki çevre koruma eylemleri ekonomik yarar sağlamayan ancak fazladan maliyet gerektiren eylemlerdir. Bugün ise geniş anlamı bir çevrecilik ekonomik gelişmenin bir parçasıdır. Yani, elektriğe olan ihtiyaç yüksek verimlilik cihazları olmadan karşılanamaz. Parasal maliyeti düşüren, daha geniş toplumlara hizmet eden, çevresel yararları olan eylemler ve yeşil GSMH (Doğal kaynakların yok oluşunun GSMH'nin olumsuz tarafına eklenmesi gerektiği düşüncesi) gibi eylemler örnek gösterilebilir.

Dunlap ve York, Inglehart'ın oldukça tartışılan post-materyalizm iddiasında ülke geliri, objektif çevre problemleri ve post-materyal değer dönüşümünü belirli noktalarda sorunlu bulmuşlardır. Onlara göre örneğin, Inglehart objektif çevre

problemlerini çoğu zaman yerel olan hava ve su kirliliğiyle sınırlamıştır. Buna rağmen kaynak sömürüsü gibi pek çok çevre problemi küreseldir. Bununda ötesinde biyoçeşitliliğin kaybı, ozon tabakası delinmesi gibi diğer küresel sorunlar, materyalist-post-materyalist ayrımını güçleştirirken yerel, ulusal ve küresel çevresel farkındalık yaratmada medyanın, bilimin ve hükümet kuruluşlarının rolü de bu ayırmda göz ardı edilmeyecek derecede etkilidir. Zengin ülkelerde bilgiye erişimin daha kolay olması, çevresel koşullarla birlikte toplumsal, siyasi ve kültürel faktörler, ulus-devletin ve uluslararası çevre örgütlerinin rolü çevre algısında belirleyici olabilmektedir. Dunlap ve York'a göre çevrecilik ve aktivizm; eğitim, kitle iletişim araçları ve yurt dışı seyahatleriyle yayılabilen özellikler barındırmaktadır (Dunlap ve York, 2008: 533-538).

Sonuç olarak, post-materyalist tezinin barındırdığı pek çok kısıtlılık fakirlerin çevreciliğiyle açıklanmaya ve giderilmeye çalışıldığı söylenebilir. Fakirlerin çevreciliği bir yandan post-materyalizm eleştirisi üzerinden gelişirken, bir diğer yandan da çevresel adalet hareketlerinden biri olarak ekolojik dağılım çatışmalarını kapsamaktadır.

2. 4. 2. Ekolojik Dağılım Sorunsalı

Çevre risklerinin eşitsiz dağılması sonucu ortaya çıkan fakirlerin çevreciliği, çevresel adalet talepleri ve ırk ayrımcılığına karşı kamusal haklar mücadelesine dayanmaktadır. Çevresel adalet hareketi Amerika'da gelişmeye başlasa da Güney Amerika gibi pek çok bölgeye yayılmış, çevreciliğin "beyazlara" özgü bir düşünce olmadığını göstermeye başlamıştır. Düşük gelirli gruplar, işçi sınıfları ve siyahilerle başlayan çevresel adalet hareketi 1 Ekim 1991'de Washington'da düzenlenen Birinci Ulusal Siyahi Çevre Zirvesi sonrasında adını daha fazla duyurabilmiştir. Çevresel adalet hareketi yerlilerin toprak ve insan hakları söylemiyle zenginlik kazanmıştır. Bir diğer yandan, Küresel Kuzey ve Güney arasındaki toplumsal farklılıkların üstesinden gelmek amacıyla çevre konusundaki tartışmaları, doğanın korunmasından toplumsal adalet ve ekolojik dağılım konusuna yönlendirmektedir (Martinez-Alier, 2002a: 168-169).

Ekolojik dağılım konusundaki eşitsizlik sorunu, farklı madde, enerji ve ayrıca atıkların girdi olarak sayıldığı ekonomik güvenlik ile çevresel sürdürülebilirliğin nasıl ilişkilendirilebileceğidir. Herkesin doğal kaynaklara çevresel hizmetlere erişim hakkının olmaması ve kirliliğin sorumluluğu gibi konular, ekonomik dağılım çatışmalarıyla çakışır ve sonuç olarak fakirler yeterli su, sağlık ve çevre hizmetlerine kavuşamazlar (Martinez-Alier, 2002 b: 46). Tanımı itibariyle ekolojik dağılım; “doğal kaynakların yok oluşu (biyoçeşitliliğin yok oluşu dahil) ve kirliliğin sorumluluğuna dair ticari veya ticari olmayan insan kullanımındaki toplumsal, zamansal ve mekânsal eşitsizlikler ve düzensizlikler” olarak ifade edilmektedir (Martinez-Alier, 1997: 91).

Ekolojik dağılım sorunsalı, ekonomi ve çevre arasındaki çatışmadan hareketle, küresel çevre sorunlarının yarattığı dışsallıklarla ilgili yerel çevre hareketlerinin rolüne işaret eder. Küresel çaptaki çevre sorunlarıyla yerel hareketleri arasında bir yakınlık görünmemesine rağmen, Martinez-Alier yerel çevre hareketlerinin küresel çevre sorunlarına karşı farklı söylemlerle mücadele ettiklerini öne sürmektedir. Ekolojik dağılım çatışmaları ve bununla ilgili çevresel mücadele hareketlerindeki temel konuların bazılarını tanımlarıyla birlikte şöyle belirtmektedir (Martinez-Alier, 1997: 102-107; Martinez-Alier, 2002 a: 258-260):

Çevresel ırkçılık (ABD): Zehirli atıkları Afrikan Amerikalıların ve yerli Amerikalıların oldukları yerlere boşaltma ve bu yerlerde meydana gelen oransız çevre kirliliği yükü.

Çevresel Adalet: Çevresel ırkçılığa karşı hareket.

Çevresel Şantaj: Ya yerel olarak kabul edilmeyen toprak kullanımını kabul etme ya da işsiz kalma.

Toksik emperyalizmi: Toksik atıkları daha fakir ülkelere boşaltma görüşü.

Ekolojik borç: Aşırı emisyon nedeniyle zengin ülkelerin yarattığı zararları veya doğal kaynakların yağmalanmasını iddia etme.

Çevresel alan: Doğal kaynakları almayı ve emisyon salımlarını hesaba katarak bir ekonominin coğrafi alanda çevresel etkilerle gerçekten kapladığı alan (Faydalar ve zararların alanı).

Ekolojik ayak izi: Büyük şehirlerin veya bölgelerin alanları dışında yarattığı ekolojik etki.

Kentsel mücadeleler: Geçim kaynaklarının çevresel koşullarını geliştirme veya kentsel anlamda eğlenme ve dinlenme alanlarını kazanmak için yapılan eylemlerdir. Temiz hava, su, yeşil alan, bisikletçi ve yaya hakları için verilen mücadelenin kentsel bağlamı değerlendirilir.

Yerel Çevrecilik: Kaynakların dışardan kullanımına karşı toprak haklarını ve etnik mücadeleleri kullanma.

Fakirlerin Çevreciliği: Sadece kırsal alanlarda olmamakla birlikte göreceli olarak zenginlere karşı fakirlerin günümüzde ve geçmişteki ekolojik içerikli toplumsal çatışmaları.

Maden Çatışmaları: Hava ve su kirliliğinden dolayı maden ocaklarının konumlandırılmasına ve toprak işgaline karşı mücadeleler.

Biyokorsanlık: Yeterli ödeme yapmadan veya köylülerin-yerlilerin onlara sahip olduğunu hesaba katmadan genetik kaynakların başkaları tarafından ele geçirilmesi.

Toplumsal Eko-Feminizm, Çevresel Feminizm: Kadınların toplumsal konumu nedeniyle motive edilen kadınların çevresel aktivizmi.

Derelerin Savunulması: Büyük barajlara karşı gelişen mücadeleler.

Belirtilen ekolojik dağılım alanlarıyla birlikte, politik ekoloji konularını ifade eden ve aynı zamanda ekolojik dağılım çatışmalarının yayılmasına olanak sağlayan çeşitli söylemler bulunmaktadır. Çevresel çatışmalarla yayılan bu söylemler; ekosistemlerin ekolojik değeri, kutsallık saygısı, yaşam kaynaklarının gerekliliği, gıda güvenliği ihtiyacı, kültürel kimlik savunusu, çevresel güvenlik talebi (askeri anlamda güvenlik değil; yerli toprak haklarının güvenliği), eski dillerin savunusu, manzaranın estetik değeri, çevresel alanı aşan adaletsizlik, sınıf sistemi sıkıntısı ve insan hakları değeridir (Martinez-Alier, 2002a: 150). Bu söylemler farklı değer önceliklerine göre değişebilmektedir. Örneğin, Güney'deki mangrov ormanları mücadelesi; çevreye sağladığı estetik değerler, yaşamı sürdürmek için geçim kaynağı, kültürel olarak geleneksel alışkanlık veya mangrov ağaçlarının kutsallığına inanma gibi pek çok nedene dayalı olarak ele alınabilir (Martinez-Alier, 2002 b: 47).

Fakirlerin Çevreciliğini ele almasıyla öne çıkan bir diğer yazar Nixon, gelişmiş ülkelerin gelişmemiş ülkeler karşısındaki çevresel üstünlüğü ifade etmek için sessiz şiddet kavramını kullanır. Fakirlerin çevreciliğini örnekendirerek yeniden kavramsallaştırdığı eserinde Nixon, sessiz şiddeti; “aşama aşama ve gözle görünmeden meydana gelen, zamana ve mekâna yayılan ertelenmiş tahribatların tam olarak şiddet olarak görülmeyen aşındırıcı bir şiddet türü” şeklinde tanımlar. Çevresel yıkımların, iklim değişiminin, savaşlardaki zehirli radyoaktiflerin ve ormansızlaştırmanın yarattığı etkilerin zaman içerisindeki görünümü olarak ele alınan sessiz şiddet, gözle görülemez ve hesaplanamaz (Nixon, 2011: 2).

Nixon’a göre fakirlerin çevreciliği, “zengin ülkelerdeki vatandaşların sürdürülmeyen tüketme isteklerini devam ettirmek için Küresel Güney’in maruz kaldığı emperyalizm kaynağıyla” belirtilir. Dışarıdan kaynak kullanmaya bağlı çevresel kriz, dünyadaki eko-sistem halklarını derin bir şekilde etkilemekte ve bu halklar geçim kaynaklarını, zenginler tarafından ele geçirilmesine karşı savunmaktadırlar. Gelişmemiş ülkelerde meydana gelen fakirlerin çevreciliği olarak ele alınabilecek çevre hareketleri örnekleri sunan Nixon, Aralık 1984’te Hindistan’ın Bhopal şehrinde Union Carbide şirketinin yarattığı ve çok sayıda ölümle sonuçlanan çevre faciasını neo-liberalizmle ilişkili olarak ele almaktadır. Bununla birlikte Nixon, küresel boyutta ulusüstü şirketlerin, riskleri özellikle fakir Güney ülkelerinde dışsallaştırdığını öne sürmektedir. Nixon, çalışmasında Ortadoğu’daki petrol çatışmaları, Nijerya’da Shell şirketine karşı direnişte Ken Saro-Wiwa’nın önderliğindeki çevre mücadelesi, Kenya’daki Yeşil Kuşak Hareketi, Körfez Savaşının sivil ve askerlerde yarattığı çevresel risklerin sonuçları gibi pek çok konudan örnekler sunmaktadır. Bu tür örnekler üzerinden, fakirlerin çevreciliğinin sadece teorik olarak değil; eylemsel boyuttaki varlığına ve çeşitliliğine dikkat çekmektedir. Sessiz şiddet olarak yorumladığı çatışma durumu, fakirlerin çevreciliğine zemin oluşturan bir unsuru ifade etmektedir. Küresel eşitsizlik temelinde yükselen çevre hareketleri örnekleri, gelişmemiş ülkelerdeki çevresel zararların zamana yayılan şiddetini ve buna karşı mücadele eden dezavantajlı toplumların çevre yaklaşımını açıklamaktadır (Nixon, 2011).

2. 4. 3. Fakirlerin Çevreciliğinde Öne Çıkan Temalar

Fakirlerin çevreciliği, çalışmanın buraya kadar olan kısmında post-materyalizm eleştirisi ve ekolojik dağılım çatışmaları öncülüğünde açıklanmaya çalışılmıştır. Çevre hareketlerinin her birinin kendisine özgü yapısal unsurları nedeniyle, ortak özelliklerini tanımlamak alanın zorluklarından birisidir. Ancak, fakirlerin çevreciliği kavramsallaştırmasını açıklığı kavuşturan bazı çıkarımlardan bahsetmek mümkündür. Dezavantajlı gruplar etrafındaki toplumsal çatışmaların, çevre yaklaşımını etkilediği görülen az gelişmiş ülkelerdeki çevre mücadelelerinin ne tür özelliklere sahip olduğu belirli temalar etrafında açıklanmaya çalışılacaktır.

Martinez-Alier, fakirlerin çevreciliği açısından doğaya yüklenilen geçim kaynağı anlamına özellikle vurgu yapmaktadır. Bu düşünceye göre doğanın sağladığı maddi üretim koşulları, piyasadan ayrı bir şekilde güvence sağlamakla birlikte, çevresel anlamda sağladığı rahatlıkla da yaşamın sürdürülmesine destek sağlayan hizmetler sunar (Martinez-Alier, 2002 b: 45). Fakirlerin çevreciliğinin ideolojik olarak beslendiği düşüncelerin, gelişen çevre hareketlerini de etkileme potansiyeline sahiptir. Agarwal'ın Chipko hareketinde fakirlerin çevreciliğine sağladığı katkıların arka planında, esasında onun bürokrasiye karşı duruşunun, Marxist ve Gandhi yaklaşımıyla savunduğu sosyalist değerlerin etkisini göz ardı etmek zordur. Ancak, sürdürülebilir çevre yönetimi için devletle iş birliğine gidilebilir (Guha, 2002: 154-155).

Nijerya'da yabancı hissedar olan Shell firmasına karşı direnişte olduğu gibi, çevre hareketlerine etnik haklar ve insan hakları da eklenir. Hareketin öncüsü Ken Saro-Wiva, kültürel olarak hayatta kalmanın bir parçası niteliğinde, çevreye yönelik kendi haklarını belirlemenin önemine değinmektedir. Böylelikle çevre mücadelesi ırksal bir mücadele haline gelir (Nixon, 2011: 109-115). Öte yandan, ırkçılığın küresel bir söylem olmaması ve her yerde anlaşılabilmesi nedeniyle Ken Saro-Wiva'nın ırksal mücadeleye ırkçılık yerine, yerli toprak hakları ve insan hakları söylemini eklediği ifade edilmektedir (Martinez-Alier, 2002 a: 171).

Geçim kaynağıyla ilgili olması bakımından toprak mücadelesi gibi görünse de fakirlerin çevreciliği, toplumsal ve siyasi bir içeriğe sahiptir. Çevre hareketlerindeki söz konusu içerikler ve toplumsal adalet görevleri, yerel demokrasilerin canlandırılmasında önemli role sahiptir. Örneğin; 2000'li yıllarda

Peru'daki maden karşıtı mücadele, yerel referandumu ve yeni yasayı uygulamaya koyabilmiştir (Martinez-Alier, 2014 b: 170). Bir başka örnek; 1970'lerde Kenya'daki Yeşil Kuşak Hareketinin bir parçası olan ağaç dikme eylemi, sembolik olarak demokrasi yönünden değişikliği ifade etmiş, taban hareketi demokrasi tohumları ekme görünümüne bürünmüştür. Ekonomik büyümenin eşitsiz olacağı görüşüne dikkat çeken Yeşil Kuşak Hareketi, sivil itaatsizlik örneklerini ve farklı protesto yöntemlerini (kendilerini ağaçlara bağlama, ağaçlara sarılma) kullanan ancak, şiddetli çatışmalarla karşılaşan fakirlerinin çevreciliği aktörlerinin önemli örneklerinden birisidir (Nixon, 2011: 133-136). Bu bakımdan fakirlerin çevreciliği, çevreciliğin bir yaşam kaynağı olduğu durumlardaki eylemlerle ve kaygılarla ilişkili bir yaklaşımı ifade eder. Kuzey'de çevrenin geçim kaynağı olarak görülmemesinin aksine Güney'in kırsal nüfusu, çevre ile daha çok ilişkili ve daha çok yakındır. Bu yönüyle de bu topraklardaki çevre hareketleri kirliliğin ırk ve fakirlikle ilişkisine dikkat çeker (Martinez-Alier, 2002 a: 79-100).

Amerika'da gelişen çevresel adalet hareketlerinin oluşumu azınlıklara dayalı iken fakirlerin çevreciliği, potansiyel olarak etnik azınlıkların değil; dünyadaki çoğunluğun hareketidir. Bu nedenle Güney Asya'dan yayılan ve çevresel adalet hareketleriyle birleşen bir nitelik taşır. Fakirlerin doğal kaynak hakları ve kirlilik şikâyetleri çevresel adalet hareketinin bütünleyici bir parçasıdır (Martinez-Alier, 2002 a: 199). Gelişmiş Kuzey ülkeleri ile gelişmemiş Güney Ülkelerine göre değişiklik gösteren çevre içerikli yaklaşımlar, kısaca şu şekilde belirtilebilir (Martinez-Alier, 2002 a: 129-235):

1. Kuzey'de barajlara karşı çıkmak, doğal güzellik kaybolacak, nehirlerde rafting gibi keyif verici etkinlikler yok olacak söylemleri öne çıkarken; Güney'de yaşam kaynaklarının kaybolma tehlikesine dayalı söylemler ortaya çıkmaktadır.
2. Kuzey'de derin ekoloji yaklaşımına dayalı olarak çevresel güzellik ve doğanın kutsallığı karşısında, Güney'de insanların maddi geçim kaynaklarını estetik değerlerle uyumlu yüce bir değer olarak görülmektedir. Dolayısıyla estetik değere yüklenen anlam yaşam biçimine dayalıdır.
3. Kuzey'deki tüm çeşitli gruplar (çevresel adalet hareketi dâhil) hükümetle daha yakın işbirliğine girme yanlısıdır. Çatışmanın çözümü Kuzey'de daha

çok benimsenirken; Güney'in yaklaşımı, toplumsal olarak orantısız durumlarda çatışmayı yatıştırmanın çözüm olmayacağı yönündedir.

4. Fakirlerin çevreciliği pratikte eskiye dayanan bir yaklaşımdır ancak, sonradan gelişen yeni bir teori olması nedeniyle henüz genel olarak kabul edilmiş değildir. Kuzey'de ve Güney'de çevrecilik fakirlerin gerekliliğinden çok zenginlerin lüksü olarak görülmektedir.

Fakirlerin çevreciliğinde önemli bir konu, bu yaklaşım içinde yer alan aktörlerin genellikle kendilerini ekolojist ya da çevreci olarak tanımlamamalıdır. Gerek Güney'deki teoriyi geliştiren kişilerin kendi ülkelerinde dahi yeterince bilinmemesi, gerekse çevre hareketi kaynaklarının devlete ve şirkete karşı nasıl kullanılacağına bilinmemesi nedeniyle, çevre hareketi geçim kaynakları savunusu ile dar anlamda ifade edilmiştir (Martinez-Alier, 1997: 97-98). Sadece kırsal değil; kentsel alanlarda da eyleme dönüşebilecek fakirlerin çevreciliği yaklaşımı, kentsel endüstriyel eğlence amacıyla doğayla birliktelik anlayışını benimsemez. Bunun yerine fakirlerin çevreciliğinin temel önermesi, “sessiz” veya doğrudan şiddete karşı çıkan, geçim kaynaklarının bağlı olduğu alanları ulusüstü şirketlere karşı korumaya çalışan ve çevresel duyarlılıklarının gündelik yaşam içinde yer almasıyla gelişen bir çevre yaklaşımıdır (Nixon, 2011: 128-150).

2. 4. 4. Çevrecilik Türleri

Yerel olduğu kadar küresel de olabilen çevre hareketlerini Martinez-Alier materyalist ve materyalist olmayan değerler bağlamında, zengin ve fakir ülkelere göre sınıflandırmıştır. Inglehart'ın post-materyalizm tezini gelişmemiş ülkeler bağlamında geliştiren Martinez-Alier'in sınıflandırmasına göre gelişmiş ülkelerdeki materyalist çevrecilik; anti-nükleer hareket gibi zenginliğin artıklarının (effluents of affluence) etkilerine karşı tepkilerden oluşmaktadır. Gelişmiş ülkelerdeki materyalist olmayan çevrecilik; doğal güzelliklerin artan değeri ve yaşamın niteliğine yönelik kültürel post-materyal dönüşümden kaynaklanır. Bunun aksine, gelişmemiş ülkelerdeki materyalist çevrecilik; fakirlerin çevreciliği olarak adlandırılan devlet ve piyasaya karşı doğal kaynakları ve geçim kaynaklarını savunma ve yoksulluk, eşitsiz mal dağıtım ve nüfus büyümesinin yol açtığı çevresel bozulmalara karşı tepkilerden oluşur. Son olarak yine gelişmemiş ülkelerdeki materyalist olmayan

çevrecilik ise Batı'nın insan merkezci dinleri karşısında, çevre-merkezli dinler ve eko-feminist değerleri içermektedir. Aşağıda yer alan Tablo 3, çevrecilik türleri ayrımını göstermektedir.

Tablo 3: Çevrecilik Türleri

	Materyalist	Materyalist olmayan
Zengin Ülkeler	Zenginliğin artıklarının etkisine karşı tepki (Ör. Amerika'daki çevresel adalet hareketi ve anti-nükleer hareket)	Post-materyal yaşam niteliği değerlerine yönelik kültürel dönüşüm ve doğal güzellik hayranlığının artması
Fakir Ülkeler	Fakirlerin çevreciliği (Ör.; devlet veya şirketin tehdit ettiği geçim kaynaklarını savunma)	Çevre-merkezli (biyomerkezli) dinler ve eko-feminizm

Kaynak: Martinez-Alier, 1997: 101.

Materyalizme ve ülkelerin gelişmişlik durumuna göre yaptığı çevre ayrımına ek olarak, Martinez-Alier dünya çapında ve kökenleri, söylemleri ve eylemlerin önemli dağarcığına göre de çevrecilik türlerini ayırmaktadır (Martinez- Alier, 2014 b: 167). Çevre hareketlerinin ekonomik büyümeye karşı bir tepki olarak doğduğu ifade edilse de, tüm çevre hareketleri ekonomik büyümeye karşı değildir. Taşıdıkları teknolojik vaatlerden dolayı, bazı çevre hareketleri ekonomik büyümeyi destekleyebilir. Bu yönüyle çevre hareketlerindeki aktörlerin birbirinden farklı düşünüp farklı davrandığını öne süren Martinez-Alier, üç tür çevre hareketinden bahsetmektedir. Bu çevrecilik türlerinin ortak noktaları olmakla birlikte, anti-çevreciler üçüne de karşıdırlar. Martinez- Alier'in burada yaptığı vurgu, farklı çevre bilimleriyle ilişkili olmalarıyla ve her birinin ayırt edici bir özelliğe sahip olması üzerinedir (Martinez-Alier, 2002 a: 2). Bu doğrultuda, Kuzey ve Güney ülkelerine göre değişen yaklaşımları ifade eden bu çevrecilik türleri şu şekilde belirtilmektedir:

Doğallık Akımı: Tarihsel olarak yüz yıl kadar gerilere giden bu akım, John Muir'in düşünceleri ve Sierra Kulübü etkisiyle gelişmiştir. Daha sonra, Aldo Leopold'un Yeryüzü Etiği görüşlerinden beslenmiştir. Doğallık düşüncesi, ekonomik büyümeye gerçekte karşı çıkmaz ancak endüstriyel dünyanın yenildiğini kabul eder. Bu çevreci akım türü, çevreyi güzel manzaralar ve estetik değerleri için koruma ve el değmemiş doğaya duyulan hayranlık düşüncelerine dayanır. Çevrenin sosyo-ekonomik ve kültürel çerçevesi dışında kirletilmesine karşı kaygılarla ifade edilen doğallık akımı, 1960'lardan sonra gelişen çevreci biyoloji bilimiyle bilimsel dayanaklarını oluşturur (Martinez-Alier; 2002 a: 2; 2014 b: 167). Bilimsel dayanaklara ek olarak, estetik ve dini değerlerin etkisi doğallık inancını pekiştiren unsurlar arasındadır. Bu akımın iddiasına göre gelişmiş dünyadaki insanlar, kendilerini doğadan koparmışlardır. Bu insanlar doğanın değerini bulmak için uğraşmaktadırlar. Doğa bir eko-sistem olarak insanlara piyasa değeri olmayan hizmetleri sunar. Ancak, bu hizmetlere kavramsal ekonomik değerler yüklenebilir. Böylece yasa koyucular ve iş dünyası, biyoçeşitliliği korumaya dikkat edebilir. Doğallık akımı içerisinde, doğal sermaye olarak doğanın önemi düşüncesine dikkat çekilmektedir (Martinez-Alier, 2014 b: 168). 1970'lerden sonra Inglehart tarafından yeniden yorumlanan doğallık akımı, yeni toplumsal dönüşümünü ifade eden post-materyalizm tezinin temeli olarak görülebilir (Martinez-Alier, 2002 a: 3).

Eko-verimlilik Dalgası: Martinez-Alier'in günümüzdeki en güçlü çevre akımı olarak ifade ettiği bu akım, ekolojik modernleşme ve doğal kaynakları akıllıca kullanma düşüncelerini yansıtır. Ekonomik büyümenin el değmemiş doğa üzerindeki etkilerine ek olarak endüstriyel, sanayi ve kentsel ekonomi üzerindeki etkilerini de hesaba katan eko-verimlilik akımı, sürdürülebilir kalkınma ve ekolojik modernleşmeyle ekonomik büyümeyi savunur. Kuznets Eğrisi önermesi nedeniyle, ekonomik büyüme, modern tarım, kentleşme ve sanayileşme, teknolojik ilerleme çevre tehdidi sunmaz. Çevre tehditlerinin nedeni, insan nüfusunun artması ve insanın doğaya yaptıklarıdır. Korumacılar daha çok elit kesimden oluşur ve azınlıklar ırkçılık karşıtı bir tutumla eko-verimlilik düşüncesine karşıdırlar. Doğal güzelliklerin yok olmamasından ziyade; doğal kaynakların sürdürülebilir yönetilmesini öne süren bu akımın kökenleri, 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra özellikle Avrupa'daki bilimsel orman yönetimi çalışmalarına kadar götürülebilir. Eko-verimlilik dalgası içerisinde ekolojik akılcılık ve ekonomik akılcılığın uyumlu olduğu görüşüyle sanayileşmenin

kaçınılmaz çevre ve sağlık etkileri hesaba katılmaz. Çevresel tartışmalarda toplumsal ve politik olarak önde gelen eko-verimlilik dalgası, Kuznets eğrisine dayanarak sürdürülebilir ekonomik büyümeyi amaçlar. (Martinez-Alier, 2002 a: 5; 2014 b: 168).

Mevcut literatürde Doğallık Akımının ve Eko-Verimlilik Dalgasının zengin Kuzey ülkelerinin çevreciliğini ifade ettiği belirtilmektedir. Nitekim doğallık ve eko-verimlilik çevrecilik türlerinde öne çıkan post-materyalizm etkisi ve Kuznets eğrisi dayanakları, bu çevrecilik türlerinin zenginlerin çevreciliğine uygun olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla zenginlerin çevreciliği içerisinde, doğallık ve eko-verimlilik konularının esas alındığı belirtilebilir. Öte yandan fakirlerin çevreciliği bahsi geçtiği gibi Güney ülkelerindeki çevreciliği kapsayan bir yaklaşım olarak görülür.

Fakirlerin Çevreciliği: Bir geçim kaynağı olarak çevreye karşı materyal bir ilgi duyma ve tarih içerisinde dezavantajlı hale gelen yerlilerin endişelerini ifade eden bu düşünce, çevresel adalet taleplerinin bir parçası olarak yerlilerin uluslararası hareketlerini politik haklar ve kültürel korumayla birlikte güçlendirme amaçlarını yansıtır. Kaynaklarını korumak ve topraklarını savunmak yerli halkların kimlik ve kültürlerini korumasını ve politik değerlerini güçlendirmesini sağlamaktadır (Martinez-Alier, 2014 b: 167-170). “Geçim kaynakları ekolojisi” veya “özgürlük ekolojisi” olarak da ifade edilen bu akım, daha çok ekonomik büyümenin yarattığı çevresel etkilere odaklanır ve doğal kaynakların, yutakların coğrafî olarak yerlerinden edilişine vurgu yapar. Bu açıdan gelişmiş sanayi ülkeleri hammadde veya tüketim malları için gerekli olan materyalleri (petrol, gaz, palmiye yağı, karides, altın, soya fasulyesi gibi sınırları değişen mallar) güneyden ithal etmeye bağımlıdırlar. Diğer çevre akımlarından farklı olarak doğaya yönelik estetik değerler, çağdaş toplumsal adalet talepleriyle birlikte yükselir. Yerli ve kırsal olan bu akımın aktörleri, doğayla birlikte sunulduğu için biyo-çeşitliliğin korunmasını sağlamaktadırlar. Üçüncü dünyadaki çevre hareketlerini tanımlamak için kullanılan bu kavram, nüfusun çoğunluğunun fakir olduğu ülkelerdeki çevresel tehditlere karşı mücadeleyi kapsar. Fakirlerin çevreciliği; tarımsal ekoloji (agroecology), etno ekoloji (ethno-ecology), politik ekoloji (ekolojik dağılım çatışmaları), ekolojik ekonomi (ekonomi ve çevre arasındaki çatışmayı ekonomik, toplumsal ve fiziksel

olarak ele alma) ve çevre sosyolojisi gibi disiplinlere konu olarak dünya çapında gelişen bir yaklaşımı ifade eder (Martinez-Alier, 2002 a: 10-12).

Yukarıdaki çevreci akım türlerinden eko-verimlilik ve doğallığı koruma yönelimleri birbirine yakın olmasına rağmen, bu akımların çevresel adalet ve fakirlerin çevreciliği açısından pek ortak noktaları bulunmadığı ifade edilebilir. Fakirlerin çevreciliği toplumsal adaletin merkezinde yer alır ve insan hakları ve çevre için mücadelelerin birbirinden ayrılamaz olduğu öncülünden meydana gelir (Martinez-Alier, 2014 b: 169-173). Ayrıca, yerli halkların neo-liberalizmin doruk çağında küresel olarak yükselen direnişleri, çoğunlukla resmi belgelerle kaynak çıkarmaya gelen “kısa dönemlilerle” ekolojik yıkım içinde yaşamak zorunda kalan “uzun dönemliler” arasındaki çatışmadan kaynaklanmaktadır (Nixon, 2011: 17).

Rootes (1999: 7)’a göre fakirlerin çevreciliği, politik ekolojinin birbirine bağlı çalışma alanlarından biridir. Politik ekoloji; kırsal üçüncü dünyadaki çevrecilik ile kentsel Amerika’daki toplumsal adalet düşüncesinin birleşiminden doğar. Azınlık hakları hareketinden su kullanma çatışmalarına, kirliliğin sorumlularından ekolojik olarak eşitsiz değiş tokuşa kadar yerelden küresele birçok çevresel adaletsizlik konusu, politik ekoloji alanı içerisinde çalışılmaktadır. Bu nedenle fakirlerin çevreciliği, çok yönlü ve oldukça kapsamlı bir bakış açısı sunmaktadır. Fakirlerin çevreciliği, hem post-materyalist hem de materyalist içeriklere sahip olabilir. Böylece lüks bir olgudan ziyade, insanların yaşam biçimlerine dayalı olarak algılanabilir ve kentsel adaletsizliklere karşı bir duruş olarak görülebilir. Ancak Rootes, bu düşüncelere dayalı çevre yaklaşımının, ekonomik, politik ve kültürel sorunlarla ilgili olduğu için bazı farklılıklar (eksiklikler) barındırdığını ifade eder. Bunlardan biri; üçüncü dünyadaki popüler toplumsal hareketlerin, gelişmiş ülkelerdeki hareketler gibi sadece çevre hareketi biçimi alamamasıdır. Bu nedenle demokratik politik katılım güvencesi ve yargı karşılığının olmaması, bu hareketleri yenilgiye uğratar. Yaşam alanlarını savunma hareketlerinin başarılı olabilmesi için, gelişmiş ülkelerdeki çevre örgütlerinden destek almaları gerekmektedir. Ancak zengin ülkelerdeki çevre örgütleriyle işbirliği hareketin yönünü saptırma tehlikesi taşır. Bu nedenle çevre hareketlerinin en büyük etkisi, yerel halkın harekete geçtiği yerde ve hareketin benimsendiği yerde olur (Rootes, 2004: 631). Fakir ülkelerdeki çevre hareketlerinin zengin ülkelerdeki çevre örgütleriyle işbirliğine girmesi gerektiği görüşü, hareketin yönünü saptırmanın da ötesinde bir sorun barındırır.

Örneğin; Nijeryalılar'ın Shell firmasına karşı yürütmüş olduğu çevre hareketinin başlangıcında Greenpeace'den istenen yardım olumsuz cevaplanmış ve Greenpeace Afrika'da faaliyette olmadığını belirtmiştir (Nixon, 2011: 110). Bu durum, uluslararası çevre örgütlerinin kurumsallaşma ve profesyonelleşmesiyle ilkelere ve amaçlara dayalı işleyiş tarzıyla uyuşmayan politikalarından kaynaklı olabilirken, yönetim anlayışındaki ilkesel sınırlılıkla da açıklanabilir.

Küresel çevre örgütleriyle yeteri kadar bağlantı kurulamasa da fakirlerin çevreciliğinin önemli bir başarısı, yerel konuları küresel konularla ilişkilendirerek yeni ağların ortaya çıkmasına yol açmasıdır. Davey, yerel hareketlerin uluslararası şirketlerin gücüyle mücadele edebilmeleri için uluslararası hale gelmesi gerektiğini ifade etmektedir. Bu ifadeyle, en önemli çevre sorunlarının küresel olması sebebiyle fakirlerin çevreciliğinin küresel bir etkisi olup olmadığı sorusunu gündeme taşımaktadır. Örneğin; Nijerya, Kolombiya, Ekvador, Narmada, Amazonya gibi ülkelerde meydana gelen ve küresel etkide bulunan yerel çevre hareketlerini görmek mümkündür. Bu hareketlerin sürdürülebilir ekolojik topluma ulaşmada önemli bir itici güç olduğunu öne süren Davey, Kuzey ülkelerinin yarattığı ekolojik tahribattan sorumluluk duymasının Güney ülkelerdeki çevre hareketlerinden kaynaklandığını ifade eder. Daha iyi küresel bir çevre yönetimi için, fakir ülkelerdeki çevre hareketlerinin önemi göz ardı edilemez (Davey, 2009). Çünkü “benim arka bahçemde olmaz” (NIMBY) söylemine dayalı yerel hareketler, çevresel adalet hareketleriyle birleşerek “başkasının arka bahçesinde olmaz” (NIABY) gibi küresel bir görüntü sergileyebilmektedir.

Fakirlerin çevreciliğinin önemine yönelik Narain, kalkınma projelerinin geçim kaynaklarını kaybeden insanların kaynaklarının yerine geçmemesi sebebiyle kalkınmanın kendisine karşı mücadele eden yerel topluluklara, demokratik süreçleri güçlendirerek destek olmayı önermektedir. Yeni kalkınma yöntemlerinin bulunmasının zorunlu olduğunu ifade eden Narain, geleceğin fakirlerin çevreciliğinin parçası olmaya bağlı olduğunu belirterek bu hareketin sesine kulak vermenin öneminden bahsetmektedir (Narain, 04.12.2017).

Fakirlerin çevreciliği, zengin ülkelerin daha çevreci olduğu görüşünü tartışan çalışmaların ortaya koyduğu sonuçları kapsayıcı şekilde çevre literatüründe yerini almıştır. Ancak genel kanı olduğu ifade edilen, çevreciliğin bir lüks olması ve zengin ülkelerin çevreci olduğu görüşünün altında yatan bazı nedenleri belirlemek

mümkündür. Öncelikle, çevre konusuyla ilgili literatürün Amerikalı yazarların çalışmalarına dayanarak oluşturulması nedeniyle çevresel adalet, fakir ülkelerdeki çevrecilik ve ülkeler arasındaki eşitsizlik konularının çoğunlukla sosyal bilimlerdeki hâkim literatürün dışında kalmış olduğu ifade edilmektedir. Ayrıca, Amerika çevre konusunda hâkim literatürü oluştururken çevre mücadelesinde idam edilen Ken Saro-Wiva, Indra Sinha, Wangari Maathi, Michael Kelly Arundhati Roy gibi çevre ve insan hakları tartışmalarını uluslararası alana taşıyan ve fakirlerin çevreciliğini görünür kılan aktörler hesaba katılmamıştır. Aynı zamanda bu konuda yayınlar hazırlayan yazarlar, temel çevre literatüründe yeteri kadar göz önüne alınmamıştır (Nixon, 2011: 234-235).

Bir başka neden, 1992 yılında Rio de Janeiro'da düzenlenen BM Çevre ve Kalkınma Konferansına katılan üçüncü dünya ülkeleri, bir yandan fakir ülkelerin çevre konusundaki ilgisini gösterirken; bir diğer yandan da zenginlerin çevreciliğini pekiştirmiştir. Daha açık bir ifadeyle, fakir ülkelerin çevre korumayı, talep ettikleri ekonomik yardımın artmasıyla ilişkilendirmeye çalışması, onların ekonomik kalkınmayı çevre konularından daha fazla önemseydiği ve zengin ülkelerin çevre koruma politikalarını desteklediği görüşünün sürdürülmesine yol açmıştır (Dunlap ve York, 2008: 530).

Fakir ülkelerin çevre düşüncesinin olmadığı düşüncesi daha önce değinilen küresel risklerin eşitsiz yayılmasıyla, zengin ülkelerin atıklarını fakirlerin olduğu bölgelere boşaltmasıyla ve zehirli atıklar yaratan endüstrileri bu bölgelere taşınmalarıyla da açıklanabilmektedir. Dünya Bankası eski başkanı olan Lawrence Summers, 1 Aralık 1991 tarihinde kapitalist çevreciliği açıkça sergileyerek kirli sanayilerin az gelişmiş ülkelere taşınması gerektiğini önermiştir. Summers'ın bu önerisinin arkasında; gelişmemiş ülkelerde kirliliğin sağlık maliyetlerinin daha az olması, çoğu gelişmemiş ülkenin zaten kirli olması ve bu kirliliğin artmasının çok az bir etkisi olacağı gibi nedenler gösterilmektedir. Ayrıca, temiz çevre talebi yüksek gelire bağlı olduğu için fakir ülkelerin temiz çevre talebinin düşük olması da bir diğer göze çarpan neden olarak görülmektedir (Guha ve Martinez-Alier, 1997: 37-38'den akt. Dunlap ve York, 2008: 530).

Zengin ülkelerin, zehirli atıklarını dünyanın en fakir bölgelerine boşaltması, zengin bir ülkede atıkların gözden uzaklaştırılması yoluyla bu ülkelerdeki çevrecilerden gelen baskıları yatıştırmayı kolaylaştırmaktadır. Ayrıca atıkların estetik

olarak gözden uzak olmasıyla ve örneğin Afrika kıtasının görünmeyen kıta olması da Summer'ın kurduğu bağlantıyı açıklar (Nixon, 2011: 1-2).

Son olarak, Dunlap ve York (2008: 8) ve Buttel (1992: 9-12)' in çalışmalarına göre çevrecilik; yeni toplumsal hareketlerin özelliklerinden biri olan sınıf temelli hareketlerden ziyade, kimlik bazlı hareketler olarak sanayi sonrası zengin toplumlarda yaşam biçimi ve yaşamın niteliği arama amacıyla ortaya çıkmıştır. Ancak çevre hareketleri, diğer yeni toplumsal hareketler gibi Buttel'in post-fordizm olarak adlandırdığı ve sosyal demokratik partilerin çöküşünü ifade ettiği dönemde ortaya çıkmıştır. Bir diğer ifadeyle yeni toplumsal hareketler, sosyal demokratik toplumların neo-muhafazakâr toplumlara geçiş sürecinde ortaya çıkmıştır. Bu hareketler, pek çok biçim alabilir ve Buttel'e göre modern çevre hareketleriyle simgelenen gruplar için belirli hedeflere ulaşmak, onların var olma nedenidir. Bununla birlikte Buttel, bu hareketlerin etkisinin sadece gelişmiş ülkelerde değil; üçüncü dünya ülkelerinde de hissedildiğini ifade etmektedir. Bu nedenle Dunlap ve York'un öne sürdüğü Yeni Toplumsal Hareketlerin zengin ülkelerde ortaya çıkması nedeniyle çevre hareketlerinin zengin ülkelere dair olduğu görüşü, geçerli olmakla birlikte tartışmalı olduğu görülmektedir.

Fakirlerin çevreciliği, öne çıkan belirli konular kapsamında açıklanmaya çalışılmış ve teorik tartışmalara yer verilmiştir. Zenginlerin veya fakirlerin çevreciliğinin çağdaş çevre hareketlerini açıklamak için yeterli olmadığı görüşünden ortaya çıkan huzursuzların çevreciliği, her iki yaklaşıma alternatif yeni bir çevrecilik türü olarak görülmektedir. Literatürdeki sınırlılıklar ekseninde, huzursuzların çevreciliği açıklanmaya çalışılacaktır.

2. 5. HUZURSUZLARIN ÇEVRECİLİĞİ

Çalışmanın birinci bölümünde değinildiği gibi, literatürde yapılan pek çok çevrecilik/ çevre hareketi sınıflandırması mevcuttur. Aktörlerin ve çevresel algıların çeşitliliği nedeniyle bu sınıflandırmalar arasında net bir ayırım yapılamasa da çeşitlilik gösteren örgütlenmeler yeni kavramsallaştırmaların doğuşuna zemin hazırlamıştır. Bu doğrultuda yukarıda ele alınmaya çalışılan zenginlerin ve fakirlerin çevreciliğine alternatif olarak öne sürülen çevrecilik yönelimi ise Arsel, Akbulut ve

Adaman (2015) tarafından huzursuzların çevreciliği olarak literatüre kazandırılmıştır. Huzursuzların çevreciliğine yönelik literatürdeki ilk çalışma olan Arsel, Akbulut ve Adaman' ın çalışması Sinop ili, Gerze ilçesi yakınlarında kurulması planlanan termik santrale karşı gelişen çevre mücadelesi örneğiyle, zenginlerin veya fakirlerin çevreciliğiyle açıklanamayan bir çevrecilik anlayışını ortaya çıkarmaktadır.

Günümüzdeki çevre hareketlerinin gösterdiği çeşitliliğe ve karmaşıklığa dikkat çekerek aktörlerin, onları motive eden etmenlerin ve stratejilerinin farklılık gösterdiğini ifade eden Akbulut, post-materyalizm tezi etrafındaki zengin çevreciliğinin de geçim kaynakları çevreciliği olan fakir çevreciliğinin de yeni çevre hareketlerini açıklamaya yetmediğini öne sürmektedir (Akbulut, 2014: 10-14). Bunun yerine, kısaca tanımlamak gerekirse huzursuzların çevreciliği; “harekete geçme noktası temel olarak (yalnızca değil) doğrudan kişisel geçim kaygısıyla ilgili olmayan ve politik ekonomik bir tutumla canlandırılan çevre konulu aktivizmdir” (Arsel, Akbulut ve Adaman, 2015: 387).

Huzursuzların çevreciliğini, fakirlerin çevreciliğinden veya zenginlerin çevreciliğinden ayıran başlıca unsurlardan biri, çevre hareketinde mücadele eden aktörlerdir. Yaykıl köylüleri ve YEGEP (Yeşil Gerze Platformu) üyelerinin dayanışmasıyla meydana gelen çevre hareketinde Yaykıl köylüleri geçim kaynaklarını koruma ve yaşam biçimlerini sürdürme amacıyla fakirlerin çevreciliğine benzer söylemlerle mücadele ederler. Ancak, YEGEP üyelerinin aktivizmi mevcut sınıflandırmalara uymayan bir çevrecilik yaklaşımını ifade eder. Çoğu 1980 darbesi öncesi radikal sol gruplarında yer alan YEGEP üyeleri, Gerze'nin orta sınıfı oluşturan emekli öğretmen, memur gibi kısmi olarak ekonomik güvenliğini sağlamış ve kentsel yaşamın içinde yer alan bireylerden oluşmaktadır. Farklı siyasi geçmişleri olsa da bu grubu bir araya getiren neden, devletin neo-liberal politikalarına karşı çıkmak, darbe döneminde maruz kaldıkları baskıyı hafifletmek ve devlet ile eşit konuma geldiklerini göstermektir. Termik santralin çevrede yaratacağı tahribattan kaygı duysalar da daha önce çevre konularında aktivizmde bulunmamaları, onların geçim kaynaklarının ve post-materyal değerlerin ötesinde bir politik anlayışla harekete geçmesine yol açmıştır. Böylece bu grup, Yaykıl köylüleriyle dayanışma içine girerek uzun süredir hissettikleri siyasi huzursuzluğu, çevre aktivizminde bulunarak ifade etme ortamı yakalamıştır (Akbulut, 2014: 15-20; Arsel, Akbulut ve Adaman, 2015: 375-385).

Gerze çevre hareketini başarıya ulaştıran nokta, YEGEP üyelerinin siyasi geçmişe sahip olsalar da platformun isminin herhangi bir siyasi partiyle ve görüşle anılmasının önüne geçmeleridir. Platformda sağ ve sol kanattan üyeler birlikte hareket etmiş ve çevrecilik bu aktörleri bir arada tutan bir “yapıştırıcı” rolü üstlenmiştir. Hareket içinde yer alan aktörler birbirini tanısalar bile, termik santral mücadelesi toplumsal ilişkilerini geliştirmiş ve dayanışmalarını güçlendirmiştir. Ayrıca sağlık, geçim kaynakları, toprağa duyulan aidiyet ve bölgenin siyasi geçmişi gibi farklı söylemlere dayanan çevre hareketinde, mevcut iktidar (AKP) ile toplumun ilişkileri, halkın devlete karşı duyduğu güven sorgulanmıştır. Termik santral karşıtı mücadelede, köylülerin geçim kaynakları savunusu öne çıkarken devletin neo-liberal kalkınma anlayışına karşı da bir duruş geliştirildiği ifade edilmiştir. Yerel hareketin çevrecilikle pekişmesine olanak sağlayan bir diğer unsur, Gerze'nin politik geçmişi ve 80 darbesi öncesinde “solun kalesi” olarak yaygın bir şekilde kabul edilmesidir. Bu durum, termik santral girişiminin çevresel tehdidin yanında bölgeye karşı bir tepki olarak görülmesine yol açmıştır. Bölgenin geçmişinden kaynaklı çevre hareketinde bulunma nedeni, mücadelenin seyrine yerele özgü nitelikler katmıştır (Arsel, Akbulut ve Adaman, 2015: 385-389).

Huzursuzların çevreciliğinde hareketi motive eden neden, geçim kaynaklarını savunusuna dayalı fakirlerin çevreciliğinin ve doğanın neo-liberalleşmesi ile post-materyal değerlere dayalı zenginlerin çevreciliğinin ötesinde yer almaktadır. Dolayısıyla, farklı sınıflara ait aktörlerin bir arada olduğu görülen ve siyasal adalet hareketinin bir parçası olan huzursuzlar grubunun varlığı, sadece devlete karşı bir hareket olmanın ötesinde ve farklı boyutlar içermektedir. Bununla birlikte, “benim arka bahçemde olmaz” (NIMBY) anlayışından farklı bir yaklaşım göstererek, siyasi görüntüden uzak ancak termik santral girişiminin tetiklediği devlete ve neo-liberal politikalara karşı gelişen huzursuzluğun dışı vurumu olarak görülebilir.

Huzursuzların çevreciliği konusunda literatürde yer alan bir başka çalışma, Hindistan'da yapılan Sardar Sarovar Barajına karşı yürütülen, 32 yıllık bir mücadele sürecini ifade eden ve araştırmanın yapıldığı dönemde de devam eden Narmada Bacho Andolan hareketi örneğiyle huzursuz olarak ifade edilen aktörleri

değerlendirmektedir.¹¹ Söz konusu çalışmada Gönenç ve Almaz; Arsel, Akbulut ve Adaman (2015)'in daha önce bahsedilen çalışmasından farklı olarak, huzursuzların çevreciliğinin sadece YEGEP örneğindeki gibi orta sınıf özelliğini taşımadığını ve kavramın farklı toplumsal kesimler ekseninde değerlendirilebileceğini öne sürmektedirler. Gönenç ve Almaz'ın bu iddiasının temelinde çevre hareketlerinin ve harekete katılanların zaman içerisinde dönüştüğü düşüncesi yatmaktadır (Gönenç ve Almaz, 2018: 157-158).

Gerze'deki örnekte köylülerin geçim kaygısı dışında, harekete kalmasını süreç içerisinde devletle olan ilişkilerini sorgulamalarına ve devlete olan güvenlerini kaybetmelerine dayandıran Gönenç ve Almaz, mücadele sürecinin katılımcılar üzerindeki eğitim ve farkındalık etkisi üzerinde durmaktadırlar. Geçim kaynakları, halk sağlığı, devletin yeniden yerleştirme politikalarını eleştirme gibi farklı sebeplerle bir araya gelen köylüler, öğrenciler ve şehirli entelektüeller; ulusal ve uluslararası sivil toplum kuruluşlarıyla pek çok kesim ve farklı kuruluş ortak bir amaç için birlikte mücadele etmektedir. Çevre mücadelesi veren söz konusu aktörler, süreç içerisinde Hindistan'daki çevre politikası dışında, diğer politikaları da sorgulama yönünde dönüşüm geçirmişlerdir. Mücadele sürecinde politik farkındalıkları gelişen katılımcılar, devletten farklı taleplerde bulunurken, alternatif kalkınma önerilerini sunmaktadırlar. Böylece, Narmada Bacho Andolan hareketinin aynı zamanda uluslararası şirket ve kapitalist sistem karşıtı bir özellik kazanmaya başladığı ifade edilmektedir. Bu yönüyle hareket, sadece orta sınıf bağlamındaki huzursuzların çevreciliğini değil; çevre hareketine katılan çok daha geniş bir kesimi kapsayan huzursuzların çevreciliğini göstermektedir (Gönenç ve Almaz, 2018: 163-176).

Katılımcıların profiline yönelik ayırım dışında Arsel, Akbulut ve Adaman (2015)'in çalışması ile Gönenç ve Almaz (2018)'in çalışmasında ortak olan yaklaşım, huzursuzlar olarak ifade edilen grubun çevre konusunda siyasi güdülenme ve politik eylemle harekete geçmesidir. Böylelikle çevre korumaya yönelik başlayan mücadelelerin, rejim karşıtı ve siyasi talepler barındıran muhalif bir harekete dönüşebilme potansiyeline sahip olabileceği ifade edilebilir.

¹¹ Yapılan çalışmada İngilizce *environmentalism of the malcontent* ifadesi *hoşnutsuzların çevreciliği* olarak kavramsallaştırılmıştır. Ancak bu çalışmada anlam karışıklığını önlemek adına, aynı konu *huzursuzların çevreciliği* şeklinde değerlendirilmeye devam edilmiştir.

Örnek çalışmalardan görüldüğü gibi huzursuzların çevreciliği, sistem karşıtı politik hareketler haline gelebilmektedir. Castells (1997: 205-298)'a göre çevre hareketlerindeki çeşitlilik, her toplumsal harekette var olan birtakım temel unsurların sürekli değişmesi nedeniyle dengeli bileşenlerin olmamasından kaynaklanır. Bu nedenle her hareketin toplumsal içeriği de farklıdır. Ayrıca, çevre hareketlerinde doğa korumacı muhafazakârlar ile sol grupların bir arada olması gibi ideolojik çeşitliliğe dayalı bir yaklaşımın benimsenmesi, toplumsal farklılıkları göz ardı eden çevre hareketleriyle açıklanır. Bu çevre hareketleri toplumsal bir olgu olarak, halkın günlük yaşamda karşılaştığı toplumsal sorunları ifade eder. Castells'in bu görüşleri Arsel, Akbulut ve Adaman (2015) tarafından öne sürülen huzursuzların çevreciliğine dayanak oluşturacak şekilde çevre hareketlerinin farklı bir yönüne işaret etmekte ve bu hareketlerin sadece doğayla ilgili bir kaygıdan çok, toplum ve siyaset içerikli bir görünüme bürünebileceğini göstermektedir.

Çevre hareketlerinin çeşitlilik ve karmaşıklığı nedeniyle tam olarak algılanamayışına benzer bir yaklaşım huzursuzların çevreciliği ekseninde geliştiği görülmektedir. Rejim karşıtı görüşlerin dile getirildiği bir alan olarak çevre düşüncesi, komünist rejim altında hızlı sanayileşme ile tahrip edilen Güneydoğu Avrupa ile Orta ve Doğu Avrupa'nın sanayileşmiş bölgelerinde çevre kaygısı küresel çevre bilincinden ziyade, kişisel bir şikâyet olarak ifade edilmiştir. Yerel çevre hareketlerin yoğun kampanyaları komünist rejimlerin çöküşünü getiren önemli bir rol üstlenmiştir. Ancak daha sonra, bu bölgelerdeki yeşillerin zayıf olması onların rejim karşıtı hareketlerinde “kamuflej” olarak çevrecilik düşüncesini edindiğini veya ekonomik ve politik gerekliliklerin bu devletlerde çevre kaygısını bir kenara attığını göstermektedir (Rootes, 1997a; Pickvance, 1998'den akt. Rootes, 2004: 630).

Neo-liberal politikalara karşı bir çevre mücadelesi olarak huzursuzların çevreciliğiyle paralel bir başka görüş de Buttel tarafından dile getirilmektedir. Buttel (1996: 62-63)'a göre çevresel sınıf mücadeleleri, çevre direnişini açıklamaya yardım eder. Çevrecilik; belirli ölçüde kimliğin bir parçası olarak yeni toplumsal hareketler içerisinde dâhil edilirken, hâkim kurumlara karşı direnişin yeni bir biçimi olarak da büyümüştür. İşçi partilerinin, geleneksel sol politika kurumlarının etkisini yitirmesinin ardından çevresel politik eleştiriler ve eylemler, direnişin etkili veya meşru bir yöntemi haline gelebilir.

Türkiye’de uzunca bir süre gündemdeki tartışmalara konu olan Bergama altın madenine karşı direniş hareketinde görüldüğü üzere, çevre hareketi farklı etnik grupların bir araya gelmesine yol açmıştır. Ayrıca Bergama hareketinde dile getirilen çevre koruma amacına ek olarak demokrasi ve hukukun üstünlüğü talepleri, farklı aktörlerin bir araya gelmesine olanak sağlamış, çevre hareketi böylelikle kurumsal sistemin ve devletin neo-liberal politikalarının eleştirisi olarak yansımıştır (Özen, 02.12.2017).

Çevre hareketlerine yüklenen ekonomik ve post-materyal değerlerin ötesinde bir yaklaşım olarak huzursuzların çevreciliği, literatürdeki benzer olguları kavramsallaştıran bir şemsiye gibi rejim karşıtı görüşlerin, çevre hareketlerinde eyleme dönüşünü, sınıf ve çevre arasındaki ilişkiyi kentsel ve kırsal nüfusun birleşmesiyle açıklayan bir yaklaşıma işaret etmektedir. Bu kavramı ayrıcalıklı kılan, Arsel, Akbulut ve Adaman’ın Gerze çevre hareketine dayalı olarak belirttiği gibi, Yaykıl köylülerinin fakirlerin çevreciliğinin geçim kaynaklarının ötesinde bir anlama işaret ederken YEGEP üyelerinin huzursuzların çevreciliğinin, devlet karşıtı söylemlerin ötesine işaret etmesidir (Arsel, Akbulut ve Adaman, 2015: 392).

2. 6. KATILIMCILAR AÇISINDAN ZENGİNLERİN, FAKİRLERİN VE HUZURSUZLARIN ÇEVRECİLİĞİ

Çevre hareketlerinde bulunan aktörlerin özelliklerini belirlemenin zorluğu göz önünde tutularak, zengin, fakir ve huzursuz çevreciliğine dair elde bulunan veriler çerçevesinde, katılımcı profiline dayanan bir değerlendirme oluşturulmaya çalışılacaktır. Böylelikle belirli ölçütlerin farklılıkları ve bu farklılıkların nedenleri üzerinde tartışma yapılabilir.

Öncelikli olarak, zenginlerin çevreciliğinde katılımcıların demografik özelliklerine yönelik tartışmalı sonuçlar elde edildiği görülse de Inglehart, post-materyal değer dönüşümünün en fazla gerçekleştiği sınıfları, dolayısıyla çevre ile ilgilenen bireyleri 15-24 arası gençler olarak göstermektedir. Dolayısıyla zenginlerin çevreciliğini değerlendirirken genç nüfusu ele almak mümkündür. Bu grup, savaş sonrası kuşağı temsil etmekte ve yaş ilerledikçe çevre ilgisi (post-materyal değer oranı) azalmaktadır (Inglehart, 2000: 220). Daha önceki post-materyalizm teziyle

uyumlu çalışmalarda da görüldüğü gibi zenginlerin çevreciliğini belirleyen önemli bir unsur, katılımcıların gelirlerinin yüksek olması ve eğitilmiş olmalarıdır (Franzen ve Meyer, 2010: 227; Franzen ve Vogl, 2013: 1006). Ayrıca, elitizm bağlamında çevreciliği değerlendiren çalışmalar doğrultusunda, resmi çevre örgütlerinde aidat ödeyerek aktif rolde bulunan katılımcıların merkez kadroda olan, iyi bir mesleğe sahip olan ve ortalamamın üzerinde gelire sahip olan bireylerden oluştuğu söylenebilir (Dunlap ve Morrison, 1986: 582).

Fakirlerin çevreciliğine dair katılımcı profili, çevresel adalet hareketine dayalı olarak açıklanabilir. Çevresel adalet hareketini oluşturan katılımcıların daha çok düşük gelirli gruplar, işçi sınıfı ve siyahiler (renkli) olmak üzere, çevresel konuları fakirlik ve ırksal cinsiyet eşitsizliğiyle birleştiren bir niteliğe bürünmesi söz konusudur (Martinez-Alier, 2002a: 170)

Kadınlar genel olarak çevre hareketlerinde aktif olmasına rağmen, fakirlerin çevreciliğinde, özellikle üzerinde durulan aktörler olarak görülmektedir. Gelişmemiş ülkelerdeki çevre koruması yaklaşımının, gelişmiş ülkelere daha az olmadığını gösteren çalışmalarla birlikte, (Dunlap, Gallup ve Gallup, 1993: 36; Brechin ve Kempton, 1994: 247) Martinez-Alier (2002a, 2002 b), Nixon (2011) ve Guha (2002) çalışmalarında kavramsal olarak öne sürdükleri fakirlerin çevreciliğinde, kadınların çevrecilikteki konumundan önemle bahsetmektedirler. Fakirlerin çevreciliğine göre kadınlar, özel mülkiyet haklarından erkeklere göre daha az faydalandıkları için çevre gibi ortak mülkiyet haklarına daha çok bağımlıdırlar. Ayrıca, kadınların gündelik yaşamı idare etme rolü, onların suyun azlığı veya kirliliği gibi konular üzerinde daha fazla yoğunlaşmasına, ailesinin geçimini tehdit eden çevre risklerine karşı daha çok tepki göstermesine yol açmaktadır. Kırsal alandaki kadınlar, temiz ve verimli çevreye dayalı topluma bağımlıdırlar ve tarım veya tıbbi amaçlı doğayla kurdukları ilişki onların geleneksel bilgiye dayalı yaşam tarzlarını ifade eder (Martinez-Alier, 2002a: 210-257). Kadınların çevresel tahribata karşı tepki vermede öncü olması, kırsal alandaki kadınların en fazla riske maruz kalmasından kaynaklanır. Kalkınma düşüncesi kadınların ihtiyaçlarını görmezden gelir ve sadece onların yükünü artırır (Guha, 2002: 150-152). Kadınların fakirlerin çevreciliğinde ayrıcalıklı bir yere sahip olduğunu Kenya'da Wangari Maathi öncülüğündeki Yeşil Kuşak Hareketi gibi pek çok çevre mücadelesinde görmek mümkündür (Nixon, 2011: 128; Martinez-Alier, 2002a: 263).

Son olarak katılımcıların eyleme geçmesi açısından gelişmiş ülkelerdeki çevreciler çevre sorunlarının çözümü için devletin ve özel sektörün rolüne işaret ederken; gelişmemiş ülkelerdeki çevreciler çevre sorunlarının çözümünde bireylerin aktif sorumluluğu üzerinde durmaktadırlar (Dunlap, Gallup ve Gallup, 1993: 35-36). Bununla birlikte zenginlerin çevreciliğinde herhangi bir çevresel eylemde bulunmak çevreci kimliği öne çıkaran girişimleri ifade ederken (örneğin, biyoyakıt kullanmak çevrecilik göstergesi); fakirlerin çevreciliğinde söz konusu aktörler, kendilerini çevreci olarak tanımlamamakta ve politik kimlik yerine kolektif kimlik ifadesini seçmektedirler.

Huzursuzların çevreciliğinde ise fakirlerin çevreciliği ile paralel olarak kadınlar ön planda olsa da zenginlerin çevreciliğindeki genç nüfusun aksine, orta sınıfın öncü rolüne işaret edilmektedir.¹² Bu grup, gelir bakımından ekonomik güvence edinmiş ve kısmen iyi olsa da Türkiye şartlarında zengin sınıfa dâhil değil ancak, işçi sınıfına göre daha iyi bir yaşam standardına sahiptirler. Orta sınıfın çevre hareketinde aktif olması, onların bilgi alma ve yayma olanaklarına sahip olması, çevre mücadelesini sürdürecektir kaynaklara kolay erişebilmeleri gibi diğer özelliklerini de görünür kılmaktadır (Arsel, Akbulut ve Adaman, 2015: 386). Hindistan'daki orta sınıfın doğa söylemlerini ve çevre düşüncesini analiz ettiği çalışmada Mawdsley, orta sınıfın fakirler ile çevresel toplumsal adaletsizlikler arasındaki ilişkileri belirlemeye yardımcı olduğunu ifade eder. Orta sınıf medyada, siyasette, devlet dışı kurumlarda (STK) ve bürokraside güçlü bir şekilde temsil edildiği için çevre konusunda kamu gündemini belirlemeye güçlü bir şekilde etkiye bulunurlar. Ayrıca, çeşitli davranış ve ideolojiler etrafında birleşen orta sınıfın çevresel değerlere yönelik davranışları ve inançlarının, toplumsal değişimi açıklama potansiyeli olduğu için giderek önemli hale gelmektedir (Mawdsley, 2004: 81). Bu açıdan değerlendirildiğinde, eski toplumsal hareketlerdeki orta sınıfın aktif rolünün, yeni toplumsal hareketler döneminde, çevreci yaklaşımlarda yeniden gündem kazandığı söylenebilir. Huzursuzların çevreciliği Gerze örneğindeki katılımcılar, kendilerini çevreci olarak tanımlamaktan uzaktır. Köylüler geçim kaynakları açısından; YEGEP üyeleri ise ideolojik olarak çevresel değer söylemlerinde

¹² Gönenç ve Almaz (2018) tarafından yapılan çalışmada huzursuzların çevreciliğinin sadece orta sınıfı değil, çok farklı kesimleri içerebildiği öne sürülmüştür. Ancak bu çalışmada katılımcı özelliği, konuyla ilgili ilk çalışma olması nedeniyle Arsel, Akbulut ve Adaman (2015)'in çalışması temel alınarak değerlendirilmiştir.

bulunurlar. Katılımcıların kendilerini çevreci olarak tanımlamamaları huzursuzların çevreciliği ile fakirlerin çevreciliği arasındaki ortak bir noktayı yansıtır.

2. 7. SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK AÇISINDAN ZENGİNLERİN, FAKİRLERİN VE HUZURSUZLARIN ÇEVRECİLİĞİ

Küresel eşitsizlik temelinde sürdürülebilir kalkınmanın zenginlerin, fakirlerin ve huzursuzların çevreciliği açısından ne gibi unsurları ortaya çıkardığı önemlidir. Sürdürülebilir kalkınmanın küresel düzeyde desteklenmesine yönelik girişimlerden biri, 2002 yılında Avrupa Komisyonu tarafından *Sürdürülebilir Kalkınma İçin Küresel Ortaklığa Doğru* başlığı altında dile getirilmiştir. Söz konusu bildiri sürdürülebilirlik açısından küresel düzeydeki eşitsiz gelir ve tüketim dağılımına dikkat çekmesi bakımından önemlidir. Bildiriye göre bölgesel, ulusal ve küresel düzeyde büyümeyi teşvik ederek çevreyi ve toplumsal bütünlüğü korumak için her düzeyde tarafların katıldığı kolektif çaba gereklidir. Ancak Martinez-Alier'in ifadesiyle bu tür bildirimler, Güney'e uluslararası çevresel adalet ve ekonomik verimlilik getirme politikaları anlamına gelmemektedir (Martinez Alier, 2002 b: 53). Hükümetler arasındaki farklılıklar Küresel Güney ile Kuzey arasında sürdürülebilir kalkınma farklılığı da göstermektedir. Bir diğer açıdan değerlendirildiğinde Dunlap, Gallup ve Gallup (1993: 10-11), çevreciliğin gelişmiş ülkelere özgü bir yaklaşım olmadığını öne sürdükleri çalışmalarında, ekonomik büyüme ve çevre koruması seçimi arasında gelişmiş ve gelişmemiş ülkelerde çok büyük farklılığın olmadığını göstermişlerdir. Çalışmaya göre hem zengin hem de fakir ülkelerde, ekolojik olarak sürdürülebilir bir ekonomik büyümenin önemli olduğu ifade edilmektedir. Temel olarak, fakir ülkelerin ekonomik büyüme uğruna çevre tahribatını kabul ettiği yönündeki yaygın düşüncenin geçerli olmadığını öne süren Dunlap, Gallup ve Gallup, çalışmada ayrıca fakir ülkelerin çevre için maddi yardım sağlama konusunda daha az istekli olduğunu da ifade etmektedirler.

Doğanın neo-liberalleştirilmesi açısından ele alındığında, sürdürülebilir kalkınma söyleminin zenginlerin çevreciliğinde söylemsel olarak değer kazanan ancak uygulamada göz ardı edilen bir kavram olduğu ifade edilebilir. "Sürdürülebilir turizm" söylemine dayalı olarak zenginlerin çevreciliğini değerlendiren Avila-Garcia ve Luna, Meksika'daki neo-liberal politikaların tarım, turizm, maden çıkarma gibi

pek çok alanda yarattığı fırsatların sonucu olarak belirli sınıflara sağlanan yararların sürdürülebilirlik düşüncesine dayalı olarak meşru hale getirildiğini ifade etmektedirler (Avila-Garcia ve Luna, 2012: 64-65). Neo-liberal politikalar bağlamında sürdürülebilir kalkınma ekonomik açıdan ele alınabilir. Bu açıdan değerlendirildiğinde sürdürülebilirlik kavramının ülkelere, siyasi koşullara ve toplumsal çevresel değerlere göre değişkenlik gösterdiği görülmektedir.

Nitekim Martinez-Alier, kentsel planlarda sürdürülebilir kalkınmanın neo-liberal politikaları temsil eden sermaye birikim sürecinin bir parçası olduğunu belirterek kentsel yeşillendirme ve sürdürülebilirlik projelerini, kapitalizme hizmet eden araçlar olarak görmektedir (Martinez-Alier, 2014 a: 171-172). Öte yandan, Pearce ve Atkinson (1993)'un ekonomik anlamda sürdürülebilirlik ve güçlü sürdürülebilirlik düşüncelerini tartışarak¹³ çevresel bozulmanın ve doğal kaynakların yok edilmesini zayıf sürdürülebilirlik ile ilişkilendirir. Ekonomik açıdan ifade edilen zayıf (ekonomik) sürdürülebilirlik; ekonomik büyümeyle ortaya çıkan zenginliğin çevre bozulmalarını telafi edecek yatırımlara olanak sağlamasıyla gerçekleşir. Bu durum da zenginlerin post-materyalist çevreciliğini açıklar. Buna rağmen, devlete veya piyasanın yol açtığı çevre tahribatına karşı geçim kaynaklarının sürdürülebilirliğini savunma, fakir ülkelerdeki çevreciliği açıklar (Martinez-Alier, 1995: 6-7). Ekonomik, toplumsal ve ekolojik açıdan sürdürülebilirlik fakirlerin çevreciliğiyle, çevresel adalet hareketiyle ve geçim kaynakları ekolojisiyle mümkün görünmektedir (Martinez-Alier, 2002 a: 270).

Fakirlerin çevreciliğinin bir şemsiyesi olan ekolojik dağılım çatışmaları, sürdürülebilirliği teşvik etme bakımından önemli bir güç olarak görülmektedir. Temper vd. (2018: 574-577)'nin çalışmasına göre çevresel adalet hareketleri, şikâyetleriyle birlikte taleplerini dile getirmektedir ve bu talepleri göz önüne almak ekonominin, toplumun ve ekolojinin sürdürülebilirliğine yol açabilecek önemli unsurlar barındırır. Ekolojik dağılım çatışmaları başarılı sonuçlandığında, hammadde kullanımı ve zehirli atıklar azaltılarak adil bir sürdürülebilirliğe katkı sağlar. Temper vd. çalışmalarında literatüre küresel çapta katkı sağlayan çevresel adalet hareketlerinden oluşan, interaktif çevresel adalet atlasının öneminden bahsetmektedirler. Yerel çevre hareketleri arasında diyalogu teşvik etme,

¹³ Bir ekonomi yatırıma olanak sağlayan gelir birikim oranı, insan yapımı ve doğal sermaye değerinin azalma oranından fazlaysa sürdürülebilir kabul edilir. Toplumsal ve fiziksel açıdan ifade edilen güçlü sürdürülebilirlik doğal sermayeyi sabit sürdürmeyi ifade eder (Martinez-Alier, 1995: 6).

adaletsizliğin görünür olmasını sağlama ve aktörlerin bilgi, deneyim ve eylemlerini paylaşmasına olanak sağlama gibi amaçlar üzerinde duran interaktif çevresel adalet atlası, küresel içerikli bir oluşum olarak çevresel adalete önemle yer vermektedir. Söz konusu yazarlar, ele alınan amaçların sonuçlarına dayanarak sürdürülebilirlik ile çevresel adalet hareketleri arasındaki gücün önemli etkisine değinmektedirler.

Genel olarak fakir ülkelerin daha az maddeye dayalı gündelik yaşam sürmeleri, daha fazla geleneksel bilgiye dayalı pratikler sunmaları onların sürdürülebilir topluma daha fazla dönük olmasını ifade eder. Gelişmiş ülkelere göre fosil yakıt kullanımları az olan gelişmemiş ülkeler (gelişmekte olanlar da dâhil), yenilenebilir enerji üretimine daha fazla yatkındırlar. Ayrıca, çevre problemlerini çözmek için bilim ve teknolojiyi daha az kullanma eğiliminde olan gelişmemiş ülkelerde topluluk bilincinin ve insan sermayesine verilen değerin fazla olması sürdürülebilir bir biçimde doğal kaynak yönetimini açıklamaktadır. Dolayısıyla fakirlerin çevreciliğinin sürdürülebilir kalkınmaya yönelik etkili sonuçlar üretebilecek ve küresel sürdürülebilir geleceği inşa edecek potansiyele sahip olduğu ifade edilmektedir (Davey, 2009).

Huzursuzların çevreciliğinde ise Gerze hareketine katılan Yaykıl köylülerinin sağlık, yaşam alanı, geçim kaynağı gibi öne çıkan söylemlerine dayanarak çevresel açıdan sürdürülebilirlik üzerinde durduğu söylenilebilir. Giddens'in ifadesine göre çevresel sürdürülebilirliğin unsurlarından bazıları olan "ekolojik sistemlerin durumu, bu sistemlerin maruz kaldığı baskı ve bu baskılarında insanlara dönük etkisi" Gerze hareketine katılanların öne çıkardığı temaları açıklayabilmektedir (Giddens, 2013: 94).

Sonuç olarak, sürdürülebilir kalkınma temel varsayımlarıyla bütüncül bir yaklaşım sergilese de zenginlerin, fakirlerin veya huzursuzların çevreciliği önceliklerine göre farklı şekillerde yorumlanabilir. Sürdürülebilir kalkınmanın boyutlarına ve konularına göre Mengi ve Algan (2003: 6-11)'in çalışmasına dayanarak zenginlerin, fakirlerin ve huzursuzların çevreciliği için kısaca şu şekilde bir sınıflandırma mümkün görünmektedir:

1. *Sosyal dayanışma* boyutu içerisinde yer alan adil paylaşım, fırsat eşitliği, hem toplumsal hem de uluslararası dayanışma konularıyla fakirlerin çevreciliğinin öne çıkardığı küresel eşitsizlik konusunun birlikte

değerlendirilebileceği görülmektedir. Sürdürülebilir kalkınmanın bu boyutu; demokrasi, hukuk güvencesi ve kültürel çeşitliliği sağlama amacıyla dezavantajlı grupların çevresel adalet taleplerini açıklayabilir.

2. Sürdürülebilir kalkınmanın bir diğer boyutu olan *ekonomik yapılabirlik* bağlamında serbest piyasanın etkin rolü, zenginlerin çevreciliğine uygun olarak neo-liberal politikaların çevreci yaklaşımları, yeşil ekonomi, çevrecilik ve elitizm konularına işaret ettiği söylenebilir. Ekonomik yapılabirlik, zenginlerin çevreciliğinin hem kalkınma hem de çevreci söylemlerini açıklamaktadır. Üretim, tüketim, rekabet edebilirlik, uluslararası ticaret gibi olguların ekolojik borcu yok saymasıyla ortaya çıkan çevresel krizler, zenginlerin çevreciliğiyle açıklanabilen yaklaşımları içermektedir.
3. Sürdürülebilir kalkınmanın son boyutu olan *ekolojik sorumluluk* açısından değerlendirildiğinde bu boyut; doğal yaşam kaynaklarının güvencesi, ekosistemin çeşitliliğinin korunması, doğal ve kültürel çevrenin birlikte ele alınması, kaynak tüketimi dengesi, risklerin hesaplanması gibi konuları kapsamaktadır. Bu yaklaşıma göre huzursuzların çevreciliğinde köylüler ve YEGEP üyeleri arasındaki sıkı işbirliğinin doğal ve kültürel çevreyi korumadan kaynaklandığı söylenebilir. Katılımcıların maruz kaldıkları riskleri önleme ve yaşamlarının parçası olan doğayı kendi dinamiğinde bırakma amacı, hem köylüler hem de diğer kentsel orta sınıfın dayanışmasıyla meydana gelen ekolojik sorumluluğa uygun görünmektedir. Huzursuzların çevreciliği bu boyutla birlikte ele alınabilir.

2. 8. İDEOLOJİK AÇIDAN ZENGİNLERİN, FAKİRLERİN VE HUZURSUZLARIN ÇEVRECİLİĞİ

Zenginlerin çevreciliğinin içinde değerlendirildiği post-materyalizm döneminde, materyalist dönemdeki ekonomik güvensizliğin getirdiği otoriter devletlere itaat azalmış ve otoriter rejimler sorgulanmaya başlamıştır. Inglehart, materyalizmden post-materyalizme doğru kültürel değişimin sonucu olarak, yeni siyasi kutuplaşmaların doğduğunu ve Yeşil Partilerin bu dönüşümün neticesinde ortaya çıktığını ifade eder. Dolayısıyla post-materyalist toplumlarda çevreci partilere

oy verme oranı daha yüksek görünür. Post-materyal açıdan ekonomik güvenlik elde etme, “öteki” gruplara karşı hoş görülme olmayı ve hâkim otoriter düşüncenin sorgulanmasını sağlamaktadır. Ayrıca post-materyalizme dönüş, siyasi partilere bağlılığı ve oy kullanmayı azaltmıştır. Ancak bu durum siyasi katılımı azaltmamış; halkın kendini ifade etme isteği çeşitli gösteriler, imza kampanyaları ve protestolar şeklinde meydana gelmiştir (Inglehart, 2000: 224).

Çevreciliğin elitist olduğu düşüncesi çerçevesinde, Dunlap ve Morrison çevresel faydaların belirli bir grubun yararına olduğunu belirtmektedirler. Bir diğer yandan çevrecilik; ideolojik olarak elitist bir yaklaşım olarak görülse de ulusal yasa koyucular arasında çevresel reformları destekleyenlerin çoğunun liberal siyasi ideolojiye güçlü bir şekilde bağlıdır. Dunlap ve Morrison, bu liberal ideoloji içerisinde eşitlik düşüncesinin yüksek olduğunu ifade etmektedirler (Dunlap ve Morrison, 1986: 585). Brisman ise Dunlap ve Morrison ile aynı doğrultuda çevreciliğin ideolojik olarak elitist olduğunu ifade eder. Brisman, doğallığı koruma ve doğal hayat gibi konuların ulusal parkları ve bu tür doğal alanları maddi olarak karşılayabilecek güce sahip olan sınıflara hitap ettiğini öne sürmektedir. Çevreciliğin kişisel çıkarla ilişkili olarak çevreci tüketim modellerinden yasal düzenlemelere elitist bir düşünce olduğu, Birsman’ın çevreci ideolojide altını çizdiği bir düşüncedir (Brisman, 2009: 367-369).

Daha önce de değinildiği gibi zenginlerin çevreciliği olarak adlandırılan çevrecilik, doğanın neo-liberal politikalarla meta haline gelmesine rağmen, bu tür politikalardan yarar sağlayanların hâkim çevre değerleriyle uyumlu olarak öne sürdükleri çevresel söylemleri ifade etmektedir. Ekonomik çıkarların meşrulaştırılması ve çevre bozulmasının üzerinin kapatılması amacıyla çevreci değerlerin ön plana atılması neo-liberal politikaların savunulması sonucunda meydana gelmektedir (Avila-Garcia ve Luna, 2012: 52-53).

Fakirlerin çevreciliği konusunda düşünsel ayrımı yaratan unsur, sosyalizm etkisidir. Martinez-Alier fakirlerin çevreciliğinde çevresel ırkçılığa karşı çıkışı “kimlik politikası” olarak değerlendirmektedir. Bu kimlik politikası, küresel ekolojik dağılım çatışmalarından olan örneğin, işçilerin mesleki sağlık ve güvenlik mücadeleleri gibi farklı konularla açığa çıkabilmektedir. Martinez-Alier (2002a: 260)’e göre bu tür çatışmalar, dışarıdan “kırmızı”; içeriden “yeşil” olan mücadelelerdir. İşçilerin çalışma alanlarındaki riskleri önlemeleri, dış görünümü

kırmızı (kırmızı çevrecilik; sosyalist veya komünist düşünceden beslenen çevrecilik) olan ancak, içeride barındırdığı düşünce itibarıyla yeşil (herhangi bir siyasi ideoloji barandırmayan salt çevrecilik) olan mücadele örneklerindedir.

Geçim kaynaklarının koşullarını geliştiren bu çatışmalar, ideolojik olarak değerlendirildiğinde fakirlerin çevreciliğinde kadınların öncü rolünün etkisinden de bahsetmek mümkündür. Kadınların çevresel aktivizminin toplumsal konumları tarafından güdüldüğü anlamına gelen toplumsal eko-feminizm veya çevresel feminizmin yükselişi fakirlerin çevreciliğinin ideolojik etkisini açıklamaktadır. Fakirlerin çevreciliği sadece kırsal da değil; kentlerde de ekolojik içerikli toplumsal çatışmaları bu kimlik içinde ifade eden, çok yönlü ve çok söylemli bir ideolojiye gönderme yapar (Martinez-Alier, t.y.: 31-34).

Fakirlerin çevreciliği, çevresel adalet hareketinin sonucu ve ekolojik dağılım çatışmalarının özelliği olarak politik kimlik ifadesinden çok; kolektif kimlik hareketi olarak görülmektedir (Martinez-Alier, 2002 a: 261). Bu açıdan huzursuzların politik kimlik ifadesinden farklı olarak, toplumsal kimlik sorunu üzerinde durulduğu görülmektedir. İdeolojik açıdan değerlendirildiğinde, çevresel adalet hareketi Amerika’da çevreciliğin en radikal hareketlerinden olsa da devlete karşı radikal bir hareket değildir; çevresel çatışmalara devleti dâhil eder. Ancak Güney’deki devletler önemli çevre aktörleri olarak görülmemektedir (Martinez-Alier, 2002a: 200-203).

Huzursuzların çevreciliği açısından siyasi görüşler değerlendirildiğinde, Gerze termik santral direnişine katılan köylülerin dışında, YEGEP üyelerinin çoğunun daha önce sol örgütlerde yer aldığı görülmektedir. YEGEP kurumsal olarak herhangi bir siyasi ideolojik izlenimden uzak durmayı başarmış olsa da, üyelerinin çoğunluğu sol radikal görüşleri savunmuş, ayrıca diğer siyasi görüş savunucularıyla da aynı çatı altında yer almışlardır (Arsel, Akbulut ve Adaman, 2015: 385-386). YEGEP üyelerinin çevreciliğini dışarıdan yeşil görünüm altındaki “kırmızı” çevrecilik olarak yorumlayan Arsel, Akbulut ve Adaman, mücadelenin devlet ve toplum arasında yeni bir ilişki başlattığını ve demokrasi taleplerinin arttığını öne sürmektedirler (Arsel, Akbulut ve Adaman, 2015: 386-389).

Çalışmanın bu bölümünde küresel eşitsizlik arka planında zenginlerin, fakirlerin ve huzursuzların çevreciliği kavramsal olarak incelenmiş ve belirli çerçevelerde tanımlanmaya çalışılmıştır. Belirlenen teorik sınırlar dâhilinde

katılımcılar, sürdürülebilirlik ve ideoloji bakımından kısa bir değerlendirme yapılarak bu çevrecilik türlerinin birbirinden farklı noktaları açıklanmaya çalışılmıştır. Böylelikle zenginlerin, fakirlerin ve huzursuzların çevreciliği sınıflandırması yapılmaya çalışılmış, teorik sınırlar belirlenmiştir. Öncelikle zenginlerin çevreciliği olmak üzere, devamında gelişen çevrecilik yaklaşımlarının birbirinden farklılıkları olsa da her birinin bir diğerini tamamlayarak oluşturduğu kapsamlı bir alanın varlığından söz edilebilir. Bu nedenle üçüncü bölümdeki alan araştırmasında, çevreci yaklaşımlar mevcut genel literatürden Artvin özeline indirgenerek araştırmaya katılanlar nezdinde ele alınmaya çalışılacaktır.

3. BÖLÜM

ALAN ARAŞTIRMASI DEĞERLENDİRMESİ

Çalışmanın alan araştırması bölümünde, öncelikli olarak Artvin hakkında kısaca bilgi verilip Cerattepe hareketiyle ilgili daha önce yapılan çalışmalara yer verilerek mevcut literatür değerlendirmesi yapılacaktır. Devamında, 2018 yılı Mayıs ayı içerisinde yapılan, görüşme yöntemiyle veri toplanan araştırmanın örneklem seçimi ve araştırmadaki verilerin analiz yöntemiyle ilgili konular ele alınacaktır. Daha sonra, Cerattepe çevre hareketinin tarihi gelişimi, kullanılan protesto biçimleri gibi hareketi meydana getiren bileşenlere yer verilecek olup çalışma için seçilen Artvin ilinde gerçekleştirilen alan araştırmasıyla ilgili başlıklara değinilecektir. Son olarak, araştırma sonuçlarının literatürde yapılan zenginlerin, fakirlerin ve huzursuzların çevreciliği ayırımına göre değerlendirilmesine çalışılacak ve Cerattepe çevre hareketiyle ilgili ortaya çıkan unsurlara değinilecektir.

Çalışmanın alan araştırması için seçilen Artvin ili, Doğu Karadeniz Bölgesinde ve Gürcistan sınırında yer almaktadır. 2017 yılı verilerine göre 166.143 nüfusa sahip olan ilde (TÜİK, 07.12.2018) yaşayanların çoğu, şehirlerde ikamet etmektedir. Coğrafi açıdan diğer illerden oldukça farklı bir görünüme sahip olan Artvin ili, engebeli bir yüzeye sahiptir. Barındırdığı iklim çeşitliliğiyle birlikte yüzölçümünün büyük kısmı ormanlık arazidir. Verimli toprak ve hava koşullarından dolayı zengin bir bitki çeşitliliğine sahip olan il, yabani hayvanlar bakımından da önemli bir yaşam alanıdır. Doğal kaynakların zenginliği yayla turizmi açısından da yüksek bir potansiyel doğurmuştur. Hatila Vadisi Milli Parkı, Karagöl-Sahara Milli Park, Kaçkar Dağları Milli Parkı bölgedeki doğal turizm kaynaklarından bazılarıdır (Aytuğ ve Mikaeili, 2017: 227-230).

Bizans İmparatorluğu, Rusya, Gürcistan gibi çeşitli devletlerin işgaline uğramış olan Artvin ili ve çevresi, zengin uygarlıklarla ev sahibi yapmış bir bölgedir. Bu nedenle uzun bir tarihi geçmişe ve kültürel çeşitliliğe sahiptir. Yerleşik ilk medeniyetlerden sonra, Osmanlı Devleti döneminde de Milli Mücadele döneminde de çok sayıda anlaşmanın konusu olmuştur. Üzerinde hâkimiyet kurma çabaları, 7 Mart 1921 tarihinde kazanılan kurtuluş zaferiyle son bularak Cumhuriyet

dönemindeki çeşitli yasalarla bir Türk topraklarının bir vilayeti olarak varlığını korumuştur (Artvin Valiliği, 07.12.2018).

Kültürel ve toplumsal zenginliğine rağmen, Artvin endüstri açıdan gelişmiş bir kent olamamıştır. Ekonomisinin büyük ölçüde tarım ve hayvancılığa bağlı olduğu ifade edilmektedir. Hopa ve Arhavi ilçelerinde gerçekleştirilen balıkçılığa ek olarak il genelindeki arıcılık başlıca etkinlikler arasındadır. Çok sayıda tarımsal ürün çeşitliliğine sahip olan il, genel olarak Karadeniz iklim yapısındadır. 41.180999 enleminde ve 41.820443 boylamında yer almaktadır. Sahip olduğu yeryüzü şekilleri, flora ve fauna çeşitliliğiyle geniş bir ekosisteme ek sahipliği yaptığı söylenilebilir (Türkiye Kültür Portalı, 07.12.2018).

Artvin ilinde meydana gelen Cerattepe hareketiyle ilgili sosyal bilimler ekseninde nicelik açısından yeterli çalışma olmamasına rağmen, nitelik açısından mevcut çalışmayı yakından ilgilendiren bazı çalışmalar bulunmaktadır. Bu noktada öncelikli olarak Eryılmaz ve Akman tarafından ele alınan *Kolektif Bir Çevre Hareketi Olarak Artvin’de Maden Karşıtı Direniş* adlı araştırmadan bahsedilebilir. Söz konusu çalışmada, Cerattepe çevre hareketi toplumsal hareketler kuramlarına dayalı olarak incelenmiş ve Eleştirel Sosyal Bilim Yaklaşımıyla incelenen yarı yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın sonucuna göre Artvin Cerattepe hareketinin, fakirlerin çevreciliğine yakın olduğunu öne sürülmektedir. Ayrıca, yeni toplumsal hareketler, ekolojik modernleşme ve kaynak seferberliği gibi diğer toplumsal hareketler kuramları ekseninde de harekete dair değerlendirmelerde bulunmuş ve söz konusunu hareket, uygun kuramlarla yorumlanmıştır. Mevcut çalışmayla bağlantılı olarak Cerattepe hareketinin insanların ortak yaşam alanını korumak için birlikte mücadele ettiği geniş çaplı bir kentsel hareket olduğu ifade edilmiştir (Eryılmaz ve Akman, 2016: 20-31).

Cerattepe çevre hareketine yönelik bir başka çalışma, Özgökçeler ve Sevgi tarafından ele alınan *Cerattepe: As An Explanandum of Common Faith* başlıklı çalışmadır. Özgökçeler ve Sevgi’nin bu çalışması, yeni toplumsal hareketleri eski toplumsal hareketlerden ayırarak Cerattepe çevre hareketini yeni toplumsal hareketler kuramı çerçevesinde ele almıştır. Bu çalışmaya göre halkı çevre hareketine iten neden sadece ağaçların kesilmesi değil; ayrıca iş kazaları, içilebilir suyun kirlenmesi ve heyelan riski gibi nedenlerdir. Dolayısıyla Özgökçeler ve Sevgi, Cerattepe çevre hareketinin Castells’in ileri sürdüğü çevre hareketleri tipolojisinden

kendine ait mekânın korunması olan (Castells, 2006: 223) “benim arka bahçemde olmaz” (NIMBY) söylemi ile benzerlik taşıdığını ileri sürmektedirler. Araştırmada, çevre hareketine katılanların sınıf bazında politik bir nitelik taşımasından ziyade, değer önceliği olarak kimlik ve kültüre dayalı bir çevre koruma yaklaşımı söz konusudur. Ayrıca, çalışmaya göre yirmi yıllık Cerattepe mücadele tarihi, devlet ve sermaye ortaklığının neo-liberal projelerinin tarihini de yansıtır. (Özgökçeler ve Sevgi, 2010: 506-507).

Cerattepe konusundaki literatür çerçevesinde ele alınabilecek bir başka yazıda çevre mücadelesinin hukuki yönüne değinilmiştir. Erensü (2016: 250-252)’ye göre yaşanan hukuki başarılarla rağmen şirket lehine alınan yargı kararları, Artvin halkının kendi hukukunu yaratma çabası olarak görülür. Bunun yanında, yasal süreç Cerattepe bölgesindeki maden projesine son vermek olsa da bu durum esasında halkın kendi yaşam alanında söz sahibi olma talebini içerir.

Mevcut çalışmanın amacı, Cerattepe çevre hareketinin zenginlerin, fakirlerin ve huzursuzların çevreciliği sınıflandırmasıyla açıklanıp açıklanamayacağını ortaya koymaktır. Çevre hareketinin itici gücüne dayalı olarak nasıl bir çevreciliğin geliştiğini belirlemek çalışmanın bir diğer amacını ifade etmektedir. Çalışmanın kapsamı zenginlerin, fakirlerin ve huzursuzların çevreciliği literatürüyle belirlenmiştir. Sınıflandırmanın dışında kalan konular ayrıca bir değerlendirmeye tabii tutulmuştur. Çevre hareketlerinin ortaya çıkmasının, dönemin ve toplumun özelliklerini yansıtması bakımından Cerattepe çevre hareketini önemli olduğu söylenilebilir. Çevre konusuna ek olarak güncel toplumsal sorunları açığa çıkardığı ifade edilen çevre hareketlerinin, günümüzdeki yaygınlığı da bu önemi pekiştirmektedir. Öte yandan çalışmanın sınırlılığını korumak amacıyla hareketin uzun geçmişi yerine, belirli bir dönemdeki özellikleri üzerinde durulmuştur. Çalışmada Artvin ili düzeyindeki hareketlerden sadece Cerattepe maden bölgesiyle ilgili olan hareketin seçilmesi ve literatürdeki kısıtlamalar çalışmanın sınırlarını oluşturmaktadır.

3. 1. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Alan araştırması nitel araştırma yöntemi ile yürütülmüştür. Nitel araştırmanın insanların yaşam tarzlarını, öykülerini, davranışlarını, örgütsel yapıları ve toplumsal değişmeyi açıklamaya yönelik bilgi üretme süreçlerinden biri olması (Strauss ve Corbin, 1990; Özdemir, 2010: 325), çalışmanın kavramsal çerçevesine uygun olarak toplumun çevre hareketinde nasıl bir yaklaşım gösterdiğini açıklamaya uygundur. Nitel araştırma yönteminde veri toplama biçimlerinden biri olan derinlemesine görüşme ile çevre hareketlerine katılanların görüşleri çalışmanın verilerini oluşturmaktadır. Derinlemesine görüşme yönteminde çalışmanın amacı doğrultusunda katılımcılardan bilgi alınmaktadır. Nitel araştırmalarda en çok kullanılan yöntemlerden biri olan görüşme yönteminde temel amaç, katılımcıların deneyimlerini ve bu deneyimlere ne tür anlamlar yüklediklerini açıklamaya çalışmaktır. Dolayısıyla görüşme yöntemiyle üzerinde durulan konu; diğer insanların öyküleri, izlenimleri, duygu ve düşünceleridir. Görüşme yöntemi türlerinden yarı-yapılandırılmış görüşme türü uygulanarak katılımcılara görüşme formundan yöneltilen sorulara belirli ölçüde esneklik katılmıştır. Yine de bu yöntemle katılımcılardan aynı türden bilgi elde etme amaçlanmıştır (Balaban Salı, 2012: 142-145). Bu nedenle görüşme yönteminin çevresel değerlere ve Cerattepe çevre hareketine yönelik yaklaşımı, bireylerin çevre mücadelesinde katılma nedenleri, çevre hareketinin itici gücü olan unsurları ve hareketi ayrıcalıklı kılan faktörleri ortaya çıkarmaya yardımcı olduğu görülmüştür. Bu nedenlere dayanarak alan araştırması yönteminin çalışmanın amacını karşıladığını söylemek mümkündür.

Alan araştırmasında elde edilen veriler betimsel analiz yöntemiyle analiz edilmiştir. Bu doğrultuda Yıldırım ve Şimşek'in önermiş olduğu aşamalara göre; öncelikle betimsel analiz için kavramsal bir çerçeve oluşturulmuş, ikinci olarak elde edilen verilerin bu konular etrafında işlenmiş, daha sonra bulgular tanımlanmış ve son olarak elde edilen sonuçlar anlamlandırılarak yorumlanmıştır. Görüşme yapılan bireylerin düşüncelerinden doğrudan alıntı yapılarak, araştırma neden ve sonuç ilişkisi bağlamında desteklenmiştir (Yıldırım ve Şimşek, 2013: 256).

3. 2. ÖRNEKLEM SEÇİMİ

Araştırmada görüşme yapılan katılımcılar amaçlı örneklem yöntemi ile seçilmiştir. Bunun nedeni, amaçlı örneklem yönteminin derinlemesine bir anlam çıkarmaya ve araştırmanın amacına yönelik zengin bilgi elde etmeye olanak sağlamasıdır (Patton, 2014: 46).

Görüşmeye dâhil edilen katılımcıların amaçlı örneklem yöntemi ile seçilmesinin bir diğer nedeni, araştırmanın teorisine uygun olarak çevre hareketine katılan ve çevresel tahribatlara karşı çıkan bireylere ulaşmaktır. Bu çalışmada öncelikli olarak Cerattepe çevre hareketinde merkezi role sahip Yeşil Artvin Derneği ile görüşülmüş ve daha sonra kartopu örneklem yöntemi ile diğer katılımcılara ulaşılmıştır. Başlangıçta örnekleme seçilen bireylerden edinilen bilgi ve yardımlarla örneklem kapsamı büyümüştür. Böylece, katılımcıların bilgi ve deneyimlerinden en üst düzeyde yararlanarak çalışmanın amacına ulaşması düşüncesi esas alınmıştır. Katılımcıların her birinin görüşme yapma konusunda isteği ve mülakatlardaki samimi yanıtları göz önüne alındığında çalışmanın örnekleme olarak seçilen grubun araştırmaya çok önemli katkılar sunduğu ve örneklem seçme yönteminin uygun olduğu ifade edilebilir. Görüşme yapılan katılımcılardan sadece 2 kişi ses kaydını onaylamamış, diğer bütün katılımcılar ses kaydını onaylamıştır. Ses kaydının istenmemesinin nedeniyse araştırmanın yapıldığı dönemin seçim dönemi olması ve kişisel güvenlik kaygılarıdır.

Çalışmanın alan araştırması için seçilen 14 erkek ve 12 kadın olmak üzere 26 katılımcı¹⁴ ile yapılan yarı-yapılandırılmış görüşme sonuçlarına göre katılımcıların yaşı, eğitim durumu, cinsiyeti, ortalama geliri veya siyasi yönelimleri gibi demografik özelliklerin Cerattepe’de maden çıkarılmasına karşı çıkma konusunda belirgin farklılıkları olmadığı gözlemlenmiştir. Erkekler 26-67, kadınlar ise 25-62¹⁵ yaşlarında olan katılımcılar Cerattepe’de maden çıkarılmasına karşı çıkan kişilerle sınırlanmıştır. Bunun nedeni, araştırmanın literatür kısmında altyapısı oluşturulan ve zenginlerin, fakirlerin ve huzursuzların çevreciliği olarak sınıflandırmasının bir diğer

¹⁴ Katılımcılardan bir kişi hariç, tümü isimlerinin çalışmada kullanılmasını onaylamıştır. Ancak etik kurallar gereği, katılımcıların isimleri gizli tutulmuş olup her bir katılımcı görüşme yapılan sıra numarasıyla katılımcı (K) şeklinde kodlanmıştır.

¹⁵ Araştırmaya rakamsal olarak dâhil edilmeyen ancak Cerattepe mücadelesinde sembol karakterlerden olan 95 yaşındaki katılımcı Erzade teyze, hareketin ruhunu yansıtmaya ve düşüncelerinin geçerliliği bakımından bu çalışmaya çok önemli katkılar sağlamıştır.

anlayımla, bireylerin çevre mücadelesine katılmasında etkili olan unsurların, çalışmanın temel çıkış noktasını oluşturmasıdır.

Çoğunluğu Artvin’de doğmuş, Artvin’de yaşayan araştırmadaki katılımcılar, Yeşil Artvin Derneği başta olmak üzere çeşitli sivil toplum kuruluşları ve siyasi parti temsilciliklerinde görev yapan veya Artvin’de çeşitli mesleklerde bulunan bireylerden oluşmaktadır. Birbirinden farklı gelire (1.600-10.000TL) sahip olan bu katılımcılar, aynı zamanda siyasi görüşleri açısından da farklılık göstermektedir. Eğitim düzeyleri konusunda, ilkokul ve dört yıllık üniversite mezunu arasında değişkenlik olmasına rağmen katılımcıların çoğu lise mezunudur. Görüşme yapılan kişilere yöneltilen sorular; Cerattepe çevre hareketine katılma nedenleri, çevresel değer öncelikleri, çevre algısı, çevre hareketine katılanların özellikleri, siyasi ortamın etkisi, çevresel davranış tutumları gibi literatürden geliştirilerek sorulan açık uçlu sorulardan oluşmaktadır.

Araştırma sonuçlarına göre Cerattepe çevre hareketinin sadece zengin, fakir veya huzursuz çevreciliği içerisinde değerlendirilmeyeceği görülmüştür. Bu nedenle elde edilen verilerin belirli kriterlere göre sınıflandırılmasıyla ortaya çıkan düşünceler, kendi içerisinde analiz edilmiştir. Dolayısıyla öncelikli olarak öne çıkan fakirlerin çevreciliği, daha sonra zenginlerin ve huzursuzların çevreciliği bağlamında sırasıyla değerlendirmenin uygun olduğu görülmüştür.

3. 3. CERATTEPE ÇEVRE HAREKETİ VE GELİŞİMİ

Doğu Karadeniz bölgesinde yer alan Artvin ilindeki Cerattepe mevki, şehir merkezinin kurulduğu engebeli yamacın zirvesinde ve Kafkas doğal orman alanlarında bulunan bölge, Hatila Milli Park sınırları içinde yer almaktadır. Bu bölgede madencilik yapılmasının sakıncaları kısaca şöyle sıralanır: Cerattepe’nin Artvin şehir merkezinin ve Kafkasör Turizm merkezinin hemen üzerinde yer alması, bölgede yer alan doğal yaşlı ormanların kenti heyelandan koruyarak temiz su ve hava kaynağını sağlaması, dünyaca ünlü ve yöresel kültüre dayalı Kafkasör Festivalinin yapılamayacak olması. Bu sakıncalar, hem kültürel hem de doğrudan yaşamsal riskleri ifade eder. Aşağıdaki resimler, Cerattepe maden bölgesinin şehir merkezine göre yer aldığı konumu göstermektedir.

Resim 1: Cerattepe Maden Sahası

Kaynak: Türkiye Ormancılar Derneği, 21.06.2018.

Resim 2: Cerattepe Konumu

Kaynak: Karar, 23.06.2018.

Bölgedeki çevre mücadele tarihi 1985 yılında MTA'nın (Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü) alanda çalışmasıyla başlamaktadır. Bu tarihten sonra sırasıyla Kanadalı şirket Cominco ve yine bir diğer Kanada şirketi INMET Mining gibi şirketlere karşı yürütülen hukuksal mücadele, bu süreçte çevre mücadelesi konusunda bilinçlenen Artvin halkının başarısıyla sonuçlanmıştır. Artvin halkının başarılı mücadelesi sonucunda, şirketler madencilik faaliyetinden geri çekilmişlerdir. Uzun bir geçmişi olan mücadele süreci, dönemin değişen siyasi koşullarından da etkilenecek her biri ayrı öneme sahip olaylar içermektedir (Aksu ve Korkut, 2017; 79-105, Yeşil Artvin Derneği Resmi Sitesi, 20.06.2018). Ancak çalışmanın sınırlılığı bakımından mücadele süreci kısıtlı bir şekilde ele alınmaktadır. Çalışmada, araştırmanın yapıldığı dönemde Cerattepe bölgesinde madencilik faaliyetine başlamış olan, 2012 yılında yapılan yeni ihaleyi alan Özaltın İnş. Tic. ve San. A.Ş.'nin maden işletme hakkını devretmiş olduğu "ilgili şirketin"¹⁶ işletmeye dâhil olmasından sonraki dönem ele alınacaktır.

2012 yılında ilgili şirketin maden ruhsatı almasını cinayet olarak yorumlayan Artvin Çevre Platformu ve 1995 yılında kurulan Yeşil Artvin Derneği öncülüğünde mücadele çağrıları başlamıştır. Derneğin bu süreçte neler yapılabileceğine dair düzenlediği toplantı, Artvin'deki tüm siyasi parti temsilcilerinin ve çok sayıda STK'nın katılımıyla geniş bir katılımcı çeşitliliğiyle başlamıştır. Rize İdari Mahkemesine açılan ihalenin feshi ve ÇED raporu olmadan ruhsat verilemeyeceği davaları reddedilmiş olsa da Yeşil Artvin derneği, broşür dağıtma, uzman hocaların görüşleriyle sempozyum düzenleme gibi bilgilendirme sürecini sürdürmüştür. Dönemin belediye başkanı Emin Özgün ve çok sayıdaki temsilci hem alan incelemeleriyle hem de destek çağrılarıyla şirkete karşı bir araya gelmişlerdir.

Trabzon Bölge İdare Mahkemesi, daha önce yürütmeyi durdurma talebi ile açılan davada Rize İdare Mahkemesi'nin red kararına yapılan itirazları değerlendirerek yürütmeyi durdurma kararı vermiştir (Aksu ve Korkut, 2012: 84-85). Bu süreçte Yeşil Artvin Derneği gerek düzenlediği etkinliklerle gerekse hukuksal mücadelenin ön takipçisi olarak yer almıştır. Şirketin araçlarını bölgeden çekmesine rağmen Trabzon Bölge İdare Mahkemesinin verdiği karar, Rize Bölge İdare

¹⁶ Söz konusu şirketin, araştırmanın yapıldığı dönemde bölgede aktif olarak çalışıyor olması nedeniyle şirket ismi etik kurallar gereği bu çalışmada belirtilmemektedir (ayrıntılı bilgi için bkz. <http://yesilartvindernegi.org/>, 20.06.2018).

Mahkemesi tarafından kaldırılmış ve maden çıkarmanın önü açılmıştır (Aksu ve Korkut, 2017: 86).

Yaşanılan bu durum mücadelenin Artvin dışında da yankı bulmasına ve Artvin’de yaklaşık on bin kişinin katıldığı “madene hayır” mitinginin yapılmasına yol açmıştır. Şirket bürosu önünde oturma eylem, STK raporları, fotoğraf sergisi, basın açıklaması gibi eylemlerle ÇED olumlu kararının iptaline yönelik 281 kişi ve 30 çevre avukatı ile dava açılmıştır. Bunların karşılığında ilgili şirket belediye başkanı Emin Özgün’e miting konuşmalarından dolayı dava açmıştır.

"Madene hayır" kampanyası devam ederken 2014 yılında ÇED olumlu raporunun iptaline yönelik dava kapsamında bilirkişi heyeti keşif incelemesi yapmıştır. Keşif heyetini karşılamak üzere 1.5 km uzunluğunda insan zinciri oluşturulmuştur. Mücadelenin boyutu büyük orada çevredeki köylülerin desteğiyle giderek yayılmış ve düzenlenen toplantılarla daha çok bilinçlenen halk, yol kesme, şirketin hediyelerini reddetme, siyanüre karşı imza toplama gibi yöntemlerle güçlü bir haberleşme ağı içerisinde tepkilerini sürdürmüştür (Yeşil Artvin Derneği, 20.06.2018).

Maden sahasında ağaç kesme örnekleme çalışması yapılacağı duyurumunun üzerine kalabalık kitlelerin ağaç kesme girişimini engelleme girişiminden sonra, Cerattepe’de 14 gün sürecek nöbet başlamıştır. Daha sonra, Rize İdare Mahkemesi ÇED olumlu kararının iptali davasında, bölgedeki içme ve kullanma amaçlı yerüstü ve yeraltı su kaynaklarının maden faaliyeti ile zarar göreceğine, doğal yaşamın tehdit altında olduğuna ve alanın heyelana açık hale geleceğine dikkat çekilerek yürütmeyi durdurma kararı verilmiştir. 2015 yılı Nisan ayında şirket 2009/7 sayılı Genelge’ye dayanarak yeni bir ÇED başvurusunda bulunmuş ve yeniden ÇED olumlu kararı alınmıştır. Bunun üzerine tekrar sokaklara çıkan halk, 24 saat kesintisiz olmak üzere dönüşümlü olarak 245 gün süren alan nöbetine başlamıştır. Nöbete çok sayıda farklı sivil toplum kuruluşları ve yöredeki köylülere ek olarak ulusal çapta tanınan çeşitli müzisyenler, taraftar grupları ve meslek odaları da destekte bulunmuştur (Aksu ve Korkut, 2017: 89).

Şirket konteynırlarını defalarca yoldan çeviren mücadeleçiler, “Bu şehir yaşam için haykırıyor”, “Cerattepe geçilmez Artvin halkı yenilmez”, “Ölümler altın takmaz”, “ilgili şirketin’in zulmü varsa Artvin’in inadı var”, “Artvin’in üstü altından

daha değerlidir” gibi sloganlar eşliğinde jandarma ile karşı karşıya gelmiş yol kapama eylemini devam ettirmişlerdir. Jandarma, Orman Bölge Müdürlüğü ekipleri ve şirket yetkililerinin bölgeden ayrılmasıyla sonuçlanan iki günlük mücadele, yeni ÇED olumlu kararının iptali için 751 katılımcı ve 61 avukat ile Türkiye’deki en büyük çevre davasını başlatmıştır.¹⁷

Artvin dışındaki illerdeki Artvin Kültür ve Yardımlaşma Derneklerinin mücadeleye destek çağrısı ile ülke geneline yansıyan destek ifadeleri sosyal medyada gündem edinmiş ve il genelindeki esnafların büyük çoğunluğu işyerlerinin camına “Cerattepe’ye müdahale edildiği anda bu işyeri kapatılacaktır” yazısı asarak Artvin’e gelenlerin dikkatini çekmeyi başarmıştır. Dönemin Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Taner Yıldız’ın eylemcilerin “iyi niyetli çevreciler dışında manipülatif davrananlara” dikkat çekmesi (Habertürk Gazetesi, 18.06.2018) mücadeleyi arttırmış ve Yeşil Artvin Derneği dava sonucunun beklenmesi konusundaki ısrarını dönemin valisi Kemal Cirit başkanlığındaki toplantı da ifade etmiştir. Artvin Cumhuriyet Başsavcılığı tarafından dernek başkanına, Ormancılık Kooperatifi Birliği (ORKOP)’ne ve CHP’li temsilcilere “iş ve çalışma hürriyetinin ihlali ve yol kesme” suçlamasıyla soruşturma başlatılmıştır (Aksu ve Korkut, 2017: 92).

Mücadelenin üst düzeye çıktığı dönem, 2016 yılı itibariyle gerçekleşmiştir. Şirket araçları Orman Bölge Müdürlüğü eşliğinde arka yoldan Cerattepe’ye çıkmaya çalışmış ve halk tarafından engellenmiştir. Bunun üzerine farklı illerden Artvin’e güvenlik güçlerinin takviye edildiği duyurunun yayılmasıyla, sabaha karşı Çamlık Mahallesi Atmaca mevkiinde halk ile şirket araçlarına eşlik eden güvenlik güçleri karşı karşıya gelmiş, Artvin halkı tarihinde ilk defa biber gazı ve plastik mermi ile tanışmıştır. Üç gün süren müdahale ve direnme süreci şiddetin artmasıyla, gözaltı ve soruşturmalarla sonuçlanmış, bu süreçte bölgeye dışardan destek için gelmesi engellenmiştir. Derneğin basın açıklamasıyla bir araya gelen halk, mücadeledeki kararlılığını sürdürmüştür. Çok sayıda milletvekilinin bölgeye girmeye çalışması, Ordu, Eskişehir, Samsun, Antalya, İstanbul gibi pek çok bölgede gerçekleştirilen protesto konserleri, eylemler ülke gündeminde önemli bir yer kaplamıştır (Yeşil Artvin Derneği, 20.06.2018; Aksu ve Korkut, 2017: 95).

¹⁷ Cerattepe çevre davası o dönem için en büyük hukuki dava olsa da 2018 yılında Amasra’da 2119 kişinin müdahil olduğu termik santral karşıtı açılan dava, Türkiye’nin güncel en büyük çevre davası özelliğini taşımaktadır (Birgün Gazetesi, 18.06.2018).

Üç gün sonra Cerattepe bölgesine çıkmak amacıyla yürüyüşe başlayan halk, Devlet Hastanesi mevkiinde polis saldırısıyla engellenmiş ve müdahalede çok sayıda yaralanan olmuştur. Artvin Savcılığına şirketi yasadışı alana çıkarma ve orantısız güç kullanma sebebiyle vali, emniyet müdürü ve jandarma alay komutanı hakkında suç duyurusu yapılmıştır. Yeşil Artvin Derneği'nin talebi üzerine dönemin başbakanı Ahmet Davutoğlu ile bakanlarla görüşülmüştür. Dernek, başbakana hukuki süreç hakkında ve Cerattepe'nin ekolojik önemine dair bilgi vermiş ve karşılığında Davutoğlu “hukuki süreç bitene kadar maden faaliyetinin durdurulacağını ve bu süreç bitene kadar görüşmelerin süreceği” sözünü vermiştir. Ancak aynı zamanda cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın mücadeleleri “yavru geziciler” olarak tanımlaması (BBC, 18.06.2018) direnişi yatıştırmamış; aksine tencere tavalarla ses çıkarma eylemlerinden lokma tatlısı dağıtmaya, basın açıklamalarından horon tepmeye kadar farklı yöntemlerle direnişin temposu sürdürülmüştür. Geniş bir kitle “Ya Artvin ya maden” söyleminde, ortak bir amaç için buluşmuştur.

Yaklaşık 200'e yakın katılımcı ifade için emniyete çağrılırken, farklı nedenlerle ceza kesilen insanlar da olmuştur. Bilirkişi heyeti tekrar kilometrelerce uzunluğundaki insan zinciriyle karşılanmış, heyet geçene kadar mücadeleler başlarının öne eğmiş ve sessiz bir şekilde heyetin geçmesini beklemişlerdir (Yeşil Artvin Derneği, 20.06.2018). Düzenlenen paneller, Türkiye'nin her yerinden gelen destek mesajları ve çevre mücadelesindeki diğer insanlarla yaşanan dayanışmayla Yeşil Artvin Derneği çevre alanında pek çok ödüle layık görülmüş ve Cerattepe gündemini canlı tutmayı başarmıştır.

Artvin'de çevreye zarar vermeden madencilik yapılabileceğine dair AKP'li il genel meclis üyeleri öncülüğündeki halkı bilgilendirme toplantısı, yaklaşık 50 kişinin müdahalesiyle engellenmiş ve toplantı yapılamamıştır. 131 ülkeden 335 sendikanın üyesi olduğu İnşaat ve Ağaç İşçileri Enternasyoneli (BWI), Türkiye'deki TARIM ORMAN-İŞ ve Yeşil Artvin Derneği ortak bir imza kampanyasına başlatmıştır (Aksu ve Korkut, 2017: 96).

Hukuki süreç devam ederken, Artvin halkının maden sahasında herhangi bir işlem yapıp yapılmadığını görmek için bölgede incelemede bulunma talepleri valilik tarafından reddedilmiştir. Bundan sonraki mücadeleler halka yönelik yasaklarla ve şirketin silahlı güvenlik izni almasıyla bastırılmaya çalışılsa da bilirkişi raporunun olumlu sonuçlanması harekete yeni bir boyut kazandırmıştır. Rapora göre

bölgede kapalı galeri madencilik yapılabileceğinin önü açılmış ve Bern sözleşmesi kapsamında korunan endemik bitki türlerinin maden sahasından başka bir yere taşınması önerilmiştir. Sinop Nükleer Karşıtı Platform dâhil pek çok çevre örgütü Cerattepe ile destek mitingleri düzenlemiş, İstanbul’da kalabalık bir basın açıklaması gerçekleştirilmiştir. Bu süreçte maden karşıtlarına yönelik soruşturmalar ve davalar da devam etmiş olmasına rağmen 36. Kafkasör Festivali kutlamaları afiş asma ve madene hayır tişörtleri giyme yoluyla sergilenen maden protestolarına sahne olmuştur (Aksu ve Korkut, 2017: 96-97).

Toplumsal mücadele ve hukuki sürecin birlikte yürütüldüğü 2016 yılı Temmuz ayında, Danıştay 14. Dairesi 2013 yılında verilen ilk ÇED olumlu raporunu iptal eden yerel mahkeme kararını onamıştır. Ancak Trabzon valisi Yücel Yavuz’un “Bakır üretiminin arttırılması önündeki tüm engellerin kafasını koparacağız” (Cumhuriyet Gazetesi, 19.06.2018) şeklindeki ifadesi dernek tarafından sert bir şekilde eleştirilmiştir (Yeşil Artvin Derneği, 19.06.2018). Bu gergin ortam, Artvin valiliğinin olağan üstü hal (OHAL) gerekçesiyle 19 Eylül ve 19 Ekim tarihleri arasında her türlü eylem, basın açıklaması gibi etkinlikleri yasaklamasıyla da devam etmiş, mücadeleçiler OHAL nedeniyle baskı ortamına maruz kalmıştır.

ÇED olumlu raporunun iptali için açıdan dava, 2016 yılı Eylül ayında Rize İdare Mahkemesinde başlamış ancak karar duruşmasına katılmak üzere yola çıkan mücadeleçiler çeşitli güvenlik önlemleri nedeniyle yol kesme ve kimlik kontrolü gibi nedenlerle duruşmaya geç kalmıştır. Bunun üzerine mücadeleci avukatlar davanın ertelenmesini talep etmiştir. Gergin geçen dava ortamının ardından Rize İdare Mahkemesinin kararı, şirketten yana olmuş ve ÇED olumlu kararının iptaline yönelik 750 davacının müdahil olduğu davayı şirket kazanmıştır. Güvenlik görevlilerin davacıların davaya girmesine engel olduğunu ifade eden Yeşil Artvin Derneği Yönetim Kurumu Üyesi ve ayrıca avukatı Bedrettin Kalın, yaşanan hukuksuz süreçleri açıklayarak mücadeleden vazgeçmeyeceklerini öne sürmüştür (Aksu ve Korkut, 2017: 97-98).

Madene karşı gelişen Artvin çevre hareketinin bir diğer boyutu, madenin çıkarılması konusunda kutuplaşan halkın karşılaştığı toplumsal ikilemdir. Şöyle ki daha önceden Yeşil Artvin Derneği ve maden karşıtlığının Almanya tarafından yönlendirildiği gibi mücadele hakkında ortaya atılan bilgiler dernek ve halkı ayrıştırmaya yöneltmiş, toplumsal ikilem karşı mücadele ile sonuçlanmıştır. 2016

yılında kurulan madeni destekleme konusunda halkı bilgilendirmeyi amaçlayan Bizim Artvin Platformu (Karadeniz Gazetesi, 20.06.2018), maden karşıtlarının tepkisiyle karşılaşmış ve örgütsel alanda karşı saldırının gelişmesini böylelikle toplumun ayrışmasını pekiştirmiştir. Ancak ilerleyen dönemlerde Bizim Artvin Platformunun ilgili maden şirketi ile yapmış olduğu kazanç sözleşmesinin ortaya çıkması (Yeşil Gazete, 20.06.2018), platformun meşruiyetini sorgulatmış, aynı zamanda ilgili şirketin çalışmaya başlamış olması nedeniyle de platform etkin bir faaliyet yürütmemiştir.

Mücadelenin bundan sonraki sürecinin siyasi koşullardan etkilendiği görülmektedir. Türkiye'nin 21.07.2016 tarihi itibariyle girdiği OHAL koşullarının (T.C. Resmi Gazete, 01.08.2018) etkisiyle, mücadele hukuki veya toplumsal bir ilerleme kaydedememiştir. Ülkedeki OHAL sürecine ek olarak aynı zamanda araştırmanın yapıldığı dönemde de devam eden Artvin il geneli kapsamındaki her türlü basın açıklaması, miting ve gösteri yasakları ve devamında gelişen bu tür etkinliklerin izne bağlanması (T.C. Artvin Valiliği, 01.08.2018), nedeniyle çevre mücadelesi sekteye uğratılmıştır. Ancak katılımcıların kendi ifadeleriyle “geri çekilmiş gibi görünseler de” Artvinliler hukuksal mücadeleye araştırmanın yapıldığı dönemde Anayasa Mahkemesi düzeyinde devam etmekte ve alan araştırmasında görüldüğü üzere kararlı bir şekilde yaşam alanlarını savunmaktadırlar. İki yıl boyunca ülkede devam eden OHAL koşullarının 17.07.2018 tarihi itibariyle kaldırılması (BBC Türkçe, 16.08.2018) Cerattepe çevre mücadelesi için bir değişim yaratmamış, 19.08.2018 tarihinde yapılması planlanan *Cerattepe İçin Artvin Buluşması* etkinliği çeşitli gerekçelerle valilik tarafından reddedilmiştir (Yeşil Artvin Derneği, 16.08.2018). Süreç içerisinde düzenlenen paneller ve bilgilendirme etkinlikleriyle Yeşil Artvin Derneği faaliyetlerini sürdürmüş ve mücadelenin öncüsü olmaya devam etmektedir.

Mevcut çalışmada kısaca özetlenmeye çalışılan Cerattepe çevre mücadelesi, arkasında büyük bir mücadele deneyimi ve bilgisi barındıran bir süreci ifade etmektedir. Hareketin içerdiği bilgi ve deneyimlerin çevre hareketleri için önemli pek çok gelişmeye sahne olduğu söylenebilir. Bunun yanında, mücadelenin Türkiye'deki diğer çevre mücadelelerine örnek olabilecek bir kararlılıkla devam ettiği görülmektedir.

3. 4. FAKİRLERİN ÇEVRECİLİĞİNE GÖRE CERATTEPE ÇEVRE HAREKETİ

Elde edilen verilerin fakirlerin çevreciliği açısından ele alındığında; çevreye yönelik genel yargı, katılımcıların çevre hareketine katılma nedenleri, çevre sorunlarının çözümünde sorumlu görülen aktörler ve çevreci kimlik niteliği konularının araştırmada önemli olduğu görülmüştür. Belirtilen konular ışığında fakirlerin çevreciliğine dayanan sonuçların ortaya çıkması, fakirlerin çevreciliğiyle birlikte bu başlıkların birlikte değerlendirilmesini olanaklı kılmıştır.

3. 4. 1. Çevreciliğe Yönelik Genel Yaklaşımlar

Katılımcıların ülkedeki genel sorunlara yaklaşımının çevre konusundaki yaklaşımlarına etkisini değerlendirmek adına, ülkenin en önemli sorunları üzerine yapılan mülakatlarda cinsiyet, eğitim, yaş, politik görüş ayrımı olmaksızın ağırlıklı olarak “toplumsal ve çevresel adalet” düşüncesinin vurgulandığı görülmüştür. Bu nedenle katılımcıların genel çevre yargısının dayandığı toplumsal ve çevresel adalet düşüncesinin fakirlerin çevreciliğine uygun olarak ele alınabileceği ifade edilebilir.

Toplumsal ve çevresel adalet problemi içerisinde değerlendirdikleri Cerattepe çevre hareketi, aynı zamanda dönemin siyasi atmosferinden uzaklaşması zor olan hukuksal mücadeleden kaynaklı olarak yerel halkın adaletsizliğe uğradıklarına inanmalarından kaynaklanmaktadır. Buna bağlı olarak mücadelelerini gerektiği gibi etkili kılamamaları toplumsal adaletsizliğe uğramış olduklarını pekiştiren bir unsur olarak görülmektedir. Toplumsal adaletin sadece çevresel adaleti değil; bireysel özgürlükler dâhil toplumsal ilişkileri belirleyici kılması bakımından K25, toplumsal adaletin önemini çevre mücadelesi içerisinde şöyle değerlendirmektedir:

Bir ülkede adalet dağıtan organların giderek zayıflaması ve adaletin gerçekleşmesi için toplumsal kuralları düzenleyen kamu idarelerinin giderek tarafsızlığını yitirmesi sonucu, hem siyasi katılım eşitliği ortadan kalkıyor hem de toplumsal ve çevresel adalet konusunda çevre sorunlarına müdahil olmamızın önündeki imkânlar ortadan kalkmış oluyor (K25).

Toplumsal ve çevresel adalet konusu etrafında gelişen siyasi ve ekonomik koşullar katılımcıların adalet taleplerine bağlı olarak sorun olarak gördükleri diğer

alanları da beraberinde getirmektedir. Toplumsal ve çevresel adalet problemi ile birlikte katılımcılarda öne çıkan bir diğer düşünce, “ekonomik kalkınma” olarak görülmektedir. Cerattepe’de maden çıkarılmasının ülke gelirine sağlayacağı iddia edilen katkı göz önünde bulundurulduğunda, ülkenin en önemli sorunu olarak “ekonomik kalkınmanın” görülmesi zenginlerin çevreciliğinden ziyade yerli üretime dayalı taleplerden kaynaklanmaktadır. Bu nedenle buradaki ekonomik kalkınma zenginlerin çevreciliğinde ele alınan post-materyalist yaklaşımdan ziyade; çevre mücadelesinin gerçekleştiği dönem içerisinde etkili olan koşullardan kaynaklandığı görülmektedir:

Şuan hiçbir şey üretmiyoruz, sürekli hazır yiyoruz, dışardan geliyor. Üretmeyen bir ülkenin kalkınması mümkün değil. Bu yüzden üreten bir ülke olmak zorundayız. Ama maalesef her şeye kota geldi. Tarım.. Ben çocukluğumdan hatırlıyorum. İlkokulda öğrendiğim şey biz bir tarım ülkesiyiz. Dışarıya buğday veriyoruz ama maalesef şimdi dışardan alıyoruz, saman ithal eder duruma geldik. Sürekli ithal eden değil de üreten ülke olmalıyız. Ürettikçe gelir de artacak, buna bağlı yaşam standardı artacak. Çiftçinin durumu içler acısı, organik tarıma önem vermeliyiz (K11).

Toplumsal ve çevresel adalet, katılımcıların Cerattepe’de maden çıkarılmasına yönelik eleştirilerini demokrasi, eşitlik ve hukuk devleti bağlamına yerleştirildiklerini göstermekte ve mevcut ekonomik koşulların insanları madende çalışmaya zorladığına dikkat çekmektedirler. K19 gelir eşitsizliğine dayalı ekonomik kalkınmanın daha çok zararı olduğuna işaret ederek görüşlerini şöyle ifade etmektedir:

Adaletin olmadığı yerde mülkün de herhangi bir önemi kalmıyor. Asgari ücretle çalışıyoruz, yetmiyor. Toplumsal bir buhran içerisinde oluyoruz. Ekonomi de etkiliyor tabii ki. Bu adaletsiz dağılımın altında, ekonomik gelir eşit dağılmadığı için insanları bazı yerlerde çalışmaya mahkûm ediyorlar. İşte Artvin’ de yaşıyoruz madenle ilgili bir durum var. Madende düşük ücrette çalışıyorlar. Ekonomik bir kalkınma değil, zararı daha çok Artvin’de madenin (K19).

Ekonomik kalkınma ve toplumsal adaletin çevre için önemine değinen bir başka katılımcı adalete dayalı ekonomik kalkınmanın çevre için önemini, *kalkınmış ülkede daha az çevre sorunu olur* (K21) şeklinde ifade etmektedir. Bu tutum zenginlerin çevreciliğine işaret etmektedir. Ancak, katılımcıların maruz kaldığı maden tehdidin “maden çıkarılınca ülkenin ekonomisi düzelecek”, “ekonomik kalkınma için bu madenin çıkması lazım” gibi söylemlerden kaynaklandığı belirtmek mümkündür.

Toplumsal adaletin çevre yaklaşımını belirleyici rolü, “adalet sağlanmadan ekonomik kalkınmanın ve siyasi eşitliğin mümkün olmadığı” düşüncesiyle ifade edilmektedir. Ülkenin en önemli sorunu olarak göze çarpan toplumsal ve çevresel adalet konusunda katılımcıların hepsi adaletsizliğe vurgu yapmaktadır. Öte yandan, ekonomik kalkınmanın çevresel adalete etkisi bakımından kalkınmaya verilen değer, katılımcılar arasında maden yanlılarının hâkim söylemlerinden etkilenme derecesine göre değişkenlik gösterdiği ifade edilebilir. Katılımcıların geniş anlamda ülkenin en önemli sorunu olarak gördükleri toplumsal ve çevresel adalet konusunun ve buna bağlı olarak değişen siyasi ve ekonomik koşulların katılımcıların, çevre konusundaki tutumlarına belirli ölçüde etki ettiğine yönelik bir çıkarım yapmak mümkündür. Çoğunluk tarafından adalet konusuna önemle vurgu yapılmasına rağmen, siyasi ve ekonomik koşullar tamamen gözden çıkarılamamaktadır. Katılımcıların genel çevre yargısına dair ifade ettikleri değerlendirmelerde ekonomik kalkınma, daha çok maruz kalınan riskleri ortadan kaldırmayla açıklanabildiği için katılımcıları çevreciliğe iten neden, zenginlerin çevreciliğinden ziyade fakirlerin çevreciliğine yakın görülmektedir.

3. 4. 2. Çevre Hareketine Katılım Nedenleri

Fakirlerin çevreciliği bakımından ele alınabilecek önemli bir diğer unsur, katılımcıların çevre hareketine katılma nedenidir. Araştırmadaki katılımcıların büyük bir çoğunluğu Cerattepe çevre hareketine katılma nedenini başta “yaşam alanı olmak üzere geçim kaynaklarını korumak” şeklinde belirtmiştir. Yaşam alanına özellikle yapılan vurgu, fakirlerin çevreciliğiyle açıklanabilen bir yaklaşım sergilemektedir.

Kırsal ve kentsel alanda ortaya çıkabileceği ifade edilen fakirlerin çevreciliği, bu araştırmada daha çok kentsel alanda görülmektedir. Çünkü araştırmadaki katılımcıların kırsal ve tarıma dayalı bir yaşam biçiminden ziyade, kent ve kır birlikteliğine dayalı bir yaşam biçimi söz konusudur. Doğrudan tarıma dayalı ekonomik gelir elde eden ve tarımsal ürünlerle geçimini sürdüren katılımcılar, aynı zamanda kent hayatının da içinde ve belirli gelir elde edebilen kişilerdir. Katılımcıların hepsinin kentte yaşamalarına rağmen kent-köy ortak yaşamının bir parçası olarak, kentte doğayla birlikte yaşamalarından kaynaklı yaşam alanlarını tarımla özleştirdikleri görülmektedir. Katılımcıların bazılarının tarımsal etkinliklerde

bulunduğu ve bu nedenle doğrudan üretimi etkileyen tahribatları gözlemlenmeleri madene karşı çıkmalarını pekiştiren önemli bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. K1 Cerattepe'deki madene karşı mücadeleyi en geniş anlamıyla *Biz esasında bu mücadeleye çevre mücadelesi demiyoruz; yaşamsal mücadele diyoruz* (K1) şeklinde tanımlamaktadır. Bir diğer katılımcı da benzer şekilde *Birinci karşı çıkış sebepimiz yaşam alanımızı korumak. Çünkü bu doğanın içinde yaşıyoruz. Bu sebeple de yaşam alanlarımıza sahip çıkmaya çalışıyoruz. Nefes almak için, yaşamımızı idam ettirebilmek için çevremize, doğamıza sahip çıkmaya çalışıyoruz* (K6) şeklinde yaşamsal mücadeleyi açıklamıştır. Tarımsal etkinliklerde bulunan bir başka katılımcı ise yaşadıkları durumu şöyle ifade etmektedir:

Çevre hareketine iten diğer başka nedenler de var ama geçim kaynaklarım ve yaşam alanım öncelikli. Suyumuz önemli. Artvin'de hala çeşme suyu içiliyor. İkincisi köyümüz Hatila'da ve arıcılık yapıyoruz. Arıcılık yapıldığı yerde maden, toz, kimyasal hiçbir maddenin olmaması gerekiyor. Bizim ekonomik faaliyetimiz etkiliyor. Doğrudan geçim kaynaklarımızı etkiliyor. Maden ve şirket taraftarları bakımından ekonomik kalkınma olacak deniyor ama bizim zaten geçim kaynağımız olan arıcılık sektörünü bitiriyorlar. Bu nasıl bir ekonomik kalkınma? Yani zarar veriyor, hem doğaya hem suya hem havaya zarar veriyor. Balımızın kalitesini düşürüyor. Balımızın kalitesini düşüren bir şey nasıl katkı sağlayabilir? Doğal kaynaklarımız bitiyor (K19).

Karşı çıkma nedenini, hem toplumsal hem de çevresel pek çok nedene dayalı açıklayan K2 ise şu ifadelerde bulunmuştur:

Karşı çıkmamızın nedeni neresinden tutarsanız tutun devedir, hiçbir yeri düzgün değildir. Neresinden tutarsanız işçi sağlığı, devleti kandırmalarından, doğayı katletmelerinden, millete beş kuruş faydası olmayışından, toplum sağlığını tehdit etmesinden, toplumsal barışı baltalamasından ve geleceğimizi öldürmesinden kadar her şeyiyle zararlı bir çalışma içindedirler. Doğamı öldürüyorsun, beni benle dövüyorsun, benim çocuğumu da öldürüyorsun. Bu nasıl bir yatırımdır ya! Bu nasıl bir ekonomik kazançtır, girdidir? (K2).

Araştırmadaki pek çok katılımcı, yaşam alanı ve geçim kaynaklarını ön plana çıkarmaktadır. Yaşam alanı savununun öne çıkmasının ardında, bölgedeki diğer enerji projelerinden dolayı katılımcıların deneyim ve düşüncelerinin etkisi bulunmaktadır. Artvin'in Murgul ilçesinde daha önceden başlatılan maden işletmesinin, bölgedeki barajların ve Hidroelektrik Santrallerin yarattığı tahribat etkilerinin katılımcıların yaşam alanını savunmasını pekiştiren örnekler olduğu görülmektedir.

Niye mücadele ediyoruz? Atalarımızın bir sözü var aynan yoksa komşuya bak. Bizim bir Murgul ilçemiz var. Bundan yirmi sene önce orada iğne atsan yere düşmezdi. Şimdi bütün dükkânlar bomboştur. Gidip orayı da görebilirsin. Ben bunu açık açık diyorum. Bizim bu Artvin'de

maden çıktı mı, 08 vilayet olmaz, Artvin diye bir şey kalmaz. Bize bir baraj yaptılar. 16 senedir benim köyümde zeytin yok. 16 senedir suluyoruz, gübresini veriyoruz ama dibine böyle baktık ağaçların. Barajların bize getirdiği en büyük zarar bütün meyveleri bitirdi. Eğer ki hiçbir mahsul almasak ne olur burası? Satacak kadar değil zaten, kendime ihtiyaç kadar yapıyorum. Daha fazlasını da yapsam ekonomik olarak daha fazla kazanırım. Düşün ki bu barajlar bizi bu kadar etkilediyse, oradaki (madendeki) pislik ne olacak? Bunu düşünen yok. Meyvenin, sebzenin olmadığı yerde hayat biter. İlaçla mı verecek meyve? İlaç hastaya verilir. İlaçla meyve verecekse ne faydası olacak? Onun daha çok zararı var (K12).

Araştırmada katılımcıları çevre hareketine iten nedenler, çoğunlukla yaşam alanı ve tarımsal etkinlikler olmakla birlikte “doğal güzelliği korumanın” da ayrıca büyük oranda önemli olduğu görülmektedir. Artvin’in doğal yapısının yaşam biçimi üzerindeki etkisi göz önünde bulundurulduğunda, katılımcıların doğal güzelliği “olması gereken” bir özellik olarak var saydıkları görülmektedir. Yaşam alanı savunusu, hem Artvin’in coğrafi özelliklerinden hem de yerel halkın yaşam biçiminden kaynaklı olarak kent-köy ayrımından uzak bir şekilde, çevre ve doğayla bütünlük içerisinde değerlendirilebilir.

Yaşam alanım öncelikli ama biz Artvin halkı olarak Artvin’in doğasıyla her zaman övünüyoruz. Sonuç itibarıyla biz Artvin halkı olarak genelde yaptığımız şey, Cerattepe bölgesine çıkıp piknik yapmak, dolaşmak, temiz hava almak Artvinli insanın yapabileceği en güzel şey, başka yapabileceğimiz çok bir şey yok zaten. Baktığınız zaman orası biyoçeşitlilik olarak fazla, yaban hayvanları var. Hem onların doğasını işgal ediyoruz hem de kendi açımızdan da gidilip görülecek yer olmayacak gibi görünüyor. Bundan dolayı Cerattepe çevre hareketine katılmak bizim için önemli (K16).

Cerattepe çevre hareketi Artvin’in kendine özgü ekolojik ve toplumsal değeriyle şekillenirken, yine kendine özgü sorunlar ekseninde de güçlenmeye başlamıştır. Mücadelede, daha önceki baraj deneyiminin veya diğer çevre tahribatlarının yarattığı yaşamsal etkilerin, katılımcıların madene karşı çıkmasında büyük oranda etkili olduğu görülmektedir:

Artvin doğası, bitkisi çok yüksek bir yer. Bitki örtüsü bakımından bir sürü çeşit var. Maden arka sahasında köyüm. Görülmemiş bitkiler var, milli park alanı orası. Zaten milli parkta yasak böyle şeyler. Yabani hayvan var. Bu hayvanlar orada su içiyor. İçme suyu kaynağımız madenin çıktığı yerde. Bu sudan meyvemizi sebzemizi suluyoruz, arılar su içiyor. Zaten doğanın içinde yaşıyoruz, her yeri orman bitki. Küçük şehir. Direk bunu öldürmek istiyorlar. Zaten barajdan da çektik çok. Baraj deneyimimiz, en yakın örneğimiz Murgul var. Daha öncesinden de var. Çernobil...Çernobil bize yakın olmasından kaynaklı kanser vakası çok yüksek. Ben de annemi 2015 yılında kanser vakasından kaybettim. Geçen sene yengemi, ondan öncesinde iki tane komşumuzu kaybettik. Her gün bir kanser vakası duyuyoruz. Çernobil etkisi diyorlar doktora gittiğimizde. O dönemde de bir bakan çayı içmişti ama 2018 yılında olanı görüyoruz. Bu yüzden devletin birimlerine inancımız yok, bu bir gerçek.

Çernobil deneyiminden sonra bunu deneyimledik. Baraj da bize çok büyük bir ders oldu. Devlete inancım ve güvenim yok kişisel olarak. Çoğu arkadaşımın da olmadığını düşünüyorum (K19).

Barajların etkisinin çevre, iklim ve kültür üzerindeki etkisinin yeteri kadar anlaşılmadığı için barajlara karşı mücadele edilmediği ancak bu eksikliğin yıllar sonra Cerattepe maden mücadelesinin daha çok güçlenmesine neden olan örnek bir unsur olarak görüldüğü K14'ün aşağıdaki ifadesiyle doğrulanmaktadır:

Barajları hiç anlamadık, barajlara HES'lere zamanında hiç karşı çıkmadık enerji olacak diye. Hâlbuki perişan etti bizi. Bütün tarihimiz, kültürümüz hepsi gitti, köylerimiz kayboldu. Bilseydik karşı çıkardık ama anlayamadık. Ben anlayamadım. Söyleyenler oldu ama. Bu kadar baraj olmasını gerektiren hiçbir şey yok enerji için. Maden barajı yaptın HES'leri niye yapıyorsun? HES'lerle bu iş dönüyorsa, barajlarla niye köyleri kaldırdın? Hangi maksatla yapıldığı da belli değil. Bartın gibi nerde turistik bölge var gidiyor oraya yapıyorlar nükleer santral falan. Başka yer mi yok? (K14).

Doğayla özdeşleşen yaşam biçimi kısaca geçim kaynaklarına ve yaşam biçimine ek olarak K21'in ifadesiyle *yaşam alanımızda sağlığımızı zaten düşünüyoruz ama doğal güzellik ve çevre tabii ki çok önemli. Biz doğada yetişmiş insanlarız. Yeşili görmeden yaşamak bizim için çok zor. Bu alanların bozulmaması, su kaynaklarımızın bozulmaması hayvanlar için de önemli* (K21) şeklinde belirtilmiş ve kentsel yaşamın doğayla iç içe olması ön plana çıkarılmıştır. Yine kentte yaşayan bir diğer katılımcının *köyüm yok ama biz burada köy gibi yaşıyoruz* (K14) şeklindeki ifadesi toplum ve doğanın iç içe geçmişliğini açığa çıkarmaktadır.

Cerattepe çevre hareketine katılmayı çevre politikalarını eleştirmelerine bağlı olarak açıklayan katılımcılar, neo-liberal politikaları eleştirerek ve doğanın rant haline gelmesine karşı çıkarak katılım nedenini açıklamaktadırlar. Örneğin K2, çevre politikaları çerçevesinde madene karşı çıkma nedenini şu şekilde ifade etmektedir:

Çevre politikalarında yapılan yanlışlar maalesef Türkiye'yi mahvetme noktasına getirdi. Bakın, derelerin içlerine girdiler akan nehirimiz kalmadı. Türkiye'nin nehirlerini sayardık eskiden, artık nehir yok. Duran bir yer nehir olamaz, mesela Çoruh bir nehir değildir artık. Ölü bir gölettir. Bunun yanında Türkiye'nin her yerinde binlerce, on binlerce maden ruhsatları dağıtılmıştır ve bunlar o kadar cazip hale getirilmiştir ki maden şirketi olmayan birçok şirket HES'lerin üzerine gitmiş, maden ruhsatları almış, çantacılar oluşmuş. Madenler, yer altı ve yer üstü kaynakları milletin malıdır. Dolayısıyla siz onu şahıslara satın elden ele dolaşan rant malzemesi, borsa malzemesi yapamazsınız. Yaptığımız zaman burada hem devlet hem millet zarar görür. Bu bakımından çevre politikalarının çok iyi oluşturulması lazım. Madencilerin istediği yasaları çıkartıp da topluma dayatmanın hiçbir anlamı yoktur. Son maden yasası, 5177 sayılı yasa sömürgeciliği hızlandırıyor. Madene karşı çıkılmasının en önemli nedeni bu yasa ve madeni çıkaran firmaların tamamının yabancı olmasıdır (K2).

Öte yandan çevre politikaları eleştirisi beraberinde sadece insan yaşamını veya geçim kaynaklarının savunulmasını değil, ekosistemin bütünlüğünün savunulmasını da beraberinde getirmektedir. Katılımcılar öncelikle yaşam alanı savunusunu ön plana çıkarırken buna bağlı olarak Artvin'in kritik konumuna ve bu alan içerisindeki çeşitliliğe vurgu yapmaktadır. Çevresel tahribatların toplumsal yaşam içerisindeki etkisi Cerattepe söz konusu olduğunda, toplumsal ve çevresel risklerle birlikte değerlendirilmektedir:

Artvin'de 325 maden ruhsatı satılmışsa ve Türkiye genelinde 60.000'in üzerinde maden ruhsatı satılmışsa bunu sorgulamam gerekir. Kim aldı, hangi şartlarda aldı, maden dediğimizde kömür de bir madendir. Kömür ocaklarında ölen 301 kişiyi de bu arada düşünmemiz gerekecektir, sosyal yanına da bakacaksınız, getirdiği ve götürdüklerine de bakacaksınız. Bunun dışında Cerattepe söz konusu olduğunda özel bir konumu var Cerattepe'nin aslında. Dünyanın hiçbir yerinde yok. 10 yıldır Cerattepe'nin üzerine HES'ler üzerine yazılar yazıyorum (08haber.com), arşivde var. Cerattepe öyle bir konum ki bir insan vücudu düşünün. Kafası Cerattepe, oraya dokunduğunuzda kafasını kesersiniz ve o vücudun tamamı ölür. Maden şirketleri veya maden taraftarları bize alay eder gibi öyle şeyler söylüyorlar ki hiç zarar vermeyecek diyorlar. Alnının ortasında küçük bir delik açacağız diyor, içerden çalışma yapacağız diyor, vücuduna dokunmayacağız diyor. Ya sen benim kafamın ortasına delik açtıktan sonra ben zaten öldüm. Şehri Cerattepe bir anne gibi kucağında tutuyor. Yani Cerattepe, Genya ve Hatıla Milli Vadisi bir anne şefkatiyle Artvin'i kucağında tutuyor. Artvin, bu saydığım Cerattepe ve Genya'nın kucağındaki çocuğu ve oradaki ekosistemin ve dünyanın en yaşlı ormanları da aynı zamanda dünyanın en önemli varlıklarından birisi. Bunların korunması gerekiyor. Ben bu ağaçları da annenin saçları olarak görüyorum. Eğer saçlar dökülüyorsa kanser oluyor demektir. Cerattepe'de annenin saçları dökülmeye başladı ve hesapsızca yapılan ve dünyanın hiçbir nehrinde yapılmayan eziyet ve işkence Çoruh nehrine yapıldı. Ardı ardına yapılan barajlarla annenin ayakları da kesildi ve anne ayakta durmakta zorlanıyor. Çocuğu bıraktı bırakacak. Çünkü ayakta duramayan anne, çocuğu nasıl kucağında tutacak? Bıraktı bırakacak, Artvin ölüyor aslında (K2).

Artvin'in kritik coğrafi konumu mücadeleye şekil veren önemli bir etmen olarak görülmektedir. Bu kritik konum "Ya Artvin ya maden" söyleminde kendini göstermektedir. Hem konum bakımından hem de söylem bakımından üzerinde durulan etkinin yaşam alanı mücadelesini belirleyici kılmasını nedeni, 1995 yılında kurulan Yeşil Artvin Derneği'nin madene karşı toplumsal ve hukuksal mücadelede bilimsel raporlardan yola çıkması ve bu konudaki uzman kişilerin görüşlerinden yararlanmasıdır. Bu doğrultuda bölgenin kritik konumu çeşitli şekillerde betimlenmektedir:

Artvin huni şeklindedir. Altta biz yaşarız. Huninin geniş tarafı maden alanı, dar tarafında da biz yaşıyoruz. Oradaki olacak her şey bize gelecek yani, aşağıya gelmeme şansı yok. Bütün hocalar bunu söylüyorlar, mümkün değil engellemek. Bir anne kucağı gibi korur bizi

oradaki orman, biz onun evladıyız. Orayı yok ettiğin zaman sen aşağısını da yok ediyorsun (K1).

Bir başka katılımcı da Artvin'in özel konumunu çevre duyarlılığı ile toplumsal konuların iç içe geçmişliğine dikkat çekerek ekolojik denge bütünlüğü içindeki Cerattepe'nin önemine dikkat çekmektedir:

Biz toplumsal bakıyoruz olaya. Toplumsal bakarken ekolojik denge anlamında da bakıyoruz. Çünkü ekoloji de bir bozulma olduğu zaman, oradaki yaşayan tüm canlılar, biz de o canlılardan bir tanesiyiz insan olarak, güzel bir çevrede yaşama hakkımız var. Anayasada da bu güvence altına alınmıştır. Herkes güzel bir çevrede, doğal ortamda yaşamak hakkına sahiptir. Bunu bir güzellik olsun, burası yeşil olsun diye değil. Tabii ki isteriz ama bu detaydır. Önemli olan yeraltı zenginliklerinin yanında yerüstü zenginliğinin de olmasıdır. Aynı zamanda o güzellikle beraber üzerindeki varlık çok kıymetli varlık ve uzun yıllar boyunca gelecek nesillere de hizmet edebilecek doğal ürünler var. Üzerindeki ağaçlarımız sürekli orda ülkeye, bölgeye bir kaynak sağlıyor. Madeni bir kere alacaksınız bitecek ama üzerindeki bitki örtüsü sürekli gelir getirecek bir yapıda. Bunu yok ettiğinizde çok şey kaybediyorsunuz ve beraberinde sizin yaşamınızı tehdit eder bir duruma gelebiliyor. Doğayla çok uğraşırsanız, size tepki verir. Orası bizim her şeyimiz, orası akciğerimiz, nefes alma yerimiz Cerattepe dediğimiz tepe. Su kaynaklarımızın üzerinde yer alıyor. Topluma çok şey veriyor Cerattepe bölgesi. Ekosistem dengesi bozulduğunda bu size tepkisini verir. Biz bunu çok iyi biliyoruz (K3).

Cerattepe çevre hareketine katılmanın, madene karşı çıkmanın katılımcılar üzerindeki etkisi değerlendirildiğinde sürecin başından beri bilimsel raporlara dayanarak yönetildiği görülmektedir. Bununla birlikte katılımcıların bu mücadele sürecine çevre duyarlılığını aşan bir yaklaşımla dâhil olması, mücadelenin tarımsal etkinliğin zarar görmesinin ötesinde bir duruma işaret ettiği belirtilebilir. K25, bu durumu şu şekilde ifade etmektedir:

Benim tarlam yok, orada bir ekonomik faaliyetim yok, ekmiyorum biçmiyorum. Oraya kırk yılın başı çıkarım, sürekli eğlenecek halim yok ama tepedeki faaliyetin altında yaşayan insanlar olarak oradaki her bir şeyden etkileniyoruz. Bunu öğrendik mücadele sürecinde, hocalar geldiler, anlattılar. Öğrenince dedik ki dava açalım, bu çok büyük bir problem. Bunun üzerine öğrendik, Bergama deneyimini o süreçte öğrendik, o süreci takip eden avukat arkadaşlarımızdan yardım aldık falan. Yeşil Artvin Derneği olarak ilk davamızı öyle hazırlanarak açtık. Benim önceden bir duyarlılığım zaten vardı bu süreçte çevreyi, madeni, maden kanununu öğrendik. Neticede öyle bir şey ki orada bir şeyinizin olması gerekmiyor, çünkü altında yaşıyorsunuz...O alan hem bir turizm bölgesidir, Kafkasör turizm bölgesi. Hem Hatila Milli Parkı'nın devamı olması sebebiyle bir milli parktır hem kent ormanıdır hem Atabarı Kayak Merkezidir. Bunları birbirinden ayıramayız. Bunların coğrafi yapısı, flora fauna yapısı aynıdır., bir bütündür o bölge. Bizim Artvin'in her şeyidir (K25).

Sonuç olarak, katılımcıları çevre hareketine iten nedenlerin yaşam alanı mücadelesi başta olmak üzere, çevresel tahribatların görünür olmasıyla şekillendiği

görülmektedir. Çevre mücadelesi; tarımsal etkinliğin zarar görmesi, toplum yaşamıyla iç içe geçmiş doğal güzellik, ekosistemin bütünlüğünü koruma ve son olarak da çevre politikalarına karşı çıkma gibi nedenleri içermektedir. Doğanın alınıp satılabilen bir meta haline gelmesini ve güncel 5177 sayılı Maden Kanununu eleştirmeleri ise çevre politikasının genel varsayımına karşı karşı çıkmalarından kaynaklanmaktadır. Yaşam alanının ve tarımsal etkinliklerin ön plana çıkması, mücadelenin ekolojik içerikli olmasının yanında, toplumsal çatışmalar barındırması ve sadece kırsal alanla sınırlı olmaması bakımından Martinez-Alier'in ifade ettiği fakirlerin çevreciliğiyle açıklanabilir (Martinez-Alier, 2002a: 100-150).

Doğal güzelliklerin korunmasına yönelik katılımcılar elitist bir yaklaşımdan ziyade, yaşayış biçiminin bir parçası olarak doğaya yüklenilen anlamı vurgulamaktadırlar. Bu nedenle de ruhsal olanaklarının farkında olmayıp zenginlerin çevreciliğinden uzak bir görünüm sergilemektedirler. Bu açıdan değerlendirildiğinde doğaya yüklenen anlamın, mutluluk aracı rolünden uzak; varoluşa dayalı, estetik yüce bir değer olarak doğa anlayışının varlığından söz edilebilir.

3. 4. 3. Öncelikli Role Sahip Aktörler

Dunlap, Gallup ve Gallup (1993: 35-36)'un çalışmasına göre gelişmiş ülkelerde çevre sorunlarının çözümünde öncelikli rol devlet ve kurumsal güce ait iken, gelişmemiş ülkelerde ise bireyler daha öncelikli role sahiptir. Bu düşünceden hareketle, Cerattepe çevre hareketindeki katılımcıların bireysel role daha çok vurgu yaptığı ve bu nedenle de fakirlerin çevreciliğiyle değerlendirilebileceğini belirtmek mümkündür. Bunun yanında Arsel, Akbulut ve Adaman (2015: 371-376)'ın 2008 yılında gündeme gelen Sinop ili Gerze ilçesinde kurulması planlanan termik santral karşısı gelişen çevre mücadelesine dayanarak öne sürdüğü huzursuzların çevreciliğinde, siyasetten uzak bir yol izlendiği ifade edilmiştir. Bu nedenle mücadeleyi başarıya götüren Yeşil Gerze Platformunun önemli bir role sahip olduğu görülmektedir. Huzursuzların çevreciliğindeki öncelikli aktör olarak YEGEP'e yüklenilen değer, Cerattepe çevre hareketinde de görülmektedir. Katılımcıların bireylerle birlikte çevreci sivil toplum kuruluşlarını eşit derece öncelikli olarak görmesine rağmen, Yeşil Artvin derneğinin tarafsızlığının sorgulanması nedeniyle bireyler ön plana çıkmaktadır. Bu yönüyle öncelikli aktör olarak bireylerin olması

fakirlerin çevreciliği; derneğin eşit derecede önemli olması huzursuzların çevreciliğine işaret etmektedir. Bu çalışmada derneğin ve bireylerin etkileşiminden söz etmek mümkündür.

Sivil toplum kuruluşlarının görev ve işlevleri siyasi, kültürel, bireysel ve ekonomik olmak üzere oldukça kapsamlı bir alanı içermektedir. Siyasi alandaki görevler; yasama, yürütme ve siyasi parti organlarıyla etkileşimde bulunmak ve bireylerin taleplerini dile getirmek, mevcut sorunların çözümünü sağlamak gibi kamuoyu etkileme çalışmalarıdır. Kültürel açıdan; sivil toplum kuruluşları toplumun örgütlenmesini sağlayarak sivil katılımı teşvik etmek, çoğulculuğu sağlamak olarak değerlendirilir. Bu bakımdan merkezi yönetim ve vatandaşlar arasında köprü görevi kurarlar. Bireysel alandaki işlevleri; grup içindeki dayanışmayı pekiştirerek bireylerin kendine olan güvenini artırma ve kendilerini geliştirme olanağı sağlama gibi unsurlardır. Son olarak ekonomik anlamda; ekonomik kalkınmaya katkı sunma ve sosyo-ekonomik olarak dezavantajlı grupların toplumla bütünleşmesini sağlama gibi görevlerin olduğu ifade edilmektedir (Denli, 2018: 58-63).

Araştırmada, sivil toplum kuruluşlarının siyasi görev ve işlevlerine özellikle vurgu yapılmakta ve çevreci sivil toplum kuruluşları ile halk arasındaki etkileşimin çevre mücadelesinde çoğunlukla desteklendiği görülmektedir. Bir yandan sivil toplum kuruluşlarının kamuoyu etkileme açısından halkı aydınlatma ve eğitme görevi üzerinde durulurken, bir diğer yandan da devleti denetleyen baskı unsuru olması bakımından önemli görülmektedir:

Devlete bir muhalefet lazım. Devletin iyi tarafını değil, kötü tarafını göreceksin ki devlet görevini daha iyi yapsın. Muhalefetin özelliği iktidarı kötü tarafını görünce kırmadan onu ikaz edecek, onu motive edecek, dürüstlüğe davet edecek. Devletin daha iyi çalışması için muhalefet olması lazım. Muhalefet olmasa hizmet olmaz, yanlışları muhalefet görür (K12).

Cerattepe çevre hareketinde sivil toplumun kuruluşunun önemli rolü, halkın kendisini yansıtan örgütlü mücadelesini gerçekleştiren Yeşil Artvin Derneği etrafında değerlendirildiğinde, derneğin Cerattepe konusunda öncülük yapması nedeniyle önemli bir konumda yer aldığı ortaya çıkmaktadır:

Artvin'de yaşayan insanlar Cerattepe sorunun kendileri için yaşamsal önem taşıdığını anladıktan sonra, bunlarla nasıl mücadele ederiz diye düşünüyorlar. O zamanın valisi bile siz böyle teker teker mücadele edemezsiniz, gidin bir dernek kurun falan demiş. Onun üzerine Yeşil Artvin Derneği 1995 yılında dönemin valisinin de tavsiyesi üzerine

kurulmuş. Halkın mücadelesi ama halkın örgütlü mücadelesi dernektir (K25).

Buna rağmen, derneğin tarafsızlığını sorgulayan katılımcılar halkın süreçte daha aktif olmasının gerekliliğine dikkat çekmiştir:

Bütün çevreci sivil toplum kuruluşlarının çevreci gibi görünüp de gerektiği gibi davrandıklarını düşünmüyorum. Halkın kendisi daha önemli rol oynuyor, çünkü sonuç itibarıyla buradaki bütün sıkıntıyı çeken halk. Halk da beraber olursa zaten daha önemli bir şekilde çözümde rol oynar. Tabii ki sivil toplum kuruluşları bizim sesimiz. Sivil toplum kuruluşlarının halk neyi istiyorsa onları yapması lazım. Tabii ki onların da kendi planları, projeleri var ama bazen bunun dışına çıktıklarını düşünüyorum (K16).

Halkın veya sivil toplum kuruluşlarının mevcut koşullar içerisinde tek başına yeterli olmamasından kaynaklı olarak aradaki güçlü bağın gerekliliği, katılımcıların büyük çoğunluğu tarafından desteklenmektedir. Bu etkileşimin önünü açmak için de gerekli siyasi ve idari koşulların, yönetim sisteminin demokratikliğinin ve hukuk devleti güvencesinin sağlanmasına özellikle dikkat çekmektedirler. Dolayısıyla katılımcıların çoğu, sivil toplum kuruluşlarının ve halkın birlikte hareket etmesi üzerinde vurgu yaparken yaptırımın daha güçlü olması bakımından, özel sektör ile dayanışmanın gerekliliği de ifade edilmektedir. Bunun yanında denetleyici olma özelliği bakımından, devlet desteğinin göz ardı edilemediği görülmektedir:

Özellikle bizim ülkemiz içinde çevreci sivil toplum örgütleri ya da halkın kendisi bire bir elinden gelen çabayı gösterse de özel sektör, devlet, fabrikaları, sanayileşmenin nereye nasıl yapılacağı gibi şeyler olmadığı sürece, çevreyi koruyucu kanunlar olmadığı sürece bireysel şeylerin ya da STK'ların çok da yaptırım gücü olmuyor maalesef (K15).

3. 4. 4. Çevreci Kimlik Söylemleri

Çevreci kimlik; sağ veya sol görüşün, diğer bir ifadeyle geleneksel ideolojilerin toplumsal, siyasi, ekonomik ve çevreyle ilgili sorunların çözülmesinde yetersiz kalmasından dolayı yeni bir kimliğin olarak ortaya çıkmasını ifade eder. Bu tür bir kimlik inşasında çevrecilik veya radikal çevrecilik (ekolojist) konularında kavramsal bir ayrımın ortaya çıktığı görülmektedir (Kılıç ve Tok, 2013: 231-232). Bu araştırmada katılımcıların radikal çevreci veya çevreci bir kimlik ayrımından çok, çevreci yaklaşımların karakter ve ideoloji ile birlikte nasıl şekillendirildiği üzerinde durulmuştur. Bu nedenle de kavramsal ayrımın dışında ve bütünsel bir çevreci kimlik değerlendirmesi yapılacaktır.

Araştırmaya katılan kişilerin Cerattepe çevre hareketine katılmaları dışında çevreci kimlikleri değerlendirildiğinde, kişisel olarak çevre yaklaşımlarının çok büyük bir oranda katılımcının kendisini eko-sistemin bütünlüğü içerisinde gördüğü ve bu yolla kültürel kimliğini inşa ettiği görülmektedir. Bu açıdan değerlendirildiğinde, kolektif kimlik inşası bakımından fakirlerin çevreciliğine uygun olduğunu belirtmek mümkündür. Kültürel kimlik inşası ve yaşam alanı savunusu, Artvin'in kendine özgü ve doğayla iç içe geçmiş yaşam biçimiyle ya da ekosistemin ayrılmaz bütünlüğüyle doğrudan ilişkili olduğu söylenilebilir. Örneğin;

Burada yaşıyoruz. Yaşadığımız yerin ekosisteminin bozulmasını elbette ki istemiyorum. Doğanın bir düzeni var. O düzene göre biz de yaşamımızı sürdürüyoruz. Biz burada doğduk, burada büyüdük, buranın kültürünü aldık. Burada kalmak istiyoruz. Biz ormanıyla, çiçeğiyle böceğiyle yaşamaya alışmış insanlarız yani. O yüzden ekosistemin bozulmasını istemiyoruz, bu bizim bir parçamız (K11).

Ekosistemin bütünlüğü daha geniş anlamda küresel çevreci yaklaşımı beraberinde getirmiş ve hem Artvinli olan hem de olmayan katılımcıların çevreci kimliğini *burada yaşamayımda bile Cerattepe'de maden çıkmasına karşı çıkardım* ortak düşüncesi üzerinden var ettikleri görülmüştür. Bu düşüncüyü örneğin K15, şöyle ifade etmektedir: *Sadece Artvinlinin yaşam alanı değil Cerattepe. Sınırsız endemik bitki, hayvan türü var orada. Burada yaşamayımda da aynı tepkiyi verirdim* (K15).

Bir başka katılımcı da bu konuyu genişleterek şu ifadelerde bulunmuştur:

Sonuç olarak, burada sadece Artvinlilerin oksijeni söz konusu değil. Amerika'da yaşayan insanların da oksijene ihtiyacı var. Doğa dünyada yaşayan herkesin evrensel olarak mirasıdır. Herkesin hakkı var bu doğada. Doğayı ülke sınırları gibi sınırlandıramazsın. Bu nedenle yurtdışından instagramdan twitter'dan paylaşımlarla da destek gördük. Türkiye'nin her yerinden destek gördük. Çernobil Artvin'i etkiliyorsa buradaki doğa tahribatı da başka yerleri etkileyecek. Otomatik olarak hepimizin, dünyada yaşayan herkesin zarar var (K19).

Küresel bir yaklaşımla birlikte yerel kültürel kimliğin, yaşam mücadelesi içerisindeki önemi, katılımcıların Cerattepe'de maden çıkarılmasına karşı mücadelesinde önemli bir yere sahiptir. Yerel kültürel unsurlar yoluyla kendilerini çevreci, daha geniş anlamıyla *ekolojist* olarak tanımlamakta ve doğa-insan bütünlüğünün kimlik üzerindeki niteliğini yansıtmaktadır:

Çevreci dersek anlamı daraltmış oluyoruz. Bizimkisi bir yaşam mücadelesi (...) Aslında Artvin yaşamsal olarak kendi içerisinde anayasa kuralları gibi kuralları vardır. Bunun nedeni de Artvin'in çok eğimli bir arazi yapısına sahip olmasıdır. Bütün ilçelerinde de geçerlidir. Yasak dere, yasak tepe gibi yerler vardır. Bunun nedeni, biri yasak dere kesim

yaptığı zaman, sel heyelan riskleri olacak, yaşamlarını tehdit edeceğini biliyorlar. Yaşanmışlıkları ve tecrübeleri var. Bu Türkiye'nin çok az yerinde olan bir şey. Kendi anayasa hükmündeki kuralları var. Bunu da uygulayan halk, doğadan öğrenen halk. Dolayısıyla bütün köy halkı ve o civarda yaşayanların hepsi bunu bilir. Bizdeki boğa güreşleri de öyledir. Boğa güreşleri barıştırma güreşleridir biliyorsunuz. Bir Kars'ta, Ardahan'da niye olmaz güreşler, düz arazidedirler çünkü. Eğimli arazide yaşadığımız için bizde hayvanlar birbirini uçurumdan atabilir. O yüzden ilkbaharda düzlükte boğaları bir araya getiriler. Güreştirirler, barıştırırlar ve ondan sonra birbirine zarar vermezler. Artvin'in yaşamı barıştan yanadır baktığımız zaman, karma kültürün verdiği güzellik de var bunda (K1).

Kültürel kimlik açısından değerlendirildiğinde ekosistemi dini gerekçelerle savunan K4, *Dinimiz bize bunu emrediyor. Çevre bize emanet ve düzgün kullanılmalı. İnsan emeği değildir* (K4) diyerek bu konudaki hassasiyetini ifade etmektedir.

Çevreciliği kültürel alan içerisinde değerlendiren katılımcılar, ekosistemin bütünlüğüne ek olarak siyasi bağlamdan uzaklaşmadığını ifade ederek çevreci kimliklerine siyasi bağlamı da yerleştirdiklerini ifade etmektedirler. Ekosistemin bütünlüğünü korumanın veya insan haklarını savunmanın siyasetten ayrı ele alınamayacağı düşüncesi, kültürel kimlikten sonra göze çarpan ikinci unsur olarak görülmektedir: *Çevre önemli diyoruz fakat siyasi ortam için rengini çok değiştiriyor. Örnek veriyorum. Şu anki hükümet destek vermediği zaman illa ki sıkıntı çıkıyor, sorunlarla karşılaşılıyor* (K16).

Siyasetin kimlik açısından belirleyici rolü, ekosistemin parçası olarak çevreci kimlik edinmenin devamında gelmektedir. Siyasi ortamın belirleyiciliğini çevresel politikaları sorgulamaya dayandırarak açıklayan K25, devlet ve şirket ortaklığının çevre mücadelesine yönelik sonucunu şöyle ifade etmektedir:

Giderek şirketlerin ülkeleri yönettiği bir dönem yaşıyoruz. Demokrasi açısından da diğer kültürel haklar açısından ve halkın katılımı açısından da sorun oluşturan şeylerden birisi bu. İşte neo-liberal politikalar, kapitalizm anlayışıyla birlikte demokrasi değil, şirketokrasi diyebileceğimiz bir düzene dönüşmüş durumda süreç. Hatta bizim ülkemizde kleptokrasi diyebileceğimiz bir süre. Dolayısıyla siyaset kurumun kendisini özel sektör kurumundan aslında ayırmış olması gerekir. Elbette bir bağın olduğu özellikle kapitalist sistemlerde çok bilinir ve sermaye ile devletlerin bağı olduğu kabul edilir, doğru olan bu ama giderek bu şirketlerin ülkeyi yönettiği ve egemen olduğu bir sisteme doğru gidiliyor ve bu hem demokrasi hem diğer haklar ve hem de çevre açısından büyük sorunlara yol açıyor. Çevre mevzuatını şirketler belirlediği için de çevre sorunlarına devlet müdahil olamıyor. Örnekleri var Artvin'de. Bu devlet "şirketin sahibi" denilen adamın vergisini affetmiş oluyor, uzlaşma yoluyla deniyor. Uzlaşma sıfırlama sürecine dönüşüyor. Böyle uzlaşma olur mu? Bu nedenlerden dolayı siyaset

kurumunun şirketlerin elinde oyuncak olmasının sonucunda çevre konularını bunlardan ayrı değerlendiremiyorum (K25).

Çevre mücadelesinde siyasetten bağımsız bir yaklaşımın mümkün görünmediği, hareketin esasında siyasi bir amacı olmasa da mevcut koşulların demokratik talepler gerektirdiği düşüncesi güncel siyasi koşulların etkisiyle önemli görülmektedir. Bu nedenle mücadelede demokrasi, hukuk devleti gibi söylemler öne çıkmaktadır. Çevre hareketinin mevcut siyasal koşullardan etkilenmesini, mücadelenin tarihiyle ilgili olarak değerlendirmek mümkün görünmektedir:

Biz siyaseti doğrudan eleştirmedik ama anayasadaki maddelerin uygulanmasını, hukukun uygulanmasını istiyoruz. Bir şekilde siyasetin düzelmesini istiyoruz. Gerçekten demokrasi, hukuk devleti bütün bunları sağlarsak zaten sosyal devleti sağlarsak bunların da önüne geçebiliriz. Düzen doğru bir düzen olursa bir şeyler değişir. Zengin bir ülkeyiz aslında ama şuanda her şey alt üst olmuş durumda bunun gizlenecek bir tarafı yok. Değişik siyasi partiler döneminde de hep mücadele ettik. İlk defa AKP döneminde mücadele etmiyoruz. 1994'ten bu yana Artvin halkı bütüncül bir mücadele yürütüyor. Siyasetler (hükümetler) değişti ama mücadele değişmedi (K1).

Artvin halkı madenciliğin sonuçlarını çok iyi bildiği için karşı çıkıyor. Asla sadece bu hükümet döneminde mücadele etmiş değildir. Geçmişte 1995'ten bu yana kaç hükümet gelmişse hepsiyle mücadele etmiş, hepsini ikna etmiş ve maden şirketlerini durdurmuşlardır. Bu hükümet hariç. Ne kanunu ne mahkemeleri ne de halkı dinledi (K2).

Sonuç olarak, katılımcıların çevre yönelimleri, büyük oranda eko-sistem ve kültürel haklarıyla kültürel yaşamdan etkilenerek belirlenmekte ve *Artvin havası ve suyuyla meşhur, zarar gelmesini istemem* (K22) söylemindeki gibi yerel potansiyellerle öne çıkmaktadır. Bunun yanında ikinci olarak; siyasetten tam olarak bağımsız bir yaklaşım sergilenememesi, mücadelenin yoğun olarak yaşandığı dönemlerde katılımcıların neredeyse hepsinin ilk defa devlet güçleriyle karşı karşıya gelmesi ve devlete karşı duyulan güvenin zarar görmesiyle açıklanabilir. Düzenli olarak çevre yararına bağış yapanların veya çevreci tüketim davranışlarında bulunanların yok denecek kadar az olması, çevreciliğin zenginlerin çevreciliğinden uzak olduğunu Cerattepe gündemi dışında davranışsal anlamda özel bir çevre tutumlarının olmadığını göstermektedir. Çevre hareketlerinde farkındalık yaratma, mücadelenin en ön safında yer alma ve diğer yerlerdeki çevresel tahribatlara da karşı olmaya ek olarak katılımcıların çevre yaklaşımlarını belirgin bir şekilde Cerattepe özelindeki mücadeleden ve siyasi koşullar ekseninde var etmelerinden kaynaklandığı söylenilebilir.

3. 5. ZENGİNLERİN ÇEVRECİLİĞİNE GÖRE CERATTEPE ÇEVRE HAREKETİ

Katılımcıların siyasi ideolojileri dışında kimlik oluşumunda etkili olan çevre yaklaşımları değerlendirildiğinde, çevre sorunlarının çözümüne yönelik önerilerin ve sürdürülebilirlik konusundaki görüşlerin ön plana çıktığı görülmektedir. Bu öneri ve görüşlerin ekonomi içerikli olması bakımından zenginlerin çevreciliğine uygun olarak geliştirildiği ifade edilebilir.

3. 5. 1. Çevre Sorunlarının Çözümüne Yönelik Yaklaşımlar

Araştırma verileri, zenginlerin çevreciliği bakımından değerlendirildiğinde gelişmiş ülkelerde çevre sorunlarının daha az olacağı görüşüne uygun olarak ekonomik kalkınmanın çevre sorunlarını çözebileceğine yönelik bir yaklaşım ortaya çıkmaktadır. Bu yaklaşım, Inglehart'ın ekonomik büyümenin post-materyalist değerleri yayılmasını sağladığı görüşüyle (Inglehart, 2000: 215-228) birlikte değerlendirilebildiği için zenginlerin çevreciliği başlığı altında ele alınabilmektedir. Ancak Cerattepe söz konusu olduğunda ekonominin devleti değil, şirketi kalkındıracağı düşüncesi hâkim bir yargı olarak desteklenmektedir.

Araştırmaya katılan katılımcıların yaklaşık yarısı, ülkenin en önemli sorunlarından biri olarak gördükleri ekonomik kalkınmanın, çevre sorunlarını çözebileceğine yönelik iyimser bir tutum içerisindedirler. Bu durumu bir yandan Cerattepe madeninde çalışan işçilerin iş bulamamalarından kaynaklı olarak madene mecbur kalmalarına dayandırırken bir diğer yandan da ülkenin yeteri kadar geliri olması durumunda Cerattepe'deki madene ihtiyaç duyulmayacağına dayandırmaktadırlar. Örneğin K14, bu durumu şöyle ifade etmektedir:

İnsanlar ekonomik olarak yeterli değilse veya kendi geçimini temin edecek kadar ayakları üzerinde duramıyorsa ister istemez çevre değerini düşünmüyor. Bu Artvin'de de böyle oldu. Orada çalışan insanların (madende) daha iyi imkânları olsa orada rezil bir şekilde, o ücrete o işi yapmazlar. Başka çareleri olmayınca orada çalışıyorlar. Ekonomik güvencemiz olsaydı Artvin halkı yüzde yüz madene karşı çıkardı. Tümüyle ekonomiden geçiyor (K14).

Ekonomik kalkınmanın çevre sorunlarını çözebileceğini öne süren düşüncenin arka planında, yerel sorunların dile getirildiği madenin veya diğer çevre

tahribatı yaratan faaliyetlerin engellenebileceğine yönelik bir amaç bulunmaktadır. Bu nedenle ekonomik kalkınmanın, çevre yararına olacağı düşüncesi ağır basmaktadır. Bu konuda K24'ün ifadesine yer vermek gerekirse: *Ülke zengin olursa yeraltı kaynaklarını eşmeye gerek kalmaz, yerüstü kaynakları değerlendirilirse yok madenidir, yok taş ocağıdır...Onlara ihtiyaç duymadan da zenginlik yaşanabilir* (K24).

Ekonomik kalkınmanın daha az çevre sorunu anlamına geldiğini düşünen katılımcılar, *teknolojik gelişmenin yavaş olmasının ve yenilenebilir enerjinin öneminin kavranmayışının Artvin'de maden çıkmasına neden olduğunu* (K10) öne sürerek kalkınmanın yöresel sorunu çözebileceğine inanmaktadırlar. Kalkınmanın doğal kaynaklarının kullanılmanın önüne geçeceğine yönelik iyimser tutum, katılımcıların gelişmiş ülkelerde daha az çevre sorunu olacağına yönelik inancını açıklamaktadır. Bu görüşe katılmayanlar ise toplumsal adalet ve eşitliğin, aynı zamanda siyasi katılım olanaklarının çevre sorunlarını çözmek için ekonomik kalkınmadan önce geldiğine şu şekilde dikkat çekmektedirler: *Kapitalist bir sistemde yaşıyoruz ama toplumsal eşitlik olduğu sürece maddi manevi her sorunun en aza indirgenebileceğini düşünüyorum. Tamamen yok olacak diyemem ama en aza indirgenebilir* (K18).

Araştırmanın yapıldığı dönemde şirketin Cerattepe bölgesinde çalışıyor olmasından kaynaklı olarak mevcut koşulların zaten eşitsiz yürütüldüğünün ifade edilmesi, ekonomik açıdan devletin kazanacağına yönelik tutumun sorgulandığını da göstermektedir: *Orada şimdi bir şirket var. Örnek veriyorum şirket elmanın dörtte üçünden fazlasını kendi cebine indiriyor. İnsanlara madende çalışanlara bile gerektiği gibi söylenenler yapılmıyor. Şu anki durumda bir eşitsizlik var* (K16).

K16'nın eşitsizliğin görünür boyutlarına dikkat çekmesi, eşit koşulların sağlanması durumunda, Cerattepe maden işletmesine ve devlete karşı tutumun değişebileceğini işaret etmiş, maden konusundaki çatışmanın çözümünün eşitliğe dayandığını göstermiştir.

Yaşam alanı savunmasının yerel çevre hareketi dinamiklerini aşan bir bakış açısında çözümlerine yönelik, siyasi katılımın etkili olabileceği ekonomik kalkınmanın yerine geçen bir başka çözüm merkezi olarak görülmektedir. K13, *siyasi katılım olanakları zorlanırsa yaşam alanı koruma hassasiyeti daha fazla olur*

(K13) diyerek çevre mücadelesi farkındalığının siyasi katılımıla şekillenebileceğini göstermektedir. Benzer şekilde bir başka katılımcı da *demokrasi koşullarının ve halkın katılımının, halkın sürece karar vermesinin çok önemli olduğunu* (K25) belirterek bu yaklaşımı desteklemektedir. Gelişmiş ülkelerde daha az çevre sorunu olduğuna yönelik düşünceleri eleştiren K1, özetle demokratik bir şekilde uygulanan çevre politikalarının çözümün parçası olacağını ifade etmektedir:

Doğanın hakları insan haklarından önce olmalı ve bunu da anayasalarına koymalı bütün ülkeler ki bu dünyadaki kötü gidişi durdurabilelim. Kanada zengin bir ülke baktığımız zaman ama çok sayıda tahribat var. Yani şuanda kapitalizmi durdurmak gerekiyor. Kapitalizm yeşil saldırıda bütün dünyada. Dolayısıyla şuanda hızla bir tüketme yaratıyor, büyük barajlar yaparak suların da sonunu getiriyor. Ülkenin zengin olması da bunu değiştirmiyor. Kapitalizm doyumsuz bir sistem bunun değişmesi lazım. Doğanın haklarını insan haklarından öne alamazsak kendi sonumuzu hazırlayacağız (K1).

Sonuç olarak, çevre sorunlarının çözümü için katılımcıların yarısı zenginlerin çevreciliğine uygun olarak ekonomik kalkınmaya öncelik verirken diğer yarısı, fakirlerin çevreciliğine dair toplumsal eşitlik konusu üzerinde durmuştur. Huzursuzların çevreciliğine dair değerlendirildiğinde katılımcılar, siyasi katılım olanağı bulamayan aktörlerin çevrecilik yaklaşımında etkili olan siyasi katılım olanaklarına öncelik vermiştir.

3. 5. 2. Sürdürülebilirlik Açısından Yaklaşımlar

Araştırma verileri sürdürülebilirlik açısından değerlendirildiğinde, katılımcılar arasında kadın ve erkeklerin farklı öncelikleri olduğu görülmüştür. Erkek katılımcılar sürdürülebilirlik konusunda çevreye özellikle önem vermekle birlikte ekonominin belirleyici rolünden uzaklaşmamaktadırlar. Bunun yanında çevresel açıdan da neredeyse eşit oranda ekonomik ve çevresel sürdürülebilirliğin öncelikli olduğunu ifade etmektedir. Kadın katılımcılar ise sürdürülebilirliğin ekoloji ve toplumsal boyutuna daha çok dikkat çekmektedir. Bu nedenle çalışmanın ikinci bölümünde yapılan sürdürülebilirlik açısından zengin, fakir ve huzursuz çevreciliği sınıflandırmasına göre ekonomik açıdan erkek katılımcıların zenginlerin çevreciliğine; kadın katılımcıların ise fakirlerin çevreciliğine yakın olduğu ifade edilebilir. Hem kadın hem de erkeklerde ortak olarak öne çıkan çevresel sorumluluk boyutu açısından da huzursuzların çevreciliği ön plana çıkmaktadır.

Ekonomik anlamdaki sürdürülebilirlik; üretim, tüketim, istihdam ve uluslararası ticaret gibi konuları içermektedir. Ekolojik sorumluluk bakımından sürdürülebilirlik; kaynak tüketimi, riskler, doğal ve kültürel çevre, zararlı maddeler ve katı atık gibi konuları kapsamaktadır. Son olarak toplumsal bağlamda sürdürülebilirliğin; nesnel ve öznel yaşam koşulları, adil paylaşım, fırsat eşitliği, sosyal dayanışma ve uluslararası dayanışmayı yansıttığı ifade edilmektedir (Mengi ve Algan, 2003: 6). Bu ayrıma dayanarak sürdürülebilirlik görüşleri değerlendirildiğinde katılımcıların öncelikle çevre konusuna ve ekolojik sorumluluk bağlamında sürdürülebilirliğe yönelik açıklamaları dikkat çekmektedir: *Doğal kaynakları, doğal ve kültürel çevreyi yok edersek zaten ne üretim ne de yaşam koşullarımız düzelecek. Bunların hepsi çevreye bağlı* (K1).

Ekolojik anlamda sürdürülebilirliğin öncelikli olmasında büyük oranda etki eden unsurun gelecek nesilleri hesaba katan bir tutumdan ileri geldiği söylenilebilir. Örneğin K6, kültürel bir imajla çevresel sürdürülebilirliği şu şekilde açıklamaktadır:

Çevre kültürüyle işte doğal kaynakların korunmasını bilerek büyüyen çocuklarımız ileriye doğru da bunları kendi çocuklarına yansıtacağı için bu çok daha sürdürülebilir diye düşünüyorum. Sen çevreni, yaşadığın ortamı koru, kolla, onun devamı çok kolay. Bir şekilde döngüsü var bunun, daha uzağa gitmeye gerek yok. Ekonomi bir gün az olur bir gün iyi olur, uluslararası ilişkiler bugün iyi olur, yarın kötü olur ama en önemli şey yaşadığın çevre. Kültürel kaynaklarını, doğal kaynaklarını koru kolla (K6).

Gelecek nesille birlikte çevrenin geçmişi de hesaba katan kapsamlı boyutu, sürdürülebilirliği etkileyen diğer bir yaklaşım olarak güncel sorunların ötesinde bir tutum göstermektedir:

Biz burada ekmek yiyeceğiz diye çevreyi dağıtıp da yarın öbür gün toparlanamaz bir durum ortaya çıktıktan sonra.. Bugün biz nasıl geçmişimize dua ediyoruz güzel bir doğa bırakmışlar; yarın bizim gelecek neslimizin de bize bu duayı yapması gerekiyor. Eğer biz arkamızda kötü bir imaj bırakırsak, öyle bir geçim de hoş bir şey değil tabii (K17).

Çevresel tahribatların gözle görünür hale gelmesi çevresel sürdürülebilirliğin öncelikli olmasına etki eden bir başka unsurdur:

Çevre aslında şöyle bir şey, yani geçmişte daha az etkilenmenin olduğu alan çevre. Özellikle sanayi toplumunun tüketim toplumuna dönüşmesinden sonra atıklar gibi sorunlar artınca diğer toplumsal sorunların önüne geçti çevre. Eskiden açlık, savaşlar falan ekonomi önce gelebilirdi ama şimdi çevre sorunları bütün bunları aşan bir soruna dönüştü. Özellikle küresel iklim değişikliğinin facialarının yaşandığı bir yüzyıla giriyoruz(...)Dünya felaketler dönemine girmek üzere, felaketler çok yakın (K25).

Çevre konusundaki sürdürülebilirlik; gelecek nesiller açısından ve geçmiş nesillere duyulan minnettarlığın devamı ve artan iklim değişikliği etkilerinin sonucu olarak önemli bir unsur iken, ekonomik anlamda sürdürülebilirlik; çevreden daha sonra ikinci sırada dikkat çekilen konu olarak görülmektedir. Bunun nedeni, hem çevresel hem de toplumsal konuların önemli olmasına rağmen ülkenin en önemli sorunlarından biri olarak görülen ekonominin, toplumsal ve siyasi tüm koşulları derinden etkilemesidir. Bu noktada katılımcılar, ekonominin diğer söz konusu koşulları belirleyici rolüne dikkat çekilmektedirler. Ayrıca, yukarıda da belirtildiği gibi ekonomik kalkınmanın daha az çevre sorunu yaratacağı düşüncesi, ekonomik sürdürülebilirliğin öncelikli olmasını da beraberinde getirmiştir.

Karnı doymayan insan ne insanı ne de çevreyi düşünür (K4) diyerek ekonominin hem bir sonuç hem de neden olarak çevre ve toplum üzerindeki etkisini ifade eden katılımcı görüşüne ek olarak üretimin gerekliliği, *Üretimi olmayan bir ülkenin hiçbir şeyi olmaz* (K12) şeklinde ifade edilmektedir. Katılımcılardan bir diğerinin, ekonominin nasıl olması gerektiğine yönelik düşüncesi sürdürülebilirlik anlamında ekonomiyi, doğayı bir arada ele almak gerektiğini öne sürmektedir. Ancak, doğadan ekonomik büyüme amacıyla faydalanmanın doğaya zarar vermeden mümkün olmadığı varsayımı, çevre ve ekonomi ilişkisindeki çatışmayı açığa çıkarmaktadır:

Bugün dünyadaki sorunların ana kaynağıdır ekonomi. Çünkü ekme, doymak, yarına çıkabilmek demektir ekonomi. Ekonominin kendi kaynaklarını üretime dayalı bir sistemde ilerlemesi doğayı koruyarak ve aynı zamanda doğadan faydalanmayı başarabilecek bir sistemde çalışmalısınız. Üretmeden ülke kalkınmaz. Doğayı koruyarak üretime dayalı ekonominin, doğanın ve yaşamın üçünün sürdürülebilirliği önemli ama bu üçü birlikte olamaz maalesef maden çıkardığınız durumda yaşam alanlarını yok ediyorsunuz (K2).

Çevre ve ekonomiyle birlikte değerlendirildiğinde, ekonominin dayanak noktası olarak sosyal devlet ve adil paylaşım koşullarının ekonomik kalkınmaya yapacağı etkiye işaret edilmesi, toplumun rolünü ön plana çıkarmaktadır. Toplumun çevreden ayrı düşünülmemeyeceği adil paylaşım düşüncesine dayalı olarak şöyle açıklanmaktadır:

Adil paylaşım yapıldığında zaten toplumun bir kesimi zenginleşmez; toplumun hepsi zenginleşir. Bu zenginleşme kültürel bir anlayış içerisine girdiğinde doğaya zarar vermeme kültürü oluşur. İnsanlar bilinçleştikçe de doğaya zarar vermez, toplumsal dayanışma olur. Doğa bizim yaşam kaynağımız. Oksijen varsa biz de varız (K19).

Ekonomi ve üretimin adil paylaşımıyla birlikte topluma sağlayacağı yarar, eşit yaşam koşulları olmasına rağmen belirleyici olan koşulun, sosyal devlet anlayışı olduğu böylelikle de ekonominin, toplumun bu anlayışla sürdürülebileceği düşüncesi toplumsal ve ekonomik sürdürülebilirliği mümkün kılan bir unsur olarak görülmektedir:

Yalnız ekonomik kalkınma da yetmez. Beraberinde eğer sosyal devlet yoksa, ekonominin iyileştirilmesi yoksa. Kişi başına düşen gelir artsa da kapitalist ve baskıcı devlet ise kişi başına düşen on bin, yirmi bin doların hiçbir kıymeti yoktur. Çünkü başkalarının cebinde ve toplumun çok büyük bir kesimi de fakirlikle karşı karşıya. Zenginin cebindeki para bizim cebimizde gösteriliyor. Üretilen şeylerin de hakça paylaşılması gerekiyor. Bu anlayış varsa üretim, paylaşım bir sistem içerisinde gidiyorsa zaten diğerleri de beraberinde geliyor (K3).

Özetle, sürdürülebilirlik açısından değerlendirildiğinde katılımcıların çoğunluğu çevresel sürdürülebilirliği öncelikli olarak ifade etmiştir. Ancak *demokratik koşullara bağlı olarak* ekonominin ve toplumun sürdürülebilirliği de göz ardı edilememekte ve bu üç unsur arasındaki sıkı ilişki çevresel sürdürülebilirliğin önceliğini açıklamaktadır. Üretime dayalı ekonomik sistem, adil paylaşım ve toplum-çevre bütünselliğinin bir arada olması, çevresel sürdürülebilirliğin öncelikli durumunu ifade etmektedir. Bu nedenle sürdürülebilirlik açısından araştırmaya verileri, çeşitli değişkenleri kapsadığı için hem zengin hem fakir hem de huzursuzların çevreciliğiyle yorumlanabilir.

3. 6. HUZURSUZLARIN ÇEVRECİLİĞİNE GÖRE CERATTEPE ÇEVRE HAREKETİ

Çevre hareketlerinin sınıflandırılması başlığı altında değinildiği gibi, literatürde henüz tanımları net bir şekilde yapılmamış bazı kavramların net olarak sınırlarının çizilmesi pek mümkün görünmemektedir. Bu nedenle zenginlerin, fakirlerin veya huzursuzların çevreciliği sınıflandırması altında ele alınan konuların iç içe geçmişliği veya belirlenen kavramların yer değiştirmesi de olasılık dâhilindedir (Şakacı, 2011: 7). Bu çalışma, mevcut kavramların içeriğini oluşturma çabası olarak ele alınmış ve alan araştırması sonuçlarıyla ilgili literatür desteklenmeye çalışılmıştır. Dolayısıyla huzursuzların çevreciliği başlığı altında, çevre sorunlarının çözümüne yönelik olması gereken yaklaşımın değerlendirildiği görüşlere yer verilecektir.

3. 6. 1. İdeal Yaklaşımlar

Araştırmadaki katılımcılar, demografik özellikleri fark etmeksizin çevre hareketine katılmalarında siyasi koşulların etkili olduğunu ifade etmişlerdir. Bu nedenle daha önce değinildiği gibi katılımcıların çevre yönelimlerinin siyasi koşullardan etkilendiği görülmüştür. Ancak, katılımcıların hem sağ hem de sol görüşlü bireylerden olmalarına rağmen katılımcılar herhangi bir siyasi görüş ayrımı olmaksızın çevresel konuların siyaset ortamından uzak olması gerektiği üzerinde durmuşlardır. Bu durumun huzursuzların çevreciliğinde açıklanan, çoğunluğu sol kanattan olmasına rağmen farklı ideolojilerin, bir araya gelerek çevre mücadelesinde birleşmelerini sağlayan yaklaşımla uyumlu olduğu ifade edilebilir. Çevresel konuların siyasetten uzak olmasının gerektiği düşüncesi büyük oranda desteklense de devlet ve şirket ortaklığının yarattığı toplumsal kutuplaşmanın siyaset-üstü bir ortama çok müsaade etmediği görülmektedir.

“Çevreyle ilgili konularda bireyler hangi siyasi görüşte olursa olsun siyasetten uzak bir yol izlenmesi gerektiği” düşüncesi, çoğunluk tarafından desteklenmektedir. Öte yandan, mevcut siyasi ve toplumsal koşullarda bu durumun pek mümkün olmadığı görüşü araştırmaya yön veren vir diğer yaklaşımdır. Yine de katılımcıların çoğu, doğanın siyasetle ilgisi olmadığı konusunda hemfikirdir. Bu tür bir yaklaşımın toplumsal yaşamı destekleme konusuna dayandırılması, beraberinde toplumsal birliğin çevre sorunlarını çözebileceğine yönelik inancı da açıklamaktadır: *Siyasetten uzak bir yol izlemek, toplumsal konularla ilgili bir adım atıyorsun demektir. Çevre siyasetle alakalı olmamalı bence. Siyasi görüşünün ne olduğuyla çevre bilinci aynı şey değildir* (K15).

Yaşamsal risklerin herkesi ilgilendiriyor olması, yine toplumsal dayanışmayı sağlayan bir unsur olarak Cerattepe'nin siyaset üstü bir mücadele alanı olmasının benimsendiğini kanıtlamaktadır. Örneğin; K2'ye göre bu dayanışma şu şekilde belirtilmektedir: *Biz bu mücadeleleri siyaset üstü yapıyoruz. Cerattepe'de veya başka bir yerdeki faciada örneğin Soma'da ölen işçilerin AKP'li MHP li CHP li olması hiç önemli değildi. Hiçbirini ayırt etmeden hepsi öldü. O yüzden siyaset üstü bir anlayışla çözülebilir bu konular* (K2).

Çevre sorunlarının çözümü ve çevre mücadelesinin etkili olması yönünde, siyasetten uzak bir yol hedeflenmesine rağmen siyasi koşullardan dolayı tam olarak uygulanamaması, katılımcıların toplumsal bir yol izleme konusundaki ortak fikrini açıklamaktadır. Bu açıdan, çözüm tarafının siyasi aktörlerden çok yerel halk üzerinde yoğunlaşması gerektiği şu şekilde ifade edilmektedir:

Devlet siyasi, hangi parti geliyorsa ona göre şekilleniyor devlet. Bu da ekonomik kalkınma politikasını maden olarak görürse, sıkıntı var devlette. Böyle görüyor şuan devlet. Çevre sorunlarını çözmek için oradaki topluma sorulması lazım. Tabii toplumunda bilinçli olması lazım. Siyasetten uzak olamıyor, çünkü otomatik olarak siyasete bağlı. Bu hükümetin politikaları o yönde değil (K19).

Yeşil Artvin Derneği mücadele tarihi boyunca siyasetten uzak bir yol hedeflemiş ve bunu da uygulamaya geçirebilmiştir. Örnek olarak; Cerattepe nöbet günlerinde katılımcıların en sağ veya en sol siyasi görüşlerin bir arada olması ve birlikte hareket etmesi gösterilebilir:

Hem yaşam mücadelemizi hem de gelecek kuşaklara bırakmamız gereken dünya mirasımızı korumamız gerekiyor. Ülkü ocaklarının Halkevlerine nöbet devrettiği veya birlikte nöbet tuttuğu yerdir Artvin. Beraber nöbet tuttular, en solundan en sağına. Siyasi görüşleriniz farklı olabilir ama siz Artvin'i şöyle seviyorsunuz, onlar da yaşam mücadelesine şurdan bakıyorlar. Esasında birleştiğiniz şey aynı şey. Hepiniz ülkenizi seviyorsunuz, topraklarınızı korumak istiyorsunuz. Hepiniz bu ülkenin insanları daha eşit, daha refah daha iyi yaşasın istiyorsunuz. Dünya görüşleriniz farklı da olsa. Hepinizin insan olduğunuzu, aynı şeyleri savunduğunuzu düşünün dedik. Daha sonra yine aralarında konuşmalar oldu. Biz o dönem için bunu sağladık (K1).

Yeşil Artvin Derneği'nin siyasetten uzak bir yol izleme yolundaki hedefi zaman içerisinde değişime uğramış ve yaşanan baskı, kazanılan davaların gereği gibi uygulanmaması (hukuksuzluk), biber gazı müdahalesi gibi tepkilerle karşılaşılması sonucuyla değerlendirilebilecek siyasi bir yaklaşımın gelişmesine neden olmuştur. Yaşam mücadelesinin aynı zamanda siyasi bir çekişmeyi de beraberinde getirmesi; çevre hareketi içerisindeki dinamikleri, aktörleri, hedefleri etkilemekte ve demokratik ortamla mümkün olan "siyaset-üstü" (siyasi konuların dışında bir çevreci yaklaşım) bir gidişatın mevcut koşullarda uygulamaya konulmadığını göstermektedir. Örnek olarak K25'e göre:

Çevre ile ilgili konularda bireylerin siyasetten uzak bir yol izlemesi doğru olandır. Ama şirketlerin devletle olan sıkı ilişkisi nedeniyle siyasetten uzak bir mücadele hattı belirlemekte son derece zorlanıyoruz. Demokratik bir ortamda özel şirket bir şey yapar, ona karşı mücadele ederiz. Zaten 25 yıldır Cerattepe'de insanlar bu madenciliğin yapılmaması için mücadele ediyordu. Yeşil Artvin Derneği'nin bu kadar başarılı olmasının sebeplerinden birisi de siyasi görüş ayrımı yapmaksızın, bütün bu Artvin'de yaşanan herkesi bu mücadele çevresinde

toplayabilmektir. Yeşil Artvin Derneği bu nedenle başarılı oldu. Sağcı da solcusu da dincisi de İslamcısı da Cerattepe’de madencilik yapılırsa başımıza taş yağar, havamız kirlenir, suyumuz kirlenir, hava alamayız gibi aynı sorunları yaşayacakları gerekçesiyle mücadelede birleştiler. Hiçbir siyasi ayrım gözetmediler. Bu nedenle başarılı olduk. (...)Ama şimdi diyoruz ki bu tepedekilerden kurtulmadan bu sorunları çözemeyiz. Çünkü giderek kapitalizm ile şirket o kadar örtüştüler ki artık birbirinden ayıramıyoruz. Ayıramadığımızdan yaptığımız mücadele hem bir siyasi mücadeleye doğru gidiyor, hem de bir çevre mücadelesi oluyor (K25).

Sonuç olarak, mücadelenin etkili olması ve çevre sorunlarının çözümü için katılımcıların öncelikle siyaset-üstü bir yol izlemenin gerekli olduğuna inandığı söylenebilir. Ancak bu ortamın sağlanması için demokratik koşulların gerekliliğine de işaret etmektedirler. Sinop iline bağlı Gerze ilçesindeki termik santral karşıtı mücadelede öncü örgüt olan YEGEP’in başarılı sonuç elde etmesinde siyaset-üstü bir süreç yönetiminin etkili olmasından hareketle (Akbulut, 2014: 16), çalışmada ortaya çıkan ideal yaklaşımın huzursuzların çevreciliğiyle uyumlu olduğu görülmektedir.

Siyaset-üstü bir yol izlemenin mümkün olmamasının sonucunda, çevre-toplum etkileşimine dayalı, toplumsal birlik olma ve aynı zamanda siyasi erke karşı mücadele etme düşüncesi, tarafların siyasi kimliğinden, siyasi taleplerinden veya siyasi olarak da kendilerini ifade etmek istediklerinden kaynaklanmadığı belirtilmektedir. Siyasi içerikli bir mücadelenin oluşması, Cerattepe çevre mücadelesi tarihinde katılımcıların yaşadıkları deneyimler ve maruz kaldıkları anti-demokratik tepkilerin doğal sonucu olarak ortaya çıktığı söylenebilir. Aynı zamanda çeşitli siyasi örgütlerde aktif olan söz konusu katılımcılar, siyasi talep ve şikâyetlerini siyasi oluşumlar aracılığıyla ifade ettiklerini belirtmişlerdir. Ancak siyaset-üstü olması gereken Cerattepe konusunun, siyasetin bir parçası olarak görülmesi demokratik koşullardan kaynaklanmaktadır. Nitekim katılımcılardan K26:

Demokratik ortamda çevre siyasetten bağımsız olabilir ama anti demokratik ortamda siyaset eşittir doğa. Doğaya sahip çıkmak için ideolojik olarak bir tavır koymanız gerekir. Siyasi erke karşı da mücadele etmek gerekiyor. Bu da ülkenin yönetim şekliyle bire bir örtüşür. Demokratik ülkede her görüşten insan mücadeleye katılır, hiç kimse korkmaz ama anti demokratik baskı ortamı varsa, burada sadece ideolojik olarak daha keskin duranlar mücadeleye dâhil olabilir (K26) şeklinde açıklamada bulunmuştur.

3. 7. CERATTEPE ÇEVRE HAREKETİNE YÖNELİK FARKLI YAKLAŞIMLAR

Cerattepe çevre hareketini fakirlerin, zenginlerin ve huzursuzların çevreciliği ekseninde değerlendirmenin ardından, bu başlık altında alan araştırmasında öne çıkan ancak yapılan sınıflandırmada herhangi bir kavramla açıklanmayan görüşler ele alınmaya çalışılacaktır. Söz konusu görüşlerin mevcut çalışmadaki belirli çevrecilik türlerine sokulamayacak kadar geniş çaplı olması, ayrı bir değerlendirmeyi mümkün kılmıştır.

3. 7. 1. Maden Girişimine Karşı Görüşler

Araştırmadaki sınıflandırmalardan herhangi birine dâhil edilemeyen konular kapsamında öncelikle; maden çıkarılmasına karşı katılımcıların düşüncelerine ve Cerattepe’de maden çıkarılmasının nedeni olarak gördükleri unsurlara yer verilecektir. Katılımcılar, bölgede çıkarılan maden işletmesinin zenginlerin çevreciliğinde olduğu gibi çevreyi hesaba katacağını veya ülkeye ekonomik gelir sağlayacağını düşünmemektedir. Benzer doğrultuda, katılımcılar fakirlerin çevreciliğindeki gibi Artvin’in milli ekonomiye katkı sağlamadığı için göz ardı edildiğini de düşünmemektedirler. Bir diğer yandan, zenginlerin ve fakirlerin çevreciliği yaklaşımların alternatif olarak huzursuzların çevreciliği kapsamında bölgenin siyasi ve toplumsal geçmişinin, orada maden çıkarılmasında etkili olduğu görüşü ortaya çıkmıştır. Ancak araştırma bu üç bağlamda değerlendirildiğinde, bölgede maden çıkarılmasında neden olarak görülen etkili yaklaşımın bu üç çevrecilik yaklaşımından herhangi biriyle açıklanamayacağı görülmektedir. Bunun nedeni, tek bir bağlamla sınırlandırmanın söz konusu çevreci yönelimi açıklamaya yetmemesidir. Neo-liberalizm ile çevre politikasının sorgulanması, huzursuzların çevreciliğinde ortaya çıkan bir unsur olarak Cerattepe çevre hareketini açıklayabilmekte, ancak bu yaklaşım tek başına ele alınamadığı için huzursuzların çevreciliğinden farklı değerlendirilmesi uygun görülmüştür.

Katılımcıların Cerattepe çevre hareketine katılmalarına iten nedenlerin başında; yaşam alanını savunma, ekosistemin bütünlüğünü koruma gibi konuların öne çıktığı görülmüş ve ayrıca neo-liberal politikaların sorgulanmasıyla da çevre

mücadelesinin pekiştirildiği ortaya çıkmıştır. Buna bağlı olarak katılımcıların büyük bir çoğunluğu Cerattepe’de maden çıkarılmasının nedenini “hükümet ve şirket ortaklığının sonucu olarak, Artvin’in bu şirkete rant malzemesi olarak sunulması” şeklinde ifade etmiştir. Bu tutumun ardında daha önceki maden mücadelelerinin hukuki başarıyla sonuçlanması ve 25 yıllık mücadelede daha önceki şirketlerin engellenebilmesiyle ilgili deneyimin yattığı söylenebilir:

Kanada şirketi Cominco oradan gönderilirken kesin mahkeme kararıyla, devletin kesin mührü vurularak gönderildi, burada madencilik yapılamaz, burada yaşam alanı var diye. Bu şirkete yapılamaz deyip, daha sonra Eti bakıra, “İlgili” Holding’e a nasıl ihale ettiklerini de açıklamak zorundalar. Siyasetin maden firmalarını desteklemesi ve maden firmalarının kendi siyasi iktidarlarını oluşturmasıdır buradaki ısrarın sebebi (K2).

Katılımcıların çoğunun üzerinde durduğu, bölgede maden çıkarılmasının nedeni olarak gördükleri unsur, şirketlerin kazanç sağlamasıdır. Öte yandan, bu tutumu güçlendiren bir diğer unsur da devletin bu işletmeden kar oranının yok denecek kadar az olmasıdır. Devletin kazanmayacağı görüşü madene karşı çıkmayı yaşam hakkı kadar kuvvetlendiren ikinci bir nedendir. Aşağıda yer alan ifadeler bu görüşü desteklemektedir:

Evet, Artvin maden cevheri anlamda ciddi bir rezerve sahip ve Artvin halkı bu mücadeleyi veriyor yıllardan beri. Ekonomi evet çok önemli ama sen ben yaşayamayacaksak ekonominin iyi olmasının çok da bir anlamı yok. Yani tamamen cep doldurma için yapılan bir şey bu. Biz yaşamak istiyoruz. Altın çıktığında ben öleceksem, o çıkan altının bana ne faydası var? Kaldı ki o çıkan altının %1’lik bir bölümü devlete kalıyor, gerisi özel şahıslara, rant amaçlı ve siyasilerin rant amacı (K6).

Burada maden çıkarılması Artvin’in ötesinde bir durum. Kapitalist sistemin yeraltı-yerüstü ranta ve yağmaya dayalı sömürge tipi madencilğe kurban edilmesinden dolayı çıkarılıyor (K13).

Ülkeye katkı yok, amaç belirli kişilerin cebini doldurmak (K18).

“İlgili” inşaat şirketinin mal varlığını büyütmesi burada çıkmasının nedeni (K23).

Kapitalizmin saldırısı bu, kapitalizm her yerde yeşil saldırıda. Amaç birinin cebini doldurmak. Ülkeye ya da Artvin’e bir faydası yok. Rant amaçlı (K1).

Dünya malı insanın gözünü köreltmış, hırsını arttırmış. Haysiyetini bitirmiş, insanlığını bitirmiş. Hep benim olsun, hep benim olsun. Başka bir dert yok. Bu milleti düşünen yok. Olsa bu milletle oturur güzel sohbet eder. İcabında kapı kapı gezer, anlatır. Bırak devleti, şirket.. sen bunu almışsan vatandaştan bir müsaade iste ya? Şirket bir paravan, arkasında kim var o da belli değil. Bundan önce Kanada idi, arkasında kim var onu da devlet bilir (K12).

Burada direk hükümetin “ilgili” inşaat şirketi ile anlaşması söz konusu. Bu maden yasalarından dolayı, dış borcun yükselmesinden dolayı, çıkartıp herhalde dış borcu mu ödemeye çalışacaklar. Pek de katkı sağlayacağını zannetmiyorum, birilerine peşkeş çekiliyor Artvin. Çünkü Artvin’e hiçbir maddi katkısı yok, hiçbir çıkarı yok Artvin’in. Olan ekonomiyi de bitiyorlar, üretimi, arıcılığı, hayvancılığı bitiriyor. Ne gelişme sağlıyor madenler bulunduğu yerlerde? Daha önce nerde sağlamış, bir örnek gösterebilirler. Nerde hangi maden kentinde böyle bir şey sağlanmış gösterebilirler de bakalım (K19).

Devletin maden işletmesinden elde edeceği kazancın yok denecek kadar az olması, katılımcıları madene karşı çıkmasını pekiştirirken aynı zamanda, devletin kazanması durumunda maden çıkarılmasını onaylayabileceklerini de ifade eden görüşlerin ortaya çıktığı görülmüştür:

Şuan Artvin’nin alt tarafındaki altının bakırdır falan büyük bir madenin üzerinde geziyoruz. Ben şu görüşteyim: Eğer ki ülkemizin ekonomisine %100 bir katkı sağlayacaksa, gerektiği şekilde, gerektiği koşullarda çıkarılması uygun diyebilirim. Ama şu anki burada çıkan madende hiçbir şekilde böyle değil. Yabancı bir şirkete katkı sağlaması ve bunu çıkararak “ilgili” inşaat şirketine katkı sağlamasından dolayı ekonomik olarak ülkemize bir katkısı yok. Artvin’in de yok, öyle bir şey olduğunu düşünmüyorum (K16).

Bu madenin ülkemize hiçbir faydası yok. Birilerine var, ülkemize yok. Açık açık diyorum. %2 ne demek ya devlete kalan, %2 ne... Bu milletle alay etmek. Ha şöyle %20 falan olsa hadi neyse derim. %2 ne? (K12).

Hep bize şu söylendi bunlar devlet politikalarıdır. Ülkenin ekonomik olarak buna ihtiyacı vardır. İşte ne yapalım, ülkenin bütçe açığı var. Bu bütçe açığını nasıl kapatalım. Toprağın altında bir zenginlik yatarken üstünde fakirlik olur mu? Bu politikalarla yetişmiş insanların aslında fakat öğrenmeye başlayınca bakıyoruz ki aa bunun devletle alakası yok. Birisi kazanıyor. Yani düşünki anayasada bütün madenler halkındır diyor, bakıyorsunuz halkın değilmiş, adamın biri alıyormuş. Tam da halkın malı olan şeyi kaçırıyor. Bu devlet çıkarıyor olsa evet yararımız devlete olur. Mesela bor madenlerini devlet çıkarıyor. Parasını alıyor, milli bütçeye katkısı olduğunu var sayıyoruz. Burada öyle değil, üzerine para veriyoruz. Devletin kasasına girmiyor, devletin ve bu halkın olan maden çıkarılıyor, bir işadınının hırsız, küfürbaz bir adamın cebine giriyor (K25).

Geçmişten beri madene hayır dedi, kazandı Artvin ama ne hikmetse o zaman hayır diyenler şimdi olur dedi. Onların hocaları olmaz diyor, o hocanın öğrencileri olur raporu veriyor, neye dayanarak olur diyorlar o da muamma, bilimden uzak raporlar.. Biz yirmi beş yıldır madenle mücadele ediyoruz, bunları bildiğimiz için madene karşı çıkıyoruz. Gerçekten hiçbir zararı olmayacak hadi oranın bir dağı, ormanı yok olacak- ki bana bakarsan bir tane ağacın kesilmesini istemem ama – hadi diyelim gerçekten ekonomiye, Artvin’e, Türkiye’ye katkı sağlayacak tamam. Ama öyle olmayacak. Bir kişi zengin olacak diye, bize göre koskocaman bir ili yok edecekler (K24).

Ülkenin kazanması ve sonuçlarından Artvin’in faydalanması gerekliliğine bağlı olarak K4, teknolojik ilerlemeye ve aynı zamanda devletin kazancına şu şekilde dikkat çekmiştir:

Burada çıkacaksa burada işlenmeli. Maden düşmanı değiliz. Ama insan ve doğa hesaba katılmazsa olmaz. Artvin'in şu anki durumda gözden çıkarılması söz konusu. Barajlar, maden, HES'ler... İnsansızlaştırma projesi var. Devletin devamlılığı söz konusu ise çıkarılabilir. Cerattepe'de çıkarılmaz demiyoruz. Gerekli olan teknoloji ne zaman gelirse, o zaman dokunulması tarafındayız (K4).

Ekonomik nedenlerden ve devletin değil; şirketin kazanmasından dolayı maden çıkarılmasına karşı çıkan bu tutumun bir nedeni, katılımcıların ülkenin kazanmamasına rağmen maden çıkarılmasının Artvin'de “yersizleştirme” ve “insansızlaştırma” politikalarıyla ilgili olduğunu düşünmesidir. Dolayısıyla katılımcılar yaşam alanlarında maden çıkarılmasını, siyasi ve toplumsal bir nedenin sonucu olarak yorumlamaktadırlar. Maden işletmeciliğinin insansızlaştırma politikası olarak görülmesi ise sadece Cerattepe projesiyle ilgili değil, çevredeki bölgelerin tümünde ve ilçelerde ardı ardına yapılan barajlara, HES'lere dayalı projelerle ve yerel siyasi yönelimin (yerel yönetimin CHP'den AKP'ye geçmesi) değişmesiyle açıklanabilen bir toplumsal, siyasi çatışmanın olduğunu göstermektedir. Nitekim iki karşıt siyasi ideolojiyle durumu değerlendiren K5 ve K16'nın bu benzer düşünceleri şu şekildedir:

Yersizleştirme politikası var burada. İnsanları göçe zorlamaya çalışıyorlar. Muhalif bir kent ve korkuluyor. İnsanların yan yana durmalarından korkuyorlar (K5).

Burada çıkmasının nedeni tam olarak siyasi. Burada 20-25 senedir süren bir mücadele var. Bundan önce bir sürü şirket geldi gitti. O maden çıkarılmadı. Şu anki mevcut durumda siyasi ortam buna el verdi, bildiğimiz bir şey. Mahkemelerin devam ederken çıkması, eşitsizlik olduğunu gösteriyor (K16).

Artvin'in ilçelerinden olan Borçka, Şavşat, Ardanuç, Yusufeli gibi bölgelerdeki veya çevredeki köylerdeki maden ruhsatlarına, HES projelerine değinerek bu bölgelerdeki tahribatların yarattığı sonuçları ifade eden K2'nin düşünceleri, yaşam mücadelesinin sadece Cerattepe'deki madene karşı değil; bölgedeki çevreye yönelik tüm girişimlere karşı olduğunu göstermektedir:

Gözü gibi bakılması gereken, herkesin koruması gereken bu yerler, HES'ler taş ocakları, mermer ocakları, maden projeleriyle adeta bilerek ve isteyerek yok ediliyor. Bunun mantığı nedir, hangi akılla açıklayabilirler? Bir insan niçin bir ile bu kadar kötülük yapar ya? Anlamak mümkün değil. Artvin küçücük sığa eşek bile değil, Bu kadar, atın filin bile kaldıramayacağı yükü niye bu kadar Artvin'e yüklüyorsunuz? Artvin'in Türkiye'nin dünyanın enerjisini mi üretecek, dünyanın madenini Artvin'den mi alacaksınız da Türkiye zenginleşecek? Artvin'in nüfusu azalıyor, madenler demek ki tutmamış nüfusu, göçü engellememiş, fakirliği engellememiş. Demek ki kusura akmayın ama yanlış yapıyorsunuz. Artvin'de bunları yaptıktan sonra dağları, ağaçları

yok ettiniz, dereleri kuruttunuz, doğayı öldürdünüz, bana Artvin'i nasıl tarif edeceksiniz? (K2).

Sonuç olarak katılımcıların; azalan nüfus, civardaki diğer enerji projeleri ve toplumsal muhalefeti kırma girişimleriyle açıkladığı insansızlaştırma olarak görülen politikanın ürünü olarak bir nevi “gözden çıkarıldıklarını” hissetmeleri araştırmada yer alan önemli bir unsur olarak görülmektedir. Katılımcıların, Artvin’de kazanılmış hukuki başarılarla rağmen maden çıkarılması konusundaki devlet ve şirketin ısrarını, maden şirketinin kazanç amacı gütmesi ve bunun sonucunda yerel halka yönelik “yerinden etme” projesi olarak gördüğünü söylemek mümkündür.

3. 7. 2. Katılımcılar Açısından Cerattepe Çevre Hareketi

Cerattepe çevre hareketine katılan aktörlerin belirli özelliklerinin zenginlerin, fakirlerin ve huzursuzların çevreciliğindeki katılımcı özellikleriyle açıklanamaması ayrı bir değerlendirmeyi gerektirmektedir. Cerattepe çevre hareketi katılımcıları, ekonomik güvenliği olan zengin kişilerden (zenginlerin çevreciliği) oluşmamaktadır. Alan araştırmasında yüksek gelire sahip insanlar yer almıştır ancak yaşam biçimleri, davranış ve tutumları zenginlerin çevreciliğiyle açıklanamamaktadır. Çünkü doğaya yükledikleri anlam elitist tavırdan uzaktır. Fakirlerin çevreciliği bakımından ise katılımcılar, tarımsal etkinliklerle ilgilenen ve doğrudan geçim kaynağı bakımından doğaya bağlı kişiler değil; kent-köy yaşamının içinde ve aynı zamanda meslek edinebilmiş insanlardır. Fakirlerin çevreciliğinin hem kır hem de kentte ortaya çıkması mümkündür. Ancak, araştırmadaki katılımcıların özellikleri dezavantajlı bir toplumu temsil etmekte ve toplumsal adalet kavramı çevreci yaklaşımlarını düşünsel olarak etkilediği kadar, yerel hareket biçimlerini etkilememiştir. Huzursuzların çevreciliği bakımından, orta yaş ve aynı zamanda siyasi olarak da kendilerini ifade etmek isteyen kişilerden ziyade; Cerattepe’deki katılımcı çeşitliliğinden, huzursuz grubun ötesinde katılımcıların özelliklerinden bahsetmek mümkündür.

Araştırmadaki katılımcıların yaşı, cinsiyeti, siyasi yönelimi, geliri ve eğitim durumu gibi demografik özellikler, çevre mücadelesinde bulunmalarında farklı bir bakış açısı ve eylem biçimi sergilemelerinde çok etkili olmamıştır. Bu nedenle, söz konusu özellikler, belirgin farklara dayalı iddialara olanak vermediği için mecut

çeşitlilik bir bütün olarak değerlendirilmiştir. Katılımcılar, çevre mücadelesine her kesimden katılımın olduğunu ve belirli bir sınıf imajının olmadığını belirtmişlerdir:

İşsizi, genci, yaşlısı...toplumun her kesiminden insan vardı mücadelede. Elbette eğitilmiş, kültürlü insanlar daha önce davrandı ama herkes katıldı (K26).

Cerattepe olayında herkes var, siyasi olan veya olmayan. Ev kadınları, lise, ilkokul mezunu, duyarlı olan herkes ordaydı. Cerattepe için belirli bir kalıba sokmak yanlış olur (K18).

Buradaki Cerattepe hareketinde biz CHP olarak tabii ki kırmızıçizgimiz oldu ama burada siyasi hareket ön plana çıksın istemedik. Burada Artvin'e gönül vermiş, Artvin'i seven burada yaşamayı seven herkes bu harekete katıldı. Sağcısı da solcusu da yaşlısı da genci de kadını da erkeği de hep birlikte tek yürek olarak Artvin'i savunmaya çalıştık. Biz CHP olarak her bir şeye katıldık ama biz CHP'li olduğumuz için değil; Artvin'imizi sevdiğimiz için. O yüzden siyaset gözetilmeksizin tabii ki bölünmeler oldu, AKP'den katılanlar çok olmadı. CHP ve MHP ön plandaydı. Ama esas niyetimiz siyasi kimliğimizi bırakarak Artvin'e sahip çıkmaktı. Geri çekilenler şimdi maden çıkarılmasını destekliyorlar diyemem ama bir çözülme oldu. Maden çıkarılmaya başlayınca bunun geri dönüşümün olmayacağı düşüncesindeler şuanda. Tekrar alanlara çıkmanın anlamı yok diye bakıyorlar. Ama biz hala vazgeçmiş değiliz. Artvin'de belediyeyi alırsak Cerattepe'ye çok büyük katkısı olacak diye düşünüyorum (K11).

Katılımcıların ekonomik durumu göz önüne alındığında, ekonomik gelirin veya post-materyal düşüncelerin etkisinin olmadığı görülmektedir. Zenginlerin çevreciliğinin aksine, ekonomik güvenliği olan kişilerin çevre mücadelesinde yer alması başlarda söz konusuysa daha sonra, kazanç amaçlı yönelimlerle çevre savunusunun dışına çıktıkları görülmektedir:

Ekonomik durum hiç önemli değil, hiçbir şeyim yok, evim bile kirada ama Cerattepe'yi savunmaya giderim. Mesela ben MHP'deydim, MHP'lilerin hepsi gelmiyor. Ama ben siyasi düşünerek değil, vicdan olarak yaşam alanımı korumak için giderim. Onlara ne kadar anlatsan gelmiyorlar. Sanıyorlar ki bu sadece CHP'nin meselesi. Bu Artvin'in meselesi, hepimizin meselesidir. Kadınlar, köylüler herkes vardı. Benim köyüm madene çok karşı çıktı (K20).

Geliri yüksek olanların çevre mücadelesinden geri çekilmesi şu şekilde ifade edilmektedir:

İyi eğitilmiş olanlar, köylüler, kadınlar, siyasiler hep var. Gelir söz konusu değil ama iyi gelirliler katıldılar, göründüler sonra geri çekildiler. Madencilikle ortak iş yapmaya başladılar (K10).

Yukarıdaki ifadelerde görüldüğü gibi, Cerattepe çevre hareketini oluşturan grupları belirli bir kategoriyle açıklamak mümkün görünmemektedir. Bununla birlikte, siyasi bir amaç olmamasına rağmen siyasi olarak aktif insanların ön plana çıktığı söylenebilir. Siyasi açıdan değerlendirildiğinde katılımcılar, sağ veya sol ideolojik ayırım yaşamamış, örneğin Halkevleri ve Ülkü Ocaklarının bir arada olduğu

bir mücadele haritası izlemiştir. Çevre mücadelesinde siyasi düşünceden kaynaklı bir ayrışma görülmezken, hem sağ hem de sol partilerden olan ve maden şirketiyle işbirliği yapan gruplarla bir kutuplaşma yaşandığı araştırmada orta çıkan önemli bir konudur. Gerek önceleri çevre mücadelesinde yer alan, ancak daha sonra maden şirketinden yararlanan zengin kişilerin ortaya çıkmasının, gerekse şirketin arkasındaki siyasi güçle kendisine destekçi yaratma politikasının sonucu, yerel halk arasında maden konusunda siyasetten bağımsız bir kutuplaşma görülmüştür:

Bazılarının, siyasetle uğraşanların hükümet yanlılarının işbirliği içinde olduğunu düşünüyorum. Sağ gösterip sol vuranlar veya sol gösterip sağ vuranlar oldu. Şuan da yoklar. Hala ne düşünüyorlar bilmiyorum, toplanamıyoruz. OHAL üzerine bir daha OHAL var burada. Eylem yapamıyoruz onları da mitinglerde eylemlerde anca görüyoruz. İşbirliği içindeler, çünkü 2015'ten önce çıkmadı maden ama seçimlerden sonra oldu ne olduysa. Belediye başkanı toplumsal tepki alamamak için katıldı büyük mitinge. Tabii içinde madene karşı olanlar da var ama bazıları işbirliği içindeler. Tabii ki bazı AKP veya CHP'liler de var, nemalanan. Siyasi olması gerekmiyor. Ayrım nemalananlarla oluştu. Toplumsal ayrışma burada başladı. Rant amaçlı ayrışmalar oldu (K19).

İyi eğitilmiş olanlar, köylüler, kadınlar, siyasiler hep var. Gelir söz konusu değil ama iyi gelirli katıldılar, göründüler sonra geri çekildiler. Madencilerle ortak iş yapmaya başladılar (K10).

Toplumsal ayrışma var. Sömürgeci şirketler işlerini yapabilmek için önce bu algıları ortaya çıkarırlar ve bir olan toplumu ayrıştırmaya başlarlar. 25 yıl boyunca birer birer almaya başladılar insanları Artvin'de. Daha sonra insanların milli ve dini duygularını da sömürmeye başladılar. İmamlarla ilişki kurdular, camiye halı aldılar, badana yaptılar. Mahalle muhtarlarından fakirlerin listesini alarak yardımlar yaptılar, hoş görünmeye çalıştılar ve festivallerimize dadandılar. Festivallere sponsor oldular, ilginç fiyatlarla. Çok ihtiyaçlı biri yardım isterse yok yardım, çünkü geri dönüşüm yok ama kitlesel gösterilerde var. Yerel yönetim değişikliğine kadar Cerattepe'nin tişörtlerini giyerek, afişlerini asarak giyerek Kafkasör'de maden şirketi protesto edilirdi 15 20 bin kişi tarafından. AKP yönetimi geldikten sonra kaldırdılar ve sonunda susturdular insanları. Yerel yönetimin hizmeti Artvin'den çok maden şirketine hizmeti var (K2).

Toplumsal ayrışmanın yüksek olduğu bir dönem yapılan bu araştırmada, katılımcıların tepkisinin siyasi olarak farklı düşüncede oldukları kişilere ya da madende çalışan ve ihtiyaç sahibi işsiz insanlara yönelik olmasından ziyade, kendi deyimleriyle “davayı satan” yani; mücadelede birlikteyken şirketle çalışmaya başlayan insanlara yönelik olduğu görülmüştür. Kendilerine saldıran kolluk kuvvetlerine yönelik çok az kişi ciddi anlamda öfke duyarken, “onlar emir aldılar, işlerini yaptılar” tutumu çoğunlukta ön planda olduğu söylenebilir. Söz konusu çoğunluk, kızgınlıklarının devletin üst kademelerine yönelik olduğunu ifade ederek, Artvin'deki dayanışma ve birlik içindeki alışılan gelen yaşam biçimine dikkat

çekmiştir. Bu tutumun arkasında, Artvin gibi küçük bir ilde toplumsal yaşamı yönlendiren ilişkilere bağlılık olduğu söylenebilir.

İdeolojik bir ayrımı aşan Cerattepe çevre mücadelesinde katılımcı çeşitliliğine rağmen kadınların özel bir yere sahip olduğunu ifade etmek gerekir. Gerek *kadınların geleceği daha çok düşünmesi* (K14) gerekse *kadınların bu coğrafyada tarımsal geçimi, hayvancılığı sağlaması ve sürekli çalışan, ekonomide pay alan durumda olmaları, kısaca Artvin’de kadınların her yerde olması* (K19) nedeniyle kadınların öncü rolü sıkça getirilmiştir. Ek olarak çevre mücadelesinde çıkarılardan uzak, sürekliliği koruyan da kadınlar olmuştur. K25’in ifadesiyle:

Kadınlar mücadele önemli unsurlardan biri. Her şeyin başı kadın, kadınların öncülüğünü kabul etmemiz lazım. Kadınlar daha direngen ve yaşama karşı daha dürüst ve “namusludurlar” (cinsiyet anlamında değil; mücadeleye sahip çıkma anlamında). Davayı satan hep erkekler olmuştur ama kadınlardan satan yok. Ayrıca doğayla birebir ilişkisi olan kadındır; suyu kullanan, yemeği yapan, çocuğunu doğaya bırakan, çocuğu hastalandığında bakan odur, sorumluluk sahibidir (K25).

Katılımcı bazında Cerattepe çevre hareketini siyaset, gelir, cinsiyet, yaş gibi belirli bir ölçüte göre açıklamanın zor olduğu ifade edilebilir. Hareketi katılımcı bazında en geniş tanımlayan nitelikler *Artvin sevdası olan* (K2) veya *çeşitli bilgi ve deneyime sahip ve bunları değerlendirebilen* (K3) kişiler olarak ifade edilmektedir:

Yaşam alanının savunulması bilincine erişmiş, madenin sonuçlarını bilen herkes mücadelenin içinde. Eğitim, cinsiyet, siyasi açı etkili değil mücadelede. Eteğinde kent kurulu yerde madencilik yapmanın zararını bilen herkes var (K13).

Eğitim, siyaset, yaş, cinsiyet hiçbir şey oradaki katılımcıları belirleyemez. Artvin sevdası üzerine inşa edilmiş bir mücadele söz konusudur. Geçmişten beri atalarından aldığı bu mirası çocuğuna, torununa olduğu gibi aktarmak kaygısıyla mücadele ediyorlar. Artvin insanı hiçbir davranışını bilinçsizce yapmaz, Türkiye’nin en eğitilmiş insanların yaşadığı yerdir Artvin. Buna karşı çıkarken araştırmaları yapmıştır, gerekli bilgileri almıştır. Maden çıkarılan yerlere bakarak kendi düşüncelerini ortaya koymuş ve mücadelede öne çıkmıştır (K2).

Çeşitli katılımcılardan oluşan ancak, Artvinli olma bilince dayalı gelişen mücadelenin içinde Artvinli olmayan ancak orada yaşanan kişilerin varlığı da söz konusudur. Artvinli olamayan bu kişiler, ekosistemin bütünlüğünü ve doğal güzelliği koruma amacıyla veya diğer siyasi etkenlerin sonucu harekete katıldıklarını belirtmişlerdir. Bu nedenle Cerattepe için mücadele edenlerin farklılıklarıyla bir arada olduğu, güçlü bir dayanışma bağından söz edilebilir. Yeşil Artvin Derneği temsilcisi bu durumu şu şekilde açıklamaktadır:

Benim gibi binlerce kadın ve erkek var Artvin’de bu mücadeleyi en baştan beri sürdüren. Hiç kimse tek başına bir şey değil. Biz asla “ben” demeyiz. “Biz” olmak zorundayız. Bütüncül bir şey bizimkisi. Temsil etme bazında hukuk veya medya anlamında dernek olarak öncülük ettik. Biz dernek olarak düzenleme kurulu gibiyiz aslında. Birçok insan var (K1).

Diğer bir katılımcı ise hareketi meydana getiren aktörlerin yaşadıkları çevre ile kurdukları aidiyet bağlarını öne çıkaran ve böylelikle kente özgü yaşamı ortaya çıkaran şu değerlendirmeyi yapmıştır:

Çok değişik gruplar var. Birincisi sadece Artvinli olmanın bilinciyle hareket eden insanlar var. Artvinlilik, burası benim toprağım düşüncesi ön planda. Başka bir yerde olsa belki bu kadar tepkiyi göstermeyecek insanlar var. İkincisi siyasi görüşleri sebebiyle katılan bir grup var. Benim gibi sadece ekosistem için katılan insanlar var. Bir de katılmazsam kötü görünürüm diyen insanlar var ama çoğunluğu Artvinli olmaktan kaynaklı katıldığını düşünüyorum. Artvinli olmayıp katılanlar da var (K15).

Katılımcılar Cerattepe mücadelesi içerisinde bulunurken “yaşam mücadelesi” söylemi üzerinde durmaktadır. Bu söylem; bir yandan kültürel yaşam biçimiyle uyumlu olarak tarih ve kültür koruma dürtüsüne sahip olmayı, bir diğer yandan da bu dürtüyle gelecek nesilleri hesaba katan manevi duyarlılığı yansıtmaktadır. Manevi duyarlılığı ortaya çıkaran katılımcılardan birinin açıklaması şu şekildedir:

Ben burada yaşam için mücadele ediyorum, siyasi bir şey yapmıyorum, rant için yapmıyorum. Bizim buradan gidecek yerimiz yok. Çocuklarımız belki gittiler ama biz burada yaşayacağız. Döndüğümüz, öldüğümüz ve geleceğimiz toprak burası. Benim çocuklarımın da kökü burası. Ben köyümüzde babamın yüz yıllık zeytin ağaçlarının baraj yüzünden su altında kaldığında babamın gözünden akan yaşları gören insanım. Ben doğamı kaybetmek istemiyorum (...). Çocuklarımız için, geleceğimiz için, geçmişimiz için mücadeleden vazgeçmeyeceğiz. Ben Artvin’de öyle insanlar biliyorum ki köyünde mezarları su altında kaldı. Geçmişini kaybetti adam. Bu çok acı bir olay. Ben köyümde geçmişimi kaybetmişim. Ben çocuğuma ne göstereceğim, benim köyüm vardı artık yok. Ben geçmişimi koruyamıyorum. Geçmişini koruyamayanın geleceği nasıl olacak? Köyümüz boşaldı, teyzem Samsun’a gitti kocasıyla. Kocasını kalp krizi geçirdi. 80 yaşındaki insanların cebine para verip git başka yerde yaşam kur dediler. Yaşayabilir mi? (K6).

Sonuç olarak, katılımcı açısından Cerattepe çevre hareketinin zenginlerin, fakirlerin veya huzursuzların çevreciliği kategorilerine dâhil edilemediği görülmektedir. Bu nedenle herhangi bir yaşa, cinsiyete veya sınıfa göre değerlendirilememektedir. Ancak çeşitli manevi duyarlılıkları ön planda tutan katılımcı özellikleri gibi geniş bir çeşitlilikten söz etmek mümkündür.

3. 7. 3. Cerattepe Çevre Hareketini Ayıran Düşünceler

Cerattepe çevre hareketinin katılımcı bazındaki çeşitliliği, belirli bir ölçüte dayalı olarak hareketin belirleyici çizgisini ortaya çıkarmayı zorlaştırmaktadır. Yine de çevre hareketini belirli açılardan farklı kılan ve katılımcıların büyük çoğunluğunun üzerinde hemfikir olduğu düşüncelerle çevre hareketini oluşturan ve yerel mücadeleye ayrıcalık katan unsurlar açığa çıkarılabilir. Öncelikli olarak, katılımcıların aynı zamanda çevre hareketine katılma dürtüsü olan Cerattepe konumu, Artvin için önemlidir ve bu mücadeleyi başlı başına ayrıcalıklı hale getirmektedir. Maden sahası olarak belirlenen alanın bölgedeki rolüne yönelik vurgular, çalışmada önemli görülen yerler arasındadır. Örneğin; K22'ye göre Cerattepe, *nefes alınan, yaşam için gerekli su ve havayı* sağlayan yerdir. Diğer bir anlatımla örneğin K26 ise, bu durumu şöyle ifade etmektedir:

Burada insanların ekonomik şeyi de var, burada insanlar yaşam alanında tarım yapıyor, hayvancılık yapıyor, atadan, dededen kalma toprağı var onun yok olmasını, güzelliklerin yok olmasını istemiyor. Artvin'de biraz da kente de sahip çıkma şeyi var. Bazı kentlerde bir kent komple etkilenmeyebiliyor, mesela bir baraj suyunda veya HES'de sadece o vadiye zarar verebiliyor ama burada komple bütüncül olarak zarar vereceğı için daha güçlü ve daha uzun soluklu yani. Birçok açıdan aynı anda etkilendiğı için bu denli güçlü (K26).

Daha önce de değinildiğı gibi katılımcılardaki kente aidiyet ve kenti sahiplenme içgüdüsünün çevresel mücadeleyi topluma özgü hale getirdiğı, hareketin ayırıcı noktası olarak görülmektedir. Artvinli olma üzerine yapılan vurgu, araştırmada öne çıkan bir diğer husustur. Bu durum Artvinli olmayan bir katılımcı tarafından şu şekilde ifade edilmektedir:

Tamamen Artvinlilik ön planda. Memleketlerini koruyorlar. Hani işte memleket sevdası, Artvinliler birbirine çok bağı ve düşkün insanlar. Nereye giderse gitsin, hangi konuma gelmiş olursa olsun –hepsini tabii ki aynı yere koymayacağım ama- Artvin sevdası dedikleri bir şey var, insanına da toprağına da bunu buluyorlar. Yerelde güçleniyor, çevreden çok “niye bizim memleketimiz” diye şey yaptıkları bir şey var. Madene karşı çıkarken dışarı pet şişe atanı da gördüm ben (K15).

Oradaki dava şu: Artvinli Artvin'in yok olmasını istemiyor. Yani Cerattepe'de maden çıkınca Artvin'i yok etmeyecekse Artvinli çıkmasını demez ama bunu iyi biliyorlar ki biz Murgul'da gördük, öyle bir çukur burada eşilirse, o kuyu bir gün patlarsa bu halk nereye gidecek? Yani buradaki olay Artvin'i yok etmesi, Kütahya'daki, Eskişehir'deki gibi değil olay. Burası kırık arazi. Burada çıkan maden, bu memleketi yok etmenin peşindedir (K12).

Artvinli olma bilincinin ağır basmasına rağmen, katılımcılar çevre hareketlerine karşı ilgisiz olmadıklarını belirtip diğer çevresel tahribatlara da karşı

çıktıklarını ifade etmişler. Buna rağmen, kendi yaşam alanı savunularını ve maruz kalacakları riskleri “örneği olmayan ve Artvinliye özgü” olarak tanımladıkları söylenebilir:

Buradaki hareket hiçbir harekete benzemiyor dünyadaki. Artvin’in tepesinde maden çıkıyor, burada çıkan maden içme suyumuzu etkileyecek, orman kesiliyor heyelanlar erozyonlar olacak, Her ne kadar siyanür kullanmayacağız deseler de oraya gidin görün her taraf tahrip olmuş biçimde. Oradan gelen sular bizim içme sularımıza giriyor. Toprakta aldığımız besin siyanürle beslenecek. Geçen yıl hayvanlarımız zehirlendi, biz o toprağın meyvesini sebzesini yiyoruz. Biz tamamen yaşam için çevre kavgası veriyoruz (K6).

Bizim sloganımız “Ya Artvin Ya Maden”. Yaşam alanı olarak, il olarak Artvin var olamazsa, maden olamaz. Çevresi nadide biyosfer alanı, bunlar sonraki şeyler (K13).

“Artvinli olmasam da madene karşı çıkardım” veya “Diğer çevre tahribatlarına da aynı tepkiyi veririm” gibi söylemlerle maden çıkarılmasına karşı çıkan kişilerin çevreci yaklaşımının doğal güzelliği koruma veya aynı zamanda siyasi düzeni eleştirme düşüncelerine dayandığı görülmektedir. Artvinli olma ve yaşam alanını savunma güdülenmesinin yanında, yerel ilişkileri aşan bir çevreci yaklaşımın olması, aşağıdaki örneklerde görüldüğü katılımcıların Cerattepe konusu dışındaki siyaset ve çevreyle ilgili politikaları sorgulamalarından kaynaklanmaktadır:

Direk yaşamımızı etkiliyor. Tabii ki siyaseti eleştiriyorum. Onlar (iktidardakiler) olmasaydı bunlar (şirket) buraya böyle rahat çıkamazdı. Bastılar gazı, İç İşleri bakanı vurun gazı demiş (K20).

Rize’deki ÇED davalarına bakan savcılar, hâkimler değişti. Biz bu hukuksuzluğa da karşı çıktığımız için mücadelemize destek oldular (K10).

Şuan yukarıda (Cerattepe’de) çalışmalar yapılıyor. Bu hükümet değişmediği sürece bu çalışma da devam edecek. Çünkü hiçbir şekilde engel olamıyoruz. Sadece Cerattepe konusunda değil; devletin istediği herhangi bir konuda bir şeye engel olmaya kalktığın an, farklı bir uygulamayla karşılaşıyorsun. İşte; gözaltı, hapis gibi (K18).

Doğal güzelliği koruma anlamında yaşam biçimiyle bağlantılı olarak öne çıkan düşünce “yaşam alanının, havanın ve suyun bozulacak olması” yönündeki kaygı ve toplumun doğa ile bağlantısı birlikte değerlendirilebilir. Böylelikle doğal güzellik ruhsal bir rahatlama amacından ziyade, yaşam biçiminin parçası olarak ele alınabilir:

Hiç pikniğe gidiyor muyum diye sorsana. Ben pikniği ne yapayım? Hafta sonu bir Pazar anca dükkânımı kapatıyorum. Gidiyorum Cerattepe’nin altındaki yerlerime, orada bir çayımı demliyorum. Bahçemde çalışıyorum, yemeğimi yiyorum, gidiyorum gene bahçeme. Bizim pikniğimiz o. Öyle piknik miknik yok bizde. Bizim bir tek Kafkasörümüz var, başka nere gidelim? (K24).

Çevreye yalnız güzellik olarak bakamayız. Diğer nedenleri ortaya koyuyoruz, yaşamı ortaya koyuyoruz. Yaşamı tehdit ediyorsa o güzelliği de korumak durumundayız (K3).

Artvinli olma bilinci, siyasi düzen eleştirisi ve doğal güzellik konularıyla Cerattepe çevre hareketini ayırt edici özelliklerden bir diğeri, katılımcılar tarafından öne sürülen dayanışma ve bütünleşme boyutudur. K21'e göre Artvin'deki mücadeleyi ayrıcalıklı kılan durum şöyle açıklanmaktadır:

Burada farklı olan aslında insanların bütünleşmesiydi. Herkesin aynı konuyu madenin zararlarını, kaynak sularını, ekolojik sistemin değişmesini, heyelan olmasını düşünmesi. Bir miktar yeri traş ediyorlar. Bu hem görüntü kaybı hem de sağlığımız açısından da ilerde heyelan çıkabilmesini de düşünüp her şekilde bunları düşündüğümüz için zaten hepimizin aynı konuda birleşmesi ayıran niteliklerden biri de budur. O dönemde gerçekten çok fazla bağlandı birbirlerine. Herkes birlikte aç kaldı ve birlikte yemek yedi. Herkes aynı düşüncedydi ve gerçekten ortak noktalardan biri de oradaki herkesin hayvanları da düşünmesiydi (K21).

Toplumsal mücadele inanılmaz bir şey. Halkla beraber olmak- hepimiz halkız- ama oradaki dayanışma ve desteği görmek başka bir şeydi. Birbirimizi anladığımızı düşünüyorum yani ortak paydada buluştuk orada. Beraber bir şeyler yapmanın, bu ülkede doğru olmayan şeylere karşı gelmenin ne olduğunu, bir de toplumsal mücadelede neleri kazanabileceğimiz gördük. Yani biraz herhalde toplumsal olarak bireyselciliğe çok düşmüşüz, bireyselcilikten uzaktı orası. Orda herkes birbirine yardım etti, yemek geldi yemek yapanlar geldiler ekmeğimizi, sigaramızı, bir sürü şeyimiz paylaştık. Toplumsal destek, toplumsal mücadele çok önemli bir şey. Toplumsal birliği gördük (K19).

Pek çok farklı toplumsal kesimden katılımcıların bir araya gelerek Cerattepe konusunda bütünleşmesini “tabana yayılan” bir hareket olarak yorumlayan bir başka katılımcı da bu durumu hem mücadelenin tarihine hem de derneğin rolüne dayandırmaktadır:

Burayı ayrıcalıklı kılan bir çevre hareketinin toplumsal tabana bu kadar yayıldığı başka alan pek olmadı. Başka çevre hareketleri de var ama biraz siyasallaşmış çevre hareketleriydi. Biz ilk başlarda bundan olabildiğince uzaklaşmaya çalıştık. Örneğin Yeşil Artvin Derneğinin taa ilk kuruluşundan itibaren içinde bütün siyasi partilerden yönetimlerinde temsili düzeyde olanlar oldu. Hep MHP'iler, Halkevleri, merkez sağdan insanlar oldu yönetimde. Bu anlamda toplumsal tabana yayılabilmesi, mücadelenin yayılabilmesinde büyük katkıları oldu. Biraz farklı kılan buydu. Bir çevre hareketini, düşünün ki 25 yıl süren bir çevre hareketi, örneği yok yani bu kadar başarılı olan. Var, Bergama'da var da bir tıkanma noktasında oradaki mücadelede. Dolayısıyla Artvin'in farkı o oldu. İlk baştan itibaren toplumsal katmanların her birini hiçbir cins, siyasi görüşü ayrımı olmaksızın bu mücadeleye dâhil etme becerisini gösterebilen bir hareket olması sebebiyle diğer çevre hareketlerinden farklı olduğunu söyleyebilirim (K25).

Özetle, Cerattepe çevre hareketinde toplumun doğa ile birlikteliği, yerel ilişkilerin kuvvetli olması ve kendi içerisinde beliren ve gelişen bir hareket olması

bakımından, yöreye özgü bir nitelik taşıdığı söylenebilir. Yaşanan çevre tahribatları etkilerinin gözle görülür hale geldiğini ifade eden katılımcılar, kararlı ve ısrarlı tutumuyla yine kendi coğrafyalarının zorlu şartlarıyla özdeşleşmişlerdir:

Birileri zengin olacak diye ben yerimi terk etmiyorum. Bazı insanlar evini satmaya çalışıyor. Ben inadına ev yapıyorum. Zehirlenirsem de Artvin'de ölürüm, başka yerde değil. Bu konuda çok kızgın ve kırgınım. Bir sürü laflar çıktı teröristler diye bizim için. Bizden terörist merörist olmaz. Biz Türkiye Cumhuriyeti vatandaşıyız. Biz burada polisle de askerle de hep beraberiz, arkadaşız. Gayet severiz birbirimizi, kimseye düşman değil Artvin halkı. Sadece yaşam alanımızı savunuyoruz. Siyasi hiçbir şey güdülmedi, kadınlar başı çekiyor. Parti devreye girmedi, tek dert yaşam alanıydı. İsrarla zararsız diyorlarsa onu da ispatlasınlar, zararlar şimdiden başlamış zaten. Önünü hiç kimse göremiyor. Ağaç dikerken bu meyve verecek mi diye düşünüyoruz. Para kazanmak için gerekiyorsa doğa turizmi yapın. Artvin bunun için çok uygun. Pansiyonculuk yapın, yapılabilir (K24).

Çevre mücadelesinin bir diğer boyutu da katılımcıların ekonomik gelişme için sunduğu yukarıdaki gibi pansiyonculuk, ekolojik turizm, ruhsal ve fiziksel iyilik sağlayan sağlık için turizm gibi önerilerle şekillenmesidir. Madene karşı çıkan topluluğun alternatif kalkınma önerileri sunması, mücadelenin bilinçlilik düzeyinin yüksek olmasından ve bilimsel dayanaklardan kaynaklanmaktadır. Son söz olarak K1'in şu ifadelerine yer verilebilir:

Çoruh vadisini her noktada yok edersek ne olacak? Nehir yataklarına ıslah diyorlar. Esasında nehir yatakları kendini ıslah etmiş zaten. İnsanları ıslah etmemiz gerekiyor. Vadiler, kendi yataklarını oluşturmuş, nehirler kendi yataklarını oluşturmuş, döngüsü var, kendi içerisinde yarattığı bir ekolojik sistem var. Islah edilmesi gereken onları yok eden insanlar (K1).

Sonuç olarak, bu bölümde Cerattepe çevre hareketinin fakirlerin, zenginlerin ve huzursuzların çevreciliği çerçevesinde değerlendirilmesine ve ikinci bölümde yapılan kavramsal ayrımlara göre açıklanmasına değinilmiştir. Araştırmaya katılan kişilerden toplanan veriler, hareketi tek bir kategoriyle açıklayamayacak kadar çeşitlilik sunmaktadır. Bunun yanında, herhangi bir kategoriye dâhil edilmeyen ancak hem teori hem de pratikteki öneminin göz ardı edilemeyeceği maden çıkarılmasına karşı yerel yaklaşımlar, katılımcıların niteliği ve Cerattepe'yi ayrıcalıklı kıldığı düşünülen görüşler ortaya çıkarılmıştır. Cerattepe çevre hareketi, yapılan kavramsal ayrıma göre ağırlıklı olarak fakirlerin çevreciliği özelliklerini taşımaktadır. Buna rağmen, zenginlerin ve huzursuzların çevreciliği de belirli kriterler ölçüğünde ortaya çıkmaktadır.

Cerattepe çevre hareketinin herhangi bir kategoriye tam olarak girmeyişi toplum ve çevre etkileşimiyle açıklanabilir. Çoban (2018: 177-210)'ın çalışmasına göre “çevre toplulukların somutlaşmış hali veya maddi uzantısıdır.” Bu nedenle mücadele sadece topluluğu ya da çevreyi değil, her ikisini de savunma ve sürdürme özelliği kapsar. Tam olarak amaç, maden çıkarılmasını engellemektir. Böylece devlet ve şirket ortaklığına karşı gelişen topluluk ve çevre etkileşimi, karşı direnişin hem öznesi hem de nesnesi niteliğindedir.

SONUÇ

Toplum ve çevre arasındaki ilişki, dönemsel olarak farklılık gösteren özelliklerden etkilenecek çevreciliği oluşturmakta ve dönüştürmektedir. Avrupa’da 15. yüzyıla kadar bu ilişki, insanı doğanın bir parçası olarak gören organik dünya görüşünden beslenirken; 16 ve 17. yüzyıllarda organik dünya görüşünün bilimsel, dinsel, felsefi ve deneysel alanlardaki gelişmeler sonucu mekanik dünya görüşüne dönüştüğü ifade edilmektedir. Mekanik dünya görüşü, insanı doğadan ayırırken insana üstünlük tanıyan bir yaklaşımla çevre ve toplum arasındaki ilişkiyi koparmış, ekonomik ilerleme anlayışının hâkimiyetine yol açmıştır (Ertürk, 2012: 176-177). Temel olarak bu şekilde bir anlayış değişiminden sonra ekonomi ve çevre arasındaki çatışmalar, ekolojik ekonomi veya sürdürülebilir kalkınma girişimleriyle yumuşatılmaya çalışılsa da çevre tahribatları artmakta ve bunun paralelinde bölgesel düzeyleri aşan çevre hareketleri giderek yükselmektedir. Bu durumun yerli halkların, toprak sahiplerinin seslerini yükseltmelerine olanak sağlayan bir alan olarak çevreciliğin, toplumsal mücadelenin yeni yüzü olmasını sağladığı ifade edilebilir.

Zenginlerin, fakirlerin ve huzursuzların çevreciliği bağlamında Cerattepe hareketini konu edinen bu çalışmanın birinci bölümü; çevre, ekoloji, çevrecilik gibi kavramsal tartışmaları ele alarak çevre hareketlerini ve sınıflandırmalarını kapsamaktadır. Yapısal farklılıklardan çok düşünsel farklılıklar açısından yapılan çevre hareketleri sınıflandırmalarında görüldüğü gibi çevre mücadelesi oldukça geniş bir çeşitliliğe sahiptir. Hem eylem hem de düşünce bazında ikili bir perspektifte ilerleyen çevrecilik, toplumsal şartlardan etkilenecek değişmekte ve farklı şekillerde eyleme dönüşmektedir. Bu çalışmanın çevreciliğin ve çevre hareketlerinin değerlendirildiği birinci bölümünde görüldüğü üzere, çevrecilik her gün gelişen ve yeni ideolojik etkilerle dönüşebilen geniş bir literatüre göndermede bulunur. Yapılan sınıflandırmalar belirli kavramsallaştırmalarla alan içerisindeki çeşitliliğe işaret etmekte ancak herhangi bir hareket için kesin bir çıkarım sunmamaktadır. Dolayısıyla, ikinci bölümdeki sınıflandırmaların genel bir çıkarım yapma amacıyla belirli konulara ışık tutma girişimi olarak görülmesi gerekmektedir.

Çalışmanın ikinci bölümü, literatürde daha önce yapılan sınıflandırmalardan farklı olarak yeni bir sınıflandırma denemesinden oluşmaktadır. Literatürde yer alan ancak henüz yeterli bir sınıra ulaşmamış olan zenginlerin, fakirlerin ve huzursuzların çevreciliği şeklindeki çevre yaklaşımları ve bu yaklaşımların teorik sınırları ikinci bölümün ana konusu halindedir. Küresel çevre sorunlarının ortaya çıkmasından sonra, çözüm önerilerinin veya çevre bilincinin gelişmesinde küresel farklılık gösterdiği görülmüştür. Bir yandan çevre sorunlarını yaratanlar, öte yanda bu sorunlara daha fazla maruz kalanlar arasında süregelen eşitsizliğin olması, zenginlerin veya fakirlerin çevreciliği gibi farklı çevreciliklerin doğmasına neden olmuştur. Başlıca Kuzey ve Güney ülkeleri arasında doğan eşitsizliğe yönelik Kyoto Protokolü (1997) gibi uluslararası zirvelerle çözüm arayışları bulunsa da çözümün kendisi piyasanın malzemesi haline gelmiş ve küresel girişimler sonuçsuz kalmıştır (Duru, 13.02.2018). Farklı çözüm önerileri bulunmakla birlikte, Bahro (1990: 115-129)'ya göre kapitalist ideolojinin yarattığı ekolojik bunalımın çözülmesi için Kuzey ve Güney ülkeleri arasında yeni bir ekonomik düzenin kurulması, toplumsal adaletin ve insanın özgürleşmesinin sağlanması gerekir. Kuzey ve Güney arasında yapılan toplantıların mevcut piyasa ilişkileri devam ettiği sürece eşitsizliği gideremeyeceğini ifade eden Bahro, az gelişmiş ülkelerdeki yoksulluğu kapitalist endüstriyel gelişmenin bir sonucu olarak görmektedir. Böylece, eşitsizliği gidermek için daha fazla ticaretten ziyade, gelişmiş ülkelerin büyümeyi azaltarak dönüşmesini savunur ki böylece, insanın doğayla ilişkisi de dönüşecektir (Bahro, 1990: 191- 193). Küresel ticari ilişkilerin dönüşmek bir yana, eşitsizliği daha fazla arttırdığı günümüzde, çevre hareketleri insanın doğayla ilişkisinin yeniden ele alındığı bir alanın doğmasına olanak sağlamıştır. Yerel veya küresel dönüşümden geçen çevre savunması, küresel eşitsizliğe rağmen gerek toplumsal adalet ve geçim kaynağı; gerekse nitelikli yaşam biçimi, ruhsal sağlık gibi farklı düşüncelerden etkilenerek halkın çözüm aktörü olduğu yeni bir mücadele biçimlerinin gelişmesine sahne olmaktadır.

Politik ve ekonomik bir konu olarak iklim değişikliğinin küresel çapta kabul edilmesine rağmen, enerji kullanımı ve karbon salımlarındaki eşitsiz dağılım, zengin ve fakir ülkeler arasında büyük farklılıklar olduğunu göstermiştir. Böylece gelişmiş ülkelere az gelişmiş ülkelere yönelik olan ekolojik borç tartışması, somut karşılığı olmasa da eşitsizliği gündeme getirmek için kullanılan bir kavram olarak taban aktörleri tarafından dile getirilmektedir (Martinez-Alier, 2015: 382-383). Bunun da

ötesinde, demokratik bir şekilde siyasi katılım olanaklarına ve ifade özgürlüğüne dayalı olarak gelişen toplumsal mücadeleler, çevre hakkını ve insan haklarını öne çıkararak çeşitli şekillerde gelişebilmektedir. Bu yönüyle bir yandan devlet politikalarını eleştirme, bir diğer yandan yaşama ve toprak hakkını talep etme biçiminde dönüşebilen çevre hareketleri hiç kuşkusuz ki siyasi koşullara göre de şekil alabilmektedir. Böylelikle devletin çevreyle ilgili olan veya olmayan politikaların eleştirildiği bir alan olarak çevre mücadeleleri, alternatif bir siyasi katılımı olanak sağlamakta ve bu olanak siyasi ideolojilerle pekişebilmektedir.

İkinci bölümde, çevreciliğin küresel Kuzey ile küresel Güney arasında nasıl farklılaştığını değerlendirmek için küresel eşitsizlik yaratan bazı noktalara değinilmiştir. Gelişmiş ülkeler ile gelişmemiş ülkeler arasındaki ekonomik eşitsizliği yansıtan bu farklılıklar, çevre ve toplum ilişkilerinin birbirlerinden etkilenmesi ve birbirleri üzerindeki belirleyici rolleri nedeniyle çevre sosyolojisinin, küresel farklılıklardaki yaklaşımları açıklayabileceği ifade edilmiştir. Zenginlerin çevreciliğinin post-materyalizm, elitizm (seçkincilik) ve neo-liberalizm olmak üzere üç başlık altında ve farklı ideolojilerle açıklanabileceği görülmüştür. Post-materyalizm düşüncesiyle açıklanmaya çalışılan konu, ekonomik güvenliğini elde etmiş toplumların çevre yanlısı bir tutum geliştirme nedenleri ve eğitim, yaş, gelir gibi unsurlara göre belirlenen çevreci olma özellikleridir. Post-materyalizm tezine karşı çıkan çalışmaların, fakirlerin çevreciliğinin gelişmesine katkı sağladığı ifade edilmiştir. Elitizm konusunda ise çevreciliğin, toplumsal üstünlük katan bir “etiket” olarak yaygınlaşması ve çevreci imajının benimsenmesine neden olarak ortaya çıkan doğal veya “eko” eylemlerin etkisi değerlendirilmeye çalışılmıştır. Elitist düşünce etkisindeki çevrecilik, pahalı gereksinimlerle ve davranış değişikliğiyle insanların lüks yaşam biçimleri içerisinde olduğunu göstermiş ve kısaca kapitalizm ekseninde gelişen çevrecilik üzerinde değerlendirmelere yer verilmiştir. Geri dönüşüm, organik beslenme, bisiklet kullanma gibi çevreci eylemlerin aslında kapitalizmin bir fırsatı ve ekolojik tehditin kapitalist gösterişi olduğunu ifade eden Zizek, günümüzdeki ekoloji anlayışını sorgulamaktadır. Buna bağlı olarak doğanın kutsallığı için yapılan eylemler bir tür vicdan rahatlatma eylemlerine dönüşmüş ve sanayi uygarlığının çarpıklıkları, kişisel vicdan hesaplaşmaları altında silinmiştir. Dolayısıyla, eko eylemlerin bir çözüm yolu olmadığını ve elitist çevreciliğin uluslararası işbirliğiyle aşılmasının gerektiğini söylemek mümkündür (Zizek, 14.09.2018). Neo-liberalizm

ile zenginlerin çevreciliği arasındaki ilişkinin daha çok hâkim söylemler üzerine kurulu olduğu görülmüştür. Zenginlerin çevreciliğinin; sürdürülebilir kalkınma, milli ekonomi gibi hükümet söylemlerinin, güçlü şirketler tarafından benimsenip belirli bir kesimin çıkarlarını savunması doğrultusunda pratiğe dökülen kazanç odaklı bir çevreci yaklaşımını ifade ettiği belirtilmektedir. Bu nedenle, kalkınma projelerinin toplumun belirli bir kısmı için yaşam tehdidi anlamına gelmesiyle oluşan eşitsizlik, hükümet ve şirket ortaklığıyla zenginlerin çevreciliğini desteklemektedir.

Çevresel adalet hareketlerinden biri olan fakirlerin çevreciliği, ekolojik dağılım çatışmalarının eyleme dönüşmüş örneklerinden birini temsil eder. Geçim kaynakları savunusuyla pekişen fakirlerin çevreciliği, çevre sorunlara maruz kalan grupların doğrudan yaşam biçimiyle ilgili olarak toplumsal adalet taleplerinin dile getirildiği bir çevrecilik türüdür. Fakirlerin çevreciliği, kırsal ve kentsel ayrımı olmadan çevresel adalet vurgusuyla açıklanmaktadır. Gelişmemiş ülkelerde ortaya çıktığı ifade edilen bu çevrecilik türü, gelişmiş ülkelerdeki çevrecilik anlayışları olan doğallık akımı veya eko-verimlilik dalgasından farklı bir nedene dayalıdır. Bu nedenle zenginlerin ve fakirlerin çevreciliği ayrımını ortaya koyar.

Toplumsal ve çevresel adalet talepleri etrafındaki fakirlerin veya yerli halkların çevreciliği büyük şirketlerin yeşil görünme çabaları karşısında günümüzün parlayan ışığı olabilecek önerilere dayalıdır. Doğanın kendini yenileme hakkına saygı gösterme ve bu şekilde adaletli bir dünya sağlama amacı barındırır. Fakirlerin çevreciliği içeriğine sahip yerel ve küresel hareketlerin, iklim değişimini durdurabileceği ve dünyanın zenginliğini yeniden ortaya çıkarabileceği (Martinez-Alier, 2015: 385-386) göz önünde alındığında, insan-merkezci bir çağda doğa üzerindeki yıkıcı etkilerin yine insan faktörüyle çözüme ulaşabilecek mücadele biçimlerinde olduğu ifade edilebilir. Çevresel adalet çatışmalarının sürdürülebilirliği teşvik etme ve belirlemede oynadığı kritik rol; çevresel, toplumsal ve ekonomik anlamdaki dönüşümle desteklenebilecektir. Başarılı sonuçlanan bu mücadelelerin eşit ve adil bir sürdürülebilirliğe sağladığı katkı, hammadde kullanımını ve zehirli atıkları azaltmasından ve hem toplumları hem de doğayı etkileyen sürdürülemez kaynak kullanımını üzerindeki ekonomik ve çevresel değer çatışmalarına ışık tutmasından kaynaklanır. Bu nedenle, 20. yüzyılın işçi mücadeleleri yüzyılı olduğu gibi 21. yüzyılın da çevrecilerin yüzyılı olabileceği görülmektedir (Temper vd., 2018: 574).

Arsel, Akbulut ve Adaman (2015: 389-391) tarafından literatüre kazandırılan ve huzursuzların çevreciliği olarak ifade edilen çevrecilik türü ise zenginlerin veya fakirlerin dışında yeni bir yaklaşıma yol açmaktadır. Bu yaklaşıma göre ırk, cinsiyet, etnisite gibi demografik özelliklerin çevre politikalarını etkilediği görüşüne dayalı olarak, ülkelerin siyasi tarihi ve aktörlerin siyasi deneyimleri, Türkiye’de siyasetten uzaklaştırılan belirli kesimlerin çevre veya yaşam alanı savunusu temelinde birleşip örgütlenmelerini sağladığı ifade edilmektedir. Devletin kendi varlığını yeniden üretmesiyle toplumun belirli kesimleri arasında yaşanan çatışma, siyasi geçmişten, politik ortamdan hoşnutsuz olan kesimlerin hem siyasi hem de yaşamsal mücadelede ortaya çıkmasını sağlamış, sınıf ve çevre ilişkileri yeniden değerlendirilmiştir. Böylece sağlık, toprağa bağlılık veya yaşam destek unsurları gibi nedenlerin dışında toplumları çevreciliğe iten siyasi nedenler, aktörlerin öznel çevresel değerlerini politik eylemle güçlendirdiği ortaya çıkarılmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünün sonunda, zenginlerin, fakirlerin ve huzursuzların çevreciliği türleri katılımcı, sürdürülebilirlik ve ideolojik anlamda değerlendirmeye çalışılmış ve öne çıkan farklılıklar ortaya koyulmuştur. Buna göre kesin ve aynı tür ölçütlere dayalı olmadan katılımcılar açısından gençlerin zenginlerin çevreciliği, kadınların fakirlerin çevreciliği ve orta sınıfın huzursuzların çevreciliği kapsamında ele alınabileceği ifade edilmiştir. Sürdürülebilirlik açısından ise temel olarak Mengi ve Algan (2003: 6-11)’ın çalışmasına göre bir ayrıma tabii tutulmuş ve öne çıkan konular itibarıyla ekonomik boyutun zenginlerin çevreciliğini, toplumsal boyutun fakirlerin çevreciliğini ve ekolojik boyutun da huzursuzların çevreciliğini yansıttığı sonucuna varılmıştır. İdeolojik açıdan yapılan ayırmda post-materyalizm, neo-liberalizm ve elitizm düşüncelerinin zenginlerin çevreciliğinde; toplumsal feminizm dalgasını ve sınıf çatışmasını barındırması nedeniyle sosyalizmin, fakirlerin çevreciliğinde baskın ideolojiler olduğu görülmüştür. Ağırlıklı olarak sol ideolojik geçmişten beslense de siyaset üstü bir yaklaşım geliştirerek kırmızı çekirdeğin yeşil görünümü olarak betimlenen, diğer bir ifadeyle farklı görüşlerin bir araya gelerek oluşturduğu huzursuzların çevreciliğine dair güçlü bir çıkarım yapmak mümkün değildir. Ancak, herhangi bir düşünce ile tam olarak ilişkili olmadan çevreciliğin ve aynı zamanda çeşitli politikalara eleştirel yaklaşma bakımından ana akım siyasete muhalif kimliğin birlikteliğini gösterdiği ortaya çıkarılmıştır.

Çalışmanın alan araştırmasını oluşturan üçüncü bölümde, bir önceki kısımda yapılan kavramsal ayrımlara dayanarak Artvin ilinde meydana gelen Cerattepe çevre hareketi değerlendirilmiştir. Yüz yüze yapılan görüşmeler sonucu elde edilen verilere göre, Cerattepe çevre hareketindeki özelliklerin en fazla fakirlerin çevreciliğiyle açıklanabileceği ortaya çıkmıştır. Bu doğrultuda genel çevre eğilimleri, katılımcıların çevre hareketinde bulunma nedenleri, öncelikli role sahip olduğu düşünülen aktörler ve çevreci kimlik oluşturan söylemler şeklindeki unsurlar açısından fakirlerin çevreciliğinin etkili olduğu görülmüştür. Çevre sorunlarının çözümüne yönelik öneriler ve sürdürülebilirlik açısından ise ekonomik kalkınma önceliğine dayalı olarak zenginlerin çevreciliğini yansıtan özelliklerden bahsedilmiştir. Bununla birlikte, çevre hareketlerinde ideal yaklaşım bakımından huzursuzların çevreciliğinin siyaset-üstü tutumunun benimsendiği ifade edilmiştir. Görüldüğü gibi hareketi tek bir çevrecilik türüyle açıklamak mümkün olmazken, mevcut türler içerisine alınamayan bazı özellikler saptanmıştır. Bölgedeki maden işletmesine karşı görüşler, katılımcılar açısından çevre hareketi ve yerel özellikleriyle hareketi ayıran unsurlar zenginlerin, fakirlerin ve huzursuzların çevreciliği şeklinde yapılan sınıflandırmanın dışında yer almış ve yerel harekete özgü özelliklerle açıklanmaya çalışılmıştır.

Cerattepe çevre hareketinin, diğer bir ifadeyle Artvin'deki yaşam mücadelesinin yapılan sınıflandırma boyutuyla tam bir değerlendirme kapsamına girmemesi toplumun çevreyle ilişkisiyle açıklanabilir. Çoban (2018: 179- 210)'ın topluluk kökenli direniş hareketlerini ele aldığı çalışmaya göre bu tür mücadeleler insan-çevre bağına vurgulayan bir anlayışa sahiptir. Doğaya fiziksel olarak bağlı olmanın yanında, toplumun her kesiminden ve her yaşta kadın ve erkeklerin birlikte yer aldığı mücadele biçimi, devlet ve sermaye arasındaki ortaklığa bir karşı savunma hareketi olarak belirmektedir. Bu yönüyle, topluluk ve çevre ilişkisine dayalı mücadeleler devlete veya şirketlere karşı bir başkaldırı hareketi olarak yorumlanabilse de mücadeleleri oluşturan diğer unsurların bileşimi, bir bütün olarak topluluk ve çevre ortak yaşamının savunma stratejisini oluşturmaktadır. Herhangi bir bölgedeki eylemin yerelliği, o bölgede önem kazanmakta ve mücadele yerel özelliklerden güç kazanmaktadır. Hareketin ulusal veya uluslararası ölçekte destek alması o toplumun çevreyle olan etkileşimini değiştirmemiştir. Çalışmanın alan araştırmasında vurgulandığı gibi Artvinli olma bilincinin çevre mücadelesinde yüksek olması, kentsel ve kırsal yaşamın iç içe olması, katılımcıların arasında yer

alan yüksek gelirli insanların kentsel bir imaj dışında yaşayış biçimi benimsemesi ve köylülerle olan güçlü dayanışma gibi özellikler, toplumun çevreyle olan ilişkisini açıklamaktadır. Şehir merkezinde yaşayan katılımcıların tümü, kendilerinin doğayla ilişkisine dikkat çekmiş, kentte olmalarına rağmen yerel coğrafi ve kültürel özelliklerle doğayla bütünleşen yaşam biçiminin öneminden bahsetmişlerdir. Çeşitli siyasi görüşleri savunmalarına rağmen onları bir araya getiren Artvinlilik duygusu, yerelliği pekiştiren önemli bir değer olarak hissedilmektedir. Zenginlerin, fakirlerin ve huzursuzların çevreciliğini belirli noktalarda desteklese de çevre hareketinin sadece bu kavramlara sınırlandırılmayacağı görülmektedir.

Sonuç olarak, Cerattepe hareketi bölgedeki halkın doğayla olan ilişkisi üzerinden değerlendirildiğinde, hareketin özgün yapısının kendisini koruduğunu ve farklı düşünceler ekseninde yeniden değerlendirilebileceğini belirtmek mümkündür. Buzdağının görünen kısmı dışında kalan her bir parça ayrı bir incelemeyle açıklanabilen ve başka araştırmalara konu olabilecek çeşitli yaklaşımlar barındırmaktadır. Örneğin, doğaya zarar vermeden maden çıkarılabileceği düşüncesinin karşısında yer alan, hiçbir şekilde maden çıkarılamayacağı görüşü, korumacı çevrecilik veya radikal çevrecilik kapsamında bir araştırmayı gerektirdiği gibi siyasi koşulların toplum ve çevre ilişkisi üzerindeki etkisi de incelenebilir.

Yaşam mücadelesi olarak ifade edilen toplum ve çevre ilişkisine dayalı Cerattepe çevre hareketi, şüphesiz ki zamanla dönüşecek ve farklı yaklaşımlarla değerlendirilebilecektir. Hem bölgenin günümüzdeki durumu hem de maden işletmesinin devam etmesi durumunda gerçekleşmesi olası olan riskler göz önüne alındığında bu konuda araştırmanın yapılmış olması, sonuçları değerlendirmek için son derece önem taşımaktadır. Ayrıca çevre konusunda yapılacak diğer çalışmalara yol gösterici olma amacını taşıyan bu çalışma, genel bir görüntü sunarak her biri ayrı inceleme konusu olabilecek konuları gün yüzüne çıkarmayı ve yeni tartışmalara yol açmayı planlamaktadır. Bu nedenle, her bir başlık yeniden değerlendirilerek genişletilmeye müsait birer konu olarak ele alınabilir.

Günümüzde giderek yaygınlaşmaya devam eden çevre tahribatları çevre hareketlerini değiştirmiş ve çevreciliğin tabandan örgütlenmesine yol açmıştır. Resmi çevrecilik yerine yerel hareketler, örgütsüz örgütler doğa korumacılıkta ön adımı atan aktörler olmuş, bunun sonucunda kravatlı “resmi çevrecilik” etkisini yitirmiştir (Gürbüz, 05.03.2018). Çevreci uluslararası örgütlerin kapitalist sisteme uyum

sağlayan faaliyetleri yaşam alanını savunan toplulukların taleplerini karşılayamamış ve resmi çevrecilik anlayışından farklı örgütlenme ve deneyimlerle yerel mücadeleler gelişmiştir. Artvin dışında Bergama, Sinop, Rize, Eskişehir, Tekirdağ, Kırklareli, Manavgat gibi Türkiye'nin pek çok bölgesinde yaşanan bu tür çevre hareketlerin itici unsurlarının ne olduğu, farklı araştırmalarla açıklanabilen özellikler barındırmaktadır. Bununla birlikte, çevreciliğin yayılıp bir bilinç olarak topluma nasıl eklendiğini, siyasi ortamlardan nasıl etkilendiğini göstermesi bakımından, çevre hareketlerinin yirmi birinci yüzyılın yeni toplumsal hareketi olarak belirlediği görülmektedir.

Küresel bir değerlendirme bakımından, günümüzdeki çevre hareketlerinin yaygın bir şekilde sırtını yasladığı benim arka bahçemde olmaz söylemi, temiz çevre ve temiz hakkı gibi taleplerle kalkınma projelerine karşı çıkan grupları ifade eder. Doğrudan kendi çevrelerine bağımlı yaşam süren ve geçim kaynaklarının doğal kaynaklar olduğu bu gruplar, tüketim toplumunun değişmesini gerektiğinin basit bir örneği olarak görülmektedir. Fakirlerin çevreciliği, ekonomik büyüme için daha fazla üretim ve yeniden üretim için daha fazla tüketim anlayışını sorgulatarak daha verimli bir toprak kullanımını teşvik eder. Bu noktada, kimin arka bahçesinde olursa olsun ilerleme düşüncesi değiştirilecek, tüketim ve dolayısıyla atık veya tahribat azaltılacaktır. Gelecek neslin çevreciliği “evet benim bahçemde” şeklinde olabilir çünkü ancak bu şekilde gelişme düşüncesi planlanacak ve bizim bahçemiz olan gezegen sürdürülebilir bir durum kazanacaktır (Narain, 04.12.2017). Öte yandan fakirlerin çevreciliğinin beşiği olarak kabul edilen Hindistan'daki çevre hareketlerinin bugününü değerlendiren Guha, çevresel mücadele ortamının çok iyi olmadığını belirtmektedir. Çevre hareketlerine öncülük eden aktivistlerin yaşlanması ve heyecanını kaybetmesi, internetin yeni nesil çevrecilerin birlikte hareket etmesini zorlaştırması ve ideolojik ortamın çevrecileri düşman olarak görmesi gibi nedenlerin sonucu, çevre hareketleri ana akım medyanın gündeminde yer almamaktadır. Çevresel problemlere ve kaygılara önceden açık olan medya, günümüzde bu tür konulara karşı duyarsızlaşmıştır (Guha, 2015: 885). Ancak fakirlerin çevreciliğinin geçirdiği bu değişim, kalkınma ve çevre arasında sıkışan bu toplumların atması gereken yeni çevrecilik adımlarıyla aşılabileceği görünmektedir. Çevre hareketlerindeki bu dönüşümü, ekonomik kalkınma için çevre yönetiminin dışlanmasına ve çevresel konulardaki kutuplaşmaya dayandıran Narain, problemleri

ortaya koymaktan ziyade, çözüme yönelik yeni bir anlayışın geliştirilmesinden bahsetmektedir. Buna göre ekonomik büyüme ve geçim kaynakları için doğal kaynakların sürdürülebilir yönetilmesi, bugünün ve dünün problemlerinin ötesine geçen idealizm anlayışına dayalı yeni çevrecilik düşüncesine bağlıdır (Narain, 04.12.2017).

Özetle, çevre hareketleri çeşitli nedenlere değişime ve dönüşüme maruz kalmaktadır. Bu çalışma, literatürde yer alan yeni çevrecilik yaklaşımlarını ele alıp temel olarak çevreciliğin itici unsurlarından, halkı çevre hareketlerine katılmaya iten nedenlerden dolayı değişen bazı çevreci yaklaşımları konu edinmektedir. Çağımızın yeni medya araçlarının bu hareketler üzerindeki etkileri, toplumsal değişim hızı göz önüne alındığında bu alanda daha fazla araştırmaların yapılarak değişimin yakalanabileceği ifade edilebilir. Zaman, kaynak ve kapsam gibi çeşitli sınırlılıklar çerçevesinde yürütülmesine rağmen, çalışmanın bu konuda genel bir yol gösterici niteliği taşıması umut edilmektedir.

KAYNAKÇA

Adaman, F. ve Arsel, M. (2016). “Conclusion” Editör: F. Adaman ve M. Arsel, *Environmentalism In Turkey: Between Democracy and Development?*, Taylor and Francis, New York.

Adaman, F. ve Arsel, M. (2016). “Introduction” , Editör: F. Adaman ve M. Arsel, *Environmentalism in Turkey: Between Democracy and Development?*, Taylor and Francis, New York.

Adem, Ç. (2016). “Non- State Actors And Environmentalism”, Editör: F. Adaman ve M. Arsel, *Environmentalism in Turkey: Between Democracy and Development?*, Taylor and Francis, New York.

Adorno, T. W., Horkheimer, M. (2010). *Aydınlanmanın Diyalektiği*, Çeviren: N. Ülner ve E. Öztarhan Karadoğan, Kabalcı Yayınevi, İstanbul.

Akarsu, B. (1994). “İnsan ve Çevre”, *Cogito- Kirlenen Çağ*, Güz, No: 2, Yapı Kredi Kültür, Sanat Yayınları, İstanbul.

Akbulut, B. (2014). “Neither Poor Nor Rich But Malcontent: An Anatomy of Contemporary Environmentalism”, *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, C: 2, No: 1, ss. 9-24.

Aksu, C. ve Korkut, R. (2017). *Ekoloji Almanağı*, Yeni İnsan Yayınevi, İstanbul.

Akyıldız, S. (2015). “Yeni Toplumsal Hareketler: Validebağ Direnişi Üzerinden Çevre Hareketleri”, Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.

Arsel, M., Akbulut, B. ve Adaman, F. (2015). “Environmentalism of The Malcontent: An Anatomy of Anti-Coal Power Plant Struggle In Turkey”, *The Journal of Peasant Studies*, C: 42, No: 2, ss. 371-395.

Artvin Valiliği, http://www.artvin.gov.tr/artvin-valiligi-basin-aciklamasi_01.08.2018.

<http://www.artvin.gov.tr/artvin-valiligi-basin-duyurusu>, 01.08.2018.

Artvin Valiliği, <http://www.artvin.gov.tr/artvin-ili-tarihcesi>, 07.12.2018.

Atauz, A. (1994). “Çevreci Hareketlerin Türkiye’yi Sarsamayan On Yılı”, Birikim Dergisi, (Çevrimiçi) <http://birikimdergisi.com/birikim-yazi/4939/cevreci-hareketlerin-turkiye-yi-sarsamayan-on-yili#.Wlh-7qhl82w> 12.01.2018

Avila-Garcia, P. ve Luna Sanchez, E. (2012). “The Environmentalism of The Rich and Privatization of Nature”, (Çev.). Victoria J. Furio, *Latin Amerikan Perspectives*, Sayı: 187, C: 39, No: 6, ss. 51-67.

Aytuğ, H. K. ve Mikaeili, M. (2017). “AB Turizm Politikaları Çerçevesinde Artvin İlinin Sürdürülebilir Turizm Potansiyeli”, *Karadeniz Araştırmaları Merkezi*, C: 14, No: 56, ss. 221-238.

Bahro, R. (1990). *Kızıldan Yeşile*, Çeviren: A. Tükel, Metis Yayınları, İstanbul.

Balaban Salı, J. (2012). “Verilerin Toplanması”, Editör: A. Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.

Balkaya, F. (2014), “Yeni Toplumsal Hareket Çeşidi Olarak Çevreci Hareketler”, *Küresel İktisat ve İşletme Çalışmaları Dergisi*, C: 3, No: 5, ss. 32- 45.

Başar, S. ve Temurlenk,, M. S. (2007). “Çevreye Uyarlanmış Kuznets Eğrisi: Türkiye Üzerine Bir Uygulama”, *İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, C: 1, No: 1, ss. 1-12.

Baykan, B. G. (2013). “Türkiye’nin Çevrecileri Kimler?”, *Perspectives*, Heinrich Böll Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliği, No: 4, ss. 8-11.

BBC Türkçe,

https://www.bbc.com/turkce/haberler/2016/02/160227_erdogan_cerattepe,

18.06.2018.

BBC Türkçe, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-44799489>, 16.08.2018.

Beck, U. (2011). *Risk Toplumunu*, Çeviren: K. Özdoğan ve B. Doğan, İthaki Yayınları, İstanbul.

Bianet, <https://bianet.org/bianet/cevre/101223-cevreciler-heathrow-un-genislemesini-protesto-ediyor>, 06.12.2018.

Birgün Gazetesi <https://www.birgun.net/haber-detay/turkiye-nin-en-buyuk-cevre-davasi-basliyor-212154.html>, 18.06.2018.

Blanco, R. J. (2016). “Asfaltın Altında Orman Var: Sokakları Geri Al!” Çeviren: D. Yılmaz, (Çevrimiçi) <http://www.e-skop.com/skopdergi/asfaltin-altinda-orman-var-sokaklari-geri-al/2900>, 06.12.2018.

Bookchin, M. (1996). *Ekolojik Bir Topluma Doğru*, Çeviren: A. Yılmaz, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

Bookchin, M. (1999). *Toplumunu Yeniden Kurmak*, Çeviren: K. Şahin, Metis Yayınları, İstanbul.

Brechin, S. R. ve Kempton, W. (1994). “Global Environmentalism: A Challenge to the Post-materialism Thesis?”, *Social Science Quarterly*, C:75, No: 2, ss. 245-270.

Brechin, S. R. ve Kempton, W. (1997). “Beyond Postmaterialist Values: National Versus Individual Explanations of Global Environmentalism”, *Social Science Quarterly*, C: 78, No: 1, ss. 16-20.

Brisman, A. (2009). “It Takes Green To Be Green: Environmental Elitism, Ritual Displays and Conspicuous Non-Consumption”, *North Dakota Law Review*, C: 85, No: 329, ss. 330-370.

Buttel, F. H. (1992), “Environmentalization: Origins, Processes and Implications for Rural Social Change”, *Rural Sociology*, C: 57, No: 1, ss. 1- 27.

Buttel, F. (1996). “Environmental and Resource Sociology: Theoretical Issues And Opportunities For Synthesis”, *Rural Sociology*, C: 61, No: 1, ss. 56-75.

Capra, F. (1989). *Batı Düşüncesinde Dönüşüm Noktası*, Çeviren: M. Armağan, İnsan Yayınları, İstanbul.

Castells, M. (1997). *Kent Sınıf İktidar*, Çeviren: A. Erendil, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.

Castells, M. (2006). *Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür, Kimliğin Gücü*, Çeviren: E. Kılıç, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Catton, W. R ve Dunlap, R. E. (1978). “Environmental Sociology: A New Paradigm”, *The American Sociologist*, C: 13, Şubat, ss. 41-49.

Cenikli, E. ve Özbek, Ç. (2015). “Küresel Kamusal Mal Olarak Çevre: Türkiye’nin Küresel Çevre Politikalarına Uyumu”, Editörler: F. Kırışık ve Ö. Sezer, *Siyasal Ekoloji*, Detay Yayıncılık, Ankara.

Ceritli, İ. (2001). “Çevreci Hareketin Siyasallaşma Süreci”, C. Ü. Sosyal Bilimler Dergisi, C: 25, No: 2, ss. 213- 226.

Colombo, D. ve Porcu, M. (2014). “Environment And Neoliberalism: A Critical Discourse Analysis of Three Italian Cases”, *ESSACHESS. Journal For Communication Studies*, C: 7, No: 1 (13), ss. 63-82.

Cumhuriyet Gazetesi,

http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/turkiye/593670/Artvinlilerden_kafalarini_koparacagiz_diyen_Vali_ye_yanit_Buradayiz_bekliyoruz.html, 19.06.2018.

Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, <http://www.csb.gov.tr/>, 21.02.2018.

Çiğdem, A. (2010), “Toplum, Doğa ve Eko- Politik Hareketler”, (Çevrimiçi) <https://ecotopianetwork.wordpress.com/2010/05/10/toplum-doga-ve-eko-politik-hareketler-ahmet-cigdem/>, 30.11.2017.

Çoban, A. ve Duru, B. (2009). “Emek Ekseninde AKP İktidarının Çevre ve Kent Politikaları”, *İktisat Dergisi*, No: 508, 509, 510, ss. 57-68.

Çoban, A. (2010). “Sürdürülebilir Kalkınma Tartışması Ekseninde Bergama Köylü Direnişi”, Derleyen: D. Yıldırım ve E. Haspolat, *Değişen İzmir’i Anlamak*, Phoenix Yayınları, Ankara.

Çoban, A. (2012), “Çevreciliğin İdeolojik Unsurlarının Eklemlenmesi”, Editör: O. İmga ve H. Olgun, *Yeşil ve Siyaset*, Lotus Yayınevi, Ankara.

Çoban, A. (2013), “Çevrecilik”, Hazırlayan: G. Atılgan ve E. A., Aytekin, *Siyaset Bilimi: Kavramlar, İdeolojiler, Disiplinler Arası İlişkiler*, Yordam Yayınları, İstanbul.

Çoban, A., Özlüer, F. ve Erensü, S. (2015). “Türkiye’de Doğanın Neoliberalleştirilmesi ve Bu Sürece Karşı Mücadeleler”, Editör: A. Çoban, *Yerel Yönetim Kent ve Ekoloji- Can Hamamcı’ya Armağan*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.

Çoban, A. (2016). “Toplumsal ve İklimsel Adaletsizlik Sarmalında İklim Siyaseti”, Editör: F. Özlüer ve A. Çoban, *Doğa ve Kent Hakları İçin Siyasal Stratejiler*, Ekoloji Kolektifi Derneği, Ankara.

Çoban, A. (2018). *Ekolojik İhtilaflar ve Kapitalizm*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.

Davey, I. (2009). “Environmentalism Of The poor And Sustainable Development: An Appraisal”, *JOAAG*, C: 4, No: 1.

Dawson, A. (2018). “Radikal Korumacılık”, Çeviren: E. Erbaş, *Birikim Aylık Sosyalist Kültür Dergisi*, Nisan, No: 348, ss. 75-81.

Demirkan, A. O. (2013). “Çevre Mücadelesinin Kilometre Taşları”, *Perspectives Dergisi*, Heinrich Böll Derneği Türkiye Temsilciliği, No: 4, ss. 20-24.

Denli, M. (2018). “Sivil Toplum Kavramı Bağlamında Türkiye’de Sivil Toplum Kuruluşları: TÜSİAD Örneği”, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.

Diekmann, A. ve Franzen, A. (1999). “The Wealth Of Nations And Environmental Concern”, *Environment And Behavior*, C: 31, No: 4, ss. 540-549.

Dunlap, R., E. ve Morrison, D. E. (1986). “Environmentalism And Elitizm: A Conceptual and Empirical Analysis”, *Environmental Management*, C: 10, No: 5, ss. 581-589.

Dunlap, R. E., Gallup, G. H., Gallup, A. M. (1993). “Of Global Concern- Results Of The Health Of The Planet Survey”, *Environment*, C: 35, No: 9, ss. 7-15, 33-40.

Dunlap, R. E. ve Mertig A. G. (1997). "Global Environmental Concern: An Anomaly For Postmateryalism", *Social Science Quarterly*, C: 78, No: 1, ss. 24-29.

Dunlap, R. E. ve York, R. (2008). "The Globalization Of Environmental Concern And The Limits Of The PostMateryalist Values Explanation: Evidence From Four Multinational Surveys", *The Sociological Quarterly*, No: 49, ss. 529-563.

Duru, B. (1995). "Çevre Bilincinin Gelişim Sürecinde Türkiye'de Gönüllü Çevre Kuruluşları", Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.

Duru, B. (2002). "Türkiye'de Çevrenin Siyasallaşması: Yeşiller Partisi Deneyimi", *Mülkiye*, C: 26, No: 236, ss. 179-199.

Duru, B. (2008). "İklimsel Adalet İçin Yeni Bir Girişim: Halkların İklim Değişikliği Protokolü", (Çevrimiçi) <http://www.birikimdergisi.com/guncel-yazilar/662/iklimsel-adalet-icin-yeni-bir-girisim-halklarin-iklim-degisikligi-protokolu#.Wpqa7VTFLMw> 13.02.2018.

Duru, B. (2013). "Türkiye'de Yeşiller Hareketinin Sürdürülebilirliği" *Perspectives Dergisi*, Heinrich Böll Derneği Türkiye Temsilciliği, No: 4, ss. 4-7.

Ekinci, O. (1994). *Çevreciliğin ABC'si*, Simav Yayınları, İstanbul.

Erensü, S. (2016). "Sonu Bir Türü Gelmeyen Bir Süreç Olarak Hukuk: Cerattepe'den Notlar" Derleyen: S. Erensü, E. Turhan, F. Özlüer ve A.C. Gündoğan, *İsyanın ve Umudun Dip Dalgası*, Tekin Yayınevi, İstanbul.

Ertürk, H. (2012). *Çevrebilimleri*, Ekin Basın Yayın Dağıtım, Bursa.

Eryılmaz, Ç. ve Akman, F. (2016), "Kolektif Bir Çevre Hareketi Olarak Artvin'de Maden Karşıtı Direniş", *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, No: 25, ss. 17-33.

Eryılmaz, Ç. (2018). "Türkiye'de Çevreci Örgütlerin Dönüşümü: Merkezi Profesyonel Lobici Örgütler ve Yerelde Gönüllü Protestocular", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, C: 73, No: 1, ss. 49-76.

Franzen, A. ve Meyer R. (2010). "Environmental Attitudes in Cross-National Perspective: A Multilevel Analysis of The ISSP 1993 And 2000", *European Sociological Review*, C: 26, No: 2, ss. 219-234.

Franzen, A. ve Vogl, D. (2013). "Two Decades Of Measuring Environmental Attitudes: A Comparative Analysis of 33 Countries", *Global Environmental Change*, No: 33, ss. 1001-1008.

Giddens, A. (2013). *İklim Değişikliği Siyaseti*, Çeviren: E. Baltacı, Phoenix Yayınevi, Ankara.

Godrej, D. (2003). *Küresel İklim Değişimi*, Çeviren: O. Kılıçdağı, Metis Yayınları, İstanbul.

Gould, K. A. ve Lewis, T. L. (2009). "Conclusion: Unanswered Questions and the Future of Environmental Sociology", Editor: K. A. Gould ve T. L. Lewis, Çeviren: Ç. Eryılmaz, *Twenty Lessons in Environmental Sociology*, Oxford University Press, New York.

Göktolga, O. (2013), "Yeni Siyaset ve Ekolojik Hareketler", *Birey ve Toplum*, C: 3, No: 5, ss. 127- 136.

Gönenç, D. Almaz, A. (2018). "Bir Süreç Olarak Hoşnutsuzların Çevreciliği: Hindistan'dan Sardar Sarovar Barajı Örneği", *Alternatif Politika*, C: 10, No: 2, ss. 156-180.

Görmez, K. (2010). *Çevre Sorunları*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.

Guha, R. (2002). "Anil Agarwal and The Environmentalism of The Poor", *Capitalism Nature Socialism*, C: 13, No: 1, ss. 147-155.

Guha, R. (2015). "In Conversation With John Harris", *Development and Change*, 46 (4), ss. 875-892.

Gürbüz, Ö. "Kravatlı Çevreciliğin Sonu", (Çevrimiçi) <https://www.birgun.net/haber-detay/kravatli-cevreciligin-sonu-206824.htm>, 05.03.2018.

Habertürk Gazetesi, <http://www.haberturk.com/ekonomi/enerji/haber/1102979-bakan-taner-yildizdan-cerattepe-aciklamasi>, 20.06.2018.

Heywood, A. (2014). *Siyasi İdeolojiler*, Çeviren: A.K. Bayram, Ö. Tüfekçi, H. İnaç, Ş. Akın, B. Kalkan, Adres Yayınları, Ankara.

Hira, İ. (2006). “Yeni Toplumsal Hareketler: Politik Öncelikten Kimlik Vurgusuna” *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*, C: 11, No: 1, ss. 143-156.

Inglehart, R. (1995). “ Public Support For Environmental Protection: Objective Problems and Subjective Values In 43 Societes”, *Political Science&Politics*, Mart, ss. 57-72.

Inglehart, R. (2000). “Globalization and Postmodern Values”, *The Washington Quarterly*, C: 23, No:1, ss. 215- 228.

İçöz, S. (2012). “Turkish Environmental Movements in The Accession To The European Union”, Marmara Üniversitesi Avrupa Birliği Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.

Kaplan, A. (1999). *Küresel Çevre Sorunları ve Politikaları*, Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, Ankara.

Karadeniz Gazetesi, <http://www.karadenizgazete.com.tr/bolgesel/bizim-artvin-platformu-kuruldu-/104799>, 20.06.2018.

Karar Gazetesi, <http://www.karar.com/gundem-haberleri/artvin-carrattepe-eylemleri-nedir-75849#>, 23.06.2018.

Kavas, A. (2011). “Türkiye’deki Gönüllü Çevre Örgütleri”, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.

Keleş, R. (1992). “Çevre ve Siyaset”, Hazırlayan: R. Keleş, *İnsan Çevre Toplum*, İmge Kitabevi, Ankara.

Keleş, R., Hamamcı, C. ve Çoban, A. (2015). *Çevre Politikası*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.

Kılıç, S. (2002). “Çevreci Sosyal Hareketlerin Ortaya Çıkışı, Gelişimi ve Sona Ermesi Üzerine Bir İnceleme”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, C: 57, No: 2, ss. 93-108.

Kılıç, S. ve Tok, N. (2013). “Çevrecilikte Yeni Bir Kimlik: Ekolojizm”, *Akademik İncelemeler Dergisi*, C: 8, No: 2, ss. 223-249.

Kırlı, Ö. (2015). “Liberal Ekoloji”, Editörler: F. Kırışik ve Ö. Sezer, *Siyasal Ekoloji*, Detay Yayıncılık, Ankara.

Kışlalıoğlu, M. ve Berkes, F. (1995). *Çevre ve Ekoloji*, Remzi Kitabevi, İstanbul.

Kidd, Q. ve Lee, A. (1997). “Postmateryalist Values And The Environment: A Critique and Reappraisal”, *Social Science Quarterly*, C: 78, No: 1, ss. 1-15.

Knight, K. W. ve Messer, B. L. (2012). “Environmental Concern in Cross-National Perspective: The Effects of Affluence, Environmental Degradation and World Society”, *Social Science Quarterly*, C: 93, No: 2, ss. 521-538.

Konak, N. (2010). “Çevre Sosyolojisi: Kavramsal ve Teorik Gelişmeler”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, No: 24, ss. 271- 184.

Kökalan Çımrın, F. (2014). “Kapitalizm, Çevre ve Çokuluslu Şirketler”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, C: 13, No: 50, ss. 175-187.

Kökalan Çımrın, F. ve Candan, E. (2014), “Siyanürlü Altın Madenciliği ve Toplumsal Değişme: Bergama Örneği”, *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, C: 17, No: 1, ss. 1- 41.

Martinez- Alier, J. (t.y). “Identity And Power In Ecological Conflicts”, *International Journal Of Transdisciplinary Research*, C: 2, No: 1, ss. 17-41.

Martinez-Alier, J. (1995). “The Environment As A Luxury Good or Too Poor To Be Green?”, *Ecological Economics*, No: 13, ss. 1-10.

Martinez-Alier, J. (1997). “Environmental Justice (Local and Global)”, *Capitalism Nature Socialism*, C: 8, No: 1, ss. 91-107.

Martinez-Alier, J. (2002a). *Environmentalism of The Poor (A Study Of Ecological Conflicts and Valuation)*, Edward Elgar Publishing, Cheltenham, England.

Martinez- Alier, J. (2002b). “Environmentalism of The Poor”, A Raport For UNRISD For The WSSD, University Of Witwatersrand, Johanesburg.

Mawdsley, E. (2004). "India's Middle Class and The Environment", *Development and Change*, C: 35, No: 1, ss. 79-103.

Martinez-Alier, J. (2012). "Interviewed by Lorenzo Pellegrini", *Development and Change*, C: 43, No: 1, ss. 341-359.

Martinez- Alier, J. (2014a). "The Environmentalism of The Poor", *Geoforum*, No: 54, ss. 239-241.

Martinez-Alier, J. (2014b). "The Environmentalism of The Poor Revisited: Territory and Place In Disconnected Glocal Struggles", *Ecological Economics*, No: 102, ss. 167-176.

Martinez-Alier, J. (2015). "Review Essay Climate Justice", *Development and Change*, C: 46, No: 2, ss. 381-386.

Mengi, A ve Algan, N. (2003). *Küreselleşme ve Yerelleşme Çağında Bölgesel Sürdürülebilir Gelişme*, Ankara, Siyasal Kitabevi.

Narain, S. (2013). "How to be or not to be year of environment", (Çevrimiçi) http://www.business-standard.com/article/opinion/sunita-narain-how-to-be-or-not-to-be-year-of-environment-111011000048_1.html, 04.12.2017.

Narain, S. (2013). "Yes, in my backyard", (Çevrimiçi) https://www.business-standard.com/article/opinion/sunita-narain-yes-in-my-backyard-112070900045_1.html, 04.12.2017.

Narain, S. (2015). "New Environmentalism", (Çevrimiçi) https://www.business-standard.com/article/opinion/sunita-narain-new-environmentalism-115020100689_1.html, 04.12.2017.

Nixon, R. (2011). *Slow Violence and The Environmentalism of The Poor*, Harvard University Press, England.

Nohl, A. M: (1994). "Türkiye'de Hükümet Dışı Örgütlerde Ekoloji Sorunsalı" *Birikim Dergisi*, No: 57- 58, (Çevrimiçi) <http://www.birikimdergisi.com/birikim-yazi/4940/turkiye-de-hukumet-disi-orgutlerde-ekoloji-sorunsali#.WohTJVTFLMw>, 12.01.2018.

Özen, H. “Çevreci Protesto Hareketleri”, (Çevrimiçi),

https://www.academia.edu/21785099/%C3%87evreci_Protesto_Hareketleri?auto=download, 27.01.2018.

Özen, H. (2009). “Bergama Mücadelesi: Doğuşu, Gelişimi ve Sonuçları” (Çevrimiçi)

https://www.researchgate.net/publication/279444753_Bergama_mucadelesi_dogusu_gelisimi_ve_sonuclari 02.12.2017.

Özen, H. ve Özen, Ş. (2010). “Kamu Siyasaları ve toplumsal Hareketler: Türkiye’de Protesto Hareketlerinin Madencilik Siyasasına Etkileri”, *Amme İdaresi Dergisi*, C: 43, No: 2, ss. 33-64.

Özdemir, M. (2010). “Nitel Veri Analizi: Sosyal Bilimlerde Yöntembilim Sorunsalı Üzerine Bir Çalışma”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C: 1, No:1, ss. 323- 343.

Özgökçeler, S. ve Sevgi, H. (2016).” Cerattepe: As an Explanandum of The Common Faith”, *The Journal of International Social Research*, C: 9, No. 45, ss. 501-507.

Özlüer, F., Turhan, E. ve Erensü, S. (2016). “Türkiye’de Ekoloji Mücadelesi: sınıfsal ve Tarihsel Arayüzler Arasında Nereden Nereye?” Derleyen: S. Erensü, E. Turhan, F. Özlüer ve A.C. Gündoğan, *İsyanın ve Umudun Dip Dalgası*, Tekin Yayınevi, İstanbul.

Öztürk, Ö. (2017). “Çevrecilik Söylemleri ve Türkiye’de Çevre Hareketlerinin Seyri”, *Journal of History Culture and Art Research*, C: 6, No: 2, ss. 441- 456.

Öztürk, S. (2011). “Yerel ve Ulusal Mücadele Birleşirken”, Editör: Ö. Gökmen, *Türkiye’de Hak Temelli Sivil Toplum Örgütleri*, Odak Ofset Matbaacılık, Ankara.

Paker, H. (2013). “Çevre Hareketlerinin Siyasi Alana Katılma Biçimleri”, *Perspectives*, Heinrich Böll Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliği, No: 4, ss. 12-15.

Patton, M. Q. (2014). *Nitel Araştırma ve Değerlendirme Yöntemleri*, Çeviren: M. Bütün ve S. B. Demir, Pegem Akademi, Ankara.

Pfeiffer, M. ve Cote, J. E. (1991). "Inglehart's Silent Revolution Thesis: An Examination of Life-Cycle Effects in The Acquisiton of Postmateryalist Values", *Social Behaviour And Personality*, C: 19, No:1, ss. 223-235.

Porrit, J. (1989). *Yeşil Politika*, Çeviren: A. Türker, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

Resmi Gazete, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016/07/20160721.htm>, 01.08.2018.

Rootes, C. (1999). Environmental Movements: From Local To The Global" *Environmental Politics*, C: 8, No: 1, ss. 1-12.

Rootes, C. (2004). "Environmental Movements", Editör: D.S. Snow, S. A. Solue, H. Kriesi, *The Blackwell Companion to Social Movements*, Blackwell Publishing, Oxford.

Sezer, Ö. (2015). "Çevre Korumacılıktan Radikal Ekolojiye", Editör: F. Kırışık ve Ö. Sezer, *Siyasal Ekoloji*, Detay Yayıncılık, Ankara.

Smith, J. (2004). "Transnational Processes and Movements", Editör: D.S. Snow, S. A. Solue, H. Kriesi, *The Blackwell Companion to Social Movements*, Blackwell Publishing, Oxford

Somerson, S. (1997). "Türkiye Çevresi Allaha Emanet", *Cogito- Kirlenen*, Güz-1994, No: 2, ss. 43-46.

Şahin, Ü. (2003), "Ekolojizmi Çevrecilikten Ayırmak: Bir Yeniden Düşünme Denemesi, (Çevrimiçi) <http://umitsahin.blogspot.com.tr/2006/05/ekolojizmi-evrecilikten-ayrmak-bir.html>, 01.12.2017.

Şahin, Ü. (2007). "Bir Sivil toplum Teması Olarak Çevrecilik: Ekoloji Hareketlerinin Siyaset Dışına İtilmesi", *Sivil Toplum Dergisi*, C: 5, No: 20, ss. 77-89.

Şahin, Ü. (2012). "Yeşil Düşünce", EditörO. İmga ve H. Olgun, *Yeşil Ve Siyaset*, Lotus Yayınevi, Ankara.

Şahin, Y. (2012). "Çevre Sorunları ve Liberalizm", Editör: O. İmga ve H. Olgun, *Yeşil ve Siyaset*, Lotus Yayınevi, Ankara.

Şakacı, B. K. (2011). “İnsanmerkezcilik ve Çevremerkezcilik Ekseninde Derin Ekoloji Yaklaşımının Çözümlemesi ve Eleştirisi” Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi.

Şakacı, B. K. (2014). “Çevre Etiği”, Editörler: S. Atak ve S. K. Gül, *Meslek Etiği Kavramları*, Adalet Yayınevi, Ankara.

Şakacı, B. K. ve Aygün, B. (2015). “Türkiye’de Çevreye Doğrudan Odaklı Çevreci Hareketler”, Editör: F. Kırışık ve Ö. Sezer, *Siyasal Ekoloji*, Detay Yayıncılık, Ankara.

Temper, L., Demaria, F., Schidel, A., Del Bene, D., Martinez-Alier, J. (2018). “The Global Environmental Justice Atlas (EJATLAS): Ecological Distribution Conflicts As Forces For Sustainability”, *Sustainability Science*, No: 13, ss. 573-584.

Tuna, M. (2007). “Türkiye’de Çevreye İlişkin Toplumsal Eğilimler: Karşılaştırmalı Bir Analiz”, *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, No: 2, ss. 141-182.

Tuna, M. (2014).” Küresel Çevre Hareketi”, Editör: M. Tuna, *Çevre Sosyolojisi*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.

TÜİK, <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/>, 07.12.2018.

Türkiye Kültür Portalı, <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/artvin/genelbilgiler>, 07.12.2018.

Türkiye Ormancılar Derneği, https://www.ormancilarderneği.org/dosyalar/files/Artvin_cerattep.pdf, 24.07.2018.

Uluğ, S. E (1992). “Çevre Kirlenmesinin Boyutları”, Hazırlayan: R. Keleş, *İnsan Çevre Toplum*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.

Yeşil Artvin Derneği, <http://yesilartvinderneği.org/mucadele-tarihimizden/>, 20.06.2018.

Yeşil Artvin Derneği, <http://yesilartvinderneği.org/#events>, 16.08.2018.

Yeşil Gazete, <https://yesilgazete.org/blog/2017/09/29/cerattepede-cengiz-holding-ile-bizim-artvin-platformu-arasinda-sozlesme-iddiası>, 20.06.2018.

Yeşil Gazete, <https://yesilgazete.org/blog/2018/04/17/tarihin-en-buyuk-doga-tahribatina-karsi-ekoloji-birligi-kuruldu/> , 25.05.2018.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Seçkin Yayıncılık, Ankara.

Yürür, P. (2015). “Küresel Boyutlarıyla Çevre Sorunları Ve Çevresel Adalet”, Editörler: F. Kırışik ve Ö. Sezer, *Siyasal Ekoloji*, Detay Yayıncılık, Ankara.

Wall, D. (2013). *Yeşil Politika*, Çeviren: İ. Urkun Kelso, Yeni İnsan Yayınevi, İstanbul.

Zizek, S. (2017). “Geri dönüşüm, organik gıda, bisiklet...Dünya böyle kurtarılmaz” (Çev.) İ. Kılınç, <http://gazetekarınca.com/2017/01/geri-donusum-organik-gida-bisiklet-dunya-boyle-kurtarilmaz-slavoj-zizek/>, 14.09.2018.

EK 1: Alan Araştırması Görüşme Formu

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi ABD

Alan Araştırması Görüşme Formu

Kişisel Bilgiler

Görüşmenin kaydedilmesi: Evet / Hayır

Görüşme Tarihi:

Katılımcı Adı Soyadı (isteğe bağlı):

Katılımcı Yaşı:

Katılımcının Cinsiyeti:

Katılımcının Doğum Yeri/ Yaşadığı Yer:

Katılımcının Eğitim Durumu:

Katılımcının Mesleği/ Aylık Geliri:

Katılımcının siyasi görüşü (oy verdiği/vereceği parti):

1. Ülkenin en önemli sorunu sizce nedir, çevre konusuyla nasıl değerlendirirsiniz?
2. Cerattepe çevre hareketine katılma nedenleriniz nelerdir?
3. Çevre sorunlarının çözümü için sizin için öncelikli olan unsurlar nelerdir?

4. Çevre sorunlarının çözümünde aktif olan devlet, sivil toplum kuruluşu veya birey bağlamında sizce hangisi daha öncelikli ve önemlidir?

5. Ekonomi, toplum ve çevre bağlamında değerlendirmek gerekirse, Türkiye’de hangisi sizce daha çok önceliklidir?

6. Çevreci karakterinizi/ kimliğinizi nasıl tanımlarsınız?

7. Çevre sorunlarının çözümünde olması gereken tutumlar sizce nelerdir?

8. Bölgede maden çıkarılmasında etki eden unsurlar size göre nelerdir, maden girişimini nasıl değerlendirirsiniz?

9. Cerattepe çevre hareketine katılan bireylerin özellikleri nelerdir, katılımcıları nasıl tanımlarsınız?

10. Sizce Cerattepe çevre hareketini diğer çevre hareketlerinden ayıran özellikler nelerdir, bu hareketi kısaca nasıl tanımlarsınız?